

Тилаволди ЖЎРАЕВ

АРВОҲЛАР ТУНДА ИЗҒИЙДИ

Роман

Иккинчи напри

«ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАХРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ – 2004

Тилаволди Жўраев

Арвоҳлар тунда изғийди: Роман. — Т.: «Шарк», 2004.
— 256 бет.

Омадсизлик туфайли ҳаётий ниятлари дарз кетган, кўзлаган масла-
гига эриша олмай, ўч ва қасосни муқаддас қондага айлантирган, пул ва
бойликни чексиз қудрат манбаи деб билган, қондузлари гўё банди мўмин,
тунда эса арвоҳлардек изғиган кимсаларнинг ёвузликлари қаламга олин-
ган мазкур саргузашт асар кизиқарли воқеалар, ҳаётий мисоллар асоси-
да ўқувчини чуқур ўйга толдиради. Асар қаҳрамонларининг ички моно-
логлари, руҳий турғунлари ва кечинмалари асосига қурилган сюжет ёвуз-
ликнинг асл башарасини фош этиб, унинг охири вой эканини кўрсатади,
ундан нафратланишга чорлайди, мавзунинг асл моҳиятини теран ан-
лашга имконият яратади. Эзгуликнинг қанчалик улуғ неъмат эканини,
инсоннинг фақат эзгулик ва яхшилик орқалигина камол топишини исбот
этади.

ББК.84(5У)6.

© «Шарк» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти, 2004 йил.

*Ёвузликнинг асл башарасини кўрмай туриб,
киши эзгуликнинг қадрига етмайди.*

1606

Бир дам тўхтанг, Нухриддин ака, — деди Малика
ридан ёш куйилиб. — Мен бугун... Бу даргоҳларни
таман.

Ҳаннахонадан ювиниб-тараниб чиқиб, оҳорли кийимлар-
ганидан кўчага шошилаётган Нухриддин хотини Маликанинг бу
ганидан шамдек қотиб қолди.

— Болаларимиз, худога шукр, ақлини таниб қолишди.
Бу ёғига... Онасиз ҳам кун кўришиб кетар, — илова
қилди Малика. — Мен сиздан розиман, майли, шикаст
топманг. Бошимга тушган хўрликларни ўз тақдиримдан
кўриб қўя қоламан.

Нухриддин уни тушунди. Гап нимадалигига ақли етди.
Кутилмаган нохуш вазиятдан каловланиб, тили базўр ка-
лимага келди:

— Тушунмадим...

— Тушунаси. Ҳеч бўлмаса ҳозир ёлгон сўзламасан-
гиз-чи, — хотин кўз ёшларини рўмолчаси билан артиб,
энди қатъийроқ оҳангда гапини давом этди: — Сизга бўлган
ишончларим, орзу-умидларим сўниб битди. Мен бу ерда
бошқа яшолмайман!..

Нухриддин оёғини базўр судраб келиб, хотинининг
елкаларига қўлини қўйганча, унинг юзини ўзига қаратмоқ-
чи бўлди. Бирок, Малика бунга йўл бермади, ўзини ундан
нарироқ олди.

— Менга бошқа тегинманг. Бугундан бошлаб, хотининг
гиз эмасман!..

Нухриддин энди истехзоли жилмайиб қўйди.

— Қандай замонларга қолдиг, а?! Эр хотинига эмас,
хотин эрга жавоб бериб турса...

— Ҳа, замон шунақа! Сиз кўнглингизнинг кўчасига
қараб яшайсизми, мен ҳам ўз йўлимдан қолмай!

— Асло! Асло бундай бўлмайди, — захархандалик қил-
ди Нухриддин. — Биз мусулмон одамлармиз. Сен менинг
махраимдаги жуфти ҳалолимсан...

— Сиз, ҳали ўзингизни... Сиз, ҳали ўзингизни мусул-
мон ҳисоблайсизми?

— Нималар деяпсан?! — газабланган бўлди эр. — Аввал мундоқ ўйлаброқ гапирсанг-чи!

— Кечаю кундуз зинокорликдан, ҳаром-хариш ишратлардан боши чиқмайдиган одамда иймон бўлмайди. Иймонсиз одам эса мусулмон ҳисобланмайди!

Ўртага сукут чўкди. Нухриддин оромкурсига омонатгина қўниб, сигарет тутатди. Малика, энди, ёнидаги диваннинг бир бурчагида ҳамон кўзларидан дув ёш қуйилганча ўлтирарди.

— Ҳар кимнинг қанчалик мусулмонлиги ёлғиз худонинг ўзига аён, — сўз қотди эр. — Энди, анави... Зинокорлик масаласига келсак, аввал бу гапнинг қанчалик тўғри ёки нотўғрилигини исботлаб олишга тўғри келади.

Хотин яна кўз ёшларини артиб олиб, эрига тик боқди:

— Агар иймонингиз бўлса, демак, виждонингиз бор. Виждоним бор, дегудек бўлсангиз, менга очигини айтинг: Бошқа аёллар билан кайфу сафо қилиб юргангиз ёлғонми?!

«Ёлғонни худонинг ўзи кечирсин, — кўнглидан ўтказди эр. — Муроса йўлини тутмасам, хонавайрон бўламан чоғи...»

— Ёлғон! Фирт ёлғон! Буларнинг ҳаммаси фанимлардан чиққан гаплар, — деди у жиддий киёфада. — Тўғри, бир нарсани тан олиб қўймасам, сенинг олдинда ёлғончи бўлиб қоламан...

Малика эрининг ўша «бир нарсани тан олишини» сабрсизлик билан кута бошлади.

— Баъзан шундай ҳоллар бўлади, албатта... Кайфчиликда битта-яримтага мундоқ суюқлик қилиб қўяркансан киши. Лекин бу одат биз эркакларга ота-боболаримиздан қолган мерос-ку, ахир?! Энг муҳими, мен сени, болаларимни яхши кўрсам, оиламга мустаҳкам бўлсам, бошқа биронтага уйланиб олган бўлмасам, яна нима керак ўзи?

— Мен... Бошқалар билан бўлишингизни ҳеч вақт ҳазм қилолмайман. Сиз фақат меники бўлишингиз керак. Истасангиз шу, бўлмаса, мен ҳозироқ бош олиб кетдим бу уйдан. Пичоқ бориб суякка етган!

— Яхши, сен айтганча бўла қолсин, — сигаретини кулдонга босиб, вазмин ўрнидан қўзғолди Нухриддин. — Лекин беайб Парвардигор. Одамзотдан фаришга чиқмаган. Бирдамас-бирда кулогинга яна шундай гаплар чалинса, сендан илтимос, ширин рўзгоримизни аччиқ қилма, унча-мунчага эътибор бермай, ўзим билан рўй-рост гаплашиб қўяқол...

...Ховра хув ўша Бувонинг воҳим жойида қолган, ҳали ҳамон ҳар томонга елка ташлаб, тўртга сочи тикка қаққайиб турган кекса тутига илиниб оларди-да, олис-олисдан эшитилаётган сибизга янғлиғ майин увларди. Худди шундай, гўё қулоғи ўзиники эмасдай, том битгандай туюлар, аммо шуурига илинган ҳақиқат ҳиссий онг таги товушларига менгзалиб уққан нарсаси ўзи билган, яна ўша эски гап эди. Ёинки, ким билади, қайси чет эл ёзувчиси айтган шу луқмани: «Бошқа юртларда қонунни бойиш учун бузадилар, бизда эса яшаш учун...»

Кейинги пайтларда Ховра уни ҳеч тарк этмай қўйди, этагини тутгани-тутган. Милани ҳам рўпара қилган ўша Ховра бўлмасин тагин? Яна ким билади? У билан учрашганда, кеч тунда, Ховра ҳалигидай тут қовзағига илинган заҳоти заминдан узилиб, бир лаҳза парвоз этгандай бўлади. Қизиқ ҳолат. Ўзи ҳам ҳақиқатлай олмайди, бу ёридан келсак, ўша лаҳзани. Нима кўп, дунёнинг тилсими кўп. Ёки дунё ишларини обдон файласуфона ўйлаб, кўп хаёлпарастлигиданмикин?.. Нима бўлганда ҳам бу ўзига аён, холос.

Аммо хотин киши деганнинг ташвиши бутунлай бошқа олам экан. Қирққа кетаётган эркакни рашк қилиб нима қилдинг, менинг ташвишим нима-ю, сеники нима?.. Эҳ, хотин деган наrsa, хотин тушмагур...

Ярим тун. Болалар аллақачон донг қотишди. Малика аразга бурканиб аста тин олди. Нухриддиннинг кўзи илинмасди. Киприклари нозик бармоқлардай туташганда хонада недир кезинар, девор йўқолиб, Ховра илинган Бувонинг тути кириб келаверарди... «Чамамда, — дерди Нухриддин бировнинг овози билан ўз қулоғига, — қисматим битиляпти, шекилли...». Овозлар кўпайиб кетди, аммо биттаси аниқ-тиниқ: «Ҳа, дадаси, қайси қанчиқларни исмини шивирляяпсиз, Милан дейсизми, Милан Италияда эмасми?» деди. Бу сасни Нухриддин тобут ичида ҳам танийди. Ҳайрият, шу таъна баҳона бўлди-ю, Нухриддин ўз танини топди, шу ширин дунёда яшаб турибди.

Шу пайт ногаҳон эшик қўнғироғи чалинди. Нухриддин бориб эшикни очди. Очди-ю, ҳайратга тушди: ташқарида ҳеч ким йўқ эди, фақат оёқ остидан кўзга кўринмас қандайдир бир шарпа ичкарига киргандек туюлди. У ажабланиб, елкасини қисди. Ортига қайтиб, хотинига ниманидир демоқчи эдики, лекин Малика ўтирган жойида йўқлигини кўриб, энди даҳшатга тушди. Вужудини муздек совуқ тер қоплаб олди. Ие, ана Малика... Нималар бўлаяпти ўзи?

Эркак зоти ношукур банда бўлади. Авлиёсини кўрсатган тақдирингизда ҳам, барибир, ҳар гулнинг ҳиди бошқа, деган ақидага амал қилиб яшаркан. Тўғри, чўнтагида ҳемираси йўқ, носқовоққа нос борми, деб юрган пайтлари думи тугилган бўлади. Ҳар санамни кўрганда ич-этини еб, хўрсиниб-хўрсиниб юраверади. Бироқ худодан бўлиб, иши оз-моз юришиб, бир жойига жиндеккина жир битдими, тамом, босар-тусарини билмай, турли-туман нағмалар чиқара бошлайди. Кечагина барча ночорликларни биргалашиб тортишган хотинининг кўзига лўқ боқиб туриб, уни алдайди. Аёлининг кўзини шамғалат қилиб, пана-панада айш-ишратини суриб юрадиган бўлиб қолади. Мажбур бўлиб қолса, гуноҳини яшириш пайида тап тортмай, худодан ҳам кўркмай, шундоққина бакрайиб туриб, қасам деган нарсани сув қилиб ичиб юбораверади. Хўш, бу бедодликка қандоқ чидаса бўлади?! Айниқса... сулув, тўртта эркак кўрса юраги гупириб ўтадиган, вужудидан ўт пуркайдиган хотининг бўлатуриб, бошқаларнинг этагидан дайди итдек ҳид олиб юрсанг, хотин кишига алам қилмайдими ахир!

Кечагина бўлиб ўтган воқеалар, Маликанинг кўйида кечаю кундуз оҳ-воҳ қилиб, бошини минг жойга уриб, Мажнуннамо юрган кезлари бугун энди Нухриддиннинг эсидан чиққан кўринади. Малика ўша пайтлар, айниқса, «жаҳонга бергусиз» киз эди. Ота-онасининг арзанда гули, йигитлар наздида балои жон, дугоналари қуршовида товусдек товланиб, қанчадан-қанча ошuftа дилларни жизганак қилиб куйдириб юрганда, унинг тақдирини ана шу камсуқум, лекин гапгаям, ишгаям анча чаққон, ўйлаган нарсасига чаёндек ёпишадиган шу йигитга қўшиб қўйгандан беҳабар экан.

Тўғри, улар бошданок аҳил-иноқ яшашади, оилада бир-бирларига, болаларига, рўзғорга нисбатан ҳурмат-эътибор, илиқлик йўқ эмас. Нухриддин Маликани ҳар қачонгидек ардоқлайди, қўлини совуқ сувга урдирмайди, унинг кўнгил кўчаларига боқиб умргузаронлик қилади. Лекин пайтини топдими, бас, худди ўғри мушукдек ташқарида ўз нафсини қондириб, кейин уйга ҳеч нимани билмайдиган, ювош ва бегуноҳ мусичадек, лабига кесак суртиб кириб келадиган одати бор. Ҳар гал Маликани оғушига олганда, «Келинг, занглаган юракларни бир ювиб олайлик» дея тулкилик қилади. Билмайдик, Малика ер остида илон кимирласа сезади. Нухриддиннинг кўзларидан ҳамма нарсани уқиб туради, унинг вужудига бундан қирқ кун бурун урган бегона ҳидни ажрата олади!

Аёл зотининг жони ва асаблари темирдан, у ҳар қанча ночорликка, хорлик ва хўрликка чидай олади. Магарким, умр йўлдоши у билан садоқатда ҳамнафас бўлса. Бирок аёлнинг иззат-нафсига тегдингми, унинг шаънини оёқ ости қилдингми, бундаин бедодликка у чидамайди ва буни кечира олмайди. Сен уни олтинга қўмиб қўйган ва ҳавойи ширин сўзлар билан қўқларга қўтарган тақдирингда ҳам, интиқом захрини қонидан ажратиб ололмайсан.

Улар турмуш қуришиб, бир ёстикка бош қўйиб яшай бошлаганларидан кейинги беш-ўн йилни эл қатори камтарона ўтказишди. Икковининг ҳам маоши ўртамиёна, ҳар ҳолда биров кўрса кулмагудек, ейиш-ичишидан, кийинишидан зорланадиган жойлари йўқ, тинчгина эди.

Кейинроқ замонлар остин-устин бўлиб, тузумлар ўзгариб, барчага бозор иқтисоди, деган қисмат боғланиб қолгач, бошқалар қатори буларнинг ҳам ҳаётига жиддий ўзгаришлар кириб келди.

Малика ишлайдиган завод ишдан тўхтаб, хотин уйда ўтириб қолди. Нухриддин ўқитувчилик касбидан воз кечиб, ўзини тадбиркорликка урди. Уйдаги ул-бул қимматбаҳо нарсаларни сотиб, дастмоя қилиб олди-да, олиб-сотарларга қўшилиб бормаган шаҳари, бормаган бозори қолмади. Лекин умрида қилмаган иши дарровоқ тутқич бермади. Топган-гутгани тутдек тўкилиб бораверди. Бир вақт қараса, бутун оиласи билан бир сўмсиз қоладиган. Яна шошилиш тарзда қолган-қутганларни йиғиштириб, боз устига оз-моз қарз-ҳавола қилиб, шаҳар бозори бикинидан мўъжазгина ошхона очиб олди.

Ошхонадан тушадиган даромад билан дастлабки кезлар у ўзини бир оз тиклаб олгандек бўлди. Лекин кейинроқ, орадан бир йилча ўтмай, у ишга ёллаган ошпазлар ими-жимиди ўндан тўққизни урадиган қилиқ чиқаришди. Ўртада жанжал қўзғалди. Нухриддин уларни ишдан ҳайдаб, бошқа ошпазларни ишга олганда ҳам вазият ўзгармади.

Аслида гап қўли эгри ошпазларда ҳам эмас экан. Буни Нухриддин кейинроқ англади. Унинг ошхонаси жуда шаҳарнинг четида ҳам эмас эди. Одам гавжум, баъзан миждозларга жой ҳам етишмай қолар эди. Сабаб пирожкисининг арзонлиги эди. Икки-уч хил суюқ овқат, ковурма лағмон тайёрлар, овқатлар асосан хамирдан тайёрланарди. Кундан-кун уннинг ва ёғнинг нархи қўтарилиб борар, тушумнинг фойдаси эса қисқарарди. Нарх-навони оширай деса, шундоқ ёнгинасида бир хил таомлар тайёрловчи қўшнилари пинагини бузишмасди, бир хил ўзгар-

мас нархда савдо қилишарди. Бир-икки улардан гап олиб кўрди, аммо ҳеч қайсиниси очик гаплашишни истамади, Нухриддин қадам қўйгани ҳамон барчаларининг кўзи қўлига тикилар, ишларига астойдилроқ уннашар, у ён-бу ён возиллаб қолишарди.

Нухриддиннинг ошхонаси ўлди. Улар билан рақобат қила олмади. Улар Нухриддиннинг кўзи ўнгида кучайиб бормоқда эдилар. Кейин билса, кўшни ошхона эгасининг бир ўғлими, куёви ёғ заводда, бир ўғли ун комбинатида ишлар экан...

Бошларига энди жиддий қийинчиликлар тушди. Ҳатто рўзғорни бир амаллаб тебратишнинг ўзиям чорасиз бўлиб қолди. Ана шундай оғир кунларнинг бирида, Нухриддин билан кейинги икки-уч йилдан буён баъзан-баъзан араз-тураз, гаплашмай юрган қайнотаси — Маликанинг нафақага чиқиб кетган касалманд отаси уларга раҳми келди шекилли, жонларига оро кирди. Уйда «боғлоклик» ётган янгигина «Жигули»сини Нухриддинга хатлаб берди. Шу воқеа сабаб бўлиб, ишлари юришиб кетди. Юришиб кетдигина эмас, хаёлларига келмаган даражада омад кулиб боқди.

Гап шундаки, Нухриддин ана шу машина билан киракашлик қила бошлади. Авваллари, бир йилча чамаси, топиш-тутиши ҳар ҳолда рўзғорни бемалол тебратиб турди. Кейин эса... Аниғи эсида йўқ, Маликанинг назарида икки-уч ой бўлди, Нухриддин тез-тез йўқоладиган одат чиқарди, аммо топиш-тутиши ўнгланди. У бирин-кетин катта-катта пул топиб кела бошлади. Долларлар пайдо бўлди. Бу пулларни у борича Маликага топширарди. Малика аввалига уларни сарбағичлаб сарфлади, тўплай бошлади. Худо бир бераман деса, пул ҳам осмондан ёғаётган қордай тўкилаверар экан. Нухриддин устма-уст пул келтираётганди. Ҳар гал пулнинг чўғи ошса ошардики, камаяётгани йўқ эди. Қолаверса, қўлни қўл топади, пулни пул, деганларидек кўшнилар ҳам пул олиб устига қўшиб қайтаришар, атроф домдагиларнинг кўзи ўнгида Маликанинг обрўйи ошиб борар, аёллар бири опажон, бири аяжон деб пул сўрашар, баъзилари вақтида пулни қайтармай андек қийнаса-да, ҳар ҳолда «Маликабанк»нинг фаолияти рисоладагидай борарди. Кун сайин кўчага отланаётган, тижорат деб аталмиш дарёга ўзини отаётган қиз-жувонларнинг сон-санови ортаётган эди, улар Малика билан яқиндан алоқа қилишар, унга ўзларича «Маликабанк» деб исм қўйиб олишган эди. Маликанинг кўзи ўнгида бу аёллар жуда тез ўзгарар, гап сўзи, гапириш

оханги, хатти-ҳаракатлари бир зумдаёк бошқача тусга кирар, киёфалари очиклик касб этиб, қулоғи, бўйни ва бармоқларида йилт-юлт этгич тақинчоклар бино бўлар, энгил бошлари ҳам кўчага монандлик касб этаётган эди. Маликанинг хаёлида ҳар бир домдан, катак-катаклардан аёллар «пир-пир» этиб узоқларга учиб кетаётган, қаерлардадир донини териб еб, яна масканларига қайтаётган кушларга ўхшарди. Баъзан улар «чуғур-чуғур» Маликанинг ёнида пайдо бўлишар, гаплар кизир, бу гаплар пировардида, албатта, пул олди-бердисига тақаларди. Баъзилар замонасидан ва бозорларда, кўча-кўйларда кўпаяётган аблаҳлардан зорланар, баъзилар гумроҳ эридан шикоятланад, ҳар хил ғаройиб афсоналар тўқишар, аввалги шерикларини ёмонлашар, ўзини эса кўйнинг оғзидан чўп олмагандек хаспўшлардилар. Баъзилари аллақачон мустақиллик касб этишган, Малика ёдларидан фаромуш бўлган, унинг яхшиликлари унутилган, қай бирлари ўзига мос ва хос эркагу аёл шериклар топишиб олган, хатто Маликани баъзан ёмонлашдан ҳам тоймасдилар...

Бироқ Маликанинг дарди бу эмас эди.

Нухриддин айникса кейинги пайтлар жудаям ўзгариб кетди. Илгариги очик чехралиги ва самимий кайфиятлардан асар ҳам қолмади. У энди жудаям камгап, ўйчан, паришонхотир, ранглари синикқан. Ичида қандайдир аламли дард яшириниб ётгандай. Тунлари билан ухламайди, тўлғониб чиқади. Бу аҳволини хотинидан пинҳон тутмоқчи бўлади, бироқ Малика сезгир, ҳаммасини сезиб-кузатиб турипти. Нухриддиндан нима гаплигини суриштургидек бўлса, у лом-лим демайди, «Аралашма, ишингни қил» дейди. Тонг отди дегунча бўлмай, уйни тарк этади, тунда судралиб, кайф билан қайтади.

Бундан чамаси уч-тўрт ой бурун ғалати ходиса рўй берганди...

Нухриддин киракашлик қилиб юрган кезлар эди. Кунларнинг бирида одатдагидек уйдан барвақт чиқиб, ўзи яшаётган мавзенинг бозорчаси ёнида одам кутиб ўтурувдики, ёнига башанг кийинган, дўмбоққина, юз-кўзлари ловуллаган, ёши ўттизлардан ошиб-ошмаган бир жувон келиб, «Бўшмисиз?» деб қолди ўрисчалаб.

Нухриддин ўзи билмаган ҳолда негадир томоқ кириб ютиниб кўйди-да, кейин ўрисчада шоша-пиша, «Мархамат, ўтиринг» деди унга жавобан. Ёнидаги ўриндик топ-тоза бўлишига қарамай, ўнг кафти билан «сидириб-тоза-лаб», дарҳол олд эшикни очди. Лекин жувон унинг ёнига ўтирмади, орқага жойлашди.

— Хизмат, хоним? Қаерга олиб борайин? — Нухриддин шу бахонада орқасига ним ўтрилиб, нотаниш нозаниннинг истарали чехрасидан кўзларини бирров сугориб олди.

— Ҳозир уйга, бизникига ҳайдайсиз, — кўнғирок овозда жавоб берди жувон, — у ердан юк олиб, кейин бир жойга ўтиб келамиз.

Нухриддин машинасини хоним бошлаётган йўлдан ҳайдаб бораркан, гоҳ-гоҳ пешонада турган ойнакчадан унга ўгринча нигоҳ ташлаб кўярди.

Ёш аёл буни сезди, лекин эътибор бермади.

— Уйингиз шу атрофда бўлса, негадир сизни шу вақтгача учратмаганимга ҳайронман, — деди Нухриддин уни мулоқотга тортиш ниятида.

— Сиз шу мавзеда яшовчи ҳамма аёлларни танийсизми? — истехзоли жилмайиб кўйди жувон.

— Унчалик эмас-у, лекин ҳар ҳолда кўпини танийман. Чунки ўзим ҳам шу атрофда яшайман...

— Ундай бўлса, ноумид қолманг. Менинг исмим Мила. Бу томонга яқинда кўчиб ўтганман.

Нухриддин ичида қувониб олди.

— Исмингиз чиройли экан. Меники Нухриддин...

— Нухриддин? — ажабланди жувон. — Нух пайғамбардан олинган, денг?..

— Худди шундай. Лекин сиз осонроқ бўлсин учун Нух, деб атасангиз ҳам бўлаверади.

— Нима, сиз ҳали бундан сўнг тез-тез учрашиб ҳам турамиз, деб ҳисоблайсизми?

Орага бир зумлик тинчлик чўкди. Лекин Нухриддин доғни қўлдан бермасликка қарор қилиб, гапни давом эттирди:

— Бизни тақдир учраштирди, Милахоним. Буёғи қандок бўлиши худога боғлиқ.

— Гапга чечан экансиз. Касбингиз шофёр эмаслигини сезиб турувдим.

— Билсак мумкинми, касбим шофёр эмаслигимни қаердан сездингиз?

— Қўлларингиздан. Рулга ўтирганингизга унчалик кўп вақт бўлмаган, деб ҳисоблайман.

— Топдингиз. Ўқитувчи эдим. Тирикчилик шу кўйга бошлади, — хўрсиниб кўйди Нухриддин ва илова қилди: — Агар машинангиз бўлмаса, сизга хизмат қилиб юришга рози эдим...

Жувон индамади. Сумкачасидан «Марлборо» сигаретини чиқарди.

- Чексам майлими?
- Марҳамат, бемалол.
- Сиз ҳам чекасизми?
- Чекаман. Лекин мен арзонига ўрганганман.

Жувон сигаретни тутатиб, бир дам хузур ила тортиди-да, кейин гап қотди:

— Арзоннинг шўрваси татимас. Сиз... қимматига муносиб бўлинг.

— Ха,.. — негадир хўрсинди Нухриддин, — камбағаллик оғир дард... — у қалбида ўзгариш туйди. Тўлиқиб гапира бошлади. Йўк, йўк, юрагининг туб-тубида аллақандай лаззатланиш, йўк, аёл кишидан эмас, қанақадир бир кўтаринкилик ҳис этди. Бу мавҳум тушунчани у харқалай, англаб ололмаётган бўлса-да, кайфияти кўтарилди. Сўнги йиллардаги омадсизликларидан қарор топган тушқунлиги барҳам егандай бўлди ва дардлашгуси келаётган одамдай тўлиқиб гапира кетди: — Нега десангиз, ҳаёт оғирлашиб кетди, топганинг топганинга етмайди, ўлиминга рози бўлиб кетасан киши. Устига-устак, ўзбекчилик курсин, ўлар-ўлгунингча бола-чаканг елкангда. Сизда бир ҳислат бор, Мила хоним, машинамга ўтирдингиз-у, мен бошқача бўлиб қолдим. Яқинда, ҳатто ўзимни осмоқчи ҳам бўлгандим...

— Сиз-а? Сиз-а?.. — ҳайратланди Мила ва яна нимадир демоқчи эди-ю, Нухриддиннинг қаттиқ тикилганини кўриб, тўхтаб қолди.

Нухриддин Миланинг ўзбек тилида, ўзбекона оҳанг билан гапирганига ҳайрон қолган эди. Нигоҳини аста йўлга қаратар экан, Миланинг гапини сабрсизлик билан кутди.

Мила назокат билан сигарет тутунини оғзидан ингичка пуфлаб, оғиз жуфтлади:

— Харқалай, шундайин келишган, келбати тоғдек эркак аёллар оламини тарк этиб кета олмас?..

Бу гап ўз навбатида Нухриддинга ёқди ва у хузурли хаёлланди, нега ҳамма уни шу тамгага нисбатлайверади, пешонасига ёзиб қўйганми? Ким бўлса унинг шу жиҳатига бир тегиб ўтади. Одамлар қанақадир йўл билан камситмоқчи бўлишади. Камбағалсан-да, камбағал бўлганингдан кейин... Барибир, у Миланинг гапидан хузур қилди.

— Устимдан кулманг, хоним. Шусиз ҳам адои тамом бўлган одамман, — жўрттага хўрсинган бўлди Нухриддин. — Аёллар тож-салтанати ҳаммагаям насиб этавермайди...

— Ха, удли-шудли эркакларгина яшаб коладилар, — истехзоли жавоб қилди Мила.

Нухриддин индамади. Жўрттага индамади. Бу нота-ниш ва гапга чечан ёш жувон билан эҳтиёткоррок бўлиб гаплашишга қарор қилди.

Дунё қизиқ нарса, бир дақиқа илгари Нухриддинга Мила қаёқда эди. Хозир эса, негадир, Мила унга шу қадар яқин туюлмоқдаки, гўё... Бу ёнига фикр топа олмай қолди. Шу пайт қулоғига Миланинг «Бу ёққа, затем налево» дегани эшитилди. Мила бу гапни шундайин амирона айтдики, Нухриддинга аллақачон иккиси бир-бириники бўлиб қолгандай туюлиб кетди.

Подъезд олдида тўхташди, Мила машинадан тушди-да, тез ичкари томон юрди. Унинг шарпаси ўчарда-ўчмай, Нухриддин ўзини бир дам ёлғиз ва бахтсиз ҳис қилди. У энди, қайта чиқмайдигандай ўртанди ва бир неча сониялар аввал қалбини ўртаган фариштани излаб, у томон қадалган кўзлари ўриндикда очик ҳолда қолдирилган қора сумкага тушди. Сумка ёнида кийшайиб турган «Марлборо» қутичаси, яна бир даста пул ҳам ётарди. Шунда Нухриддиннинг юраги орқасига тортиб, эти увишди. Наҳот қисмати битилган бўлса? Қўлга тушди. Наҳот Мила шантажчилардан бўлиб чиқса? Шу бесарамжон кунларда бу нарса ҳар қадамда содир бўлиб турибди-ку. Наҳот қайнотасининг тагидаги «Жигули»сини бой беради? Наҳот ой-кунни битди? Ахир қанча-қанча у сингари хайдовчилар изсиз йўқолиб кетмоқдалар-ку. Эй худо...

У рул томон ўгирилди. Рўпарасида майда-чуйда со-тиб ўтирган хотин ҳатто паноҳ туюлиб кетди ҳозир унга. Сумкани ҳозироқ унга беради-ю, жилади, вақт фанимат. Аммо у қимир этгани мажолсиз эди шу топда. Болалари кўзига кўришиб кетди, муштипар, доимо норози Малика шўрлик қора кийиб йиғламоқда...

— Тамом, — қулоғига аввал-кейин эшитилиб туради-ган, эшитилганда Буво бобосининг ўша серкавак, кал, эгри-бугри улкан тути кўз олдига келаверадиган, сибиз-ғасимон овоз эшитилди: — Бу йўлга кирганнинг ҳолини кўраминиз...

Шунда подъезд томондан шарпа келди ва Мила, унинг ёнида баҳайбат бир грексифат одам бино бўлди. Улар тўппа-тўғри машина томон юришди.

Иккиси ҳам орқа ўриндикқа жойлашишди. Айниқса, анов вазохати хунук, давангир, келбати оддий одамлар-никига мутлақо мос тушмайдиган кенг елкали, залворли оёқ-қўллари йирик-йирик, кўзлари қонталаш қизғиш, сочи

мошгуруч жингалак, иккита тугмаси қадалмаган, калин бамаза кўйлагидан томоғигача жундор кенг кўкси кўри-
ниб турган кимса ўтирганда, янги «Жигули» нақ ерга
қапишгандай бўлди.

«Кунинг битди, Нухр» ўйлади Нухриддин каловла-
ниб, даҳшатла унга тикиларкан. Шунда унинг хаёлидан
лаҳзада китобларда ўқиган, киноларда кўрган, қисмат-
насибасига ўз машинасида минг азобда ўлиш жо бўлган,
ҳозирда ириб-чириб кетган, арзу доди ўзи билан кетган
бандаи шайитлар ўтиб кетди. «Сен ҳам уларга энди
шерик, ўлиб кет, баттар бўл! Яна пулнинг кетидан қув,
ўйламай-нетмай хоҳлаган кўчангга кир, нима эксанг, ўша-
ни ўрасан. Энди гал сеники». Лаҳзанинг бир улушида
бутун умри, кўрган-кечирганлари кўз ўнгидан ўтди. Ўша
серкавак қари тутнинг тагида катта бўлганлари, ака-ука-
лари, оғзига ўйнаб ўтириб қум тўлдириб қўйган шум
амакиси, яхши-ёмон кунларда еган калтақлари, айби ҳаёт-
га келгани учун тортган хўрликлари, шаҳар кетиб, рес-
торанда официантлик қилиб юриб, қиймаланган, ўлиги
каттакон шаҳарнинг сассиқ ҳожатхонасидан топилган ака-
си... Мактаб, тумонат одамлар, мол боқиб юрганидаги
ям-яшил Муқсой соҳиллари, қизлар, аёллар... Ҳаёт чу-
нонам тотли кўриниб кетдики ҳозир!

У Миланинг гапидан ўзига келди.

— Кетдик.

Нухриддин нимадир демоқчидай ютинди, аммо овози
чикмади. Томоғи ўзиникига ўхшамасди, гўё қўлсиз,
оёқсизга ўхшарди у. Машинани ўт олдиришга зўрға куч
топди. Гандираклаётган одамдай машинани ўрнидан сил-
житди, амаллаб катта йўлга чиқди. Шунда туйқус томо-
ғига хўрлик нидоси тиқилди, вақтни бой бермай, яли-
ниб-ёлбориш, бор-йўғидан кечиб бўлса-да, бало-қазодан
кутулиш ҳисси қамраб олди.

Бу пайт Мила лабига аллақачон сигарет қўндирган,
баъзан сигаретни икки чиройли узун бармоқлари орасига
кистирар, оғзига келтириб, ингичка тутун ҳайдар,
буйруқ билан Нухриддинни бошқариб борарди.

— Нух, — деди у бироз вақт ўтгач, — бу менинг
тоғам, таништирмабман ҳам, унинг исми Аап. Бу эса
Нух, — у Аапга эркалагансимон тақалди, — ҳа, ўша
пайғамбар Нух, кўряпсанми, унинг кўзлари қандай чи-
ройли. Аап, мен анча-мунчасини ёқтирмайман.

Аап соқов эди, лоақал томоқ кириб ҳам қўймади.
Нухриддин тушундики, Мила шунчаки уни лақиллатиб,
алаҳситиб кетмоқчи, чунки унинг иштонини хўллаб қўйга-

нини хартугул, иккиси ҳам очик-ойдин англаб турибди. Шунда илк бор Аапнинг оғзидан ҳаво чикди. У томоғи йиртилган одамдай бўғик, хиркироқ овоз чиқарди, овоз худди узокдан келаётганга ўхшарди

— Тонг отмай қайт, Қиролни биласан-ку...

Сўнгра Миланинг паст овози эшитилди:

— Карол Штучков? — бироз ўй сурди-да, давом этди: — Он ещѐ будет доволен.

Пешонасидаги ойнадан кўз узмай, машинани ҳиссий бошқараётган Нухриддин Миладаги ажиб ҳолатнинг гувоҳи бўлди. Унинг бу ҳолатини тушунтириш ҳам қийин эди. У бир ёниб, бир ўчмоқда эди. Ёнганда ундан галати нур таралар, фаройиб латофат касб этар, ўчганда эса нурсизланиб мурда тусига кирар, кўзлари ўлган товукнинг очик кўзига ўхшаб косаси айланиб қолаётганди. Бу ҳолат унинг хатти-ҳаракатида ҳам намоён бўлар, ёнганда серҳаракат, сервикор, ўчганда эса жонсиз-ҳиссиз латтага айланмоқда эди.

Катта йўлдан чапга бурилишга буйруқ бўлганда шаҳар ортда қолган, қаерга олиб кетаётганлари энди Нухриддинга аён эди. Бу ёқларга у уч-тўрт йил олдин, ҳамкасби корейс хотиннинг онаси ўлганда келганди. Адир, ясси тепаликлар орасида жойлашган бу улкан қабристон икки бўлак, бир томони райридинларники, бир томони эса муслимларники бўлиб, оралиғи бўш, дирдай яланғоч дарадан иборат эди. Нахот шу навқирон ёшимда шуларга қўшилиб кетсам, ўйларди Нухриддин олисдан кўзга чалинаётган хашаматли қабрларга бир қараб, у томондаги кўримсизроқ қабристонга бир тикилиб. Машина дараўртасига етганда қулоғига «стоп» деган майин овоз кирди. Нухриддин бўйнида сиртмоқни ҳис этди — трост! У бундай гапларни кўп эшитганди. Йўқ, бўйни ҳалигача оғригани йўқ, ортга қарашга юрак дов бермайди. Унинг устига Мила ўта мулойим мулозамат билан халоскордай «стоп» деди. Дарҳақиқат, эшик «қирс» этиб очилиб, Аап машинадан тушди. Энгашиб Мила билан лаб учида ўпишди. «Қайтдик» деди Мила эшикни ёпаркан. Негадир Миланинг руҳи ниҳоятда кўтаринки эди.

Вақт фаройиб нарса, бир дақиқа аввал Нухриддин ўзга оламда эди, ҳозир машинани қайтараётиб бошқа — ҳар холда масрур дунёга қайтди. У машинани чунонам тезлатганини ўзи ҳам пайқамай қолди. Рул дастасини маҳкам тутганча ғалати ҳезлангансимон кериш қилди. Сездики, энди азои баданига қуч ёпирилиб кириб келмоқда. Ким билади, ярим соатлар чамасида у не дунёларни кезиб, не

кўчаларга кириб чикмади, энди эса икки ҳолат уни камраб азоблаётганди. Биринчидан, даъфатан кўрқиб кетганига, нима сабабли бундай даҳшатга тушганига ҳайрон бўлар, ўзининг қумурсқасифат одам эканига иймон келтириб нафратланар, ўз устидан ўзи кулар, ажодлари ҳикоятларида, сандал атрофларида тилдан-тилга кўчган афсонавий Бўрон амакиси, яъинким, олис бобокалони, ўша хотинкуш Бўрон тахлит ўзини баҳодирона ваҳший ҳис этиб юрган Нухриддин, шармандаю шармисор Нухриддин, ҳозир ўлимларига рози Нухриддин ўзини қаёққа кўйишни билмас, ёниб тугёнланар, қолаверса, Милани, мана шу ўзиники Милани Аапдан рашк қилиб, ўз ёғига ўзи қовуриларди. Шу касофат Аап илашмаганда ҳамма нарса ҳамирдан қил суғургандай бир текис кетаётганди. Нега Мила уни эргаштириб чикди? Нега уни қабристонга ташладилар? Балки бу ҳам Милахонни... Ҳозир Мила ҳам кўзига ёмон кўриниб кетди. Аймағига хос ўч олиш, душманини ер билан яксон қилиб, товони остида мажақлаб ташлаш қони мавжланарди ҳозир унинг томирларида. Мила эса бутунлай бепарво хаёлланар, яна лабига сигарет қистирганча, чиройли пўрим оёқларини атайин Нухриддин кўрсин учун икки ўриндиқ оралиғига ёнбошлатиб, бўлиқ, силлиқ сонларини намойиш этмоқда эди. Гўзаллик ваҳшийликни енгади. Нухриддин туйқус ўз ҳолига қайтиб бўшашди, у Миладан кўз узолмасди.

Аапни икки қабристон оралиғида қолдириб, туйғулар гирдобида чарх ураркан, у қандай ўргимчак тўрига илинаётганини, шу Аап, худди шу, Мила айтмоқчи, «Верзила» кечмишда бошига не кунлар солишини, бир нафаслик қисқа умрида нималар кутиб турганлигини, аста-секин аслий сифатлари намоён бўлишини, энди-энди бошланаётган сурурли ва даҳшатли ҳаётини, амалга оширган барча номаъқулчиликлари-ю, ер устидаги дабдабаю асаса ҳаёти, ер остидаги қилмишлари ва қондоши ҳукми мутлақи ила қурилган нобоп қаср бир кун кулаб, босиб қолиши ҳали етти ухлаб тушига кирмаган эди.

— Нух, мой, — деди эркаланиб Мила, — стоп, мен шу ерда, ўртоғимникида қоламан.

— Нега? — ҳайрон бўлиб сўради Нухриддин.

— Ие, нега ўзингни бундоқ тутяпсан? — аёлларча айёрлик қилди Мила ва нозли сузилди, — унутма, мен шунчаки йўловчиман.

Нухриддин қизариб кетди. Мила соатига қаради.

— Нух, энди биз битта одаммиз, — деди у, — агар

истасанг, кечкурун соат тўққизда уйга кел, бир жойга бориб келиш керак.

— Қайси уйга? — сўради Нухриддин.

— Хали, биринчи борган еримизга. Манзилимиз узоқроқ, уйингга борда, яхшилаб дам ол, мана бу ҳозирча сенга, — Мила сумкасида турган бир тутам пулни узатди. — Бу шунчаки, бориб келсак, бундан ҳам кўпроқ оласан. — У ҳаводан Нухриддинни энгил ўпиб қўйди ва югургилаб муюлишдаги кўчага кириб, кўздан ғойиб бўлди.

Нухриддин хангу-манг эди. Ҳеч ким бунчалик ҳақ тўламасди. Негадир яна юрагининг ғашлиги ортди, ишқилиб, охири бахайр бўлсин...

И б о б

Ўша кунлармиди, ишқилиб Малика уй йиғиштириш, кир ювиш ниятида эди. Лекин кўнглига қил сирмас, қўли ишга бормас, диванда чўзилганча ўрнидан қимирлагиси келмасди. Иккала бола мактабга кетишган. Нухриддин саҳар мардонда киракашликка чиқиб кетди, на чой ичди, на нон тишлади. Негадир уйи файзсиз, нурсиз кўринар, ҳамма нарса эскириб, тугаб бораётганга ўхшар, кўзи нимага тушса, у зерикарли, кўравериб кўнглига ургандек энсасини қотирарди. Ҳафсаласиз ўрнидан турди, диванғижирлади,ғижирламай ўлгур, шу диван ҳам эскиди. Анавичи, Нухриддин билан энг лаззатли, айни ёшликнинг босимли завқу шавқини тотган каравоти ҳам худди шундайғижир-ғижир... Нухриддин билан кўрпани бошқа қилганига ҳам анча бўлди. Маликанинг кўнглида ҳозир уларнинг иккисини қанақадир, чамаси орият боғлаб турганга ўхшарди. Эр-хотинлик ришталари аллақачонлар узилиб кетган. Бу ёнига энди нима бўлади, буни у тасаввур ҳам қила олмасди. Шундай ўтишиб кетса керакда. «Ҳеч нарсага қўлинг бормайди, ҳеч нарсага, уфф. Ҳаётдан тўяр экан-а, одам». У тўзғинган сочлари орасига бармоқларини тикди, бошини ювмаганига ҳам анча бўлди. Ҳатто тайёр ваннадаги иссиқ сувда хузур қилиб чўмилгиси ҳам келмасди унинг. Кўзи болаларга ушатишган буханка нонга тушди, тамшанди, кўнглининг қаеридир озар, нимадир тотли нарса егиси келар, кўнгли нима тилаётганини ўзи ҳам билмасди. Шу болаларга ҳам увол бўлди, ахир яхши ейиши, кийиши керак, ўсаётган танага кўп нарса зарур. Юраги тарс ёрилиб кетмаса эди Маликанинг! Бу нима деган ҳаёт ахир?..

У эшик кўнғироғидан ўзига келди ва чўчиб тушди, қандай эшик олдига бориб қолганини билмади:

— Ким?

— Мен, — деди Нухриддин.

— Ие! — Малика эшикни очди, қаршисида устидагиси тўнтарилган тўртта патир нонларни кўтариб эри турарди.

Нухриддин ичкарига кирди-ю, қўлидаги патирларни Маликага узатди, дархол янги, иссиқ гўштқуйди хиди анкиди коридорда.

— Болалар уйдами? — сўради оёғини ечаётган Нухриддин.

— Мактабда.

— Эссиз, иссиққина сомса ейишиб оларди. Дарров чой қўйинг.

— Тинчликми, дадаси? — қувнаб сўради Малика. — Вой, қаёқдан? Тушиздан қўрқдийми? Ох, ох, ох... вой, шундоқ тандирдан узилган-а!

Малика газ ёқди. Ечинаётган Нухриддин ётоқхонадан эшитарли қилиб:

— Чой ичиб олайлик, дедим, қорин очди, — деди.

— Наҳор кетдингиз-да. Келақолинг, дадаси, совумасин.

Нухриддин ошхонага кирди-да, дастурхон устига бир даста йирик пул қўйди.

— Вой, — хайрон қотди Малика, — ўзингиз топдингизми, ўзимизгами? Ўғирлаб-нетиб келмадингизми, ишқилиб? — шодон пулга яқинлашди у.

— Худо бераман деса... Шунақа... — сомсадан бирини ушлади Нухриддин.

Малика ҳам сомсага қўл чўзди ва бирини ёриб пуфларкан, сўради:

— Қанча, дадаси?

— Анча, — сомсани иштаха билан ея бошлади Нухриддин.

— Ҳозироқ бозорга чиқаман. Камимиз тўлиб ётибди, — сомсани қўйиб, чой дамлашга тутинди Малика.

Патирдан бирини ушатиб чой ичишар экан, икковлон ҳам ўз ўйи билан банд эди. Нухриддинда эрталабки машмашанинг кўланкаси хали тамом барҳам еб улгурмаган, кечки номаълум сафар ташвиши ҳартугул соя ташлаб турар, шундай бўлса-да, ич-ичидан ғалати бир ҳузур, аллақандай яширин қувончни ҳис этар, кўнглининг бир чеккасида, ҳозир ёппа-ёлғиз уйда, жудаям ўз хотинини кўмсамаётган эса-да, аёл киши билан бўлиш ҳисси уйғонаётганди. У шу қўйи чой ичиб ўтирган Маликага тикил-

ди, унга боқиб, негадир юраги «жиз» этмас, элас-элас бир пайтларнинг лаззати хаёлданар, фақат хирсий интилиш уни ундамоқда эди, холос. Ҳозир жунбуш урган хирс ҳукмрон чоғда ҳам унинг кўзига Маликанинг юзи нурсиз, ёқимсиз, хира тортгандай, бир маҳаллар жуда гўзал, нафис лабларининг атрофи тириш тортиб, чанглангандай нохуш туюлар, нимадир «кўй» дея унинг кўксидан итараётганга ўхшарди.

Шу топда бир дақиқа хаёли қочди-ю, бу лоқайдликнинг сабабини ўзининг «Эр-хотинлик назарияси»га олиб бориб такади. Нухриддиннинг ўзича файласуфона ЭХН-си бор эди, яъни «Эр-хотинлик назарияси». Унга кўра эр-хотинлик асосан уч босқичга бўлинади:

Биринчи босқич — жўшқин муҳаббат (эхтирослар) босқичи, унинг муддати 1 йилдан узоқ борса 4—5 йилгача. Бу босқичда эр-хотин бир-бирига тўймайдилар, ҳар доим интилиб турадилар, доимо бир-бирининг ёнида бўлиш истаги ҳукмрон бўлади, хаёллари хамиша уларни ширин дамларга тортаверади, гўшасига шошиладилар, бир-бирларига энг яхши томон ва хислатларини кўрсатишга уринадилар, бирга ётиб ўзлари ҳақида соатлаб гапиришдан чарчамайдилар, ўзларини дунёда энг бахтиёр жуфт ҳисоблайдилар, ҳеч ким биздақанги бўлмаса керак, деб ўйлайдилар, бир-бирларига фақат яхшилик қилгилари келади, ишқий лаззатнинг чўққисидан тан яхлитлигини шуурий ҳис қилган чоғларида умрбод бирга бўлишга ваъда берадилар ва уни тинимсиз такрорлайверадилар. Хуллас, мазкур босқич эр-хотин тўла бир-бириники бўлган босқичдир.

Иккинчи босқич — бир-биридан қониқиш, тиниш даври, 5 йилдан 8—10 йилгача бўлиб, бегоналикнинг бошланиш босқичидир. Бу босқичда хотиржамлик, «ўша менинг эрим, у менинг хотиним, нима бўпти?» деган туншунча ҳукмрон, аёл кишининг эътиборсиз муносабати кучая борадиган, эрга бўлган муҳаббати (тўғрироғи, меҳри) болаларга тенг тақсимланган, севги эхтирослари ўрнини эринчоқлик эгаллайдиган паллалар; энди ўртада сир қолмаган, иккови ҳам гўё тўла бир-бирига хўжайин (аслида эса тескариси) оила мажбуриятлари елкада-ю, бемалол бегоналик босқичи.

Учинчи босқич — 10 йилдан кейинги бутунлай бегоналик босқичи бўлиб, аллақачон бошланган ачиқ-тирсиклар, фикрий номутаносибликлар, кўпинча эркак томонидан содир этиладиган бевафоликлар англашилгач, жаҳлдор тўқнашувлар, қўл силташлар даври, бир уйга

суратсифат кириб-чикишлар даври, ўртадаги келишмовчиликлар ва муносабатларни онгли яшириш, катта бўлиб қолган болаларга сездирмасликка уриниш, атроф-муҳит, жамоатчилик ўртасида гап бўлмасликка интилиш.

Тўртинчи боскич — мажбуриятлар боскичининг ибтидоси, бу боскичнинг интиҳоси эса бир-бирига шунчаки ҳурмат, суяниш даври.

Сўнгги пайтларда Нухриддин бу назарияси устида кўп бош қотирарди. Баъзан бу фақат бизга хос нарса, ахир бир-бирини ўла-ўлгунча меҳр-муҳаббат билан суядиганлар бор-ку, деб ўйлайди. Холбуки, шундайлар ҳам бўлса бордир. Булар албатта, Нухриддиннинг шахсий мулоҳазаси эди...

Ҳозир бир лаҳза шу хаёлларга яна берилди-ю, барибир, кўнглидаги тугун — ҳар қандай аёл билан бўлса ҳам шу дамда яқинлашув истаги ҳукмрон Маликани кучди. Ҳали замон уни ўзидан итарганча, «Э-э» дея жеркиб бериши кутилган Малика негадир бу қал мойиллик сездирди, фақат: «Дадаси, бошқача бўп кепсизми, болалар мактабдан келиб қолишмасмикин?» деди охиста...

...Нухриддин яна бироз Маликани кўйиб юборгиси йўқ эди, ҳозирги ҳузури боис унга меҳри товланаётганиди, бироқ Малика кўрпани даст очди-ю, ғуришга чоғланди.

...Малика кўч-кўрон кўтариб, ҳарсиллаб уйга кириб келганда, Нухриддин ҳамон ухлаб ётарди, у беихтиёр уйғониб кетди. Анча вақт у ён, бу ён ағнаб, яна эрталабки саргузаштларни эслаб ётди ва охири узоқ эснаб ўрнидан турди, ювиниб, халатини илди-да, Маликага қаради. У бозордан келтирган сепини ёйганча хомуш ўтирар эди.

— Нарсалар ҳам ўлсин, бири-биридан қиммат, бири-ни олсанг, бири кам, — зорланди у, Нухриддин кириб келаётганини кўриб, — каттасига ҳеч нарса ололмадим, етмади, зормонда қолгур...

Нухриддин бир ух тортди-ю:

— Егани ҳеч нарса борми? — деди яна эснаб.

— Йўқ, чой қўяман. Ҳозир кириб келдим-ку, ахир, — жавоб қайтарди Малика истар-истамай ва қўшимча қилди: — Олиб келган патирлариз ҳам турибди, чой ичасиз... бира тўла кечга овқат қиламан.

— Ҳмм, — деди Нухриддин, — бирор марта бизни ҳам ўйлаганмисиз, хоним? Эр ҳам одам, у ҳам бирор нарса ейди, меҳрибончилик истайди...

— Вой-бў! Намунча? Чап ёнингиз билан турмадигизми? Ха, бир сиқим пул олиб келиб қўйдим, деб тилиз бурро бўп қолдимми? Кеча дадамми пулига яшаб юрив-

дингиз, бугун опкеган бўлсайиз, дадамми мошинасини пулини опкегансиз... Ўргилдим писандангиздан...

Нухриддиннинг ранги оқарди, тезда кийинди-ю, чикиб кетди. Ташқарида оғзига патир солиб ўйнаб юрган болаларига ҳам илиқ бирон нарса демай, машинага ўтирди-да, ҳайдаб кетди. У нима киларини билмай, машинани Мила томон бурди. Шу топда дардига фақат ўша малҳам бўладигандай эди. Учрашувларига эса ҳали анча вақт бор. Мила ҳам уйида йўқ эди, кўшнилари шундай дейишди. Бироз кутди-да, овқатланиб келишга жазм қилди, бироқ боргиси келмади, ҳозир кўнгли ҳеч нарса тиламас, устма-уст чекиб ўтираверди. Қоронги ҳам тушди, соат 9 бўлиши билан подъездда Мила пайдо бўлди. Қизик, у уйдан чиқиб келмоқда эди. Кўшнилари алдадимикин?

Мила машинага ўтирди-да, унга печенье узатди.

— Овқатланиб улгурмадим, бирор ерда тўхтармиз, — деди.

Унинг гапи Нухриддинга мойдек ёққан эса-да, тунд-лигича тураверди. Унда асли кайфият чатоқ, қолаверса, Мила уни яна ҳақоратлаб, ҳайрон қилди. Уйида экан, нега йўқ дейишди? Нега у сирли, нега у бунчалик каттазанг? Бироқ, ҳозир, Нухриддин барча аламинини ичига ютишга мажбур эди.

Улар яна қабристон томон йўлга тушдилар, кираверишдаги қора мрамрдан ишланган сўхтаси совуқ бино олдида тўхтадилар. Мила машинадан чакқон тушиб, зумда кўздан ғойиб бўлди ва тез орада қўлида қора дипломат билан қайтиб чиқди. «Хайрият, ўзи борар экан» деб ўйлади Нухриддин сал бўлса-да, кайфияти кўтарилди.

Улар тезда каттакон трассага чиқиб олдилар, янги «Жигули» шувиллаганча текис асфалтни ялаб борар, кўшни мамыакат чегарасига оз масофа қолаётанди.

— Нега индамайсан, Нух, ёки хотининг хафа қилдимми? — гап очди Мила тетик. — Ташвиш қилма, ҳали оёғингни ўпадиган қилиб қўяман.

Нухриддин ундаги галати бир кучни беихтиёр ҳис этди.

— Ёки таможнийдан чўчиюпсанми? — давом этди Мила, — чўчима, менинг ёнимда келишган ва вафодор ит бўлса бўлгани, у ёғи менинг ишим, кўрасан...

— Ие, буёғи қалай тушди? — иситма аралаш ўйлади Нухриддин ҳозирги гапдан ғазаби қайнаб: Ит! Ким ит?! Мени ким деб ўйлаётми бу манжалақи... Оғзини сўзга жуфтлаган эди, кўзи тизилиб турган автомашиналар қато-

рига тушди, чегарага етиб келишган эди, шу боис овиз очмади, аламини ичига ютди, машинани навбатга қўйиш учун секинлатиб енгил бурди.

— Хайда тўғрига, тўхтама! — буйрук қилди Мила хукмфармо.

Нухриддин шу захоти рулни тўғрилаб олдинга интилди.

— Реакциянг ёмонмас, сендан чиқади, Нух, — эркак кишига хуш келадиган, юракка ёқимтой оҳангда давом этди Мила ва тўхташга ишора қилиб кесиб чиқаётган божхона ходимини кўриб, юриб кетаётган машинанинг ойнасини тушира бошлади.

Нухриддин машинани тўхтатди. Мила ходимга бироз синчков назар ташлади-ю, машинадан тушди ва тўғридаги хона томон юриб кетди. Нухриддин қондани бузганлиги боис нима қиларини билмай, унинг ортидан тикилганча турарди. Божхона ходими ҳали машинани айланиб кўришга улгурмай, Мила прожектор ёритиб турган ерга етди. Унинг истиқболига кимдир чиқди. Икковлон ортга — машина томон кела бошладилар. Нотаниш киши камоли эхтиром ила машина эшигин очиб, Милани лутфан ичкарига ўтказди ва оқ йўл тилади.

Йўл аро бундай божхоналар икки-уч марта учради, бироқ айтарли дилхиралик бўлмади. Нега ҳам бўлсин? Нухриддинга шу нарса аниқки, машинада ҳеч вако йўқ, фақат ўзию Мила ва дипломат. Дипломатда, бўлса пул бордир, нима қипти, пул жиноят эмас, ўғирланган бўлмаса бўлгани. Ҳартугул, тунда янги машинада узок йўлга чиққанигами, оз-моз бўлса-да, юраги ғашланаётган Нухриддин анча хотиржам тортиди.

Тунда қандайдир тоғ ораликларига жойлашган кафе-деккина шаҳарга бориб қайтдилар. Мила бир хонадонга кириб чиқди. Хонадонда атиги чироқ ҳам ёнмади, Мила узок кутдирмади ҳам. Яхши кайфиятда чиқди у. Нухриддин йўлда уни зимдан кузатиб келар, пайт пойлаб анча-мунча дилидаги тугунларни бўшатиб олмоқчи эди. Шундай фурсат келганда, у бундай деди:

— Мила, нима бўлганда ҳам, мен ёш бола эмасман, менга «ит-пит» деган гаплар ёқмайди... — У бироз сукутга чўкиб, афтидан Миланинг муносабатини кутди.

Мила бу пайт чекиб ўтирар, негадир борган сайин сергакланмоқда эди. У Нухриддиннинг гапини қулоғи ёнидан ўтказиб юборди, шекилли, индамади. Бироқ чаққон ҳаракати ила кўзойнагини алмаштирди, Нухриддиннинг ёнидаги олд ўриндиқ суянчигига кўксини ташлаган-

ча узоққа тикилди, қўлидаги иккинчи кўзойнагини тах-
лаб, кофтаси киссасига солди. Шунда Нухриддин узоқ-
дан бино бўлаётган қоронғулик қўйнидаги улкан илонси-
мон қора доғни илғади ва машина чирогини ўчириб-
ёндирди. Борган сари улкан доғнинг милтиллаган кўзла-
ри кўрина бошлади.

— Тўхта! — деди Мила ва машина тўхташи билан
дипломатни олди-ю, машинадан сакраб тушиб қоронғу-
лик қаърига шўнғиди.

Нухриддин хайрон қотди. Нега Мила лом-лим де-
май, кичкинагина юкини олиб, қоронғуликка урди ўзи-
ни? Нухриддиннинг кўзи қоронғуликка мослашгач, ма-
шинанинг очиқ қолган эшиги орқали изма-из Милани
топди. У узоқ кетмаган, атиги йўл четига чикиб турар,
қиблага бокқанча аллақандай ғайриоддий ҳаракатлар зуҳр
этмоқда эди. Шу тобда у ортига қайтди, машинага ўти-
рар экан, пичирлаётгандай овоз чикарди ва ўриндиққа
жойлашгач деди:

— Хайда, Нух, ҳеч нарса бўлмайди, бу шунчаки
бир ҳодиса бўлса керак, илгари бу ерларда ҳеч нарса
йўқ эди.

Табийки, у анча масофадан кўзга ташланиб турган,
кўзлари милтиллаб ёниб-ўчаётган қора илонсимон қатор-
га ишора қилмоқда эди. Нухриддиннинг фикрича, улар
тўхтаб тизилаётган машиналар эди. Нега улар тўхташ-
моқда? Демак, тўсиқ бор. Нега Мила кўркиб кетди,
қочмоқчи бўлди? Хўш?! Демак, Милада нимадир «опас-
ний» нарса бор. Демак, тўғрилиқ билан бу ёқларда юр-
ганлари йўқ, демак, демак ва яна қанча демаклар...

Нухриддин машинани олға юргизди. Диққат марказла-
ридаги қора суратга ва ниҳоят етиб келдилар. Дарҳақиқат,
улар тўхтаб турган ва яна онда-сонда машиналар келиб
қўшилаётган икки тарафлама «очеред» экан. Ўз навбатида
Нухриддин ҳам машинани навбатга қўймоқчи бўлди, аммо
Мила йўлнинг бу четига тўхтатишини айтди, ҳар ҳолда
алоҳида туришни талаб этди ва машинадан тушди-да, воқеа
ўчоғи томон йўл олди. Нухриддин ҳам қизиқсиниб
машинадан тушди-да, қаторда турган эшиги очиқ машина
ёнига яқинлашди ва суриштира бошлади. Бироқ «бирон
нарса бўлган бўлса керак-да» деган гапдан ортиқ бошқа
ахборот ололмади. Уч-тўрт машинага яқинлашди, ҳамма
елқасини қисди, машиналардаги йўловчилар уйқусираган,
афтидан ҳаммалари тижоратчилар эди. Шу пайт кимдир
машиналар оқимига қарши юриб келди-ю, Нухриддиннинг
ёнидан ўта бошлади, Нухриддин беихтиёр:

— Нима бўпти, оғайни? — деди.

У елкасини кисди ва истар-истамай:

— Мелиса турипти, битгаси ўлибдими, дейишяпти,
— деди-да, якинда турган машинасига бориб ўтирди.

Мила кўринди, у ортига зудлик билан қайтиб кел-
моқда эди, боши билан Нухриддинга «тез кетдик» ишо-
расини қилди. Нухриддин машинани ўт олдириди.

— Сволочи, — деди Мила, — один милиционер
столько машин собрал...

— Нима бўпти ўзи? — сўради Нухриддин.

— Ҳозир кўрасан.

Бу пайт машина йўл ўртасида автолавка тўхтаб турган
ерга етиб келди, Нухриддин тормоз берди. Мила машина-
дан тушиб, бушлат кийиб олган погонлик милиционер
олдига борди. У битталаб машиналарга команда бериб
ўтказмоқда эди. Нухриддиннинг кўзи ерда, асфалт ўртаси-
да қонга беланиб, чўзилиб ётган ўликка тушди. У ўтаётган
машинанинг чироғида яққол кўзга ташланарди. Мила
бушлат кийган милиционерга алланима деди, у Нухрид-
диннинг машинаси томон қаради-да, бош ирғади, Мила
ортига қайтиб машинага ўтирди, машина олға кетди.

— Тушунмадим, — деди Нухриддин машиналар орт-
да қолгач.

— Да, отнинг ўлиги итнинг байрами, — деди Мила, —
просто авария, автолавка ётган одамни уриб юборибди,
ўлдирипти, анавилар, чақирилганлар пока пул ишла-
шяпти, чўнтаги тўлса, ўликни олиб кетишади, шу холос.

Нухриддинни хаёл олиб қочди. Наҳот?! Ўлик устида
ҳам, а?... Мила ҳатто сесканиб ҳам қўймади. Аммо Нух-
риддин қаттиқ таъсирланди. Дунёнинг ишларига ҳам қо-
йил келмади у ҳозир. Ахир бу нима дегани? Одамлар
каёққа кетишмоқда? Фақат пул. Қайга қарама — пул.
Фақат у ҳукмрон, ёш болага ҳам, қари-қартакка ҳам пул
керак. Пул топиш учун нималар қилишмаяпти, ҳеч нарса-
дан тап тортмай қўйишди. Пул деса ўзини осмондан таш-
лайди-я, одамлар. Биров ўлиб ётса-ю, устида биров пул
ишласа. Ўликчилик ва тирикчилик. Ҳали суриштир-су-
риштир бошланганда пул ишлашларни қўявер. Ўлик-ку,
ерга кириб кетади, ўлдирганни эса ҳали роса соғишади.

Нухриддин шунчалик хаёлларга берилиб кетдики, бе-
ихтиёр Миланинг «тўхта» деганини ҳам сезмай қолди.
Унинг хаёли кўз ўнгида қотиб қолган, ўлик баҳонасида
йўловчиларни тўсиб, ваз-қасрон кўрсатиб, пул ишлаёт-
ган қисик кўзли, бушлат кийган милиционерда эди. Ма-
шинани тўхтатар экан ўзига келди.

Мила юкни қўлига олиб, машинадан тушар экан,

каерда учрашишларини диққат билан тушунтирди. Демак, чегарага яқин қолган. Юк «опасний». Мила чегарадан ёлғиз ўзи яёв ўтади. Нухриддин божхонадан ўтиб бўлгач, келишилган жойдан уни олиб кетади. Нухриддиннинг негадир юраги увишди. Миладан шу бугундан бошлаб воз кечишни дилига тугди. Э-э, пулнинг падарига лаънат, тинч юргани маъқул эмасми, оч қорни — тинч қулоғи. «Пул, пул» деб турган Малика кўзига кўриниб кетди. Барибир, бу йўл маъқул йўл эмас. Нухриддиннинг иймони комил, бу йўл, Мила, демак, яхшиликка олиб бормайди. Нухриддин бугун «демак» деб, ўйлайвериш хам чарчади.

У ҳадемай божхонага етиб келди. Ярим тун бўлишига қарамай, навбатда машиналар кўп эди. Кута-кута, навбат билан бориб, божхона чизигидан ўтди ва келишилган жойга хавотирона етиб келди. Мила қутиб турарди. Йўк, ҳаммаси жойида. Нухриддиннинг кўнгил хавотирлиги анчайин барҳам еди. Бағрининг қаеридир ғимирлаб, энди ўзи пул дардига тушди. Мила бугун қанча тўлар экан, дурустроқ берармикан?

Улар жўнаб кетган ерлари — қабристонга кираришдаги қора уй олдига келиб тўхтадилар: Нухриддин машинадан тушиб уйқусираб керишди-да, ёришиб келатган тонг пардаси остидан совуқ кўриниб турган қабристон салтанатига беихтиёр тикилганча бир зум турди. Мила ичкарига кириб кетди. Қора уй эшиги ёпилгач, ундан чиққан овоз атрофга ёйилиб сингди, Нухриддин турган ҳудудда энди фақат ўлик сукунат ёйилиб ётарди. Шунда у оёғи остидан, ер тагидан чиққан ғалати овоздан сесканиб дахшатга тушди...

Гира-ширада оёғи остидан чиққан бу шарна рўёга сира ўхшамас эди. Нухриддиннинг эти жимирлаб, орқа мияси тортишиб зинғиб кетди, ўзини беҳол ҳис этди, оёғидан гўё жони чиқиб кетгандай эди. У дарҳол машина ичига кириб эшикни ёпди, қабристондан юз ўгирди, хаёлида худди арвоқлар овоз чиқариб, у томон келишадиганга ўхшарди. Шарпани сезгач, кўзларини юмиб олгани ёдига тушди, машинанинг эшиги ўз-ўзидан кирс этиб очилганда юраги батамом увишди. Йўк, бу Мила экан. Улар ортга қайтдилар. Мила бу гал унинг ёнидаги ўриндикка жойлашган, чарчок эса-да, кайфияти яхши эди. Бироз ортга юрилгач, катта йўлга яқин қолганда Мила Нухриддинга яқинроқ сурилди-да, унинг сонига чап кўлини қўйди. Нухриддиннинг ҳолати яхши эмас-да, илик яқинлик туйди. Хаёл уммонининг аллақаерида бу — қандайдир яққол ва маъсум нарсага, лаззатли

келажакка ишорадай туюлди. Аммо бу туйғу тўсатдан бархам еди-ю, дилидаги тилига кўчди:

— Мила, — деди у ўзини унга жуда яқин хис этиб, — Мила, билмадим, чарчадимми ё қулоғимга шундай туюлдими, турган еримда ер остидан овоз чикқандай бўлди...

— Парво қилма, ҳаётда ҳамма нарсага аҳамият қилавермаслик керак... — жавоб қилди Мила. — Биласанми, мен нега божхонани айланиб ўтдим. Сен билан машинада ҳам бемалол ўтиб кетардим. Қўлимдаги юк ҳам бошқа нарсага айланиб қоларди. Фақат биринчи кунданок сен кўрқиб кетма дедим.

Миланинг бу гапидан Нухриддин деярли ҳеч нарса уқмади, шунда Мила бир эснади-ю, бепарвогина:

— У овоз билан ҳам ҳали учрашасан, парво қилма, — деди ва яна эснади. — Нух, энди сен мен билансан, ҳар нарсадан кўрқаверма, озгина дам олишга фурсат бор; соат ўнларда узоқ сафарга жўнаймиз, кундуз бориб, кечаси қайтамиз. Энди сен оилангни ҳам тўсатдан йўқолишларингга одатлантиришинг керак. Ҳамма ҳақингни у ёқдан келиб оласан, хўп?

Нухриддин нима дейишни — йўқ дейишни ҳам, хўп дейишни ҳам билмай каловланди. Бу орада машина Миланинг уйига бурилиш жойига етиб келди.

— Тўғрига, — деди Мила, кўли билан ишора қилиб.

— Тўғрига?

— Ҳа, тўғрига.

— Уйинг бу ёқда-ку?

— Сеникига.

— Менинг уйим ҳам у ёқда-ку?

— Ёш бола, — суйканди Мила.

Нухриддин жони дилидан аёл кишининг — гўзал хилқатнинг «ҳидини туйди». Бутун танасини чарчоқ эгаллаётган човда яқинлик қилиш туйғуси жўш урди. Бир дақиқа ўзини шундай енгил ва муаллақ хис этди-ки, гўё осмонга учиб кетаётгандай эди. Мила эса яна ҳам жипсроқ, янада сезиларлироқ тикилмоқда эди унинг пинжиги. Нухриддин Миланинг ишорасига кўра, машинани ҳали у кўча, ҳали бу кўчага бурар, манзилнинг яқинлашаётганини ботинан сезмоқда эди. Ва ниҳоят, беш қаватли уй олдида тўхтадилар.

— Мана, сенинг янги уйингга келдик, туша қол, Нух, — деди Мила ҳам содда, ҳам жуда ўткир назокат билан.

— Мен... мен... уйга борақолай, айтган пайтингга келаман, — дудмолланди Нухриддин.

— Қол, Нух, бу имконият ҳаммага ҳам берилмайди...

- Уйдагилар ташвиш...
- Айтдим-ку, ўрганишсин.

Тонг аста ёришиб келар, улар машинани беркитишиб, иккинчи қаватга кўтарилдилар. Мила сумкасидан калит олиб, чап томондаги эшикни очди. Нухриддин остона хатлаб кираркан, ичкаридан сал намиққан, аммо дилни китиклайдиган хушбўй ҳид келди. Хонадон, ундаги жиҳоз, замонавий оврупача тартиб ва мусаффо тозалик ҳар қандай одамни яйратиб юборгудек мафтункор эди.

Мила чапдастлик билан худди бир нарсага ошиққандай ҳаракатланар, Нухриддиннинг қўлидан тутганча, юмшоқ диванга ўтказиб, лабини лабига аста текизиб бўса ҳадя этди-да, зум ўтмай ваннахонага кириб кетди. Ҳадемай, сувнинг шовуллаши ҳамда оқимнинг ўзгариши кулокка чалинди. Кўп ўтмай чиройли сочиққа ҳўл сочларини артганча бинафшаранг халатда, бўлиқ ва чиройли оёқларини намойиш этиб Мила чиқиб келди ва:

— Жоним, йўлдан келдик, сочиқ бор, ювиниб ол, халат бераман, — деди ва илдам ошхонага интилди.

Ваннахона томон юраркан, Нухриддин қорни оч эканини ҳис қилди. Аммо обдон ювиниб, артинди, энди кийинай деганда, ванна эшиги очилиб, Мила йўл-йўл сарик халат узатди. Нухриддин халатни кийиб, ойнага тикилганча сочини таради. Ваннахонанинг жиҳозига ҳам гап йўқ эди. Тўшалган пух наматларнинг ўзи бир олам, совун, тароклар, шампун, ҳатто ишқагич ҳам аъло навли, энг замонавий нусхадаги унитаз, ванна, раковина ялтираб товланарди. Халат боғичини тортиб боғлаб остона хатларкан, кўзи янги шипшакка тушди. Уни кийиб, ўзини шу қадар қадрли ҳисобладик, орасталик ва мириқиб яшаш ҳисси кўксини тўлдириб завқ-шавқ бахш этди.

Мила ошхонада шошилиш тузалган дастурхон ёнида кутмоқда эди. Шу кичкинагина дастурхондаги дабдабаю асасанинг ўзиёқ Нухриддинни лол этиб қўйди. Улар юз граммдан «Наполеон» ичдилар, иссиққина сосиска тановул килдилар. Мила деярли сосиска емади, шапалоқдек шоколад билан куюқ қора кофе ичди. Бироз вақт ўтгач, бу нафс ҳарқалай қонгандай бўлди шекилли, негадир ошхона ёруғлиги ўз-ўзидан пасайиб, нимранглик касб этди, деразалар қоп-қора, отиб келаётган тонгдан номнишон қолмади, тун ҳукмрон, ушбу нимранглик ичра Мила кўзгалди, ўрнидан ғоз туриб, Нухриддиннинг нафаси урилар даражада яқинлашди, устидан сирғалиб халат ерга тушди...

Нухриддин уйғонди, Мила ёнида йўқ эди. Ташқари

хамон қоронғи. Ётоқхонанинг очик турган эшигидан ван-нахонадаги сувнинг овози эшитилиб, Миланинг оёқ товуши келди. У чамаси ошхонага кирди. Шунда бирдан ётоқхона деразасидан қора парда йўқола бошлади, Нухриддиннинг ёруликдан кўзи қамашди. Юраги ҳовлиққанча эгнига кийим кидирди, кўлида халат Мила кириб келди.

— Машина!!! — деди Нухриддин.

— Ҳаммаси жойида, — жавоб килди Мила ва Нухриддинни кучди.

Шунда эшик кўнғироғи янгради.

Нухриддин шоша-пиша халатни эгнига тортиб, ёнгинасидаги ором курсига сезиларли саросимада чўқаркан, Мила унга «Бепарво бўл» маъносида чиройли кўз қисиб қўйди. Кейин саллона юриш билан қаршидаги эшик томон йўналаркан, унинг ўша ҳарир танғуши остидан юракларни гумуртирувчи, беназир, келишимли кад-коматига Нухриддин яна суқланиб қолди. Бир дамга бўлса-да, барча нарсани унутгандай бўлди. Ё раб, аёл деганнинг жуссаси шунчалар куврак, шунчалар чиройли, сеҳру жодули бўлурми?! Наҳотки шу қадар оловли хилқат бу тун унинг оғушига сингган бўлса!? Наҳотки ана шу ёшгина жувон, вужудидан эхтирос ёлқинлари таралиб турган момоқаймоқ энди унинг измида бўлса?! Завол топмагур, бу бебаҳо кушча қандай қилиб унинг кафтига кўниб қолди?!

Нухриддин беихтиёр ютиниб қўйди, «Мен энди сени ҳеч кимга бермайман, — хаёлдан ўтказди у. — Сени менга худонинг ўзи етказди. Сен меникисан. Фақат меникисан энди».

Эркак зоти ўзи шунақа. Унга мард сўзини нисбат берсалар-да, бироқ эркакнинг ҳар қандай султони ҳам номардликдан мустасно эмас. У янги дуч келган аёл гўзаллиги ва салтанати олдида бутун дунёни, хатто қийнаиб-қийналиб висолуига етишган суюқлик ёрини ҳам бир дамга бўлса-да унутиб, тилсимот маликаси пойига бош эгиб ўтади. Эркакликнинг бирдан-бир фожеаси ҳам худди ана шунда: ожиза хилқат олдидаги ожизлик табиатидадир!

Бу фикрлар Нухриддиннинг хотини Маликага тегишли. Нухриддинга хотини ана шундай гаплар, гинакудратлар қилгудек бўлса, у ҳеч қачон Маликанинг мушоҳадаларини рад этмас ва бу ақидалар негизида озми-кўлми ҳақиқат ётганини ҳис этгани ҳолда, «жўртга» гапни ҳазилга йўйиб, «Тўғри айтасан, хотин. Шундай бўлса бордир, лекин мендақа устувор эркак дунёда битта бўлса ажаб эмас» дея кулиб қўя қоларди. Бироқ

ўзича, «Мени кесак қилиб эмас, эркак қилиб яратгани учун беадад шукр» дерди.

Яқинда хотини Малика билан ўрталарида жумбоқли бир ҳол рўй берди. Кейинги пайтлар, айниқса, Мила билан танишиб, барча нарсани унутгани ҳолда, фақат «ризқ-рўз» дардига чалиниб, ҳориб-чарчаб, кечалари уйга бир алфозда келиб, ухлаб қолганча, яна эрталаб барвақт сафарга отланувчи Нухриддинга нонушта пайти Малика ботамкин сўз қотди:

— Кеча телевизорда «Оталар сўзи — ақлнинг кўзи» бўлаётувди. Донишманд «Дунёда энг бахтсиз одам ким?» дея савол бериб турганда свет ўчиб қолди...

— Яхши бўмапти, — деди Нухриддин хотинининг кўнгли учун ўзини унинг гапига жиддийроқ эътибор берганга солиб. — Дарвоқе, сен қандай ўйлайсан, дунёда энг бахтсиз одам ким бўлсайкин?

Малика бир муддат жим ўтирди. Пиёладаги кофени қошиқча билан лоқайд айлантираркан, ўйчан ҳолда жавоб берди:

— Менимча, аёл...

Нухриддин бошқа индамади, «Нега?» деб ҳам сўрамади, ўзининг ҳам шахсий мулоҳазасини билдирмади. Ҳозир агар бу гапни чуқурлаштиргудек бўлса, анчадан бери пинҳона эзилиб юрган Малика ўкириб йиғлаб юбориши аниқлигини сизди. Апил-тапил ўрнидан туриб, кўчага чиқиб кетди.

Бирок, ўша куниёқ суриштириб, телекўрсатувдаги саволга жавоб қандай бўлганини билиб олди. Донишманднинг саволига буюк шоира Зебунисо: «Дунёда энг бахтсиз одам — ёлғиз аёл» деб жавоб қайтарган экан. Донишманд: «Нечун бундай изоҳлайсиз?» деб сўраганида, жавоб шундай бўлган экан:

— Оллоҳ аёл жисмига шунчалар буюк ва бебаҳо неъматларни жо этиб қўйипти-ю, бироқ уни тўлалигича кашф этиб, ўзлаштира оладиган эркак зотини яратмапти!

Нухриддин Маликага тан берди ўшанда. Саволга тўғри жавоб топа олгани — бу хотинининг эндиликда турмуш машаққатларидан эмас, балки ҳамма нарсадан устунроқ, қимматлироқ нарса — меҳру муҳаббат, вафо ва эъзоз, деган нарсалар етишмаётгани учун қийналаётганидан дарак эди...

Нухриддин ўшанда хотинини тушунди, унинг учун ич-ичидан эзилди. Бироқ ўзини яна қўлга олиб, хулоса чиқарди: «Оллоҳ бизни шундай яратган бўлса, биз эркакларда на гуноҳ?»

...Рўпарада сўкимга бокилган новвосдек баҳайбат, бўйни йўғон Аап пайдо бўлди. Қўлида каттагина дипломат, соқоллари олинмаган, кўзлари киртайган бир алфозда Миланинг ортидан кириб келди. Нухриддин энди, ундан чўчимайди, чунки у Мила олдида итоаткор эканлигини билади. Шу боис ҳам Аапни ўтирган жойида лоқайд кузатиб ўтираверди. Лекин Аап Миланинг хонадонида эрта тонгда, халат билан безрайиб ўлтирган Нухриддинга ўғринча совуқ боқиб қўйди. Икковиям саломлашишмади.

Мила ҳам ўз ўрнида бунни сезди. Лекин сир бой бермади. Аапга меҳрибончилик кўрсатди. Шошиб унинг қўлидаги дипломатни олиб ичкарига қўйиб чиқди-да, кейин «Хўкиз»га:

— Қани, туфлингни еч, — деди, — нонушта қиламиз.

Аап бирров Нухриддинга пинҳона совуқ назар ташлаб қўяркан: — Йўқ, хозир бир жойга ўтиб келаман, — деди, юкни бугун тезроқ етказиш лозим. Топшириқ шундай. Мен бирон соатда қайтаман.

— Унчалик шошмаймиз, Аап, — унга жавоб қилди Мила. — Соат ўнларда чиқиб кетсак, «гўсиқ»дан айни туш пайти ўтамиз.

— Нега энди туш пайти? — дўриллаб сўради Аап.

— Туш пайти... таможнийлар қорин ташвишида бўлишди. Унча-мунча нарсага эътибор беришмайди.

Аап Миланинг фусункор қадду-коматига укки кўзларини югуртириб олди-да, индамай изига қайтиб чиқиб кетди.

Нухриддин анча енгил тортди. Келиб тиззасига қўнган Миланинг белидан қўлини ўтказаркан, яна эхтирос овушига чўмди:

— Жоним, асалим...

Ш 6 0 6

Ҳар ҳолда, сафар бехатар ўтди. Кеча жўнаб, бугун қайтиб, қадрдон шаҳарлари ичра кириб келишаркан, Нухриддин ва Милада икки хил кайфият ҳукмрон эди. Шу топда Нухриддин Миланинг аниқ фикрини уқа олмаса-да, лекин, мамнун деб сезар, Мила эса ўриндикда чиройли ва бўлиқ оёқларини намоёишкорона алмаштириб ўлтирар, миқ этмас, машина кабинасидан ўйчан олисларга тикиларди. Нухриддинни бот-бот хаёл турли томонларга олиб қочар, гоҳ-гоҳ атиги бир кунгина тарк этган қайноқ шаҳри турли мазмун касб этиб, шувиллаб кетаётган машина унинг бағрини ёриб бораётганини ҳис этар, баногоҳ фикри сафар хотиротларини жонлантирар, хаёлининг туб-тубида не-

лардир тургандек, яна нимадир — айни зарур алланима юз кўрсатар, тумонот хаёллар гирдобида чарчоклик хис этганда, тинимсиз шунча йўл босган оқ тулпорига раҳми кўзгагандек бўлар, шунда бирдан сафар ташвиши барҳам еб, лоп этиб Маликаю фарзандлари туман ичидан балкиб намоён бўлди-ю, туйкус юраги гупиллай бошлади... Ботиний туйгусида, барибир, юрган йўллари-ю, тўхтаб Милани кутган чоғлари, Мила кириб чиққан бу катта шаҳардаги даргоҳлар, йўл-йўлакай шуурига илиниб, сақланиб қолган арзимас ҳодисотлар юз кўрсатар, алҳол ёнгинасида ҳамроҳлик қилган ўз-ўзининг Миласи ҳам нурсиз туюларди шу топда.

Бунча адоқсиз ва ёйиқ, хира икир-чикирлар доирасида Нухриддинга бир зум тинчлик бермай қийнаётган ўй содир этилган қотиллик эди. Мила нега бу ишни қилди, Нухриддин тушунмади. Йўлда сўрок-саволга тутганда ҳам Мила жўяли бир гап айтмади. Уларни бегона демай, яхши кутиб олган, хушчақчақ корейс кампир бир зумда Нухриддиннинг нақ кўзи олдида совуққон Мила кўлида жон берди. Дастурхонга ўлтириб чой хўплади-ю, кўзлари олайиб, бўйнини тутамлаганча кулади. Нухриддин Миланинг кампирга ёлғон сўзлаётганини, машина бузилиб қолмаганини, Мила айтаётгандек, ўзларининг тижоратчи эру хотин эмасликларини сезиб турсада, индамай ўтирган эди. Нухриддин зинҳор Миланинг режасини хаёлига ҳам келтирмагани боис даъфатан даҳшатга тушди. Нафас етмай кўзлари шокосасидан чиққан корейс кампир абадий суратдек кўз қорачиғига миҳланиб қолди. Уйни шу заҳоти тарк этиб, машинага ўтиришди. Ярим йўлгача Нухриддиннинг танасидан титроқ аримади, тиззалари жонсиз қалтираб келди. Сафарнинг энг даҳшатли чўққиси шу бўлди. Нухриддин энди «Мен шофёрман холос, менда нима айб?» деб ўзига таскин беришдан ўзга чора топа билмади. Нега бу кампир ўлди, Нухриддин учун жумбоқлиғича қолаверди.

Нухриддин hozir бу хаёллар ичра кезинаркан, бе-хос уйи эсига тушди. Малика нима деркин? Қандай кутиб оларкин? Хаётида биринчи бор уч кун дом-дараксиз йўқолиб кетди. Унинг устига, тўғрима-тўғри ҳам эмас, ахир Мила билан ишрат қилиб, Маликага бевафолик қилди... Энди, юзи шувит. Дилида бирдан лаҳзали хушнудлик тўйди, бироқ, негадир товуқлар орасида юрган хўроз эсига тушиб, мийиғида илжайди.

Шу пайт Миланинг уйи рўпарасига келиб қолдилар. Мила индамаса ҳам у машинани секинлатиб тўхтатди.

Шунда Мила гўё ажралиш қисматиға начора кўнгандай сумкасини титкилади ва тўрт даста пачкали йирик пул чиқариб, Нухриддиннинг ёнидаги ўриндикқа ташлади ва бирдан ортидан, ўриндик суянчиги аралаш маҳкам кучди; юзини сочларига ишқалади, бўйнидан иссиқ ҳароратли ўпди. Дарҳақиқат, бу илтижо эди, уч кунлик яқинликнинг вулкони эди бу. Бир оз шу кўйи сукут сақладилар. Нухриддин икки ҳиссий ўт орасида қолди. Бирок, ҳозир тез кетиш, хонадонига етиб бориш, ўзини қамраб олган барча ташвишдан тезроқ халос бўлиш майли устунроқ келаётган эди ва у биринчи бўлиб ройиш билдирди, машинанинг мотори ҳамон юриб турганди.

— Тез қайтаман, жонгинам, — деди у шошилишч, дипломатни олиб машинадан шошилмай тушаётган Милага.

Машина ўрнидан кўзғалиб, олислар экан, Нухриддин олдинни ўйлар, пештоқдаги ойна орқали орқани ҳам унутмас, инсон қизиқ нарса экан-да...

Уйи олдида тўхташи билан ўйнаётган ўғли уни кўриб «Дада-а-м!» деганча югуриб подъездга кириб кетди. Нухриддин аввал пулни чўнтақларига жойлади-да, болаларига олган совға-саломни кўтариб, уйга ошиқди. Энди Маликадан кўради кунини. Очик эшиқдан физиллаб иккала ўғли чоғиб чиқишди, унга осилишди. Фарзандларига талпинар экан, Маликани кутарди. Нухриддин остона ҳатлаганда ичкаридан аста тебраниб, Малика кўринди ва унга аразлагансимон нигоҳ ташлади. Биринчи ҳадик ўтиб, ҳайрият, у болаларга алаҳсинди.

Қизиги, Малика ҳеч нарса демади, қўлидан болалар тортқилашаётган нарсаларни олди-да, катта хона томон юрди, Нухриддин туфлисини ечиб, унга эргашди. Ўтирмазданоқ чўнтагида кўполроқ турган пачка пулларни стол устига ташлади. Малика: «Чой-пой кўйиб доборай» деганча чаккон ҳаракат билан ошхонага ўтди. Дақиқа ўтар ўтмас, хонадон шодлик ва илиқликка тўлди.

Қизиқ, Малика ўпка-гина ҳам қилмади. Дастурхонга нарсаларни олиб келди, чой келтирди, бир коса шўрва куйди. Қўлини ювиб, уй эгни-бошини кийиб чиққан Нухриддин дастурхонга ўтириб, шавқ-завқ билан бўлиб ўтган воқеаларни сўзлашга ошиқди. Аммо хотинининг лоқайдлигидан ҳайрон бўлди. У хурсанд, гўё Нухриддиннинг уч кун йўқ бўлгани қизиқтирмас, режавий хаёллар сураётгандек эди. Нухриддин ҳам ортиқча сўзламади, шўрвани ич-ди-ю, диванга ёнбошлаб пинакка кетди.

Уйқудан уйғониб, Миланинг олдиға жўнаганда ҳам

Маликада ўша кайфият ҳукм сурарди. Қоронғи тушганига қарамай Нухриддин чиқиб кетди.

Мила уни кутиб ўтирган экан. У кийинган холда, қўлида дипломат билан эшикни очди.

— Кеч колдик, Нух, кетдик, — деди ва зудлик билан эшикни кулфлади.

Нухриддин шу ердаёқ уни кучмоқчи бўлди, аммо Мила ҳозир қатъий эди. Нухриддин соатига қаради, вақт ўндан ошганди.

— Қаёққа, Мила? — зорланди у.

— Менга тўғри келган-келмаган саволни бераверма демабмидим, Нух? Қани, бўлақол.

Яна ўша совук, айниқса кечаси совук кўринувчи қўш-қабристонга келдилар. Икковлон ҳам узоқданоқ йўлга тикилганча қаққайиб турган Аапни танидилар. Қабристонга кираверишдаги қора мрамар бино олдида машина чироклари ёғдусида у улкан маҳлуққа ўхшаб кўринар, ҳатто Нухриддинга унинг қизил, ёшланган кўзлари ёнаётгандек туюлиб кетди. Унинг ёнига келиб, саломлашар эканлар, чиндан ҳам у Нухриддинга бугун бошқачарок кўринди.

Мила билан у ичкари кириб кетдилар. Нухриддин яна ўша ер остидан ғалаги овоз келган жойда ёлғиз қолганини сезди-ю, сочлари тик бўлиб, миясига чумолилар ўрмалади. Машинага ўтириб сигарет тутатди. Орадан анчагина вақт ўтгач, қабристон ичкарасидан липиллаб кўринган чироқ яқинлаб кела бошлади, аммо бир кўриниб, бир ўчиб ўйноқлаганча узоқ юрди. Нухриддин ундан кўз узмас, тезроқ Миланинг чиқишини пўкиллаб кутарди. Ва ниҳоят чироқ қабристон дарвозаси ортига етиб келди ва ўчди. Қоронғулик қўйнида янада қорарок ҳайкал бино бўлди. Шляпаси ҳам бор эди.

Шляпали ҳайкал аста чўкди, темир дарвоза ортида йўқолди, аммо шляпа пасайди-ю, йўқолмади. Нухриддиннинг эти жунжикиб, саросимага тушди. Чика қолса эди Мила! Нима ўзи бу? Бу қанақанги ўйин? Нега Мила бу ерларга келаверади? Аап нега бу ерда қаққайиб турган эди? Анави ҳайкал нима бўлса? Нима қилишади бу ерда ахир Мила билан Аап? Уни нима кутмоқда ўзи? Ҳаёлот ичида дарвозадан чиқиб яқинлашаётган арвоҳни сезмай қолди. Дарҳақиқат, у Нухриддин томон келарди. Шапкали гроб! Йўқ, у одам экан, Нухриддин тош қотиб ўтирган чоғда, у эшик дастасини ушлади. Овоз чиқармай Нухриддиннинг қўлидан тутди, «кетдик!» ишорасини қилди. Қаёққа? Шўринг қуриди энди Нухриддин. Ол сенга

тирикчилик! Қўл бақувват эди, ноилож, карахт, ҳолсизланган ҳолда Нухриддин амрга бўйсунди.

Қабристон дарвозасидан ичкари кирилди. Шу тобда Нухриддин не аҳволда бўлмасин, унинг кўзлари бирдам илгари темир дарвоза орқали хира намоён бўлган, шляпасигина қаққайиб кўринган кўйи қотган кимсани излаб топди. У дарвоза ичидаги скамейкада ўлтирар, қўлидаги липиллаб ёниб келган лампа ўчик, ёнида турар, у ҳайкал янглиғ қотганди. Эгни-боши қоп-қора, афтидан, устидаги қора плаши янада қорароқ, шляпасигина уни одамга ўхшатиб турар эди, холос. Унинг ёнидан ўтар эканлар, роса унга тўғри келгач, беихтиёр Нухриддин тўхтаб қолди, оёқлари бир зум ҳаракатсиз қотди, дилиданми ё миясиданми, аллақандай тушунарсиз, қанақадир яқинликка — қондошликка ўхшаш илиқлик гўё электр токидек урган эди Нухриддинни. Асли Нухриддин яқиндан бери бундай ҳолга тез-тез тушар, номсиз, ноаниқ тушунчаларми-ей, ҳиссиёт туйғуларими-ей, ҳодисаларми-ей, алламбалоларга туйқус дуч келар, нима бўляпти ўзи, дея ўзига-ўзи савол берадиган ҳоллар кўп кечаётганди бошидан. Бугунгиси уни бутунлай лолу карахт этиб қўйди, у наздида ўзга дунёга равона бўлган-у, ўзини хаёлан таниётгандек бўлар, баъзан атрофга тирикманми, дегандек тийрак назар солар, кўксидан тортиб оёғининг учигача бир қараб кўяр, билак ва бармоқларини қимирлатиб, тирикликка шаҳодат изларди бундай кезларда.

Нухриддин шляпанинг қимирлаганини ва ўзи томон бир дақиқа бурилганини сездди. Бошқа деярли ҳеч нарса содир бўлмади. У яна бақувват қўл амрига бўйсунди, қабристон ичкараси томон йўлландилар. Бироз юрилгач, гроб деб ўйлагани тўрт бурчак елкали йўлдошига қўрқув ичида назар солди. У гроб эмас, пастаккина қотма, зуваласи бутун кимса ичига жойлашиб олган, итларни ўргатишда фойдаланиладиган бушлат экан. У кенггина бўлиб, ичидаги хилқат эркин ҳаракатланмоқда эди. Тошбитиклар қўйилган қабрлар ичра тургиниб-суртиниб юриб борар эканлар, йўл бошлагич тўсатдан ўнгга, девор томонга қиялаб юра бошлади. Девор остига яқинлаганлариди ўсиқ ўт-ўланлар, чўкиртак тиканаклар, бутазорлар бошланди. Юриш қийинлашди, Нухриддин тамоман қоқинар, анов етаклагич эса ҳеч нарсани писанд этмай, инону ишонч ила олға интиларди. Нухриддиннинг оёқларини, шимию туфлисини чўкиртаклар ила бошлади. Қаёққа олиб кетмоқда ўзи бу арвоҳ уни? Ўлдирса, сўйса шу ердаёқ қийнамай сўйиб қўя қолмайдими? Шу алфоз-

да қанча юрдилар Нухриддин билмади, аммо яна икки-уч қадам қўйди-ю, аяқол унғурсимон тешиққа тушиб кетди. Ҳа қатта ва чуқур бўлиб, Нухриддин йиқилган ерида оёғига турганда бошига тупроқми, қумми қуйилди. Анов безбет эса йиқилмади ҳам, бу тешиқ-кемтиқларнинг ҳўб ҳавосини олган кўринарди. Нухриддиннинг яна кўлидан қисиб ушлади-ю, уюрдан бошланган ер остидаги зимистон юрга кириб кета бошлади. Нухриддин йиқила-йиқила йўл босар, ҳансирар, нафаси тикилар, хаёлида ўликлар даргоҳига кириб бораётганини ҳис қиларди. Нега у бу ёқларда юрибди? Мила қанжиқ қани? Ҳансирар, сўқинар, яна ҳансирар, йиқилар, йиқилганда кўли ғалати совуқ гўштсифат шилимшиқ юмшоқ нарса-ларга урилар, баъзан қуюқ қонсифат суюқликка булғанарди. Тиззалари уюшган, одамлигидан ном-нишон қолмагани назарида ҳозир.

Рўпарадан сассиқ, суюқ гўнг хидига ўхшаш бурқсиди. Нухриддиннинг дарҳол кўнгли озди. Ҳид борган сари кучаяр, кўнглини беҳаловат қилар даражада таралар, гўё мўридан келаётган тутундек Нухриддиннинг юзларига уриларди. Ҳид шиддатидан кўзларини юмиб олган Нухриддин туйқус алламбало — тўнғиз монанд юмшоқ нарсага қоқинди. У ғайриоддий сас чиқариб, Нухриддиннинг ўтақасини ёргудек қимирлади. Уч-тўрт қирпи янглиғ номаълум, каламуш бўлса керак, чакқон зумрашалар оёқ ва белларига урилиб ура қочар, турли-туман ғалати овоз чиқарар эдилар. Ер ости йўли эса ҳамон у ён, бу ён бурилиб давом этар, сассиқ хид ҳамон кучаяр, юрнинг эса адоғи йўғдек чўзиларди. Нухриддин даҳшат ичида оёқланар, тиралиб-сиралиб кўлланар ва йўл босар экан, йўлда дуч келган, қочган жондорлар унинг ортидан эргашар, хаш-паш дегунча ҳужум қилишга ҳозирлик кўраётгандек, ўлжа илинжида чинқиришар, тинимсиз таъқиб этиб келишмоқда эди.

Нухриддинга таскин бераётган кимса фақат анов ёнидаги йўл бошлағич гўрсўхта эди, холос. Нима бўлганда ҳам у ёлғиз эмас эди, балки қотилидир, бироқ нима бўлса бўлсин, ҳозир Нухриддин унинг борлигига ҳам шуқур қиларди.

Ва ниҳоят олисдан чироқ кўринди, юр ичи бироз ёришди. Ана, энди келдим арвоқлар салтанатига, ўйлади Нухриддин иситма аралаш. Нима бўлса тезроқ бўла қолсин! Энди тоқат қолмади. Бу даҳшатлардан кўра ўлган, тинчиган яхшироқ. Ҳид йўқолгандек эди, бурни ўрганиб қолди, шекилли. Кўзи хира нурда. Ёнидаги

гўрсўхта алламбалони кўлида пардани кўтаргандек кўтарди-ю, Нухриддиннинг кўзи ярқ этиб электр лампочкасига тушди. Лампочка улкан ер ости салтанатининг бир четида ёниб ҳамма томонга хира нур ташлаб турарди. Кўз курғур шу алфозда туриб ҳам пастак ва улкан хонанинг тўрт томонига кезинди. Хонанинг чап томони қисқа эди. Лампочка шу томонда ёнмоқда! Қаршидаги девор корамтир кўринди, барча янгилик ўнг томондан содир бўлиши кутиларди. Шундай бўлди ҳам. Салтанатга қадам кўйиб, ўнг томонга уч-тўрт қадам босишар экан, узоқроқда, рўпарада Аап билан гаплашиб турган Милани таниди Нухриддин. Кўзи хира ёруғликка мослашди.

Ажабо, Мила унга эътибор қилмай, Аап билан гаплашиб турибди. Унинг бу ерга минг азоблар билан кирганини улар афтидан билмайдилар, шекилли. Лоақал эътибор беришса-чи? Бу нима тилсимот ўзи? Бошқа йўл ҳам бор шекилли, бу ерда одам юрибди. Мила билан Аап ҳам пинагини бузмай ўша-ўша гаплашиб туришибди. Ё Нухриддиннинг кўзига кўриняптимикиан? У, балки, аллақачон йўқдир, кўриб турганлари шунчаки руҳдир, рўдир, яна ким билсин...

Бу ўйинларни бошидан кечираётган Нухриддин қаерга келиб қолганини, уларнинг шунчаки туришмаётганини, ўзини минг бир азобу хўрлик имтиҳони кутиб турганини, ҳали азоб-уқубат олдинда эканини у ҳозир қаёқдан ҳам биларди. Бу қийин-қистовлар, даҳшатли синовлар аслида бир мақсад йўлида улкан тегирмон тошини синчалоғи билан айлантириб турган, аллақачон ўз салтанати ва кичик мамлакатини куриб битириб олган, уяси ташки баҳри муҳит билан устамонлик ила никобланган, ўз даҳри дунда ҳеч ким билан ҳисоблашмайдиган кат-қат нафрат, қасос ва интиқомга йўғрилган, кўнгил амри не бўлса, ўшанга эришишни ҳаёт лаззати деб билган Қирол кўлида ўйинчоқ эканини, ўзигача Милалар, Ааплар кўп бўлганини, энди чек ўзига тушиб, бу сир-синаотли тегирмон ҳампасида калдиракдек титраб-қақшаб, янчаман деб айланаётган тош тешигига сидирилишига бир баҳя қолганини ҳали у англашга қодир эмас эди.

Нухриддин ҳамма қатори умргузаронлик қилиб юрган бир хилқат эди-да. Учтерақда туғилиб ўсган, барча ҳешу ақраболари ўша ерлик, тақдир тақозоси билан у кўп ҳешлари сингари шаҳарда жойлашиб қолган, ўртамиёна ҳаёт кечириб, ҳаммага тенг Аллоҳнинг хавосидан нафас олиб, ишлаб, кишнаб яшаб юрганди. Учтерақликларнинг топгани Пединститут, у ҳам шу Пединститутни битириб,

шаҳарда яшаб қолди. Маликага уйланди, хотини шаҳарлик бўлгани учун Нухриддиннинг томирига ҳам сув етди, шаҳарда кўкарди. Бўлмаса қанча-қанча шаҳарда яшаб кетаман деган курсдошлари ёлғизликда шаҳар юкени кўтара олмади. Қишлоқ бўлса ҳам ўша ёқ дуруст экан, аканг-уканг ёнингда дейиша, айланиб қозигини топишди. Тўғри, бу ҳам режали уйлангани йўқ эди. Шунчаки, курсдоши Малика билан бошқаларга нисбатан яқинроқ эди, холос. Бу яқинликни на севги, на ҳазил, на дўстлик, на эрмак деб бўлмасди. Институт йиллари ана шундай ўтаверди, анчайин кўришмай қолишса ҳам энтикмас, бир-бирига ошиқмас эдилар, баногоҳ тез-тез учрашишга тўғри келса, ўзларини бегона тутмас, хуллас, бир депарада куйсиз, навосиз, ортиқча эхтироссиз учиб юрган қушларга ўхшардилар. Уларнинг тўйлари ҳам аслида келин тарафда шов-шув билан ташкилланиб ўтган эса-да, Нухриддин томонда унчалик акс садо бермади, қолаверса, уларни билган таниш-билишлару курсдошлар муҳим бир воқеа содир бўлганини сезмадилар ҳам. Эшитган, айтилганлардан кимдир қора тортиб, оқибат отини эгарлаб келди ёки келмади. Сирдарёлик курсдошининг келгани Нухриддиннинг эсида, унинг ҳам келиб, мушглашиб, қовун тушириб кетгани қолди, холос. Энг муҳими Нухриддин эл қатори уйланди. Хотини шаҳарлик, энди у оилали. Яна муҳими, тўйдан бир-икки кун кейин хонага кўз югуртирганда, юраги бир хашқирди, чунки ҳамма жойда ўзига тегишли аёл кишининг нарсалари турарди. Яна куёвлиқдан хотирасида қолган нарсалар — уйланиш вақти авжи саратон бўлиб, баланд тўшалган кўрпа ёнидаги деразага қўйилган электр елпигич сақланиб қолган. Маликанинг келинлигидан бирон-бир муҳим нарсани эслай олмайди. Аммо унинг қариндош-уруғлари катта эътибор ва оқибат кўрсатганлари, номлари битилган қизил гилам остида ўтирганларида барча гап-сўз Маликанинг ота-онаси, уларнинг жамоаси, меҳнат фаолиятлари, ёшлиқлари, оиласи, отоналари ҳақида кетгани, табрикка чиқувчилар улар ҳақида жўшқин сўйлаганлари, охирида Малика таърифидан сўнг Нухриддин деган номнинг пасаювчи оҳанг билан қискагина айтиб қўяқолингани ҳам эсида қолган. Ҳа, айтганча, Маликанинг бутун ҳаётлари давомида айтган биргина ёлғиз икрори ҳам эсида, у ҳам бўлса: «Жоним, Нухрим-Мухрим». Ўшанда илк куёвлик кечасида кўрпа остида айтилган бу сўз чиндан ҳам юракдан айтилгандек Нухриддиннинг қалбига бир умр муҳрланиб қолган. Бошқа хотира йўқ. Бори шу.

Нухриддин асли амалпараст эмасди. Қайнотасининг об-
рўси, ўзига тинчлиги хаёлида юрар эди-ю, ундан фойдала-
ниш...

Нухриддин каттиқ силтовдан ўзига келди. Анов буш-
лат каттиқ итариб юбормаганда, ким билади, у ҳали қанча
хаёл сураб эди. Бушлат уни Аап томонга юришга нуқила-
ди. Аап ва Милага яқинлашар экан, кўзи беихтиёр ўнг
томонда, тўсиқ ортида уймалашиб юрган, «хурр-хурр» овоз
чиқараётган чўчкаларга тушди. Улар тўнғизсифат семиз
ва улкан махлуқлар бўлиб, аллабалоларни ҳидлашар, югу-
ришар, бир-бирларига ишқаланар, таққа тўхтаганда бирдан
сирғалиб ағанашар, семизликдан қийналиб калта оёқларига
туришар, одамлар турган томонга беҳаракат тикилар, яна
ирғишлаб ўзларини гала ичига урардилар. «Чўчкахона экан-
да, бу ер» хаёлидан ўткарди Нухриддин. «Ер остидаги
чўчкахона».

Бу дам Нухриддин Аап ва Мила қаршисида турар,
уларга ҳайрон тикиларди. Аап бироз асабий, аммо Мила
ўлик тусига киргандай жим ва сокин эди. Шунда Аап
қонталаш кўзлари ёнгандай унга қаради-да, томдан тараша
тушгандай:

— Ечин! — деди ўша хирқироқ, бироқ хозир асабий
дўриллаган овозда.

Нухриддин ҳайрон. Нега? Нега у ечиниши керак? У
тез суратда яна атрофга аланглади.

Чап томонда, узоқроқда бушлат яна аллаким билан
чўккан, тўнка устида махорка ўрамоқда эди. Бошқа ҳеч
ким йўқдек. Нега у ечиниши керак, яна чўчкахонада?
Нима қилишмоқчи ўзи? Ўлдиришса, ечинтирмай ҳам ўлди-
риш мумкин-ку? Ақл бовар қилмайди, нималар бўляпти
ўзи?

— Ечин, мерзавец!!!

Нухриддин бундай зарбни кутмаган эди. Нақ тумшуви
ёрилиб, кўзидан ўт сачраб кетди чоғи, тиззасидан мадор
қочди. Ўзи ихтисосига кўра жисмоний тарбиячилигига кара-
май, кейинги пайтларда турмуш олатасирлари ичида машқни
сусайтириб юборганими, ҳар ҳолда, кўнгли озиб оғаётгани-
ни ҳис қилди. Шунда ҳам унинг нигоҳи ғайритабиий шиддат
билан Миланинг юз ифодасини суратга тушириб қолди.
Миланинг турқида на кўрқув, на хайрат зоҳир, фақат ўлик
сукунат ва қандайдир мурдами, арвоҳнинг кўкиш, тутунси-
фат ҳовури кезингандек аломат кўрди, холос. Сўнг кўзи
очиқ кўриб турган моддий дунё уни қандайдир лаҳзаларга
тарк этди ва яна ушбу моддийликка юз тутганда иккита

турки совук, бадбашара нусхалар уни ечинтириб бўлаёзганди. Нухриддинни гўё ақл тарк этган, ҳозир у ўйлашга қодир эмас, аммо ҳиссий идроки ишлар, ҳолсизланган кўзлари беихтиёр томошабинга айланган эди. Навбат яқингинада, катта шаҳарга борганларида, Мила бир кўришдаёқ танлаган ва совға қилган, чиройли трусига етди, уни ҳам ечиб олдилар, негадир бошқа кийимлари ерда сочилиб ётгани ҳолда уни Аапга тутқаздилар, Аап уни чўнтагига солди.

Нухриддин қаршилиқ қилишга майл сезмас, воқеалар ривожини ҳолсиз кузатарди. Барибир, ич-ичидан Миладан ёзғирар, Аапни лаънатлашни ҳам билмас, анов икки қатнашчи эса кўзига тўнғиз кўринаётганди, холос. Тушунмай қолди, нега Мила жим? Ахир жуфтлашганларига ҳам таллай вақтлар ўтиб кетди. «Бир-биримиз учун ўламиз» деган ваъдалар, «Сенсиз менга ҳаёт йўқ» деб талпинишлар, бир-бирини «Тенгинг йўқ» деб улуғлашлар қаёқда қолди? Нухриддинни ҳеч кимга ишонмайдиган Мила нега уни ажалнинг минг бир чиғирифига ташлаб, жимгина кузатувчига айланган? Ҳозир шу туришда ҳам унинг Аапга сира алоқаси йўқлиги ошқор турибди. Унда нима бало, бу хотин? Инсу жинсми ё? У ҳозир худди арвоҳ! Ё алҳазар. Ҳа, ҳа, бир нарса аниқ, у ўзгарар экан, ўзғариб ҳар хил ҳолатга кириб тураркан. Мана энди топди Нухриддин. Демак, унда нур бор экан, бу нур мана шундай кезларда уни тарк этади. Осойиш чоғларида қайтади, қайтганда ҳам Милани шундай товлантирадики, эр киши ундан мутлақо кўз уза олмай қолади. Шунда Нухриддиннинг хаёлига афсонавий Зорронинг кизи келади. Сира ҳам фарқи йўқ, нақ ўшанинг ўзгинаси бўлиб қолади Мила. Ҳозир эса мурда-я, мурда! Ё тавба!

Нухриддин кўтарилди. Уни анов икки нусха кўтарган эди — бири оёғидан, шериги эса қўлидан. Нима қилишмоқчи, деб ўйлашга ҳам улгурмай, отилган Нухриддин ўзини чўчкалар кўрасида кўрди. Гурсиллаганча юпқа, бироқ суюк чўчка ахлати узра қолади. Зум ўтмай, осмонга ирғишлаб, унга ташланган, «хурр-хурр» овоз чиқариб, манқали, юмшоқ тумшугини чор атрофдан баданига текизаётган тумонат чўчкалар галаси орасида қолди. Ҳа, дахшатли нарса юз бермоқда эди. Ўлим дахшати. Барибир, мия ўйлашга қодир. Нима қилдики, у шунақанги ўлим топса. У талшинар, чўчкалар оёғи остида, дахшатли тумшуклар турткисида суюк лой устида сирпанар, ўзини ўнгара олмас, аъзой бадани шилимшиқ тортиб шилта бўлган баданлари тилка-пора қилинар, хаш-паш дегунча ичак-чавоғи ағдари-

либ тушиши кутилар, бу ифлос ҳайвонларга у тириклайин ем бўлаётганига, инон-ихтиёри энди ўзида эмаслигига, минг чандон уринмасин, ҳеч нарсага кучи бас кела олмаётганига, шу дақиқаларнинг қайсидир улушларида роҳатбахш гўзал дунёдан насибаси узилаётганига энди амин эди. Малика ва болалари кўзига кўринарди-ю, асосийси, Мила кимга қоларкин, деган ташвиш қанақадир кўнгил озиш ва қусишга мойил беҳаловатликка йўғриларди. Туйкус айқаш-уйқаш ҳаракатлар барҳам егандек, кўзини оқ парда қоплагандай бўлди.

Ва ниҳоят оқ пардада кичкина доғ бино бўлди, у салгина катталашди-ю, парда дарз кетди. Нухриддин уйғонишни истамаётган маъсум гўдакдек кўзларини ним очди. Нурсиз кўзлари аввалида осойишталикни, танаси эса юмшоқ оқ чойшабни туйган чоғда унинг нигоҳи ёнида унга термулиб ўтирган Зорронинг қизи мисол Милани тонди.

Ўнгими, тушими? Бу ҳақиқатга яқин эди. Айниқса, Миланинг қўли, ўша қўллар, унинг зил-замбил қўлининг устига қўйилди, соғинилган гўзал ва шахло кўзлардан бир донадан зумрад ёшлар думалади ва Миланинг ҳароратли нафаси Нухриддиннинг юзларига урилди, осилма тўшам, шаршара сочлар иккала юз ва ўтли бўсани оламдан яширди.

Алҳол, бу моддийлик Нухриддинни беҳос чўчитиб ҳам юборди. Миланинг меҳрибон юз суришларига қарама-қарши ўлароқ кўркув ва саросимада атрофга аланглай бошлади. Палата. Чоққина палата, бир ўзию Мила. Бироқ у ишонмади. Рўёга ўхшарди бунинг ҳаммаси. У ўлган. Аллақачон чўчкалар қорнида хазм бўлиб кетган. Тўсатдан беҳаловат бўла бошлади. У тўлғонар, катта очилган кўзларида ошқора даҳшат ҳукмрон. Бўғзидан ғалати ички бақирик отилди, хонага шошилинич кириб келган дўхтир унинг икки елкасидан маҳкам босиб, Миладан хонани тарк этишини сўради, шу заҳоти ичкарида икки ҳамшира ҳам бино бўлди. Югур-югур бироз давом этди.

IV 6 o 6

Мила коридордаги дераза раҳига қўлини қўйиб узоқларга тикилар, ҳаво мусаффолигидан чўққиси қорли тоғлар якқол кўриниб турар, хаёли болалиги ўтган тоғли ўлкага қадалган, ҳар гал у ёқларни эсласа, ёдига келадиган бир-икки нурли дамларгина милт этар, қолгани эса беиз, бенишон, шунчаки дайди ёшлик, ўсмирлик бебошлик-

лари эди холос. Отаси, ўз отасининг уни ўн икки ёшдаёқ уйидан ҳайдагани, ўша кезлардаёқ аёл бўлишга улгурган Миланинг пинагини ҳам бузмай боши оққан томонга равона бўлгани хотирасида. Ўша азои баданини жун қоплаган, кўксидан бир тутам ўсиқ мошгурунч жун яктаги бурмасидан чиқиб турадиган, соқол-мўйловига йиллар тиф тегмайдиган, оғзидан сира махорка трубкаси тушмайдиган бакироқ чолу ҳамиша йиғлаб юргич, товукнинг калласини болта билан узадиган онасининг киёфаси аллақачон хира тортиб, ярим аср олдинги сурат янғлиғ кўз ўнгида қотиб қолган. Кетаётиб, лоақал онаси билан ҳам хайрлашмагани анча кейин бошқа юртларда эсига тушган, ўшанда у...

Эшик очилиб, дўхтир ташқари чикди. Ортидан чикқан ҳамширанинг биттаси тўхтамай, муолажа хонаси томон алланимани кўтарган ҳолда ўтди. Дўхтир эса Мила қаршисида тўхтади. Бақалоқ пакар, бошининг ўртаси думалоқ кал, силлиқ каллик теграсига бўялган, тим қора соч ўралган, кўзойнакли, табиатан камгап бу одам бироз ўйланиб сўзлади:

— Как, я ожидал, главный кризис прошел...

Мила индамади, у яна сўзлади:

— Мне кажется, что-то тут серьезное, придет он в себя, прояснется...

Мила тушунди, у яна пул сўраётган эди. Нухридин олиб келинган кунни ҳам узатилганди. Нухридиннинг синнаб кўрилган ердан реанимацияга олиб келинганига бугун иккинчи кун. Чўчкахонада ҳушидан кетгандан буён биринчи бор ўзига келиши. Уни чўчкахонадан бу ерга Мила олиб келди. Анови иккита гўрсўхта ёрдамида азои бадани тилинган, чўчка ахлатига коришган Нухридинни кўрадан олиб чикдилар, ичкарида шлангдаги сув билан ювдилар, ер ости масканининг асосий эшигидан олиб чиқиб, фир-фир шабодада эсаётган йўлакка қўйдилар, Мила ташқарига чиқиб, машинада турган сумкасидан янги трусик олди, келиб узала ётган Нухридинга кийгизди. Сўнг қолган кийимларини кийгиздилар, икки гўрсўхта уни машинага келтириб ташлади. Мила уни келишилгандек, реанимацияга олиб келди. Аслида уйга олиб кетса ҳам бўларди. Бироқ бежавотирроғи шифохона эди. Баҳона аниқ. Бахтсиз ҳодиса. Нухридин чўчка боқади. У чўчкага қараётганида чўчка тўсатдан хужум қилади. Бу воқеадан Мила хабар топади ва бу ёққа олиб келади. Бўлгани шу. Қолганини пул ҳал қилади. Барибир, шифохона яхши, ким билади, руҳий силжиш ҳам бўлиши мумкин. Энг асосийси, Нух ўзига келганда, Мила

шу ерда бўлиши керак. Шу боис Мила унинг бошида ўтирар эди. Бу ерда унинг инон-ихтиёрига кўра шароит яратилди. Бошқа маҳкамаларга хабар қилинмади. Хатто уйидагилар ҳам ҳали билганларича йўқ. Барча иш силлик кўчмоқда ва ҳаммаси яхши бўлади.

Мила шу ўйлар билан узоқлашаётган дўхтирнинг ортидан қараб турди-да, бироздан сўнг Нухриддин ётган палатага кирди. Нухриддин тинчланган, ухламоқда, навбатчи ҳамшира хона деразаси токчасига икки тирсагини тираб, жағини кафтлари орасига жойлаштиргани холда ташқари тикилган кўйи турарди. Шарпани сезиб, ортига бурилди. Милага яқинлашди ва:

— Эрингизми? — деди.

— ...

— Яхши бўл қолди, — деганча, ҳамшира у ёқ, бу ёққа маъносиз боқди ва чиқиб кетди.

«Шулар ўқиган ҳамширалармикин? — хаёлланди Мила. — Туриш-турмуши сира касбига мос эмас. Майли, жамиятда қанча бебошлик бўлса, ўз айтганингча яшаш осон бўлади. Ноқобил одамларнинг садағаси кетсанг оз. Илойим, улар кўпаяверсинлар».

У Нухриддинга тикилди. Сал рангига қайтди, бечора. «Ҳали иш кўп, Нух, — деди ичида, — бардам бўл, бу энди биринчи синов. Ҳали Қиролнинг синови турибди. Фақат менинг синовимда аёл жаннатининг султони бўлиб юрган эдинг. Дўзах билан жаннат эшиги ёнма-ён, чўчкалардан кўрққан саодатли султоним. Чўчкалар тирик одамни емаслигини ҳам билмас экансан. Сенинг ҳаёт тажрибанг шунчалар ғарибки, менга бироз мушкул бўлиши тайин, шекилли... Чўчкалар шундай яхши маҳлуқларки, сен уларни билмайсан. Барча нарсани еган бу маҳлуқлар тирик нарсаларни емайдилар. Бизга эса тирик ҳам барибир... менинг Нухим. Ҳамма нарса одамнинг ўзи учун қилинади. Одамнинг боши ҳам одам учун ейлади, ҳали буни сен ўзинг учун бировнинг бошини еганингда биласан. Одамзот кўп, дўстим, яхши ва ҳаммага керак нарсалар эса оз, уларни вақтлроқ эгаллашиб олишган, энди уни тортиб олиш керак, бунинг учун эса унинг эгасини йўқотиш керак... Ахир, бу талаш дунё ўзи...

Нухриддин қимирлади...

Нухриддин, барибир, бақувват йигит эди. У аста қимирлаб, яна тинчирқан, Миланинг кўз ўнгида тез ўзига келаетгани, йўқотган тансозлигини тез тиклаётгани шундоқки-на намоён бўлмоқда эди. У, яъни бўлажак Аап, чиндан

хам Аапнинг ўрнини боса олармикан? Аапнинг, собик ва содиқ итнинг, энди юнглари хурпайиб, тўкилиб, ўлим топиши муқаррар, кўрғонни тарк этиб, энди чўчкаларга ем бўлиш гали ўзига ҳам етгани, Қирол учун бундай содиқ итларнинг собикқа айланиши унчалик ҳам мураккаб иш эмаслиги Милага кундуздай аён эди. Салтанатми бу ёки кўрғонми билмасди-ку, Мила бу доиранинг қонуниятларини аллақачон, ўша Аапнинг кучоғига тушгандаёқ англаб етган эди. Тасодиф туфайли Қирол салтанатига итгифоко тушган, унинг уч қиррали кудратига ўша заҳотиёқ иймон келтирган, бироқ ўша кезларда ўзи учун жумбоқ сабабларга кўра бундан-да ёш, бундан-да кўркам, серҳаракат, вужудида ҳавойи ёшликнинг асов қони гупурган, тарсиллаган қизалоқ, кишида беихтиёр ўпиш истагини туғдирувчи бўлик ва чиройли сонларига Аапнинг кўзи ўтганда, аёл эмасми, бироз ўкинган ҳам, аммо хафа бўлиб ўтирмаганди.

Миладек дайди, ҳеч вақоси ва ҳеч кими йўқ, тақдир тўфонларида сузиб юрган, яхши яшаш, одамсифат ҳаёт кечириш, уй-жойли бўлиш, яхши кийиниш каби одамнома тушунчалар мутлақо ёт, кимнинг кучоғида бўлса ҳам кунни ўтиши гаров бўлган бу ёш аёл ногаҳон фаройиб кимса — Қиролни учратган, дарҳақиқат, у фаройиб одамга дуч келган ва ҳаётида илк бор шайдолик ҳиссини элас-элас туйган, шунинг ўзиёқ уни ҳалиги одамнома тушунчаларга элтиб кўйганди. Буни у аниқ идрок этолмаса-да, беихтиёр ўзгара борди. Аап ҳақиқий эркак эмаса-да, унга тикилар, шундан қаноат ҳосил қилар, ҳирқирок, йўғон овози-ла у-бу ишга буюрар, ёнига келиб ўтирганда, маст-аласт алланималар деб тўнғиллар, Мила унинг гапларини укмас, ҳаёли бошқа жойда — наригини ўйлайверарди. У билан бирга бўлиш, унга хизмат қилиш, унинг амрини бажариш, унга қулдек бош эгиш, керак бўлса унинг-чун нафақат аёллигини, ҳатто ҳаётини қурбон қилиш, унга вафодор ва содиқ аёл эмас, худди шундай ит бўлишга ҳам тайёрдек ҳаёлланар, уни ўйлаб ўтираверарди. Хуши-далик ва уйқусизлик кезларида унинг хислатлари, унинг уч қирраси ҳақида бош қотирар, ўйлаб ўйига етолмасди. Ҳа, у уни ўйлайдиган қилиб кўйди. Энди, у кўп нарсаларни ўйлашга қодир эди. Аммо, ҳозир Нухриддин бино бўлиб, бу чексиз укубатга кўланка тушгандек. Қизик, Нухриддин Миланинг қўнглига сўровсиз кириб келаётир, Мила ҳам уни қабул этмоқда. Кечагина Қиролдан ўзга қил сифмаган қўнғил-а!?

Унинг уч қирраси деганда, алҳол, ҳозир у Нухриддиндан ҳам ўша уч қиррани изламоқда ва ундан шу уч

кирранинг кучсизроқ изларини топмоқда эди. Биринчиси, ҳар иккисининг кўзи, юзи ва сўзи тўғрилиқ ифодасини берар, аммо нариги, биринчисида Нухриддиндагидан фарқли ўлароқ қаҳр кучли эди. Нухриддинда қаҳр мутлақо сезилмас, фақат гапи, нигоҳи, юзи тўғрилиқ уммонига эш. Илгари, биринчисига дуч келганда ҳали хулосаларга лаёқати етмас, бугун эса Нухриддин бошида ўтириб, юксак фикрламоқда эди ва шуурида бундан ҳам лаззат олаётганди.

Иккинчи қирра — у ниҳоятда бой эди. Ўшандаёқ бунинг улкан бахт эканини Мила ўша тафаккури даражасида англаб етганди. Энди эса бу қиррага гап йўқлигига, дунёдаги ҳамма нарса шунга келиб тақалишига имон келтирарди, холос. Бу қирранинг яна бир арқоғи бўлиб, у ҳам ҳар қандай эркак учун катта бахт, яъни, олий даражадаги тан қуввати, барчадан кучлилик, бу кучнинг вужуддан ёғилиб туриши — шу ифоданинг ўзиёқ бошқаларнинг унга бош эгишига, ихтиёрларини топширишга мажбур этиши эди. Бечора Нухриддинда на қирра, на унинг арқоғи бор эди.

Учинчи қирра, негадир, ҳозир хаёли қочдим, ёки ўзи билмай ўйлаб юрганми, билмади-ю, наргинда бормиди, йўқмиди, бу ҳақда иккиланди ва ҳозирликда хаёли туман кезинди. Майли, жин урсин... Аммо бу қирра Нухриддинда мавжуд. Бу Милага жуда-жуда ёқади. Ҳамма ҳам, туншунганлар, бу қирранинг асири бўлса керак, яъни... анча пайтгача Миланинг мияси оқ доғда муаллақ тўхтаб қолди ва бирдан миясига шу келди: «не возникающий, нет... нет... что-то другое...», нима дерди, нима деса бўлади? Шунақанги одамлар бўлади: ўзи минг зўр бўлса ҳам, сен хурсанд бўлгин, сенинг айтганинг бўлақолсин... дейдиган. Нима эди-я? Наҳот камбағалсан, тил!!? Одам бунақанги кишига интилади... Маъсум — йўқ; беғубор — йўқ; ўзига тортадиган — сал; иззаталаб эмас — йўқ... сал-пал; камтар — йўқ!!; ҳокисор — йўқ; муштипар — йўқ; барча нарсага чидайдиган — йўқ; аёлни улуглайдиган — ана! Ана шу АЁЛНИ УЛУГЛАЙДИГАН! Ўзига ҳеч нарса талаб қилмайдиган.. яна, яна, яна...

Мила шу ерда ўрнидан сапчиб туриб кетди — Нух, кўзлари юмук, охиста нафас олиб ётган Нухриддин худди Қиролга айланиб қолган эди... Мила бирдан севинч туйди қалбида. Наҳот, худо унга Қиролни шу тимсолда берган бўлса? Қанақанги ўхшацлик...

Тўғри-да, Қиролга унинг қўли етмади. Етган ери Қиролнинг малайига айланган, катта жиноятларга қўл ургани

бўлди, холос. У Қиролни кам кўрса-да, кўрган кезларида кўп кузатди ва ақлининг етган жойи Қирол аёл зотига нописанд эди. Яна бир қизиқ жойи шундаки, у гўзал аёлларга бефарқ эмасди. Аммо уларга тикилган кўйи, беихтиёр тишини гичирлатиб кўярди. Барибир, бу одамнинг ақл бовар қилмас қизиқ томонлари кўп...

Мила ўзига келди, шу топда у палата деразаси ёнида турарди. Нухриддин ўша бир қимирлаганича ором топган, ухлаб ётарди.

Хўш? Аап... Аапнинг вақти-соати битмоқда, буни ўзи ҳам билиб турибди. Қизиқ, одамлар муносабатида ғалати қонуниятлар амал қилади. Аввалига оғиз-бурун ўпишиб, бир-бирларига товланувчи меҳр кўйиб жамоаланадилар, бир ишга қўл урадилар, апоқ-чапоқлик маълум фурсат давом этади, сўнг эса муносабатлар дарз кета бошлайди. Қанақадир арзимас нарсалардан бир-бирларидан ирий бошлайдилар. Бундай пайтда бирини-бири кимгадир аста-секин ёмонлай бошлайди. Охири бу ҳақиқатга айланади ва салбий тугаллик топади. Барибир, бунга минг хил майда-чуйда сабаб изламасинлар, тагида манфаат — пул ётади...

Мана, Аап, масалан, қанақанги содиқ ит эди. Ҳеч вақога аралашмас, оғир-вазмин, туриш-турмушидан, тутмишидан унинг учун Қиролдан бошқа олампаноҳнинг ўзи йўқ эди. Бахтга қарши Мила уларнинг учрашувларида кам иштирок этар, ўзи жуда-жуда истаса ҳам, бунга муяссар бўлолмас, бу имконият фақат Аапда бор эди, холос. У сўнги пайтларгача ҳар галги учрашувдан беҳад қувонч билан қайтарди. Аслида Аапнинг қувонгани-қувонмаганини билиш кийин, туси бир хил тураверадиган, хатти-ҳаракати бир хил, камгап одам эди. Шунда ҳам у учрашувдан кейин қандайдир белги ташларди. Бундай кунларда у сармастдай юрар, ўзига эрк берар, қўли остидагиларни сийлар, кўрғон фаолиятини бир-бир кўздан кечирар, энг сўнггида навбат Милага келарди. Келарди-ю, Аапнинг асл мақсади аёл машқи бўлмасди. Бундай кезларда Мила чексиз азобларни эслаб, кўнгли беҳузур бўлар, начора, қисмат шу. У пайтда Миланинг ўз уйи йўқ, Аап кўрсатган жойларда ётиб юрар, осмон билан ер оралиғида тирик юрарди холос. Аапнинг бир хонали уйи бор, доим ўзи билан бирга олиб ётса ҳам бўларди. Бироқ у бундай қилмас, Мила ҳам уни мажбур қилгиси келмасди. Баъзан ана шундай Аапнинг саодатли кунларида у Милани уйига олиб кетарди.

Рости Аап аёлга бефарқ, жону дили ичкилик эди. У коньяк ичишни яхши кўрар, гўшти эса аёвсиз ерди. Қи-

ролнинг ўнг қўли бўлгани учун сармоядор эди, бироқ у пулни кўп сарфламас, исроф қилмас, нима деса бўлади, пулга ружу қўймас, эҳтиёжига яраша ишлатар, кўнгли тусаган ишни қилавермас, шунинг учун унда пул узилмас, балки шундан бўлса керак, Қирол ҳам унга ишонарди. Хуллас, шундай кунларда у йўл-йўлакай икки кило гўшту иккита коньяк, бир кило пиёз харид қилар, бир буханка қора нон олар, уйга келасолиб, қозонга сувни қуйиб, бори гўштни ташлар, туз солиб, газни баланд ёкиб қўярди. Сув қайнагач, кўпол-кўпол тўғралган пиёз паллаларини, баъзи пиёзлар бутун ҳам бўларди, ҳаммасини қозонга ағдарарди. Қарабсизки, Аапнинг эми тайёр. Мила буларнинг кўлига тушгандан, тўғрироғи уларга қўшилгандан буён Аапнинг бу ҳаёт тарзига жон деб кўникиб кетган, ўзи ҳам бу тартибсиз, исқирт уйни шохона маишат макони деб ҳисоблар, Аап берган тан азобларию эзгилашларни эртаси куни инқиллаб юриб эсидан чиқариб юбораверарди.

Мила палата деразаси ортидан у ён, бу ён ўтаётган оқ халат, оқ қалпоқли турли-туман кимсаларни ўзи истаган турли нусхаларда кўрар, ўзига нисбат берар, ўзига, яъни дунёни ғалати идрок этишига ўзича тан бергиси келарди. У ногаҳон кулимсиради, ахир Аап билан дастурхонга ўтирмай илгарийек урушган одамлардай тумтайиб олишарди. Мила ундан кўркмас ва тап тортмасди. Аъзойи баданига ҳамроҳ, моматалоқ жойларини яширмас, хоҳласа ўтирар, хоҳлаганда чўзилар, кўнгли тусаган нарсаларни дастурхондан тополмас, мева-чева егиси келар, аммо улар бу дастурхон учун бегона, ҳатто чанқаса, ичгулик шишадаги сувлар ҳам йўқ эди. Айниқса, ширинлик егиси келар, ширинлик кечалари тушига кириб чиқар, у ҳамтовоқлик қиладиган дастурхонларда эса уларнинг урпоғи ҳам топилмасди.

Аап хўкизнинг ўкирадиган ёмон одати бор эди, бўкириб қолгудек бўлса, Мила чўзилиб ётган жойидан турар, мўлтиллаб унинг кўзларига тикиларди. Бўкириқ кўп холларда ҳеч қандай маъно касб этмас, у Аапнинг ўрнидан кўзғолиб, ошхонага ёхуд ваннахонага, хуллас, сув бор жойга кириб кетиши билан якун топар, кранни шариллатиб очиб, сув ичаётгани, бироздан сўнг эса чанқоғини қондирган хўкизнинг жойига ҳансираб қайтиб келаётгани эшитиларди. Бу пайтда Мила кўзини юмар, яна ётиб оларди. Баъзан эса хўкизнинг ўкириғи даҳшатли тепкига эш келар, аъзойи бадани қаттиқ оғриган Мила инқиллаб йиғлар, оғриққа чидаш мумкин бўлган чоғда ўрнидан

турар, Аап-нинг ишорасига кўра унинг оғриқ оёқларини укалашга тушарди.

Аапнинг қозондаги еми тайёр бўлгач, маишат бошла- нарди. Маишат — маишат эди-ю, энг ёмони, Аапнинг қайноқ гўшти тап тортмай ямлаб, чайнаб-чайнамай ютиб юбораётгани Миланинг кўнглини беҳузур қилар, ошқо- зонидан ангиётган хидни унинг оғзига қарамай ҳам ҳис қиларди. Аап коньякни пиёлада ичар, баъзан шишаси билан ҳам кўтараверар, кўзлари борган сари қизариб, қонталаш тус олиб, кўли гўшт қидирар, кўзи эса Милага сузиларди.

Энг қизиғи, улар сира гап қотмасдилар. Коньякнинг биринчи шишаси бўшаётганда Мила, айниқса, Қирол ҳақида сўраб-суриштиргиси келар, сўз қотгани билан эр- как айиқдан нишиллашдан бошқа садо чиқмасди. Ўтириш шу алфозда давом этар, иккинчи коньяк адоғига етай деганда маст айиқ тўнтарилиб, ҳомиладор хотинларники каби дўмпайган, кўйлак тугмалари ечилиб, очилиб қолган жундор қорни осмонда, хуррак ота бошларди. Хўкизининг гўшт билан пиёзни кўп еганидан анқиган сассиқ хид хона- ни тутиб кетарди. Мила маст-аласт эканига қарамай, буни ҳис қилар, хонанинг бурчакларига биқинар, хид эса уни тор хонада таъқиб этгани-этган эди...

Мила деразага терс бурилиб, қафтлари билан юзини тўсганча ўзини тўхтага олмай, кула бошлади. Аап, Аап... Бечора... Шундай верзила... Мила туйқус хушёр торт- ди. Дарҳақиқат, бечора... Мана энди, унинг кунлари яқинлашмоқда, нега? Ким билади, бу ёғи Милага қорон- ги. Қиролнинг қарори шу бўлса керак-да?! Улар ўрта- сидаги муносабат Милага номаълум, билгани: у Қирол- нинг энг ишонган одами эди. ЭДИ...

Мила узоқ ўйга толди. Қачонлардан бери бу ҳақда ўйлаб юрганлари бугун бир тугун атрофига тўпланмоқ- дайди. Нафсламрини айтганда, Аапнинг таназулга юз тутишида Миланинг роли ҳам бор эди, албатта.

Ўша, Аапнинг чангалида эзгиланиб, мушук оғзидан қутулиб қолган чалажон сичкондек уч-тўрт кун нафақда жон бўлиб юрган кезлари, улғайиб қолдими, тўсатдан ақлига бир нарса келди. Шунча шу аҳвол юрди. Нафси- дан бошқа ҳеч вақо ҳақида бош қотирмади. Кунлари гўёки бир урғочи хайвонникидайин ўтарди. Илкис ғай- ритабний фикрлай бошлади. Наҳот яхши яшаш, чиройли кийиниш, автомобилларда юриш мумкин эмас? Аввалида ғафлат уйқусидан уйғониб кетиш сабабини билиш у ёқда турсин, уни ҳатто хаёлига ҳам келтирмасди. Дарҳақи-

қат, у уйғонган эди. Кейинчалик иқроёр бўлдики, унинг уйғонишига илк сабаб қабристонга келтириб ташлангани, гўё хаёлдан фаромуш бўлгандай, анча пайт унутилиб кетгани эди. У қабристонда кир-чир, тупроксифат юргувчи анави Аапнинг хизматкорлари билан беихтиёр топишди, уларнинг эрмагига айланди, овзи гўштга тегди. Ҳозир эслагиси ҳам йўқ, аммо ҳақиқатдан қочиб қаерга ҳам борарди?! Оч-юпун, кўча-кўйларда торт-торт, улок бўлиб юрган кунлари ҳар ҳолда ортда қолган, энди икки-уч кишининг султ ҳирсини бостирар, яхши емиш еб, ўнглиниб борарди. Тез орада туппа-тузук эт кириб, кўзга ташланиб қолди. Ит семирса эгасини қопади, деганларидай анов апати-шапатиларга сўз бермай қўйди. Турли давраларда ўрганган хунарларини ишга солиб, гоҳ ўлик тусига кирар, гоҳ шаклу шамойилини ўзгартирар, кўзини шундайин ғилай қилардики, тунда қабристондаги арвоқлардан қўркмайдиган апати-шапати аблаҳлар аллақачонлар эсдан чиқариб юборган эски дуоларни ўқиб, тилини калдиратардилар. Мила унинг сайин авжга минар, шу қўйи уларни енгиб, тез фурсатда эшак қилиб миниб олди. Ўзи шундайми, яна ким билади, Мила бу ерда қўним топиб, ўлим тушунчасини туйди. Чунки, бу ерга мусиқа садоси остида тобутлар оқиб келарди. Баъзида қабристон четидаги ариқ лабида, толлар салқинида ўтирган чоғи юк машиналарида кўк тўнлилар ўтарди. Ҳаммалари дўппи кийган, ўртада безатилган тобут... Демак, хаёт ўлим билан ёнма-ён экан...

Мила ўйлай бошлади, у ўзи ўликми-тирикми? Тирик. Хўш? У ҳам бир кун ўлади. Унда нима қилиб ўтирибди, яшаб қолмасдан? Ўшанда у бирдан уйғониб кетганди. Шу пайтгача ҳамма жойи ишлайверган экан-у, фақат калла ишламас экан. Демак, инсоннинг туриш-турмуши ҳам, инсонлиги ҳам калла экан. «Ишлат каллани, Мила», деганди у ўшанда ўзига-ўзи. Миясини ишлатишга шайланиб турган бир пайтда туйқус Аапнинг эсига тушиб қоларди-ю, яна ўзи ҳам, калласи ҳам чилпарчин бўларди. Не ҳолга, не қўйларга тушмасин, барибир, шуурининг қаеридадир бу уйғониш нимирар, унга тинчлик бермасди.

Кунлар кетидан кунлар ўтар, аста-секин қўрғон сирлари англашилиб борар, Мила эса шаклланарди. Аапнинг асли исми Араб экан, ўзи «р»ни айтолмагани учун Аап бўлиб кетган экан. Унинг насл-насабини ҳеч ким билмас, Мила минг уринмасин, ундан бир сўз олиш сувсиз қудуқдан сув олиш билан тенг эди. Ўша пайтда Миланинг билгани: у қабристон ишчисига ўхшар, кўпин-

ча шу ерда уймалашар, тез-тез йўқолиб қолар, яна бино бўларди. Чўнтагидан ҳеч пул узилмас, қабристон дарво-засининг икки қанотида қурилиб битаётган идорасифат, қора мрамор бино усталари билан ҳам у гаплашар, уларга пул берар, қурилиш муаммоларини биргалашиб ҳал қиларди. Ўша кезларда Мила анов апати-шапати хизматчилар билан ётоқланар, Аап бепарво кунлари уларни паноҳ тутарди. Аап уни баъзан уйига олиб кетар, тунлари ҳали-гиндайин эзгилаб ташлар, эртаси яна қабристонга келти-рар ва эгасиз итдек ташлаб кетарди.

Дарҳақиқат, эгасиз итдек кезинар экан, бу ерга келиб-кетувчилар ҳам англашилиб бормоқда эди. Қора «Волга» да келувчи, бошдан оёқ қора кийинувчи, айникса, кенг айвонли қора шляпаси уни бошқалардан тубдан ажратиб турувчи, қандайдир, одамнинг беихтиёр эътиборини тор-тувчи кимса пайдо бўлганда ҳамма нарса бирдан ўзгариб кетгандай бўлар, у ердаги ҳозир у нозир одамлар ерга киргандай йўқолар, фақат Аап физиллаб қоларди. У сало-бат билан машинадан тушар, ўзига хос важоҳат ила атроф-га боқар, бироз тўхтаб, чиройли ҳассасини ҳиёл судраган-ча қора бино ичига кириб кетарди. Шу кўйи қайта кўрин-мас, нима билан машғул бўларди, Мила билмасди. Бир пайт чиқарди-да, Аапга алланималар деб, жўнаб кетарди.

Бир кун у ўша машинада пақанарок, аммо салобат-ли, турки совуқ кимсани қабристонга ташлаб кетди. Шу кундан эътиборан бу турки совуқ энди, Аапга ҳам хўжай-инчилик қила бошлади. Келган кунёқ Милага ҳирс би-лан тикилди. Эртаси кунни машинада келишиб, Милани ҳаммомга олиб кетдилар. Шундан сўнг Мила ўша турки совуқнинг йўлига юрди. Мила буни истамас, ундан кўра, негадир, анови апати-шапатиларни улугроқ кўрар, бироқ нима ҳам қила оларди, кўнишга мажбур эди. Уни эслаб, ҳозир ҳам Миланинг кўнгли айниб кетди...

Унда Мила кўрғон сир-асрорларидан беҳабар, кўзи тушган нарсаларнигина идрок этар, назарида деярли ҳеч вақо юз бермасди бу ерда. Дарвоза ёнидаги кенгликда турувчи икки гробга деярли аҳамият қилмас, уларни тез-тез харидорлар олиб кетишаётгани ва янгисига алмашти-рилаётгани унга бефарқ эди. Аммо ҳар хил машиналар тез-тез келар, алланималар туширилар, гўшт юклаб ке-тишарди. Бошқа бир кўзга илинарли воқеа-ҳодиса юз бермасди. Негадир гўшт серобчилик эди. Бу ерда ғимир-лаб юрган одамлар гўштдан бошқа нарса емас эдилар. Нону гўшт, пиёз. Овқатни қаерда пиширишлари ҳам номаълум эди. Мила апатига шапати дейувчи икки ҳамто-

воғи уни хар гал ертўласифат инларига чақирар, Мила ўша ертўлада улар билан овқатланарди. Бу икки кимса кора уйга сира яқинлашмас, атиги дарвозадан қабристон ичига кириб чиқиш билангина чекланишарди. Улар асосан тунда уймалашардилар қабристон ичида. Қабристон ичидаги «Белорусь» трактор тариллаганда иковлон Милани лол қолдириб, қўнғироқ чалингандай сакраб турардилар-да, қабристон ичига югуриб кириб кетар эдилар. Баъзи уйқусиз тунларида улар қайтиб келгач, Миланинг димоғига ғалати айниган мурда ёхуд чўчка ҳиди уриларди... Буларнинг ҳаммасининг тагига Мила, албатта, кейинроқ етди.

Ҳозир палатада, Нухриддиннинг бошида Мила буларни бир-бир эслар, хаёлан кезинар, кўп йиллар ўтгани учунми айрим воқеа-ҳодисаларни қориштириб юборётган эди. Эсламасди ҳаму, шу кунларда Нухриддиннинг бино бўлиши, унинг Аапнинг ўрнига тайёрланаётгани, Аапнинг куни яқинлиги беихтиёр Милани ўйга толдирар, барча узук-юлуқ хотираларни бир нуқтага жойлаб, юз бериши муқаррар воқеаларнинг илдизларини кидирмоқда эди. Улардаги ўз ўрнини белгилаш, келажак қисматини тарозулаш, негадир, кейинги пайтларда муз юрагини илитган Нухриддин тақдироти ҳақида қайғуришни зиммасида кўраётibdими? Негадир, унинг хаёлоти ҳозир Мусоникидан ҳам учқурроқ эди.

Унинг шундай нуфузга эга бўлиши, Қирол салтанатининг фуқаросига айланиши, ҳозирда бажариб турган «амали»га қандай етишгани ўзи бир дунё...

Дайдираганининг нечанчи йили, хатто қай юртларда дайдирамоқда барибир, икки дунё билан иши йўқ Мила бу шаҳарга келиб қолгач, анча вақт қўним топди. Одамлари бирмунча одми, соддароқ, одамшавандароқ эди, бу юртнинг. Асосийси, ўзисифат дайдиларнинг камроқлиги ҳам тинч-омон, узок муддатроқ қолиб кетишига қафолат берарди.

Биринчи миждози ажойиб чиқди. Ўзидан бир неча ёш катта, башанг кийинган, энгил машинали, гап сўзи бутун йигит эди. Мила бир оз чўчиди. У органнинг одамига ҳам ўхшарди. Қўл кўтариши билан машинасини тўхтаиб уни ўтказди, машинани юргизибоқ гапга солди. Миланинг четдан келганини эшитгач, шу заҳотиёқ меҳмонликка таклиф қилди. Эсида, киш совуқ эди. Мила ўлгудай оч, юпун энгил бошида миждозга билдирмай дағ-дағ титрар, шу кўйи миждоз ортидан тўрт қаватли уйнинг учинчи қаватига кўтарилдилар. Миждоз эшикни очиб, ич-

кари кирганларида уй иссиқ бўлмаса-да, ҳар ҳолда илиқлик туйди, эгнидаги калта палтосини ечмай, ошхона столи ёнига чўкди. Мижоз тезда газ плитани ёқиб юборди, чой қўйди ва у-бу нарсаларни олиб стол устига қўя бошлади. Зумда дастурхон шинам бўлди. Қиш бўлишига қарамай олма, анор каби мевалар ва албатта шоколадлар... Мижоз қўлини қўлига уриб, зудлик билан қаердандир шиша чиқарди-да, тиши билан очди ва пиёлаларга қўйди, улар ичдилар, Мила чекишга изн сўради. Чекдилар. Мижоз тоза ўрис тилида гапирмаса ҳам ҳар ҳолда ўз фикрларини яхши ифода этар, юрти, одамлари, ўзи ҳақида фикр билдирар, гапдан тўхтамас, қизиқ борарди. Бирдан ўрнидан туриб уйдан чиқиб кетди, пастдаги машинани юргизиб қайгадир жўнади.

Мила зудлик билан икки шоколадни оғзига солди, устма-уст заптлаб олмани тикди, орада нонни ҳам бўлаклаб оғзига итарар, кўзи ўйнар, атрофга олазарак тикиларди. Фақат ароқни ичишдан кўрқди, билиниб қолиши мумкин. Қайнаётган чойнақдан пиёлага қайноқ сув қўйди, кафтлари орасига олиб, пуфлаб хўплаганча икки хонали уйнинг хоналарини айлана бошлади. Туппа-тузук жихозланган уй эди, ичкараси ётоқхона қоронғи, мехмонхона ошхонанинг хира ёруғида ёришиб турарди.

Пастда машина келиб тўхтади. Ўша овоз. Мила жойига ўтирди ва мижозини кутди. Машина ўчмади, гувиллаганча қайтиб кетди. Кимдир учинчи қаватга юрди ва тез орада эшик очилиб, мижоз алламбалолар кўтариб кириб келди. Ширин гўштнинг ҳиди таралди. Мижоз стол устига қоғозда ярим ўроғлик иккита катта товуқ ковордоқ ва ароқ қўйди. Маишат қизигандан қизиди. Миланинг оғзи тинмас, мижознинг эса чакағи. Мила бутунлай кайф бўлиб қолди. Эртаси чанқаб, оғзи аччиқ таъм билан уйронганда азон бадани овғир, хонавайрон ётарди қаравотда. Мижоз эса тўнтарилиб, ёстиқ тишлаб қотганди.

Қақраган, аччиқ томоқларини хўллаш учун зўрға ҳаракатланди Мила, ўрнидан туриб деворларни тутганча ошхонага чиқди. Сув ичди. Муздай, роҳатижон сувдан бироз ўзига келиб, ароқ шишасини топди, ароқдан бир қултум ҳам қолмаган эди, икки пачка сигарет ҳам чекиб ташланган, овқат қолдиқлари билан аралаш-қуралаш қолдиқлар омухта бўлиб ётарди. Мила қолдиқни тутатди. Пиёлалардаги қолдиқ ароқларни оғзига коқди ва дағ-дағ титрай бошлагач, қолдиқни раковинага чертди-да, ортига қайтди, кўрпага маҳкам ўралиб, ановнинг пинжига суқилди.

Унинг бу юртдаги илк ҳаёти ана шундай омадли бош-

ланди. Дарҳақиқат, мижоз ёмон йигит эмас экан. Шу кундан эътиборан Мила бу уйга жойланиб қолди. Ўша кун и эрталаб Мила тиши-тишига тегмай пинжигга тикилганда, мижоз беихтиёр уйғонди, бироз қаерда ётганини хаёллаб ётди, кейин туриб ювинди, кийинди, сўнг соати-га қараб, Милага келаман, деганча чиқиб кетди. Кечга томон Милани яна ўзи уйғотди. Мила ярим уйғок, қорни оч, чекишнинг хумори тутиб ётарди. Мижознинг келганидан қувониб кетди, туриб овқатландилар, яна ичдилар, аммо у кетди. Овқатланиб бўлишгач, бир-бирларининг пинжигга кириб, анча муддат ўтирдилар, улар бахтиёр эдилар, айниқса, мижоз Милага термулиб, суйкалиб тўймасди. Ва ниҳоят кетиши кераклигини, ҳар кун қола олмаслигини, Мила энди ўзиники эканлигини, шу ерда бемалол яшайверишини, барча нарсани мухайё этиб қўйишини тушунтириб, уйга равона бўлди.

Чиндан ҳам ажойиб одам эди мижоз. Тинимсиз Миладан хабар олар, унга насиҳат қилар, меҳрибончилик кўрсатар, чекмаслигини маслаҳат берар, «ҳали ҳаммаси яхши бўлади, сен ёлғиз эмассан» деяди эди. Уйдан доимо хабардор, егулик нарсаларни узмас, доим гўштли овқат пиширар, ичкилик ҳам узилмасди. Тез-тез тунаб қолар, Милани зериктирмасликка тиришар эди. Бир кун битта янги иссиқ жемпер кўтариб келди. Уй совуқ, уйда ҳам кийиб юравер, деди. Вақт ўтгани сайин Миланинг анчамунча бўғчаси пайдо бўлаётганди. Ҳаммаси силлиқ давом этар, аммо бир воқеа юз берди-ю...

Айни баҳор бошланган эди. Осмон илиқ-иссиқ кунларни ташлар, дов-дарахтлар гуллаган, табиат яшиллик касб этмоқда эди. Ўша тароватли кунларнинг бирида Миланикида бир ўтириш бўлди. Ҳар доим ўзи келиб кетадиган мижоз (унинг исми Сотиболди, Мила уни Саша дерди) бир йигит билан бир аёлни меҳмонга бошлаб келди. Йигитни дўстим деб таништирди. Аёл эса тушунарли. Аёл унчалик гўзал эмас, ёши ҳам унчалик ёш эмас эди. Унинг шериги Милани кўрди-ю... Ўтириш давомида бунга анов аёл сезди, аммо лакма Саша сезмади. Меҳмон Миладан кўз узмас, суқланиб тикилар, стол остидан оёғини тегизар, Милани гапга солар, дўстига кўз қисиб: «қандингни ур!» деб қўярди. Аввалига нарги хотин чидам билан ўтирди, ўтириш ярмидан ўтиб, кайфлар ҳам оша бошлаганда аёл ўтиришни бузди, кийиниб кетаманга тушиб олди. Шериги ялинди, дўқ қилди, у эса оёғини тираганча ўз сўзидан қайтмади. Шериги уни мажбур ўтқазди, шунда Мила лабига сигарет қистириб ван-

нахонага кирди. Саша мехмон аёлни юпатар, алламбалолар ҳақида сўзланарди. Мила ваннахонада чекаркан, Миша, аёлнинг шериги кирди-да, эшикни беркитар-беркитмас Милани бағрига босди, лабларидан сўра бошлади. Улар сўришиш билан анча машғул бўлдилар ва ошхонага қайтдилар. Аёл кўнмади. Улар кетишди. Кетишда ҳам Миша Миладан кўз узмади, Саша меров бўлса, ўзи билан ўзи бўлиб қолган, довдирар, фақат сўзланар, улар билан устма-уст хайр-хўшлашарди. Коридорда ҳам Миша Миланинг белидан ушлашга улгурди.

Эртаси кунни Саша одатдагидай ишга кетди. Мила узоқ ухлади. Туриб тушлик қилди ва яна эснаб жойига кириб ётди. Эшик кўнғироғи чалинганда қай пайт эди билмади, бориб эшикни очди. Саша эмас Миша турарди остонада. Остонадан хатлагани заҳоти қўлидаги халтани ҳам қўймай, Милани кучди, лаблари, юзлари, бўйин, елкаларидан ўтли ўпа бошлади. Чанқоғи андак босилди чоғи, уни қўйиб юбориб, куртқасини ечди-да, ошхонага шопилди. Мила ҳам устига халатини, Саша олиб берган халатини ташлаб чикди. Ароқлар қуйилди, колбасалар кесилди... Тузук-қуруқ чекиб олишга ҳам Мишанинг сабри етмади, Милани тортқилади, ичишди...

Сашанинг келганини билмай ҳам қолдилар. Эшик очик қолаверган экан, ётоқхонага Саша кирди-ю, киёмат қўпди. Мила тепки ва калтаклар остида қўлига кирган эгинни кийиб, Миша билан қувилди. Аблах Миша! Кўчага чиқишгач, дарҳол енгил машина тутиб қочиб юборди.

Ана шунақа, бу шаҳардаги Миланинг илк ҳаёти шундай кечганди. Орадан қанча-қанча сувлар оқиб ўтди, қандайин воқеалар юз бермади, эҳ-хе! Барчаси ортда қолди.

Яна бир воқеа, Мила Қиролнинг одамлари қўлига тушадиган кунни ҳам бир умр эсида қоладиган воқеа юз берганди. Ўша кунни тушгача диққинафас хонада ётган Мила шаҳар айланиб чиққан ва ортига қайтаётган эди. Автобусдан тушиб, уч-тўрт қадам қўйгач, ёнига кўк комби «Москвич» келиб тўхтади. Шустрякни дарров таниди, у машинага ўтиришни таклиф этди, Мила ўтиргач:

— Мила, Оля эсингдами, ажойиб эди-я, сука, — деди, — бугун ўшани қабрини бир зиёрат қилмаймизми? Биласанми, ота-онаси унга шлюха бўсаям мамитник қўйишди, давай, оббориб келаман.

— Майли, борсак, борибмиз-да, — деди Мила.

— Ўзбекчаниям кийиб қўяпсан-ку, Мила.

Мила индамади. Шустряк йўл-йўлакай ичкилик ва

— Кетдик, — деди Шустряк худди зарур нарса бирдан эсига тушгандек, — кетдик, Мила, Оля бизни кутяпти. Возьми колбасу, — деди-да, арокнинг қолганини ўзи кўтариб, Милани машинага судради.

Қабристон жим-жит эди. Хеч ким йўк. Ўлик сукунат. Машинани дарвоза олдида қолдириб, ичкари юрдилар. Шустряк, келиб юрган бўлса керак, қабрлар оралаб юриб бир жойда тўхтади.

— Вот это она, — деди бир қабртошни кўрсатиб.

Милага эса барибир, тўхтаб тошга ўтирди. Ичишди. Қанча вақт ўтди, Мила билмади, Шустряк:

— Давай, — деди.

Мила ҳайрон.

— Давай, Мила, ради Оля, — деди кайфи тарок Шустряк ва Милага ташланди, — её вспомним!

Шунда... Худди шунда Мила ўзини ўта ғалати сезди. Хали ҳамон эсида. Кейинчалик, ҳатто ҳозир ҳам у шу хислатга эга. Қачон хоҳласа, у шу ҳолатга кира олади. Илк бора ўзидаги бу ғаройибликни у ўша ерда фаҳмлади. Хаёланми, ёки чинакамми, ўзи билмаган ҳолда у қабр ичидаги Оляга айланиб қолди. Ҳа, худди шундай бўлди. Бошининг қопқасидан то тирноғигача, ғалати тўлқин ўтгандек титранди, кўз косаси қизигандек, айланаётгандек пилпиллади ва ҳаракатсиз қотди. У қўлларини қабр тошига тираганча ғайритабий куч билан Шустрякни кўтариб, ўтира бошлади. Шустрякнинг кўзи, билмади, қаерга тушди, ёки Миланинг кўзи чўғ эдими, ҳуллас, бир нимага тушди-ю, чинқириб юборди ва терс бурилиб ура қочди. Мила аниқ кўрди: у қочган томондан иккита қоп-қора арвоҳ улар томон келаётганди. Улар Шустрякни ўтқариб юбордилар, Миланинг устига бостириб келдилар-да, уни нариги дунёга, Олянинг олдига олиб кетишди...

Бу икки арвоҳ билан (улар Аапнинг хизматкорлари экан) у шу кундан эътиборан улфатлашди. Улар уни тўппа тўғри шефлари Аап олдига олиб келишди. Аап унга узок назар солди, қип-қизил, қонли кўзларини унга тикканча миқ этмай ўтирди, сўнг йўлга отланди-да, уни ўзи билан бирга уйига олиб кетди... Эртаси куни эрталаб яна қабристонга келтириб ташлади... Шундай қилиб, Мила шу ерлик бўлиб қолди, керак бўлганда Аапники, бошқа пайтларда хизматкор иванларники эди. Худди шу ерда у илк бор Қиролни кўрди, у билан икки-уч учрашув Милани тубдан ўзгартирди. Ўшандан буён саккиз йил вақт ўтган бўлса, Мила ҳозирги юксакликка эришди.

У Қиролни илк бор кўргунга қадар тупроқ тенги қабристондагилар билан бир хил яшаб юраверди. Энди, бу ердаги ҳаёт унинг кўча-кўйдаги ҳаётидан фарқ қилар, у қандайдир уюшган жамоанинг аъзосига ўхшар, мусиқа садолари остида окиб келаётган ўликлар унинг шуурига таъсир этар, ёши ҳам улғайиброк қолаётибдими, атроф-муҳитга қанақадир назари шаклланмоқда эди.

Ҳозир, ушбу палатада, Нухриддин сабаб ҳаётини ҳаёлан сарҳисоб қилар экан, у бугунги Милага қабристон туфайли айландими ёки Қирол туфайлими, ёши сабабчими ва ёхуд бошқа нарса – аниқ хулоса бера олмас-да, шу тобда ақл кучининг борини ишга солиб, қалбида фикран туғилиб келаётган саволларга жавоб топишга уринарди. Биринчидан, у нега қабристонга борди-ю, Қиролни кўриб, ўзгариб кетди, ҳозирги ҳолати томон ривожланди, бунга сабаб нима? Нега у аввал гумроҳ эди? Ҳозир у ўзининг ақлидан, топиш-тутишидан, ҳаётидан, уйдан ғурурланади, нега бу аввал йўқ эди? Иккинчидан, Қирол нега бунақа? Шундай одам, ўтқир ақл эгаси, нега аёлга бефарқ? Буниси-ку ўз йўлига, нега унинг туси турли хил ўзгаради? Нега у бунчалик «Mujestic»? Мила Қиролни ўйлаганда доим уни мактабда биргина ўрганиб олган шу инглизча сўз билан ифода этарди. Шунда фикри тўлақонлик касб этар, туйғуси қониқар эди. Нега у шундай Mujestic? Нега у қасоскор?..

Нухриддин қимирлади. Мила унинг ёнига келиб ўтирди. Қўлини унинг қўллари устига кўйди. Мила ҳўл дока билан оҳиста унинг лабларини намлади. «Бечора Нухим. Сени кўрдим-у, сени топдим-у, менга Қирол ҳам, бошқа нарса ҳам керак бўлмай қолди. Сен билан кифояланаман. Сени ҳаммадан қизганиман. Мен ҳаётга Қирол эмас, қабристон эмас, сен қайтардинг, ўзимнинг пайғамбарим! Мен асли сен туфайли одамга айланган эканман. Худо Қиролни сенинг тимсолингда менга рўбарў қилган экан, Нух! Сен ҳақиқий эгамсан, Нух! Мен Қиролга тупурдим. Файласуф сифатида ҳам, аёлбоз сифатида ҳам, пулдор сифатида ҳам, дунёдаги энг кучли одам сифатида ҳам тупурдим, эшитяпсанми, Нухим?! Сенга озгина сабр-тоқат керак, озгина. Бу бўлаётган ишлар ҳаммаси менинг режам асосида бўлаяпти, Нух! Биз Қиролни йўқотамиз...» Шу ерга келганда Мила ўз фикридан кўрқиб кетди ва сўзсиз калима келтирди: «Нух, сен мени хайвондан одамга айлантирдинг, сен мени севишга ўргатдинг...»

Ичидан уфурилиб келаётган тўлқинли турён кўз ёшла-

рига уйкаш алфозда у Нухриддиннинг юзига қаттиқ термулди, унинг жигар-бағрига сингиб, унга айланиб, қоришиб кетгиси келди ва бирдан чўчиб тушди. Кўзининг олдида нақ Қирол азоб чекиб ётарди... Аммо Мила тез ўзини ўнглаб олди, илгариги ўйчан ҳолатига қайтди. Бугун негадир ўй, фикр, мулоҳаза куни бўлди. У ўйлайвериб чарчаб кетди. Бирок ўйлар, саволлар уни тарқ этиб, унга тинчлик бергилари йўқ эди, чамаси. У ҳамон ўйга ботар, хаёли айёвсиз дунё кезарди, ўзи савол қўяр, ўзи излар, ўзи жавоб қиларди. Нега аввал бутун хаёли Қиролда эди, нега Нух пайдо бўлди-ю, у барҳам топди? Нухнинг Қиролдан нимаси ортик? Барибир, уларнинг ўртасида нимадир ўхшашликми, боғлиқликми бор эди. Шунга асос топа билмай, Мила ҳозир жазавага тушмоқда эди. Яна бошдан бошлаб Қирол таҳлилига тушиб кетди.

Миланинг барча уринишлари беҳуда кетарди. Қирол уни ўзига яқинлаштирмас, ҳар гал кулай фурсат етди деганда, уни лол қолдириб чап берарди. Бундай фурсат фақат Қирол кабристонга, Миланинг идроки етишича, идорасига келганда содир бўлар, Мила у келгунча тинмай режа қуради, аммо бир сабаб бўларди-ю, режасини амалга ошира олмасди. Ана шундай кунларнинг бирида Қирол уни ҳузурига чақиртириб қолди. Кириб борганда янги битказилиб, гиламлар тўшалиб, безатилган идорасида Қирол Аап билан ўтирар, афти ангори ҳар галгидай жиддий ва маҳобатли эди. Мила хонага киргач, остона ҳатлабоқ тўхтади, турган ерида тураверди. Қирол унга бошдан-оёқ қараб чиқди, сўнг Аапга бурилган эди, Аап «чиқ» деган ишора қилди. Мила чиқиб кетди. Ёдида йўқ, қанча фурсат ўтди, каловланиб, ариқ ёқасидаги ўзига ёқмиш тол кўланкаси остида меровсираб ўтирар экан, бинодан Аап чиқди, кўзи қизариб Милани топди, чақириб рўпарада турган машинага ўтказди-да, ҳайдовчига шаҳар универмагига олиб боришни буюрди. У ерда уларни бир хомсемиз аёл кутиб олди, Аапга қараб:

- Шунгами? — деди саволомуз.
- Ҳа, — қисқа жавоб қилди Аап.
- Бошқаси қуриб кетганмиди? Искирт-ку! — лабини бурди сиртидан ёғи ялтираб турган аёл.

Аап елкасини қисди. Хуллас, Милани кийинтирдилар, анов сотувчи аёл бало экан, шунақанги кийинтирдик, бир дам аввал ўзи айтган гаплардан тилини тишлагандай Милага ўзи тикилиб тўймасди. Устига-устак «чакана эмас, бу ер ютмагур...» деб қўйди, бу лўқма кимга айтилди Мила унчалик тушуниб етмади. Миланинг ни-

малар бўлаётганига акли етмас, худди туш кўраётгандек хангу манг эди. Бир аёл учун нимаики зарур бўлса, барчасини мухайё қилдилар. Аап билан универмагдан чиқиб келарканлар, энди, унга ўтган-кетган бир қараб кўяётган эди.

Аап уни кутиб турган машинага ўтказиб, гўрт қаватли уй олдига олиб келди, тушишни буюрди. Иккинчи қаватга кўтарилдилар-да, чап томондаги очиқ эшикка юрдилар. Уларни ичкарида ўрта ёшлардаги рус аёли кутиб олди. Аап ҳеч нарса демай, иккови билан шу ерда хайрлашди. Мила кирган хонадон на бировнинг хонадонига, на маиший хизмат уйига ўхшар, ҳамма нарса бетартиб сочилиб ётар, аёллар салонининг ҳиди анқирди.

Аёл дарҳол ваннахонанинг эшигини очди-да, ўзи кириб кетди, кириб кетатуриб, Милани ваннахонага чақирди. Сувни вошиллатиб очганча, уни ваннага чиқази. Бирдан юзини буриштирди, афтидан, Миланинг чангчунг, кир ва лат еб, моматалоқ бўлган жойларига унинг кўзи тушган эди. Юзини бурди-ю, аммо ҳеч нарса демади, ўз хизматига киришди. Милани яхшилаб чўмилтирди, қайта-қайта шампун билан ҳамма жойини ювди, охирида унинг устига опнок матоҳ ёпди, яхшилаб артди ва ётокхонага олиб кириб кетди. Яланғоч ҳолича каравотга ётқизди ҳамда ўзи алланималар тайёрлай бошлади. Сўнг тепасига келди-да, баданига малҳам суриб, охиста ишқай кетди. Мила роҳатланар, кўзи юмилиб борар, нахот Қирол бугун бирга бўлса, деган хаёлдан гўё ўйлаган режалари ҳаммаси аллақачон амалга ошгандай масрурланарди. Аёлнинг майин кўли болалигида онасининг эркалаб суйишларини кўрмаган, шу кунгача фақат дағал, ҳайвонсифат иллатиларнинг кўлида ўйинчоқ Милани беихтиёр ухлатиб қўйди. Уйнинг эгаси яхши хотин экан, уни уйғотмади. Қанча ухлади билмади, аммо уйғонганда сездики, анча дам олиб, ўзига келиб, кучга тўлиб қолибди. Ётган кўйи баданларини силади, териси майинлашганини сездди. Қиролга ёкишини тасаввур қилди, шунда уй эгаси кириб келди-да, унинг тирноқларига ишлов бера бошлади, ўзи қаноат ҳосил қилгунча, қўл ва оёқ тирноқларини созлади, сўнгра лаклади. Навбат сочига келди, сочига эса узок вақт кетди. Сўнг дазмоллаб қўйган янги энгил-бошларни кийгизди. Ҳамма тараддуд бажо келтирилиб, Миланинг чап билагига янги, чиройли сумка илинганда, тошойна олдиди Мила ҳам, пардозчи ҳам дунёнинг энг сулув маликасини кўриб турар, шу туришда Мила суратлардаги мадонналардан қолишмас эди. Энг

сўнги камчилик ҳам барҳам еди — Миланинг қулоқлари, томоғи ва чиройли бармоқлари тиллога безанди. Тақинчоқларни пардозчи халати чўнтагидан олиб тақди, улар қимматбаҳо тошлар эди.

Милани Аап поезд станциясига олиб келди ва тўхтаб турган поезд вагонига чиқазди. Улар қирган вагон хонаси икки кишилик бўлиб янги ва озода эди, дераза олдидаги дастурхон шинам тузроғлиқ. Мила шунда ниҳоятда очиққанини ҳис қилди. Чидашга тўғри келди, чунки аблах Аап пинагини ҳам бузмади. Поезд силжишидан олдин Аап йўқолиб қолди. Кейинги станцияда ўша шляпаси, ўша қора кийим-боши билан вагонга Қирол чиқди. Қирол тўшалган, яп-янги чойшаб устига, вагон деразасига яқинроқ ўтирди. Лом-мим демади. Тузалган дастурхонга қиё ҳам бокмади. Мила ҳам ютина-ютина, жим ўтиришда давом этди. Поезд вагонлари бир-бирини «кетдик» дея огоҳлантиргандай ғалати, биридан-бирига ўтувчи бўғиқ овоз чиқариб шириқлаганча кўзғолди. Анча юрилгач, Қирол кийим-боши билан чалқанча чўзилди, шляпасини кўзи устига суриб қўйди ва овозсиз қотди. Мила нима қилишини билмас, қорни сурнай чалар, беихтиёр хориж коньяги ва мазали, тўйимли қазии, сосиска, яхна ғўшт ҳамда пишлоқлар билан имлашиб ўтирди. Охири тоқати тоқ бўлгач, дастурхонга яқин сурилди-да, улардан ея бошлади. Ичишга юраги бетламади. Чеккиси келди, чидади. Купедан ташқарига чиқиш хаёлига сиғмасди. Шу қўйи ўтган фурсатни сезмади, поезд бир-икки тўхтади. Поездининг тўхташи, юриши Мила учун аҳамиятсиз эди. Ечинмай ўрнига чўзилди-да, тақдирнинг бу кароматларини англаб ололмай ухлаб қолди.

Уйронганда афтидан, ярим тун эди. Поезд тўхтаб турар, одамларнинг овози келаётганди. Қирол ечиниб, ўрнига кириб ётибди, дастурхондаги ноз-неъматларга бошқа қўл урилмагани шундоққина кўриниб турарди.

Поезд бир кеча-кундуз йўл босди. Қирол сахармардонда ўрнидан турди, купедан чиқиб кетганча талай фурсат йўқолди, сўнг қайтиб кирди-ю, узоқ ўтирди. Проводник чой олиб кирди, Қирол тамадди қилиб чойланди. Милага қиё ҳам бокмади. Мила ҳайрон эди. Бу ерда Миланинг ўрни ва вазифаси нима ўзи? Қиролга у керакми? Нега у миқ этмайди? Қизиқ! Мила ҳам индамай сукут қилиб ўтираверди. Қирол тамадди қилиб бўлгач, қўл ва оғзини оппоқ сочиқчага оқсуяклардай артди-да, ўрнидан кўзғолди ва чиқиб кетди. Кечгача қайтиб кирмади. Энди, Мила ўзини эркин тутарди, коньякни очиб, ёкимли ва

мазали ичимликдан хўшлади, бу унга тез фурсатда сархушлик ҳада этди. Қорнини яхшилаб тўйғазди. Қоматини ҳар мақомда намоиш қилиб, купе эшигига қадалган ойнага ўзини солди, афтини турли-туман бужмайтирди, модельерлар каби турли юришлар ва туришлар қилди, ўз гўзаллигидан гўё такаббурланди. Ана шундай кунни кеч қилди. Қиролдан эса дарак йўқ. Кетиб юборган бўлса-я? Юз хил ўйга борди-ю, бир неча режа ҳам тузиб қўйди. Агар Қирол қайтиб келса, бугун охириги имконият юз беради. Ахир, фалакнинг бу инояти яна қачон қайтарилиши мумкин? Шундай имконият бўлатуриб, Миладек тажрибали аёл фурсатни бой берадими? Унинг ишқида ўлибтирилиб юрибди-ю! Бугун бор санъатини ишга солмоғи керак, акс ҳолда кеч бўлади. Қирол хоҳламаса, Мила бу ерда нима қилади? Ўзга аёллар куриб кетибдими? Қиролдек ўзига ишонган кишиларнинг қули-ку, ахир бу дунёнинг аёллари! Бўшашма Мила! Асло бўшашма. Фақат шу бугун. Фақат шу бугун ошиғинг олчи бўлиши мумкин, холос. Асло фурсатни бой берма! Майли, сен унга арзимассан, аммо бугун отни қамчилаб қол. Майли, у сени ташлаб юборсин, бироқ бугун уни ўзингники қилиб қол, худо икки қўллаб бериб турибди!

Зарурат сезди-ю, ўрнидан қўзғалди. Оқшом чўқаётган эди, поезд тарақ-туруқ қилганча эриниб сирғаларди. У купе ташқарисига чиқди. Қирол дераза олдида чўқаётган оқшомга тикилганча, тик ҳолатда қўлдастага суяниб турарди. Мила ҳожатга бориб келди ва ортига қайтиб кириб кетди. Нахот, Қирол эрталабдан буён ўша ерда турган бўлса! Ҳатто очикмадимикан? Мила хайрон.

Поезд секинлаб тўхтади, узоқ дам олди ва яна инкиллаб қўзғолди....

Мила тамадди қилиб, ётиш ва режасини амалга ошириш тарадудини кўрди. Ечинди-да, пардозчи хотин берган ашқол-дашқоллар ичидан эт юмшатувчи ва товлантирувчи сикмани олди, бошдан оёқ сурканди, сикма баданига ейилиб, ялтиратиб, силлиқлик касб этгунча роҳатланиб, тинмай ишқалади. Француз атиридан сепди, нафис хиддан масту масрур бўлди. Шу ҳолда қўлларини оппоқ танаси узра майин юргизган қўйи бир муддат ўтирди, сўнг чирок нурини бураб озайтирди-да, оқ чойшаб остига кирди. Наздида, нозик баданини атай, намоишкорона очик қолдирганча ўзини уйкуга солди. Аслида, тик этган товушга интиқ ётарди. Қулоғига йўлакдан у ён, бу ён ўтаётган кимсаларнинг овозлари, болаларнинг инжиқ хархашаси чалинар, аммо Қиролдан дарак йўқ...

Анча ётди, икки-уч туриб коньяк ичди, вақт аллама-ҳал бўлган, Қирол ўлгур эса сира нишон бермасди. Бир пайт у кириб келди. Милани кўриб пинагини ҳам бузмади, даст ечиниб, ўрнига кириб ётди. Мила алам алангасида қовурилди ва қаттиқ чайпалиб бурканиб олди.

Эртаси куни улар самолётда учдилар. Келиб тушган аэропортларидан таксида йўл олдилар. Такси ўрмон ора-лаб елиб кетди, уйлар сийраклашиб, охири қоқ ўрмоннинг ўзи қолди. Узоқ юрдилар, яна яккам-дуккам уйлар бошланди. Кечкурун деганда бир пасткам уй олдига келиб тўхтадилар. Машинадан тушишгач, Қирол кўчага юзланган пастак эшикни тақиллатди. Эшик ёнбошида Мила «Болгарская-113» ёзувли тунукани кўрди. У бир оз ўйга толди. Қирол бу ерга аввал ҳам келган экан-да, ҳеч адашмай топиб келди. Бу ерда хотини бормикан? Қани, кираверсин-чи...

Хонадон чоғроқ: икки хона, газхона бўлмадан иборат, тартибсиз, ним қоронғи маскан бўлиб, сим қаравотга чўкканча оқ сочлари сийрак, юзларини ажин босган, бир кўришдаёқ тўс-тўполон умр кўрган одамнинг нуқси балкиб турувчи чол ўтирибди. У бурқсатиб чекарди, махорка ўроғлиқ қоғозни эндигина оғзига олиб борган ва сўрмоқда эди, шу дақиқада оғзидан паға-паға тутунни кучсиз пуркади-да, истиқболи томон интилган Қиролга нурсиз ёшланган кўзларини пирпиратди. Икковлон бир-бирини қучганча узоқ сукут қилдилар. Мила турган ерида қаққайган, нима қилишини билмасди. Тўсатдан чеккиси келди, сигарет илинжида бир қимирлаган қўли яна тош қотди, кўзларини олазарак қилганча сигарет излади. Сигарет топилмади. Бир хўрсинди-да, тўғридаги курсига бориб ўтирди.

— Все таки приехал... — чолнинг дегани шу бўлди.

Қирол индамай ўрнидан кўзғолди, дипломатини олганча ташқари йўналди. Мила нима қиларини билмас, каловланиб меровсирарди. Туйқус хаёлига уйни тартибга келтириш келди-ю, Қиролга яхши кўриниш илинжида енглари-ни шимариб ишга тушди. У ҳеч қанча иш бажариб улгурмай, хонага ёши элликлар чамасидаги, қизча етаклаган бақалоқ бир хотин кириб келди. Ҳеч кимга эътибор қилмади. Ўзига ноҳос чакқонлик билан хонани йиғиштира кетди. Бақалоқ ҳеч қанча вақт ўтмай хонадонни тартибга келтириб ташлади ва энди газхонага унади. Эски ором-курсига ёнбошлаган Мила пинакка кетиб қолибди, ногоҳ кўзлари очилганда, хонада яна чекаётган унсиз чолу ўзи қолибди, холос. Бақалоқ хотин ҳам, қизи ҳам йўқ эдилар.

Қиролдан ҳамон дарак йўқ. Бир пайт гувиллаган машина овози келди, эшиклар қарс-қурс очилиб, оёқ товушлари ташқаридан яқинлашди. Хонага алламбалоларни кўтарган йигит билан Қирол кириб келди. Яна бир сўлимгина аёл ҳамроҳ эди. Улар пакетларни биринкетин очиб, нарсаларни жойлай бошладилар. Аёл чаққон-чаққон ишга киришди. Сигарет блокини кўриб Милага жон кирди. Йигит эса инқиллаган чолни мажбур каравотдан турғизиб, янги кийимларни кийгиза бошлади. Қирол қаққайганча унинг ҳаракатларини кузатарди. Газхонада уймалашаётган аёл зудлик билан қўлларини тоза сочикқа артиб, каравотга яқинлашди ва зумда чойшабларни янгиледи. Чолни жойига олдилар, хонага дезодорант сепдилар. Янги кийимда, янги чойшабларга бурканиб ўтирган чолнинг лаблари тамшанган заҳоти йигит чаптастлик билан сигарет блокини очди, сигаретларни теграли стол устига тўқди-да, бирини очиб, чолнинг лабига сигарет кистирди. Яна бир пакетни ағдарган эди ундан беш-ўнта ёндиргичлар тўкилди. Чолнинг лабидаги сигаретни ёндирди, ёндиргични эса ёнидаги курсига қўйди.

Миланинг ниҳоятда чеккиси кўзгади, аммо журъат қилолмади. Хаш-паш дегунча стол тузалиб, чолни стол ёнидаги курсига ўтқаздилар. Барчалари мазали нарсаларни тановул қилишга тушди. Шишалар очилди. Энди, Мила ҳам ўзини эркин сеза бошлади, икки-уч стакандан сўнг кўзлари сузилди, ҳеч тортинмай чекиш учун кўзғолди. Ўшанда кўзи тўсатдан чолнинг сийрак, жонсиз сочли бошига тушди. Бошга улкан Қалхат сурати туширилган эди. Қирол бир-икки уни «Қалхат» деб атади. Демак, унинг лақаби «Қалхат» экан.

Миланинг анчагина кайфи ошиб қолди. Борган сари Қиролнинг ваҳшати барҳам топди. Энди Мила ўзича нозланар, сигаретни оғзидан узмас, чиройли қаддини кўз-кўз қилиб хонада ундан-бунга юрар, ҳатто бир гал Қиролнинг бўйнига қўл ташлаб, кучоғига ўтириб ҳам олди. Аммо, минг афсус, бу қилиғи учун дакки еди. Қирол уни сўкинганча суриб ташлади.

Эртаси эрталаб уйғонганда боши сирқираб оғрир, танглайи куруб, ич-ичидан сигаретнинг сассик, дудмал ҳиди гупуриб келарди. У янги каравотда, янги чойшабларга ўралиб ётарди. Бу нарсалар қачон келтирилди, ким олиб келди, ҳеч нарсани эслай олмади.

Қирол салтанати бу бегона юртда, бегона хонадонда чамаси, ўн кунлар давом этди. Айтарли муҳим воқеа-

ходисот юз бермади. Кечаю кундуз анов келишгангина йигит билан сўлим аёл уларнинг хизматида турди. Барча нарсани мухайё этишди. Қирол кундуз кунлари йўқолиб кетар, кеч қайтарди. У нималар билан шуғулланади ёки душманлари билан ҳисоб-китоб қилиб юрибдими, Мила билмасди. Мила, ҳатто бирон марта шаҳарга чиқмади. Кўзининг кўргани шу хонадонунинг зерикарли атрофи бўлди, холос. Бир жихатдан вақт имиллаб ўтар, Мила бу ердаги ўз хиссасини тушунмас, кун бўйи ивирсир, ичар ва чекарди. Лекин чоли тушмагур анчайин кув чиқиб қолди. Миланинг гашига тегиб уни ёнига чорлар, тегажоглик қилиб кулар, баъзида эса жиддий тортиб, Қирол ҳақида турли ҳикоялар бошлаб қоларди. Унинг ҳикоялари марокли эди. Хуллас, Мила зерикмади. Чунки, Қирол ёнида, унга бўлган ўзидаги ҳиссиёт хали-бери сўнмаган, унинг ёнидалиги кўнглига лаззат туйғусини солар, у ҳақдаги ҳикояларни жон-жон деб тингларди. Аммо неча бор чоғланиб кўрмасин, Қиролнинг кучоғини забт эта олмади.

Бу ерда кечган ўн кун ичида Миланинг кўз олдида Қиролнинг турмадаги ҳаёти намоён бўлди. «Калхат» унга устозлик қилган экан.

Асл арвоҳлик дунёсига сайр қилишга ҳеч қанча қолмаган, аллақачон юзию ияк суякларига арвоҳлик қўланкаси урган бу эзма, сассиқ чолнинг ҳикояси узоқ вақтларгача, ҳатто ҳозир ҳам Милага Қиролнинг қандайдир сирли, ҳаётда анча-мунча одамга насиб этмайдиган, ҳар лаҳзада оний интиком лаззатини ҳады этгувчи марокли ва шавқли ҳаёт йўли бўлиб туюларди. Мабодо, Мила Қиролга бефарқ бўлганда, балки бундай бўлмасмиди, яна ким билади?

Хуллас, бу ҳикоят ила туғилган ва Миланинг тафаккур даражаси умумлаштирган, сассиқ чолнинг сценарияси асосида ўзи суратга олган фильм Мила учун жуда завқли эди. Бу фильм мана шу, Милани шу ерларга бошлаб келган, умуман, бу дунёи бокийда Мила деган хилқатга алоқадор, фақат тунда изғигувчи арвоҳларга бош, энг кучли, энг пулдор, энг қасоскор афсонавий қаҳрамон ҳақида эди. У Миланинг фильмида ҳар қандай қийинчиликни енгар, ҳар қандай тўсиқни чилпарчин қилар, азамат ерни киңдигидан ушлаб гир айлантирар, осмону фалакни ҳукмига бўйсундирарди.

Ташқи оламдан синиб келган қора кийимли қаҳрамон турма аламларини ортиқча тотмади. Эринмас Калхатнинг икки йиллик таълими, кечасию кундузи қилинган

адоксиз машклар, Оллох зуваласини олаётиб қисматига қистириб қўйган қудратга етказди. Милага энг ёққани: у бешафқат қасоскорга айлангани эди. Бутун турмани оёрига ётқизди. Учига чикқан «зик»лар ҳам унинг пойини ўпишди. Калхатнинг айтишича, бу унинг нотенг дунё устидан қозонган абадий ғалабаси эди. Миланинг сассиқ така жағ такилллатиб, ўзича сўққан фалсафасидан учирган ушоғи шу бўлдики, дунёда ҳеч нарса мангу бўлмайди. Фақат, ёмонлик мангудир. Ёмонларнинг энг ёмони бўлсанггина, айтганинг бўлади. Шунда, фақат шунда, сендан кўрққанларидagina, Сен яхши бўласан. Одамга ўзи нима керак, дея эзмаланди сўтак чол, одамга кўп нарса керак эмас. Унга қудрат, пул ва аёл керак. Қудрат ҳар иккисининг ибтидосидир. Қудрат — ёмонликдадир!

Мила масрурланар, ўзини қахрамоннинг ўнг қўли сазар, ер юзида — Қирол, енгилмас ва қудратли Қирол борлиги, унга шериклигидан, туриб-туриб ўзининг бутун дунёга ҳокимлигидан шодланарди. Фильм эса адоғи йўқ, туганмас фильм эди.

Ўнинчи кун кечаси Қирол Калхат билан хайрлашиб, тўсатдан йўлга тушди. Қиролнинг Мила билган одати шунақа. У барча нарсани бирдан, сирли амалга оширар эди. Қирол Калхатга яна келишини билдирди, унга хизмат кўрсатиб, хабардор бўлиб туришларини айтди. Мила сумкачасини елкасига илди, Қиролнинг қўлидаги дипломат негадир ўзгарган эди. Улар ташқарида кутиб турган қора лимузинга ўтирдилар. Тонггача йўл босишди. Уйқу-сираган, йўл-йўлакай коньяк хўплаб, ақлу ҳуши учиб келган Мила ўзини баъманигина жиҳозланган, ўзига тўқ одамнинг уйида кўрди. Дастурхондаги неъматлардан чўқинмади ҳам, диванга чўзилганча донг қотиб ухлаб қолди. Ўшанда у қаерга борди, нега борди, Қирол кимлар билан учрашди, тўхташган уйига кимлар келиб, кимлар кетди, ҳеч нарсага тушунмай қайтиб келди. Уйда унинг диққатини тортган нарса — анчагина мусулмонларга хос матоҳлар, одамларнинг тили бошқачарок, ўрисчани бузиб сўзлашлари бўлди. Қирол гўё уни унутиб, ташлаб кетгандек, қайта юз кўрсатмади. Фақат, қайтар куни бино бўлди, у. Қўлида фотоаппарат, уйнинг эгаси билан Милани ўтказиб суратга олди. Бир мартагина холос. Ўша заҳотиёқ фотоаппаратни яна янги дипломатига жойлаб қўйди. Ўша, Қирол билан қилинган ягона сафар, Миланинг энг бахтли кунлари ана шундай яқун топди.

...Мила текис нафас олаётган Нухриддинга қараб беихтиёр илжайди ва лаблари оҳиста шивирлади:

— Эй, Нухим, билсанг эди, ўша ерда сенинг Миланг уй эгасини нима қилганини... Ўзи-да, ўзи, аблах, Қиролнинг ойимчасини кўнгли тусаб қолди... — Нухриддиннинг очик билакларини силай хотирланди Мила: — Уйнинг эгасими, бошқами, ишқилиб, ўша мен билан суратга тушган илиқи менга ташланди. Тунда энди ўрнимга кириб ётган эдим. Билмадим, борганимизнинг нечанчи куни, эсимда йўқ. Қирол туни билан изғийган кунлар эди. Мен ҳар галгидек ёлғиз, ширакайф чекиб ётган эдим. Ўша хомсемиз сўлақмон кириб келди. Уни эса иқим суймас, нимасидир менга ёкмасди. Ҳоврага уландим, у даъфатан қаттиқ музу икки қора тешик кўзни кўргач, шунақанги додлаб қочдики, ҳаммаёқни безовта хураётган итларнинг овози тутиб кетди...

Мила тинимсиз кулар, унинг кулгусиданми, Нухриддин кўзларини очди.

— Оҳ, Нухим, уйғон энди. Наҳотки, шундай бақувват эркак кичкина синовни ҳам кўтара олмасанг? — Нухриддиннинг кўксига бошу сочларини ишқалаб, талпинди Мила.

— Мен қаердаман? — пичирлади Нухриддин.

— Ишончли жойда, менинг бағримдасан, Нух.

— Аблахлар... — яна жонсиз пичирлади Нухриддин.

Шу пайт хонага ўша думалок, кал дўхтир кирди.

— Ўзига келдими? Келади, — деди, Нухриддиннинг боши узра энгашиб, беморнинг кўзларини йириб кўрди: — Бақувват одам. Ҳеч қаери ҳеч нима бўлмаган. Фақат; стресс ўтиши керак. Унинг учун эса вақт лозим. Мен қайтаяман, опа. Кеч кирди. Бугун, фақат, бўлган воқеаларни эсламаслиги керак. Қийналса, уйқу дори ичиринг. Эртага ўзига келиб қолади. Хужжатларни сиз айтгандай қилиб тўғрилаб қўйдим.

Дўхтир кетди.

Нухриддин тез ўзига кела бошлади. Иккинчи кеча бошланмоқда эди. У икки-уч уйғонди, сув сўради. Миланинг фикрича, калтак зарбидан кўра, уни даҳшатли сахналар қийнамоқда эди. Уни алахситиш мақсадида гап бошлади:

— Озгина ётганинг ҳам яхши бўлди, Нух. Иккимиз ҳам анча дам олдик. — Мила гапирар, Нухриддиннинг кўзи юмук эса-да, гапларини эшитаётганига ишончи комил эди: — Эр кишига бу не синов? Аслида аблахлик-ку, аммо бизникиларнинг услуби шунақа. Биламан, сен ҳамма нарсага дош берасан. Ахир, сен ҳақиқий эркаксан-ку?!

Нухриддин индамас, гоҳо-гоҳо чўчир, алланималар демоқчи бўлар, баъзида эса чуқур хўрсинарди. Тонгга яқин у анча ўзига келди. Атрофга кўп каради.

— Мен қаердаман, Мила? — сўради.

— Дўхтирда. Ана энди, хаммаси ортда қолди, — уни юпатди Мила. — Ўзингни қўлга ол, Нух. Буниси ҳали ҳолва, мен аёл бошим билан нималарни кўрмадим. Бизнинг ўйин — қалтис ўйин. Унга ўз хоҳишинг билан қўшилиб, ўзгалар ҳукми билан чиқасан. Ортга йўл йўқ. Мен сени юр, деб мажбур қилганим йўқ-ку?! — ўзини оқлади Мила.

Нухриддин бирдан:

— Сен аблахсан, Мила, — деди. — Аапни ўлдираман!

— Бўлса бордир, Нух, — илгаридай охангда жавоб қилди Мила. — Аммо, Нух, ҳозир бунчалар хаяжонланиш мумкин эмас. Ҳали ҳаммасини ўзинг тушуниб етасан. Аапда нима айб? У шубҳасиз ўлади. Вақт-соати етган. Фақат сен тезроқ ўзингга келишинг керак... Сени Қирол кутяпти!

— Ким? — гўё Қирол ҳақида биринчи эшитгандай хайрон сўради Нухриддин. — Ким у, аблах?

— Сен! — Миланинг меҳри товланди Нухриддинга.

— Мен?!

— Ҳа, сен! Менинг Нухим! — ўта жиддий гапира бошлади Мила. — Сени кўрдим-у, менга бошқа Қирол керак бўлмай қолди. — Мила овозини пастлагди. — Ўша «штучкалари» билан даф бўлсин, Король Штучков! У мутлақо одам эмас, Нух. Сен одамсан, мен сени севаман, Нух. Сени учратганимча уни деб юрган эдим. Сизларда қандайдир яқинлик бор, Нухим!

— Менга ростини айт, Мила, — яна сўради Нухриддин: — Ким ўзи ўша Қирол? Нима ўйин бу? Мен ҳеч нарсани тушуна олмаяпман. Аммо бир нарсани билиб қўй, сенлар ким бўлсанг ҳам, менинг қоним ҳеч қачон сенларникига қўшилмайди.

Мила аллақачон қўшилган, демокчи эди-ю, ҳозир инкорнинг мутлоқ фойдасиз эканини ҳис қилди, индамади.

— Мен сендан сўраяпман... — яна давом этди Нухриддин.

— Ўзингни бос, ғазабланма, — гапни бўлди Мила атай, — ҳаммаси яхши бўлади. Мана кўрдингми, икки кеча-кундуз сенинг олдингда ўтириб, бор ҳаётимни қайтадан ўйлаб чиқдим. Бирор маънили гап топа олмадим. Қиролга келсак, уни қаёқдан билай? Ҳали ҳаммасини ўзинг билиб оласан.

Ўша кунни кечаси дўхтирларни рози қилиб, Мила Нухриддинни уйига олиб кетди.

Нахот ҳаммаси барбод бўлди? Қийнала-қийнала, энди кўним топдим деганда, ҳали ҳозирча ўзи ҳам инонмаётган бахтга эришганда, икки норасида гўдаги билан тиниб-тин-чиганда, бу яна қандай кўргулик? Бу нима дейди? Эрини эслатгучи бирон гап чикса ёки кези келиб, номи тилга олинса, эркак киши экан-да, бироз ўзгаргандек бўлувчи Раҳмат акасининг олдида Нигора нима деган одам бўлди? Эркак бўлиб ҳам, ўзига яраша, доим гапининг устидан чиқади, ёлғон гапирмайди, уйдаги камчиликни сезиб туради, ўзиники бўлмаса ҳам болаларни ўзига яқин олади, айниқса, «уларни келажакда зўр одам қилиб тарбиялайман», деганида Нигоранинг кўнгли тоғдай ўсади. Чинакам, зўр одамлар бўлишса, отасига ўхшашмаса, обрў топишса — Нигоранинг бор умиди шулардан. Ойнинг ўн беши ёруғ, деганларидек, ажабмас, худо буёғидан етказса!

Умар қаёқдан келақолди, адресни қаёқдан билди? Энди, бир ками шу ерда ҳам жанг чиқариши қолувди, Умарнинг. Нигоранинг уни кўргани кўзи йўқ. Бошига не кунларни солмади, шу эшикнинг ортида турган номард. Одам эмас у! Одам бўлганида, ҳеч бўлмаса, иккита болали бўлишгандан сўнг заррача ўйлармиди? Шунчалик оввораи жаҳонлик бўлармиди? Йўқ, ўйламайди бунақалар, ўйлайдиганлар тоифасидан эмас...

Излаган имкон топади, деб бу кунларга етгунча ёш Нигора аёл боши билан чакана уриниб-суриңдими? Топди, ва ниҳоят топди. Мана, топдим, деганда бу касофат яна... Нигоранинг ич-эти музлаб кетди, совуқ тер босди. Кўнгли айний бошлади. Турган ерида, «Ким у?!» деганича, ҳайкалдек қотиб қолди. У овозни таниди. Қандай танимасин? Ўша овоз, ўша оҳанг, ўша ҳар галгидек кайф аралаш зуғум. Бу оҳанг уни неча-неча бор, гоҳ ярим кеча, гоҳ тонготар палла безовта этмаган, гулгула солмаган, юрагига ўткир пичокдай санчилмаган, оёғидаги бор дармони-ни ҳам кетказмаган, дейсиз? Ўшанда унинг ичмаган куни бормиди? Уй, янги келин эсида ҳам йўқ, неча кунлаб келмай ҳам қўяверарди. Тўйларидан атиги уч кун ўтмай, қайнонаси билан бориб, уни милиция ертўласида кўриб келганди. Ўшанда унинг нега қамалиб қолганини тушуниб ҳам етмаганди. Ўн кун деганда зўрға акалари қутқазиб келишганди. Неча бор қамалди-ю, эҳ-ҳе! Ортидан қаерларга бормади! Турмушимиз турмуш бўлиб кетар, деб ўйлади. Атроф-теварақдаги гап-сўзларга ҳам қулоқ солмади.

Уч йилга қамалганида сабр-тоқат билан кутди. Уч йил ҳам ўтди-кетди. Бирок, кизил ранги сарғайди, гулдек ёши хазон бўлди, ҳамма ҳавас қиладиган ҳуснидан асар қолмади, ҳаёлида. Ўзини овутиш учун неки юмуш бўлса, бажарди. Уй-рўзғор ташвишларидан ташқари, рўзғор теграсидаги оғир-енгил ишларгача бўйин товламади, мен ҳам аёлман, бировнинг муштипариман, менинг ҳам ортимда турган ота-онам бор, демади. Барчасига чидади. Айниқса, қайнсинглиси билан ертўлада, ўша зах, нимқоронғи ерда ипак чайиб, мато тўқишганда икки қўлидан дард оширди. Чунки, энг оғир иш — ипак чайиш унинг юмуши эди. Тик турулмай қолгунча, қабоқлар зилдай оғирлашгунча ишланарди, қўллар эса сувдан чиқмасди. Мана оқибати, ҳозир иккала қўли ҳам оғрийди. Салгина совуқ тушса бас, елкасигача зиркираб оғрийди. Ҳатто, улар аслидан анча ингичка тортиб қолган. Буни битта ўзи билади. Кимга дард ёради, бу замонда кимнинг дарди кимга керак? Оғирроқ нарсани кўтаролмайди, бўғинларини уқалагани-уқалаган.

Нима бўлса ҳам йиллар ўтди. Умар, ўзи айтмоқчи, «университет»дан келди. Лоқал, тавбасига таяниб, дейсизми? Укаси машинасида бориб олиб келди. Тайёргарлик қилинди. Уйлар, ҳовли супуриб-сидирилди. Нигора Умар акасига имкон қадар ёқадиган қилиб уй ҳозирлади. Ўзи атаб тиккан дўпписини сув қоғози эскиргандир, деб ўйлаб янғисига ўради. Олиб қўйган жемперини силаб-сийпаб бошқа тахлади. Топган-тутгани шу бўлди, нима қилсин? Эри кетибдики, касалхонага ишга чиқаришмайди. Ҳамшира эди. Иши ўрнига уйдаги юмушларни бажарди, атлас тўқиди, ип чайди, молга қаради. Анавининг келиши яқинлашгач, дадасидан пул сўраб, жемпер сотиб олди. Турмушга беришибдики, шу бечоралар ҳам — на отаси, на онасида ҳаловат бор. Уларнинг ҳам қулоғи шу ёқда: фарзанд берсин, тинч бўлсин, тинч бўлмаса, ҳамма нотинч. Жемперни ҳам олмасди, буни ҳам панд егани учун, дакки егани учун қилганди. Биринчи қамалганда, Умар акасини кўргани боришганда, қизи қўлида, қайнонаси, акасига меҳрибон қайноғаси бирга боришган эди. Қайноғаси сўраб, Умарни олиб чиқди. Бир хонадонга тушишган эди. Умар келасолиб, ё ҳа йўк, ё бе йўк, онасидан пул сўради. Бечора кампир камзули ички чўнтагини кавлаб, йиғиб-терганини берди. «Сен-чи?» дегандай Нигорага ўтирилди.

— Сўрашсанг-чи, болам? Сени соғиниб келдик, — деди она бечора.

— Қалайсан? — деди холос Умар, Нигорага совук тикилиб.

— Мен ҳам сизга бир нима олиб келдим, — деди Нигора, ҳазиломуз илжайиб. Улар ичкари хонага ўтдилар. Тутунчасини ечиб, унга олиб келган бир килогина ер-ёнғоғини олди.

— Олинг, энг, Умар ака, — дея олди холос. У бўлса: «Шуми топганинг?» дея бетига сочиб юборди Нигоранинг.

Шу заҳоти ошхонада уймалашаётган укасининг олди-га шошилди Умар. Нигоранинг қулоғига «тузукрок опкеддингми, ҳалиги айтганимдан?» деган гап чалинди...

...Келиб қолса, деган ўй билан топгани шу — дўппи билан жемпер қилиб қўйганди. Кириб келди. Одатдагидай ҳеч ким билан тузук-қуруқ сўрашмади. Суюнган бўлиб қайнонаси йиғлади, Нигора кўзига ёш олди ва хонасига чопди. Анча ўтгач, ортидан кирди, хонага кириб келди-ю, энгил-бош сўради. Устини алмаштира бошлади. Нигора унга дўппи билан жемперни ҳам тутди. «Ҳозир жемпер киядиган пайтми, эси паст?» деди жемпер ушлаб турган қўлини суриб. Буни кўринг-ки, хонадан шу чиққанича ўн кун калла сукмади. Ўша куни қўй сўйилган эди. Озми-кўпми қариндош-уруғ йўқлаб келган, опа-поччалари, тоғаси, аммаси... Умар бир зумда йўқ. Энгил-бошини алмаштирди-ю, укасининг машинасини қисталанг минганча, бир жойга бориб келаман, деб тўрт соат йўқолди. Ҳаш-паш дегунча, ховлини эски ул-фатлари босди. Бир хонага жойлашишди. Овқат — арок, овқат — арок. Тонг отгунча ўйин бўлди. Қайнонаси, қайноғаси, Нигора узоқ хомуш ўтиришди айвон пешида.

Соат учлар эди чамаси, Умар ташқари чиқди. Улар томон юрди, укаси ва онасига яқинлашди:

— Мен яхшиман, буви, мендан ташвиш қилманг, ҳаммаси яхши бўлади. Ўзи инсоф берса, ҳеч нарса эмас экан. Ишлар зўр бўлади.

— Айтганинг келсин, болам. Худо хайрингни берсин, болагинам, манови шўрлик уканг орқангдан югура-югура эзилиб кетди. Жон болам, энди ўйнамагин шу касофатни. Ёшлигинг қолмади, болам.

— Нимага эзиласан, эзилма. Сенга биров эзил деярми? Ўйнамайман, ўйнамасам бўлдимми? Ҳозир ўйнаганимиз йўқ. Гаплашиб ўтириппиз. Оғайниларни кўрмаганимга ҳам неча йиллар бўлиб кетди. Боллар эрмак қилиб ўтиришибди. Бу чепуха. Сен, — деди, укасига тикилганча, — оз-моз пул киберсанг, ишлар юришиб кетарди. Кейин гаплашамиз, — деди-да, бурилиб хонага кириб кетди.

Ўша тун ҳеч ким ухламади. Нигора ўтира-ўтира хо-
нага кирди, охири кўзи кетди. Уйқудан уйғонганда, ҳовли
бўм-бўш эди. Излади. Умардан асар йўқ. Ҳовлида бечо-
ра она уймалашиб юрарди, холос.

— Ўртоқларини кузатиб кетди, ҳозир кеп қолар, бо-
лам...

Шу-шу қораси ўчиб кетди Умарнинг. Ўшанда ўн кун
келмади, ифлос. Ўн кундан сўнг келиб, онасидан, укаси-
дан яна пул талаб қилди. Онаси соғиб, ичишиб турган
сигирини сотиб берди. Аблахга бу пул етармиди? Ниго-
ранинг тилла тақинчоқлари ҳам кетди. Уларни олишдан
аввал: «Отангдан пул олиб кел, бутун кечқурун олиб
келмасанг, мени жонимни олишади, мен эса сени», дея
роса калтаклади. Бу унинг биринчи калтаги эмасди, ал-
батта. Оғзи-бурни қонга тўлди, охири тиллоларини олиб
чиқиб кетди. Ўша йил ҳаммани кафангадо қилди. Ўзи
эса уйга қамалиб, ҳеч нарса қилмай, шипга тикилиб
ётгандан-ётди. Ўғли туғилди. Пинагини ҳам бузмади. Ит
туғилдими, мушук туғилдими, демади. Унинг ўрнига бор
аламини Нигорадан оладиган бўлди. Кўчага чиққани пул
йўқ. Ўйинга аралашгани пул йўқ. Сотгани ҳеч вақо йўқ.
Айбдор — Нигора. Калтак унинг бошида синади. Бир
куни: «Дадангга бор, эски машинасини сўра, сотсак, бир
кунимизга ярайди, ўзи айтганди-ку, беради», деб маж-
бурлади. Унинг режасини Нигора тушунмаса экан. Кўнма-
гач, яна дўппослади. Аёвсиз урди.

Хонадонга етишмовчилик тажовуз қиларди. «Болага
аям билан онам қарайди, ишга чиқсам», деган маслаҳат
солди бир кун осмонга қараб, буруксатиб чекиб ётган
эрига. Иккала оқ халатини дазмол қилди. Оппок бош
кийимларини илгакка илиб, ташқари чиқди. Боласининг
йиғисини эшитиб, ортига қайтди, уйда идишларнинг оти-
либ синганини, оёқлари остида пора-пора йиртилган оқ
сурп парчаларини кўрди. Ўғлини бағрига босиб йиғлади.
Етгани — тарсаки еди. Қуловига киргани «дўхтир ўйнаш-
ларини соғиниб қолгани» бўлди, холос. Яна бир куни...
Ўғли қаттиқ оғриди, оғзи атрофи оқем яра бўлиб кетди.
Ўртоғининг машинасини олиб, дўхтирга мажбур олиб
борди. Қайтаётиб, вайсаганча Нигора берган пулга дори-
хонадан дўхтир ёзиб берган дориларни олиб чиқди. Қо-
ронғи тушиб қолган эди. У машинани тез бошқарар,
қаёққадир шошаётганди. Бола эса, борган сари инжиқ-
ланар, қийналиб додларди. «Ўчир, қанжиқ!» қичқирди
Умар. Нигора кўрққанидан сут идиш, дея суркаб ишқа-
лашга берилган спиртни боланинг оғзига қуйиб юбориб-

ди. Бола нақ ўлиб колаёзди. Уйга келиб, Нигора тепки билан сийланди. «Энди, бу даргоҳни елкамнинг чуқури кўрсин», деди-ю, бутунлай кетиб қолди Нигора.

* * *

...Эшик яна қаттиқ тақиллади. Худди Умар. Тақиллатиши ҳам ўша. Овози ҳам ўша. Подъезддаги овоз аниқ эшитиларди. Бир ўзи эмас, яна кимдир бор ёнида. Қизчанинг овози келди:

— Суманбарлами? Ҳа, шу ерда туришади. Ҳали шу ерда юришганди.

— Ичкарида одам бор, очмаяпти. Менман, ҳой, ким бор? — аниқ Умарнинг овози.

Энди илож қолмади. Раҳмат акасини уйғотиш керак. Бечора совуқда ишдан келиб, қотиб ухлаб ётарди. Нигоранинг овқати ҳам тайёр бўлаёзганди.

— Ким? — деди Нигора қалтираб. Ёнига Суманбар келди.

— Ким экан? — сўради Суманбар, хавотирли боқиб.

Суманбарнинг ақли анча кириб, бўйи чўзилиб қолган эди. Укасига бемалол ўзи қарарди. Укаси дадасига уй-малашиб, ёнида ухлаб қолгани учун, бир ўзи ошхонада ўтирганди. Нигорадан олдинга ўтди-да, эшик занжирига қўл узатди.

— Кимсиз? — деди у.

— Очма, бу ёққа тур! — уни елкасидан тутди Нигора.

— Суманбар, Суманбар, мен, менман, қизим, оч, дадангман, — деди ташқаридаги овоз.

— Ҳозир, — деди Нигора, юраги дуп-дуп уриб. У ичкари юрди. Қарори қатъий эди. Эшикни Раҳмат акаси очади. Хонага кирганда Раҳмат акаси аллақачон кийиниб ётган экан.

— Ким у? Мунча қаттиқ тақиллатади? Бизни ошналарданми? Улар бунақамасди-ёв?! — Нигоранинг ранги пахтадай оқ эканини кўриб, яна хайрон бўлди Раҳмат ва шитоб эшик томон юрди.

Нигора каравотга зўрға ўтириб олди. Кўнгли озди. Нафаси узила бошлади. Чап кўлига тиралганча, муз қотди. Ўзи мурда бўлса-да, кўзи тирик эди. Кўли юмшоқ кўрпаю ёқимли иссиқликни ҳис этди. Икки йил... Икки йиллик саодат, икки йиллик ҳаловат, икки йиллик бахт, икки дақиқалик масрурлик, икки онли меҳрибон ва ҳақиқий эркак оғуши... Кўз тегдими? Мунча тез? Бунча бахтиқаросан, Нигора?! Шу икки йил ҳам осон бўлди-

ми? Синов ҳали тугагани йўқ-ку? Раҳмат акангни сенга, сени унга ишонишинг осон бўлдим, Нигора? Иккала куйган кул осон келиша олармиди? Бирок, биров, бахт кучганинг ростга ўхшаб турганда, бу ёни энди нима бўлди? Душман аралашдим, ҳаммаси тамом бўлдим, тугадими? Болаларнинг келажаги... Наҳот, дунё тескари айланса?! Наҳот, ҳамма нарсадан ажраб қолсанг?! Ҳозир анови киради, ҳаммаёқ расво бўлади! У ҳеч нарсадан тоймайди. Раҳмат ҳам биркесар, жуда аёл учун ўлиб қолган одам эмас. Негадир, бу масалада кўнгли тўқ. Ўзига бино қўяди, деса — унақа одам эмас. У, барибир, ажойиб одам. Баъзан, Нигора уни тушунмайди. Айрим хислатлари, хатти-ҳаракатлари жумбоғини асло ечолмайди. Шу боисми, Раҳмат акаси жуда мураккаб кўринади кўзига. Шуниси уни бошқалардан фарқлаб турганга ўхшайди. Рост, Нигорага шу томони ҳам ёқади.

Қизик, одамга одамнинг бир жойи ёкса бас, юраги жиз этса бас экан. Қолган барча нарсани шунга бўйсундиради, шекилли, инсон. Йўқ, барибир, Раҳмат акаси яхши одам. Кўришдилар-у, қайта ажраша олмадилар. Биргина учрашув масалани ҳал қилди-қўйди.

Бундан икки йил аввал Нигора минг хаёл билан нима қилишини билмай юрарди. Қўлида икки бола, катта шаҳарда ўзи яшашга аҳд қилганди. Эри билан расмий ажрашган, иш жойини ҳам ўзгартирмоқчи эди. Энди, бу томонларни елкаминг чуқури кўрсин, деган пайтлари. Қаерга иш сўраб борса, ҳар хил эркакларга дуч келар, ким билади, замонлар ўзгарганми, одамлар шунақа бўлиб кетишганми, ниманидир сезиб қоларди. Бўлмаса, унинг пешонасига «боши очик» деб ёзиб қўйилгани йўқ-ку?! Унинг фикри эса бутунлай бошқа, дурустроқ иш топса, боғларини бокса, миннатли яшамаса. Қайда? Ўша иш қаерда? Айниқса, ҳозирги пайтда. Иш ваъда қилаётган эркаклар тўғрисида ҳар хил гап. Униси у дейди, буниси бу. Кунлар шу зайлда ўтмоқдайди. Борган сайин пичоқ суякка қадалаётганди. Инсон, айниқса, аёл шундай кунларда нималарга мажбур бўлмайди. Уни ҳам бир йўлга бошлардилар... Бирок, икки боласи... У нима деган инсон бўлади! Бундан кўра, оч қолиб ўлган афзал эмасми? Ҳамма нарсага чидаб юрди. Шаҳар жой экан, охири иложи бўлмади. Ҳеч ким таъмасиз мурувват қўлини чўзмайди. Бир дугонаси билан ўтиришга борди. Кетаётиб, минг хаёлда йўлга тушди. Ўтириш яхши ўтди, яхши одамлар йиғилган экан. У камтар, камсуқум, кеча давомида деярли ҳеч ким билан гаплашмай ўтирган бир

одамга негадир эътибор қилаверди. Унинг бошқалардан қандайдир фарқи бордек эди. Бу фарқни англаб ололмас, унга тез-тез яширин нигоҳ ташлар, у эса Нигорага безътибор, худди ўз дарди билан оввора одамдек хаёлланиб ўтирарди. Бир пайт Нигора ошхонага кирганда, у ортидан кирди, Нигора зудлик билан ошхонадан чиқиб кетишга чоғланди. Шунда у:

— Кечирасиз, шу ерликмисиз? — дея сўраб қолди.

— Ҳа, — деди Нигора, у эшик олдида тургани учун суриб чиқиб кета олмади.

— Намунча қайғудасиз? — яна сўз қотди у одам.

— Нега қайғуда бўламан? Қайғуда бўлсам ўтиришга келмасдим, — жавоб қилди Нигора.

— Сиздай қизларни қайғуга солишнинг ўзи гуноҳ, демокчиман-да.

— Қизиқ одам экансиз, менинг ичимдагини ўқиб турибсизми?

— Барибир, бошқа аёллардан бошқачасиз, — деди у одам ва ортига қайтди.

Нигора: «Сиз ҳам» деб юборишига оз қолди.

Улар ўша куни бир-бирларига неча бор қарасаларда, кўзлари тез-тез тўқнашган эса-да, қайта гаплашмадилар. Фақат ўтириш тугаб, дугонаси билан йўлга отланишганда, эшикдан чиқишаётиб, у одам Нигорага яқинлашди ва самимий деди:

— Агар олиб кетадиган шерикларингиз бўлмаса, машина бор, айтган жойларингизга ташлаб қўйишим мумкин.

— Раҳмат, — деди Нигора.

Дугонаси эса «ҳа, деб қўя қолмайсанми» дегандай бир туртди.

— Менинг исмимни қаёқдан биласиз? — кулди у одам.

Нигора ҳам, дугонаси ҳам кулиб юборишди. Нигоранинг дугонаси томдан тараша тушгандай қилиб:

— Раҳматли демади-ю, ҳар ҳолда, — деди.

Орага ноқулай жимлик чўкди. Нигора дугонасига хўмрайди. Шунда ҳалиги одам:

— Унда ҳам тўғри бўларди, топдингиз. Ҳеч кими йўқ одам, раҳматли бўлмай ким бўлсин?

Бу пайт учовлон кўчадаги деворга такалиб турган машинага етиб улгуришганди. Раҳмат тезда машинасининг эшикларини очди ва:

— Ўтиринглар, — деди.

— Яна раҳматли бўлиб кетмаймизми? — ҳазиллашди Нигоранинг дугонаси.

— Ҳамма нарса Оллоҳдан, — жавоб қилди Раҳмат.

Шундай қилиб, қизлар унинг машинасида кетишди. Йўл бўйи Нигора унинг ҳар бир гапидан маданиятли одам эканини сезиб борди. Дугонаси йўлда тушиб қолгач, Нигора уйигача бирга кетди, шунда машина эгаси дабдурустан:

— Сиз ҳам мендай ёлғизга ўхшайсиз, бунинг устига қалбингиз жуда тоза экан. Йўқ демасангиз, эртага бирон дугонангизни олинг, меникида шунчаки меҳмон бўласизлар, айтган пайтингизда келтириб қўяман. Шу бугундан эътиборан, фақат сизнинг айтганингиз бўлади, — дедида, машинадан тушиб қолаётган Нигорага хайр, деб қўшимча қилди: — Худди шу ерга келаман. Соат бешда! — сўнг машинани тезлатиб, кетиб юборди.

Нигора кўп ўйланди. Балки, тақдир унга шундай одамни ҳаётаётгандир, яна ким билади? Эртага борсинми, бормасинми? Эрталаб боришга қарор қилди. Ким билан боради? Кечгача анча дугоналарини йўқлади. Улардан баъзи бирларига ёрилгиси ҳам келди, бироқ ҳалитдан ноғора қоқишнинг нима кераги бор? Қўяётган қадамга иккиланар, унинг тўғри-нотўғри эканига гумон қиларди.

Соат бешда улар яна учрашдилар. Нигора:

— Йўлда дугонам Насибани олиб оламиз. Кечирасиз, ўғлимни ҳам боғчадан олиш керак эди, — деди.

— Жуда соз, икковини ҳам олиб кетамиз, — кўнгли кенглик билан гапирди Раҳмат.

Раҳмат шаҳарнинг бир қанотида ёлғиз яшар экан. Меҳмонлар аввалига тортиниб ўтиришди. Олдиндан тай-ёргарлик кўриб қўйган Раҳмат уларни дастурхонга таклиф этди ва ширинсуханлик билан:

— Энди меҳмондорчиликнинг исми-расмини қилайлик, — дея коньяк очди. Рюмкаларни бир-бир артиб, қуйди ва: — Энди, тортиниш, уялиш йўқ, бир кеп копсизлар! Қани, қизлар, мана бу — Нигорахонимга! — деди коньякни узатиб.

— Раҳмат, мен ичмайман.

— Тўғри, мен Раҳматман, ишониб ичаверинг, — ҳазиллашди мезбон.

— Йўқ, — гапида туриб олди Нигора.

— Унда ҳеч ким ичмас экан. Сизнинг шарафингиз билан ўтирибмизми? Сиз ичмасангиз... Майли, ҳаммамиз ҳам ичмай қўяверамиз. Тўғримиз, Насибaxon?

Ичилди. Нигора бир хўплади, холос. Коньяк ичини гўё ёндириб кетди. Ўтириш ўз мақомига тушиб қолди. Раҳмат акаси қаердан илҳом олиб, мунча гапларни топ-

моқда — Нигоранинг кўнглидаги тугунларни худди кўриб тургандай гапирарди. Сухбат ҳаммани гоҳ ўйлантириб, гоҳ яшашга рухлантириб, вақт деган хушёр терговчини ҳам комига олган эди. Бунинг ичида димлама ейилди, яна гўшт пиширилди. Ошнинг зирваги милтиллаб қайнамоқда эди. Баъзи одамнинг ҳаётида бундай дилкушо ўтиришлар бўлса бир марта бўлади. Шу топда Нигоранинг сарафроз руҳи ва кайфияти осмон-осмонларда учиб юрарди. Қани энди, ҳеч қачон бу ўтиришнинг ниҳояси бўлмаса, шу учовлон ҳеч қачон ажралмаса, вақт бир нуқтада тек қотиб қолса. Ҳамманинг кайфияти ҳам ана шундай эди чони, ўша куни. Насиба кетайлик, деганда, барчадан бурун Нигора ўзи қаршилиқ билдириб юборди. У гўё шу уйнинг хос соҳибасига айланиб қолган эди. Кўшиқ тингланди. Рақслар бўлди. Нигора бутун оламни унутиб рақсга тушди. Раҳмат акаси турган ерида қотиб қолди. Насиба ҳам умрида Нигоранинг бундай ҳолатини кўрмаганди.

Нигора ўйинни тугатиб, ошхонага қочди. Ортидан Раҳмат кирди. Нигора сувни очган маҳалда Раҳмат илк бор жуда яқин келди. Ҳатто нафаси ҳам эшитилди. Шунда Нигорани галати энтикиш-ла титроқ қамраб олди. Кўзлари юмилиб, муаллақ учиб кетаётгандай туюлди ўзига. Бўйни ортида эркак кишининг қайноқ нафасини ҳис қилди. Ёниб кетди гўё унинг бўйни! Бирок унга ҳеч нарса тегинмади, фақат қулоғига «Оппоқ кўйлакли оққушим!» деган ҳароратли хитоб эшитилди, холос. Шундан сўнг билагига уринган қайноқ кўлдан энтикиб ортига бурилди. «Нигора!» дея ўзини ортга олди Раҳмат. Даъфатан, ўзларига келиб қолдилар. Айвончадан Илҳомнинг йиғиси эшитилди. Насибанинг ўрнидан қўзғалгани сезилди. Нигора ўша томонга шошилди.

Ўтириш яна оз муддат давом этди. Насиба эснади. Соат аллақачон учдан ошганди. Раҳматнинг кечани тугатишга рўйхушлиги йўқ эди. У бардам, кайфияти баланд, руҳи тетиклик билан сўзамоллик қиларди.

— Энди турайлик, — деди Насиба ва яна эснади.
— Қаёққа? — ҳайрон бўлди Раҳмат.
— Уйга! Бизнинг ҳам уйимиз бор, — кулди Насиба. — Нигорани билмайман-у, бизнинг уйимиз бор, шунақа. Кетиш керак!

Нигора унинг оёғини босиб: «Ўл» деди. Раҳмат уларга кулиб қараб турарди.

— Ҳозир, шу пайтда уй-пуй йўқ, шу ер сизларнинг уйингиз, зал куплен до утра, — деди у, — эрталабгача

ўтирамиз. Бир кун минг кун бўлармиди? Йўқ, чарчадик, ётамиз, десаларинг, кўнгилларинг истаган ерда ётаверинглар. Бир нима десангиз-чи, Нигорахон!

— Шуни айтинг, — деди Нигора.

— Ҳо-о, бу кишимга қолса... — пичинг қилди Насиба.

— Тўғри-да, уйнинг бекаси энди Нигорахон, шу киши нима десалар шу. Тўғрими, Нигорахон? — деди Раҳмат.

— Ҳ-ҳ, билмабмиз, узр. Бека, бизга жой солиб беринг бўлмаса! — чўзилди Насиба.

Ўзи вақт тақозоси ҳам шу эди. Нигора Насиба билан у ер-бу ерни йиғиштиришган бўлдилар. Раҳмат ётоқхонага кириб кетди, анчадан сўнг спорт кийимида чикди ва тўғри айвончага юрди. Илҳомни опичлаб кўтариб, ётоқхонага олиб кириб ётқизди, қайтиб чикқач:

— Энди, сизлар ҳам кинглар, дам олинглар, мен сизларга нонушта тайёрлайман, — деди.

Насиба икковлон ётоқхонага юрди.

Ораста ётоқхона. Гилам илинган девор тагига икки кишилиқ кенг каравот қўйилган. Иккала томонида ҳам чўғдек ёниб турган палос. Бош тарафда иккита тумба. Тумба ёнида таршер. Бири устида Драйзернинг учта китоби. Ён томонда шифонер билан трюмо қарама-қарши қўйилган. Насиба Нигоранинг биқинига охиста туртиб қўйди.

Уй жуда зўр кўринса-да, Нигоранинг фикри ҳамон кезинарди. Ётоқхона бекаму кўстдек, қолган жойларда нималардир кам, балки, якка ўзи яшагани учун уйга унчалиқ аҳамият қилмагандир. Балки... Ие, нега булар ҳақида ўйлапти? Инсон экан-да...

Нигора деярли ухлаб-ухламади, фақат тонгда қаттиқ уйку олди. Аммо Насиба уни уйғота бошлади. Улар ётоқхонадан мўралаб чиқишганда, ошхонадан хуш бўй тарафлар, чиқоқ ёниқ эди. Раҳмат креслолардан бирини олиб кирган, ўшанда мудрарди. Охиста бет-қўлларини ювиб чиқишди, ўзларига оро берган бўлдилар. Уларнинг ҳаракатидан бўлса керак, Раҳмат ҳам уйғонди. Нонушта кўнгилдагидек ўтди. Раҳматнинг ўтиришни бугун ҳам давом эттиришга чинакам майли борлигини сезсалар-да, одоб юзасидан кўнмадилар. Илтимос қила-қила, иш чиқара олмагач, Раҳмат охири деди:

— Энди, мундоғ бўлмаса, дунёда бир марта менинг ҳам гапим бўлсин. Нигора, агар малол олмасангиз, сиз қолинг, у ер-бу ерни йиғиштиринг, тушдан кейинга бирон нарса тайёрланг. Мен эса ўғилчани боғчага, Насибахонни ишларига ташлай, ўзим ҳам ишга борай, қайтишда уларни

олиб келаман. Бир кун-икки кун нима деган нарсa, одам ғанимат. Менинг бир ёмон одатим бор — ёқиб қолган одамлардан ҳеч кўнгил узолмайман. Ажрашишни ўйла-сам, руҳим тушиб кетаверади. Хуллас... Нигора?..

— Сизнинг айтганингиз ҳам бўлиб қолар, Раҳмат ака, — деди Нигора, — лекин ҳозир борайлик, кўрамиз...

Улар йўлга тушдилар. Нигоранинг ўзига ҳам худди бир нарсa бўлгандек, кадрдон уйиними, алланимасини ташлаб кетаётгандек туюларди. Йўлда деярли ҳеч нарсa ҳақда гаплашмадилар, ҳамма дилидан мамнунлик туйса-да, худди бир нима йўқотган кимсалардек ўйчан эдилар. Насиба йўлда қолди, охири, Нигора тушадиган манзилга етдилар. Нигора машинадан галати тушди. Балки, ўзига шундай туюлдими, эҳтимол. Ёки Раҳмат акасидан бирор луқма кутдими, билмади. Иккалалари бир-бирларига оз муддат қараб турдилар-да, машина жойидан кўзғолди. Нима бўлди? Раҳмат акаси хафа бўлиб қолдимикин? Нега индамай кетди? Нима дейиши керак эди? Индама-дики, демак келади!

Нигора кечгача уйда уймаланди. Ўйлайвериб қийнал-гач, келса-келар, келмаса йўқ, деб соатга қаради. Илх-омни боғчадан оладиган пайт бўлган эди. Ҳозир жўнаса ҳам зўрға етиб боради. Дарҳол кийимларини кийди-да, кўчага чиқди. Йўл бўйида Раҳмат акаси кутиб турарди. Улар Илҳомни олдилар. Йўлда музқаймоқ едилар, Раҳ-мат машинани Нигоранинг уйи олдида тўхтатмай, тўғри ўз уйига олиб кетди.

— Ҳар куни бораверсак... — деди Нигора гўё хижо-лат тортаётгандай.

— Меҳмонликнинг ҳам ўз даражаси бор, Нигорахо-ним. Менимча, бизнинг уй — сизнинг уйингиз, десак ҳам хато қилмасмиз?! «Бизнинг айвон — сизнинг айвон эмасми...» деган ашулани эшитганмисиз?

Нигора индамади. Етиб боришгач, худди ўз уйидек уй ишларига уннаб кетди. Машинани гаражга қўйиб кел-ган Раҳмат Илҳом билан нима балоларгадир машғул бўлишди. Илк ёлғиз қолишган оқшом эди бу оқшом. Илҳом ухлаб қолди. Икковлон кўшиқ эшитишди, ҳар хил мавзуларда гаплашиб ўтиришди. Раҳмат Нигорани зериктирмасликка уринар, соат ўн иккидан ўтиб қолга-нига қарамай, яна бир янгилик топар, Нигоранинг кўнгли-ни ҳар чандон авайларди. Улар охири чарчашгач:

— Нигорахон, — деди Раҳмат, — ичкарига кириб, дам олинг.

— Сиз-чи?

— Мен жой топиб оламан. Хавотир олманг, «хужум» килишга ўрганмаганман.

— Мен эса, ўзим ётишга қў-ў-рқаман...

Оилавий ҳаётнинг илк кунлари бошланиб кетди. Нигора тўрт кун шу ерда қолди. Тўртинчи кун уйига боришга Раҳмат акасидан изн сўради. Раҳмат уни Илҳом билан дадасининг уйига элтиб қўйди. Энди, Нигоранинг фикри катъий, ўшани қилади, шунда тўғри бўлади. У дадил уйларига юрди. Дадасининг машинаси кўринмас, аяси томорқанинг нариги чеккасида нима биландир овора эди. Айвондан индамай ўз хонасига юрди, аяси бир ўмганини кўтариб, унга қараб қўйди. Фалати хотин. Ҳозир, келиб чўзилади. Бир иш, бир эр топишдан тушади. Албатта, шаҳардаги уйигаям биров кириб олгандир, дейди. Дадаси шунга уйлангандан кейин олиб берган уйи. У ерда Нигора ёлғиз яшай олмади. Бошингда бир тайинли эркак бўлма-са, на ҳаловат ва на барака бўлар экан. Ниҳоятда қийналди. Айниқса, иш топа олмагандан кейин... Сизмаса ҳам дадасиникига қайтди, бироқ бутунлай эмас, Оллоҳ таоло бир йўлга бошлагунча...

У хонасига кириб, ўзининг, болаларининг нарсаларини йиғиштирди, ўртачагина сумкага жойлади. Қизининг кийим бошларини жавонга тахлаётган эди, айтганидай аячаси кирди:

— Ҳа-а, келдиларми, қўйишиб юбордимиз? Ё ўшағлик бўп кетгизми? Нарса йиғиштириб қопсиз, куёв топилдими дейман? Сизга юз марта айтаман, эрга тегинг, юзтасидан нима фойда?.. Топганимиз ёқмаса, хэ-э, пошшога тегасизми?..

— Қутилиб ҳам қоларсиз... Мен шаҳардаги уйга кетяпман, иш бўладиган бўляпти. Суманбарга қараб турарсиз, ишим бир ёқлик бўлса, уни ҳам олиб кетаман, — ўксиниб, синиқ гапирди Нигора.

— Униздан ташвиш қиманг, бир кунини кўровради, иккита болани эплармидиз?.. Яна қайтиб ҳам келарсиз, ҳали?..

Нигоранинг кўзларига қайноқ ёш қуйилди. Ортида эшик ёпилди. Анави даф бўлди, шекилли. Нигора чўзилган ерида қанча ётди билмади. Фақат, онажонисининг руҳи билан гаплашди. Онажониси унинг бошларини силади, юпатди, оқ фотиҳалар берди. Янги уйлар билан қутлади. Рост, Нигора ҳашаматли янги уйда турарди. Жудаям чиройли, хоналари бирам кўп. Болалари яйраб-яшнаб, қувнаб ўйнашади. Меҳмонлар роса кўп эмиш, улар уни қутлармишлар, онажониси гоҳ меҳмонлар ичида

пайдо, гоҳ осмонларда учади, бироқ мамнун, хушбахт, бирам нуруний, оппоқ қанотлари бор эмиш, улар билан Нигоранинг манглайларини силайди. Нигора дадажонисини излайди. Уни каттақон қора хотин узок-узоклардаги эски, ғариб ертўлага қамаб қўйганмиш, Нигора яқин келиб, тиргагични олиб эшикни очмоқчи бўлса, дадаси: «Очмай қўявер, менга шу ер тинч», дермиш. Раҳмат акаси тесқари қараб кета бошлади. Нигора ортидан чопди. Ие, нега у қарамайди? Нигора нима қилди? Бирон гуноҳ иш қилдими? Суманбар нега йиғляпти? Унга нима бўлди? Насининг тўйи бўляпти... Бу ер қаер ўзи?..

Нигора уйғонганда вақт пешин бўлган эди. Уйғониб, ўрнидан турмай анча ётди. Соат уч бўлибди. Дадаси билан аяси айвонда гаплашиб ўтиришибди, чоғи. Туриб, ўзига келгунга қадар ўтирди. Соат тўртга яқин қолди. Раҳмат акаси келармикан? Келади, албатта келади. Сумкасини эшик ёнига қўйиб, айвонга чиқди. Дадаси билан саломлашди, рўпарасига ўтирди. Чамаси, дадасининг унинг шаҳарга кетишидан хабари бор, шу туфайлими, ўзи гап бошлади. Илгаргидек насихат қилди, тез-тез йўқлаб туришини билдирди. Нима қилса ҳам ота-да, қизидан кўнгли тинч эмас, қизининг кўнглига ҳам боқмаса бўлмайди, тергамаса яна, шунинг учун ўртача ўлчовни оларди. Ўзи замонанинг одами, ҳамма нарсага ақли етар, қолаверса, бағри кенг эди.

Нигора ичкарида дарс қилаётган қизчаси билан хайрлашиб, сумкасини олиб чиқди ва:

— Бўпти, дада, — деди, — Илҳомни олиб, уйга кетаман. Эртага ишга учрайман, иш топяпман, хавотир бўманг.

— Ўзим ташаб келаман, шошма, — ёнида турган хотинига қараб: — у-бу нарсалардан соберинг, қуруқ уйга боради, — дея ўрнидан кўзғолди.

Нигора қатъий унамагач, ўрнига ўтирди. Фақат, «Қийналмайсанми, ишқилиб?» деб қўйди. Ниманидир ё ўйлади, ё тушунди, шекилли. Нигора хайрлашиб йўлга тушди. Қўлида сумка, катта йўл томон келаркан, юраги «дук-дук» урар, пешонаси совуқ намланарди. Келмаса, уйига кетади, энди ортга қайтиш йўқ. Шу пайтда Раҳмат акаси жуда-жуда керак туюлиб кетди. Келса бўлди, нима деса у тайёр, фақат номардлик қилмаса бўлгани! У муюлишга етиб, катта йўлга бурилди. Машина кутиб турарди.

Раҳмат жуда қувониб кетди. Машинани тезлатар экан, Нигоранинг кайфияти таъсир этдими, тез жиддийлашди ва:

— Нима бўлди, Нигора, уйда жанжал бўлдими? — деди хавотирланиб.

— Йўқ, шунчаки ўзим. Қизим... — Нигора тутилди.

— Қизчани олмаймизми, айтмоқчи?

— Мактабга боради.

— Ўзимизга бораверади, дарров ўша, ёнимиздаги мактаб билан гаплашамиз.

— ...

— Рост гап.

— Кейинрок... — Нигора беихтиёр Раҳматнинг рул дастасини тутиб кетаётган қўлини ушлади ва бирдан тортиб олди. Раҳмат сезиб турса-да, сал четга бурилган қўйи, гўё ҳеч нарса бўлмагандай машинани бошқариб борарди. Йўл-йўлакай Илҳомни боғчадан олдилар.

Нигора:

— Биз энди, ўғлим билан уйимизда қоламиз, а, ўғлим? — деди.

— Йў-ў-қ! — деди Илҳом хиралик килиб ва Раҳмат томон сурилди.

— Уйда марожна бор-а, ўғлим? — деди Раҳмат болани эркалаб.

— Марожна, марожна...

— Марожна кейин, ҳар куни бўлмайди-да, ўғлим, — деди Нигора Раҳматга тармашиб олган ўғлини ажратиб, — ёпишма, рулда ёпишиб бўлмайди.

Машина йўлда давом этарди.

— Нима қилайлик, Нигорахон? — деди Раҳмат хавотир.

— Нима қилмоқчисиз? — Нигора пастга қараб олди.

— Сизларни уйга олиб кетмоқчиман!

— Нега секинлаяпсиз бўлмаса?

Машина сал бўлмаса йўлдан чикиб кетай деди ва тўғриланиб, ниҳоятда тезлай бошлади. Раҳматнинг юраги ҳовлиққани аниқ сезилаётган эди. Шошиб қолдими, бирдан:

— Насиба-чи? Уни олмаймизми? — деб юборди.

— Керак бўлса, уни ҳам олинг... — Нигора унга табассум қилди.

— Мен энди, компания дебман-да...

Етиб келдилар. Раҳмат эшикни очиб бериб, машинани қўйгани кетди. Нигора енгил нафас олди. Гараж яқин эканми, Раҳмат тез келди, келди-ю, инжиқлиги қўзғаб, уймаллашиб юрган Илҳомни даст кўтарганча, музлатгичдан музқаймоқ олиб берди. Сўнг «ота-бола» ошхонага кириб кетдилар. Раҳмат нимагадир уннади ва ошхона эшигини очди-да:

— Нигорахон, — деди, у энди бутунлай ўзини тутиб олган, ўз хонадоидагилар билан гаплашаётгандай давом этди: — Нега ўйланяпсиз? Биз, Илҳомбой билан овқат қилгунимизча, сиз бет-қўлингизни ювиб олинг, кейин биз, а, ўғлим?

Нигора маза қилиб ювиниб, тараниб, сариқ халатини кийиб чиққанда, ошхонадан хушбўй ҳид таралар, Раҳмат Илҳом билан гўё маслаҳатлашаётгандай дастурхон тузамоқда эди.

— Мана бу Илҳомжонга, мана буниси аяжонисига, мана буниси кимга? Менга... Ана, аяжониси чикди, мана бу ерга ўтиради...

— Раҳмат ака, кийимларингизни алмаштириб оласизми? — деди Нигора.

— Раҳмат, аяжониси, ҳозир, мана биз Илҳомбой билан кириб, зўр бўлиб чиқамиз, а?

Дастурхонга ўтирдилар. Раҳматнинг қувончи чексиз эди. Яйрарди у. Озгина-озгинадан ичар, қувноқ гаплардан гапирар, «меҳмонлар»га чексиз мурувват кўрсатарди. Илҳом ухлади. Раҳмат уни ўзи олиб кириб, ётқизиб чиқди. Чиқди-да, ёрқин ёниб турган чирокларни тунгига айлантириб қўйди. Яна озгина қуйиб ичди. Қанча қистамасин, Нигора ичишга қўнмади.

— Озгина ичинг, Нигора. Нега ичмайсиз? Бу нарса-чи, яхши одамга яхши, ёмонга ёмон. Мени яна шу йўлга бошлаяпти, деб ўйламанг. Аслида, ичмаганга не етсин! Лекин инсон баъзан бир хурсандчиликда, баъзан ғамташвишда ичиб қўяди-да. Бунга берилиш, муккасидан кетиш ёмон. Бунинг охири вой. Бу ҳеч кимни обод қилмаган. Ичишни ҳам ичиши бор: кўчада ичмаслик керак, кўнгил кўтарса, уйда, бола-чақа олдида, озгина... — Раҳмат Нигоранинг ғалати қараб туришидан ҳижолат чекиб тўхтади.

— Мен ичиб ўрганмаганман...

— Майли, тамом, бу тўғрида бошқа гапирилмайди. Фақат, Нигорахон, тортинманг, кўнглингиз нима истаса шуни қилинг... Мен сизни ҳеч нарсага мажбур қилмайман...

Тун чўқди. Атрофдаги овозлар тинди. Нигора ўтирган еридан туриб, телевизор устидаги магнитофонни паст овозда қўйди ва диванга келиб ўтирди. Иккинчи қўшиқ тугаётган эди, Нигора Раҳматнинг қўзғолганини кўриб, титраб кетди, бироқ тез ўзини босиб олди. Раҳмат сизди шекилли, ошхонага кириб кетди. У ерда узоқ қолди. Чиқди. Тўғри Нигора томон юрди-да, унинг оёқлари ос-

тидаги гиламга чўккалади, Нигоранинг оёқларини кучди. Нигора титрай бошлади. Кўли, бўйни, юзларида иссиқ нафас. Борлиқни унутди у. Раҳмат нималар деди, эсида йўқ, фақат никоҳ тўғрисида алланималар деди, шекилли.

Ойнинг ўн беши қоронғи, ўн беши ёруғ, деганларидай, худо ёрлақан кунлар ҳам бошлангандек эди. Ҳали отасига билдирмаган бўлсалар-да, ҳар ҳолда Раҳмат уни никоҳлаб олди. Поликлиникага ишга жойлаб қўйди. Ҳар куни эрталаб Илҳомни боғчага, Нигорани ишига ташлайди, бир қадам пиёда юргизмайди. Навбатчиликдан чиқди, олиб келади, борадиган пайтда олиб бориб қўяди. Ишга жойлашгунга қадар уйда ўтирди. Янги уй, янги нарсалар, янги турмуш, яхши кўриб ўрганаётган одамнинг, янгича тутум, сен ўрганмаган одатлар, барча-барчаси янги, завқли. Эрталабки кузатишлар, тезроқ келинг, деган илтижолар, эшик «тиқ» этса, қулоқ тутишлар. Эри суйган овқатини тайёрлаб қўйиб, сал кеч қолса ўпқалаб кутиб олишлар... Уйдаги ҳар бир нарсани ўрганиб, ўрни-ўрнига қайта қўйиб, ёқмаганларининг ўрнини алмаштириб чиқди. Ўзи хоҳлагандай хонадонни ясади. Раҳмат ҳам хурсанд. Маслаҳатлашиб, кам нарсаларни тўлдирдилар. Раҳмат унга кўп нарсаларни ўргатди. Айниқса, ошхона тутуми, идиш-товоклардан фойдаланишнинг оврупача йўллари, ваннахона тутиш, у ердаги нарсалар тартиби, ҳамма-ҳаммасини икир-чикиригача тартибга солдилар. Уй янаям шинамлашди, кўзни қувонтирадиган бўлди. Эри ҳамма нарсани ўзи қилаверар экан: бузилган нарсаларни тузатиш, тўғрилаш, яхшилаш, янги қулай ва керакли нарсалар ўйлаб топиш қандай яхши.

Рўзғор бекаму кўст бўлармиди? Камлар ҳам кўп, бўлади, секин-аста бўлади. Ҳаммаси бориб пулга тақалади. Ҳозиргача Раҳмат акаси ҳам бемалол юрган экан. Энди, ўзи айтмоқчи, рўзғор юки елкасига тушди. Нигора ишлай бошлади. Илҳомни ўзларига яқинроқ боғчага кўчирдилар. Ҳамма нарса изга тушиб кетди. Барибир кам кўп. Нигорага ҳам, болаларга ҳам кийим-бош керак. Неча йилдирки, Нигорада бундай нарсаларни ўйлашга имкон йўқ эди. Ишлашса, топишади. Уйда камчилик кўп ҳали, айниқса залга, коридорга у-бу нарсалар олиш керак. Олинар. Шунча нарса олиниб қолган ҳам экан, катта гап. Кўп нарсалар, ётоқхонадаги жиҳозлар, залдаги диван, креслоларни ёзда, ўғли келганда олиб берган экан. Ўғли Москвада тураркан. Иккита ўғли ўша ерда онаси билан қолишган, Раҳмат ўз юртига қайтган, хоти-

ни келишга кўнмаган. Орадан ўн бир йил ўтибди. Хозир иккала ўғли ҳам ишбилармон, бадавлат эканлар. Каттаси ёзда келиб кетибди. Ўн кун турибди.

Дастлабки кунларда Нигора бир ҳафта ўтказиб, уйига борди. Боришидан олдин хавотир бўлди. Дадаси шаҳардаги квартирасига хабар олгани боргандир? Тополмаган бўлса, нима деб ўйлаётган экан? Суманбар ҳам соғиниб қолгандир? Бориб келиш керак. Раҳмат билан маслаҳатлашди. Кечкурун олиб бориб ташлайдиган, эртаси эрталаб олиб келадиган бўлди. Раҳмат ҳозирча чолга ҳеч нарса тўғрисида гапирмасликни маслаҳат берди. Ўзи фурсат етилганда, ҳаммаси силлиқ ҳал бўлади, деди у.

Уйига борди. Йўлдан кизчасига совға-салом олдилар. Уйга у-бу нарса олишди. Бир кеча қолди. Деярли ҳеч қандай гап бўлмади. Фақат, ўғай аяси унинг ўзгариб қолгани ҳақида гап қўзғаб-қўзғаб қўйди, холос. Дадасини унча тушуниб бўлмади, анча тунд кўринди, Нигоранинг кўзига. Негадир илгаргидай гаплашмаганга ўхшайди. Балки, шундоқ туюлгандир, яна ким билади? Сахар туриб, ишга кетди. Нигора ҳам барвақт қўзғолиб, қизини мактабга ҳозирлади, сўнг жўнатди. Қизи ундан кўз узолмай, оёқлари босиб-босмай мактабга кетди. Нигора тез кунда уни олиб кетишга ваъда қилди. Тўғриси ҳам шу эди. Бу ҳақда гап қўзғалаётган эди. Нигоранинг фикри эса, бу йилча унинг шу ерда тургани, мактабиди ўқийвергани маъқул. Раҳмат билан ҳаётлари сал изга тушиб олсин. Раҳмат эса деярли ҳар куни уни олиб келиш керак эканлигини таъкидларди. Бир гап бўлар. Аввал дадаси билсин, оқ фотиҳа берсин, нима бўлганда ҳам руҳсатсиз, тўйсиз бўлди бу ишлар. Ҳали дадаси нима дейди? Нима дерди, дейди баъзан ўзига ўзи. Нима, кўчада юрибдими, ёмон юрибдими? Вақти келса, билишди, билдиради. Яшириб қаёққа борарди? Ана ўшандан кейин олиб кетади, қизини. Уни олиб кетиш керак, ўшанда ўзининг ҳам кўнгли тинчийди, егани томоғидан ўтади.

Уйларига Раҳмат билан икки-уч бирга боргандан кейин кизчасини олиб кетдилар. Дадасининг тўсатдан хасталангани сабаб Нигоранинг сири аён бўлди. Нигора, баноғоҳ, дадасининг бетоблигидан хабар топди. Баҳор кунлар вақт эди. Раҳмат уни етказиб борди. Нигора уйда нима гап эканлигини билиб чиққунга қадар кутишга тўғри келди. Балки, машина зарур бўлиб қолар, балки, доридармон. Нигора ҳар галги тушиб, уйига кириб кетадиган

жойда кутиб турди. Нигора уйга кирганда, учта хотин уймалашиб юрар, аяси ва иккала аммаси ичкаридан опаси билан чиқиб келди. Опаси ташвишли киёфада эди. Дарров кўзига ёш олди. Нигора ичкари юрди. Дадаси сим каравотда ётар, ўзини олдириб қўйибди. Отасини кучиб кўришди, пешонаси иссиқ эди. Чолнинг кўзларига ёш келди, Нигора ҳам ўзини тия олмади.

— Йиғлама, қизим, — деди у, — шунақа, ҳамманиям вақт-соати келгандан кейин... Худо пошшо, ўзи билади.

— Ундай деманг, дадажон, ҳали узоқ яшгайсиз.

— Сенга илҳақ эдим, бошинг тошдан бўлсин, қизим. Сенам ҳар ҳолда тинчипсан. Яхши гапир, қизим, хизматини қил, кам бўлмайсан. Эркак киши яхши гапнинг гадоси... Аянг қанақа доно хотин эди... — яна кўзига ёш олди дадаси. — Энди менам унинг ёнига...

Нигора дарҳол ташқари чикди. Раҳмат акасига қизини югуртирди. Икковлон дадасини кўярда қўймай, шаҳар шифохонасига олиб кетдилар. Қаратдилар. Чол тез тузала бошлади. Нигора деярли унинг ёнида бўлди. Хавфли дақиқалар ўтди. Раҳматнинг ҳам бир оёғи шу ерда. Дўхтир ошна-оғайнилари ҳам қараб туришмади, бири қўйиб, бири хабар олиб турди, танқис дориларни топишиб берди. Чол анча ўзига келгач, мамнун:

— Қизим, — деди, — энди уйингга боргин, рўзгорингга қара, эркак киши ўзи қийналади. Мен яхшиман, — бирпас Нигорага қараб тургач, давом этди: — Хурматини қил, қизим, обрўли одам экан, қара, ҳамма дўхтирлар югуришиб юрибди...

Шу-шу гап-сўзга ўрин қолмади.

Орадан йил ҳам ўтди. Пасту баланд ҳаёт ўз оқимида давом этаверди. Ҳар хил воқеалар, ходисалар, гап-сўзлар юз бериб турди. Бир-бирларини тушуниб, кечиримли бўлгунларига қадар не-не сувлар оқиб ўтмади. Минг севма, минг васлига орзиқма, кундалик турмуш дегани силлиққина, текис йўл эмас экан. Икки кишининг, икки характернинг бир қолипга тушиб, бир қайиқда сузиб кетиши, минг қийинчилик, минг азоб кўрган бўлсин, минг чиғириқдан ўтган бўлсин, мушкул, мушкул, мушкул экан... Ҳеч нарса сабабсиз бўлмас, деганларидек, бир кемтик ҳосил қилган ўтмишдаги ҳар бир воқеа, ҳар бир ходиса маълум тутум — ижобий ё салбий хатти-ҳаракат юзага келтирарканки, содир бўлгандан сўнг юз афсус-надомат чекма, неча-неча кун ҳаётингни издан чиқариб туравераркан. Шундай чоғларда иккинчи кучли душман — иззат-нафс талаб-таъзийки, хусусан, ноҳақли-

гингни била туриб бош эгмаслик, озгинагина мутеликка ҳам йўл бермай, аслида, нотўғри йўлни кенг очиб бера-верар экан. Нега инсон ҳеч орқага юра олмайди? Нега? Қаёққа кетаётганигни билиб турасан, бироқ ҳеч бўш келолмайсан. Синов йўли шунақа. Охири бахайр бўлган-да, кадр-қимматнинг ошиб қолгани-чи? Қизик, барибир, бу бозор дунёнинг тарозуси бор...

Икки боғда ўстан икки дарахтнинг ўз замини, ўз ичган суви, нафас олган ҳавоси, дучор бўлган шамолию бўрони бўлганидек, Раҳмат бошқа муҳит маҳсули бўлса, Нигора бутунлай унинг тескариси эди. Худога шукр, ҳаммаси ортда қолди. Араз-гиналар, койишлар, сурунка-сига икки томонлама синовлар, тафтишлар бора-бора камайди, барҳам еди. Раҳмат кўпроқ оврўпалашган, ин-жикрок, табиати нозик, барча майда-чуйда нарсага ҳам эътиборли. Йўк, уни асло майдакаш, мажмағил одам деб бўлмайди. Бағри кенг, кўп нарсага вазмин қарайди, ўйлаб иш тутади. Майда гап эмас, айтганини қилади. Алдаш, ёлғонни билмайди. Тўғрисини айтади, ҳатто кўнгил учун «майли» деб қўявермайди, бетга чошиб тураверади. Қизик одам. «Айтса, қилиш керак», дейди тағин. Яна бир жиҳати: ўзига Нигоранинг ўта эътиборли, меҳрибон бўли-шини хоҳлайди. Бу жиҳатдан ёш боланинг ўзи, аразлаб қолалар... Нозиктаъб, овқатни кўп емайди, ўзи суйган яхши овқатларни ейди, холос. Шарбатларни суяди. Ни-гора ҳар хил шарбатларни тайёрлаб қўядиган бўлди. Нигора ўзи ҳам табиатан эпчил, чакқон, бундоғ нарса-ларни ёқтиради, аммо узоқ йиллар ҳаёт йўсини бундай кечмаган, дарров мослаша олармиди? Раҳмат ўта синч-ков. Ҳеч нарсани яшириб бўлмайди. Ернинг тагида илон қимирласа билади. Шу томони ёмон: миждовлик билан текширади, охирига етмай қўймайди, бўйнингта қўйиб, волибона тин олади. Характер. Китобни кўп ўқийди, кўп китоб олиб келади. Маза, Нигора ҳам китоб жинниси. Китоб бўлса бўлди, кўп ғамни унутади. Раҳмат чет эл китобларини ўқийди, асосан. Нигора ўрис тилини яхши билмаганига афсусланади. Ўзбекчада бунақа китоблар йўк. Энг ёмони — Раҳмат ҳаётда шунчаки соғ-саломат, тинч, бахтли яшасанг бўлди-да, ҳаммаёк ошиб-тошиб ёти-ши шартми, ўзингни қийнаб нима қиласан, деб қарайди. Шу боис кам кўп. Нигора эса, бир марта яшайдиган ҳаётда одамнинг ҳамма нарсаси бўлиши керак-да, деб ўйлайди. Туриб-туриб сиқилиб қолади, маънос, тунд бўлиб олади. Жим турса-ку, ўтиб кетади, лекин Раҳмат аҳами-

ят қилади, бир нарса дейди, Нигора чидамайди, жанжал чиқади. Иккаласи ҳам отни қамчилайверади. Ана шунақа. Худога шукр, ҳаммаси изга тушиб қолди.

Шундай бўлса ҳам, Раҳмат борини одамдан аямайди, ўртада баҳам кўради. Одамга илиниб туради. Анави жувон айтиб бергандек, бировдан яшириб овқат емайди. Ўша жувон бир ўқитувчи домла билан танишиб, ўшанга турмушга чиқадиган бўлибди. Эри билан ажрашган, бева, яхшироқ одам учраб қолса, турмуш қиламан, деб юрган экан. Бировнинг квартирасини ижарага олишиб, бирга яшай бошлашибди. Кундан-кун домланинг ёғ томса, ялайдиган одам эканлиги маълум бўлаверибди. Энг кизиги, бир куни домла, худо ёрлақаб, кинога олиб тушибди. Олдинги қаторлардан иккита билет олибди-да, ҳали кино бошланишига анча фурсат борлиги учун ташқари чиқиб айланишибди. У ёққа юришибди, бу ёққа юришибди, бир пайт домла ҳозир келаман, деб кўздан йўқолибди. Жувон анча кутибди, келавермагач, бораверай-чи, дея у кетган томонга юриб борса, йўлакка орқасини қилганча, у ёқ-бу ёққа эловлаб, кабоб еяётган экан.

Раҳмат унақалардан эмас. Айниқса, болаларга муносабати Нигоранинг кўнглини ҳамиша тўқ тутади. Уларни ўз болаларидек кўради. Суманбарни ҳам, опокисининг унамаганига қарамай, кўярда-кўймай олиб келди. Олиб келмагунча кўнгли тинчимасди. Овқатни яхши еган бола соғ бўлади, деб туради доим. Анавунга ўхшаб: «Болаларингни йўқот, кўп овқат ейди», демайди. Бир куни уйда ўтириб, ўртоқларидан бири айтиб берганди, Нигора ҳайрон қолганди, Раҳмат акаси ўша одамни таниркан: «О, иблис-ей, шунақа дерканми?» деган эди. Ўша одам шу сўнги хотини ҳисобида яшаркан, у хотин магазинчи экан, яна: «Иккови боланг ҳам кўп ейди, йўқот, бувингникига борсин», деб тураркан. Шунақасидан сақласин! Йўқ, Раҳмат акаси болаларга жуда меҳрибон. Хатто, Нигоранинг ўзидан ҳам меҳрибон. Умри узоқ бўлсин!

Биринчи турмуши йўлга тушмай, ўша охириги марта жанжаллашиб, озги-бурни қон, тоғаси олиб кетаётганда: «Буларинг ҳам бир кунини кўриб кетади, ташвиш қилма, жияним», деганда болаларини ўйлаган эди Нигора. Ўзини ўйламасди, ўшаларни ўйлаганди. Энди етим бўлишди-да, ҳамма туртади, кимни «дада» дейишади? Хўш, бир кунмас-бир кун турмуш қурганда ҳам, бировнинг боласини биров бола қилармиди, болам дермиди, деб куйинганди. Одам кўраверар экан...

... Нариги хонадан ғалати овозлар эшитилди. Нигора хушёр тортди. Бир фалокат юз бермаса бўлгани. Анави ифлосдан ҳар балони кутиш мумкин. Ким билан келди экан? Ўзига ўхшаган бирортасидир-да. Итнинг эши ким бўларди? Нега киргазди уларни Раҳмат акаси? Ўша ердан жавобини бериб юборавермайдими, уларнинг? Ажрашиб, ўлиб, йўқолиб кетган одамга нима керак бу ерда? Нигоранинг кўзи учиб турибдими? Ҳа, ифлос, юрган эдинг, ҳеч ким эсингга келмай, на хотин, на бола, юравермайсанми? Энди яна тинчликни бузишинг қолганмиди? Тўхта, нега киради бу ерга, нима ҳаққи бор унинг? Ҳозир чиқиб... Тўхта... Бироз сабр қил. Қани, гап қаёққа юради? Киришга кириб бўлишди, асли эшиқдан қўймаслик керак эди!

— Бу ер сизикими, ака? Нигоралар шеттами, биззи боллар?

— Шетта, шетта, хўш?

— Билмаганга оманг, брат, бизи хотинди чақиринг!

— Ҳа, нима дейсан? Мана мен, йўқол бу ердан! — Нигора ичкаридан отилиб чиқди. — Нимага келдинг, ким сени кел деди? Нимага бу билан гаплашиб ўтирибсиз? Ким ўзи бу, ярамас? — Нигора нафаси бўғилиб, рангги оқариб кетган эди, нима қилаётганини деярли ўзи билмас, шартта олдинга ўтиб, Умарни итарар, уйдан чиқариб ташламоқчи бўларди.

Умар ҳеч кимни менсимайдиган ҳолатга кирган, шериги иккаласи миқ этмасди. Шунда, Раҳмат, Нигорани тўхтатиб:

— Сиз ичкари кириб туринг, биз ўзимиз ҳал қилиб оламиз, — деди.

Нигора қатъий эди. Бироқ, Раҳматнинг авзойи шу даражада ўзгардики, бўйсунмасликнинг иложи қолмади.

— Сенга айтгандим, фойдаси йўқ, деб, ўзинг-да... — Умарга деди шериги.

— Брат тузук одамга ўхшайди, гаплашсак, гаплашибмиз, — сурлик қилди Умар.

Нигора чиқиб, уларни яна ҳайдаб солгиси келди, бироқ ўзини тутди. Бироз кутсин-чи, қани, нима бўлади? Унда кеч бўлса-чи? Анави аблаҳдан ҳар балони кутса бўлади. Шуларни ичкарига олиб кириб, гаплашиб ўтирганини, ҳаммани ўзидақангни деб ўйлайди-да, Раҳмат акаси. Жимлик. Идишларнинг овози келгандек бўлди.

— Суманбар, — деди Раҳмат, — бўл, кизим, дарров нарсалардан олиб чиқ, бўлақол! Ҳаммаси ҳал бўладиган нарса, фақат шошмайлик. Қўни-қўшни нима дейди?

Энди ичкилик ҳам кўяди, бунинг одати шу. Ановини яхши билмайди-да. Йўқ, аралашини керак, Нигора аралашмаса бўлмайди.

— Ака, — афтидан шериги гапирди, — сизга раҳмат, аммо... Ўғил бола экансиз, тан бердим, буларнинг ишига аралашиб бўлмайди ўзи. Эру хотин ўзи билади. Мениям керагим йўқ эди, юр, деб қолди, кеп қолдик.

— Ҳечқиси йўқ. Ҳаммаси ҳал бўлади. Ҳеч кимни, ҳеч нарсани мажбурлаш керакмас, — жавоб қилди Раҳмат. Яна алланималар деди, гапи паст эшитилди, Нигора эшитмади.

Ичишди, шекилли. Энди Умар гапирди:

— Сизга притензиям йўқ. Ўзи билан гаплашиволаман. Ака, тушунган одамга ўхшайсиз. Узр, аммо. Болларди етим қилгим йўқ. Адашдик. Ёшлик, шўхлик...

Вой аблаҳ-ей! Болаларни етим қилгиси йўқмиш, а?! Ақлинг кириб қолибди-да, а? Не-не сувлар оқиб ўтиб, энди ақлинг кирдими? Хотининг, болаларинг эсингга тушиб қолдими? Сенга аҳмоқ бор экан-да, гапингга лаққа ишонадиган, сени олдингга тушиб кетадиган? Вой лўтти-боз-ей!

— Ака, болларди, ишқилиб, оилани опкетгани келдим, узр, — давом этарди Умар, нимагадир сокин тортиб қолганга ўхшарди. — Яқинда силарди ху-у орқаларингдаги шашликхонада кўриб қолдим. Бор-у, паханди шашликхонаси, морожний, ҳаммаёқ бор. Машинадан тушиб, ўшетга шашлик, морожний едиларинг. Бир-иккита улфат билан ўтиргандик. Буларди таниб қолдим. Ўшандан бери ўшетга кўп келдим, бир куни яна келдиларинг. Яна кўрдим. Суриштирдим. Сизи танийдиган одамлар бор экан, ўшалардан адресизи билдим. Кўп ўйладим, адашганимни билдим. Боллар меники, уришсам, хотин билан уришганман, буям шунчаки... Энди узр, ака, буларди опкетаман, жавоб берсез...

— Жуда соз, — деди Раҳмат, — фақат, шошилманг, ҳозир ҳал қиламиз. Ана, чақирамиз ҳаммаларини, кетамиз дейишса, ихтиёр ўзларида. Нигора билади, ўзи ҳал қилсин. Бировни мажбур қиладиган замонмас. Ўзларинг ҳал қилинглари. Қизиз, ўғлиз, мана, катта бўп қолди. Ҳар кимнинг ўз отаси — ўз отаси. Мен нима ҳам дердим. Ўз йўлимда юргандим, йўлимда кетавераман...

«Ўз йўлимда кетавераман», «Менга барибир...». Шу гапларни Раҳмат акаси айтаяптими? Аччиқми бу ё кесатикми? Ё ановининг устидан куляптими? Шунақа одати ҳам йўқ эмас унинг. Ё кайф қилиб қолдими? Бирор марта

кайф бўлмаган одам... Агар рост бўлса, ҳаммаси осонгина хал бўлиб кола қоларканда?! Нигора одам эмас экан-да?! Ундан ҳеч ким ҳеч нарсани сўрамас экан-да?! Наҳот, ҳаммаси шундоқ деб ўйлаётган бўлса?! Ҳаммаси тамом бўлдимми? Нега у билан ҳисоблашишмайди? У одам эмасми? Унинг кўзига дунё қоронғи кўриниб кетди. Йўқ, йўқ ўзи ҳал қилади. Фақат шошма! Озгина сабр қил, балки Раҳмат шунчаки йўлига айтаётгандир. Шундоғ одам, а?

Нигора ортида ухлаб ётган ўғли уйғониб, қимирлаганидан хушёр тортди. Илҳом ҳалигина Раҳматнинг ёнига кириб ухлаб қолганди. «Тур, ўғлим, тур, тақдиримиз хал бўляпти. Қара, бизнинг тақдиримизни осонгина бировлар хал қилади», дея кўзларида ёш, ўғлини бағрига босди.

— Дадам қани? — каравотдан «дик» этиб тушиб, эшик томон юрди ўғли.

— Шошмай тур! — деди-ю, Илҳомни ташқари қўймади Нигора.

Туйқусдан Нигора сокин тортиб қолди. Қўркув уни тарк этди. Келаркансан-ку, ифлос. Эсингга тушиб қолдикми? Энди эсинг кирдимми? Ўзгариб, бошқача одам бўлиб қолдингми? Шунча йиллар ўтди-ю, энди қадримиз билиндими? Қизинг, ўғлинг, хотининг энди керак бўлиб қолдимми?

Кимдир кўзғолди. Эшик очилиб, Раҳмат қаради:

— Нигора, бу ёққа қаранг!

Нигора бир нима деб, уни узиб олмоқчи эди-ю, ўзини босди, улгурмасди ҳам. Раҳмат тез ортига қайтди. Нигора у ер-бу ерини тузатди, шартта эшикни очиб, улар ўтирган хонага чиқди. Сукунат.

— Юринг, ояйни, — жимликни биринчи бўлиб бузди Раҳмат, — уларни бироз холи қолдирайлик, ўзлари хал қилишсин.

У ўрнидан турди.

— Қимирламанг, нима ҳал бўлади, ҳаммаси хал бўлган, — деди Нигора қатъий ва ҳукмфармо оҳангда: — Уйингизга бировларни нега қўясиз? Ичса, ўзининг уйида ичсин, бу ер чойхонамас. Нима бор силарга бу ерда?..

Ўғлининг қўлидан тутганча, турган жойида нима деса деди, ҳеч ким лом-мим дея олмай қолди.

Анча фурсат ўтгач, Умар рангги оқариб анграйганча:

— Нигора...

— Ҳа. мен Нигораман, лекин, у Нигора эмасман, шуни билиб қўй, агар ҳозир кетмасанг... — шу топда Нигорага ҳеч ким бас кела олмасди.

Умарнинг шериги беихтиёр ўрнидан туриб кетди. Раҳмат Нигорани зўрға ичкарига олиб кирди. Илҳом йиғлади, уларга эргашиди. Ошхонадан Суманбар отилиб чиқди, аясига ёпишди.

Раҳмат қайтиб чиққанда, Умар тўлатилган стаканни симираётган эди. Шериги кетишга ундарди.

— Бир минут, — деди Умар чайқалиб, — майли, хотиндан кечдик, аммо ўғлим билан кизимни опкетаман, гап шу... Илҳом! — чақирди Умар. — Илҳом, ўғлим, жигарбандим, мени кечир, ўғлим. Юр, энди, кетамиз. Сени, опангни опкетгани келдим...

— Тур, Умар, тур, бемаъни гапни гапирма, эсинг борми?.. — аралашди шериги.

— Чи-ки-шади... — Умарни ҳикичоқ тутди.

Чиқди. Чиндан ҳам Илҳом чиқди. Тўғри келиб, Раҳматни кучди:

— Дада, ановунга айтинг, кетсин! — деди.

Гапга ўрин қолмади. Умарнинг шериги чиқиб кетди. Умар эса, меров кўзлари билан у ён-бу ён аланглади ва Илҳомга қараб:

— Ҳали шундайми, ҳароми? — деди ва ўрнидан турди, гандираклаб, эшик томон юрди. Кетар экан, алламбалолар дегани эшитилди.

Бироз ўтиб эшик тақиллади, қўшнилари Малика кирди.

— Тинчликми? — деди у, уйдагиларнинг ҳолатини кўриб: — Нигорахон ичкаридами?.. — деди-ю, киришидан муддаосини айтмай, ҳижолатомуз ортига қайтди.

VI б о б

Тун чоғи уларнинг етаклашиб келишганини, Мила Нухриддинни суяб, кўп қаватли уйнинг иккинчи қавати-га олиб чиққанини бир-икки сигарет чекиб, четроқда ўтирган безори ўсмирлардан ташқари ҳеч ким кўрмади. Бу ўша, Нухриддинга Мила «ҳадя» этган уй эди. Уйга кираркан, Нухриддин ҳозир қай аҳволда бўлмасин, ўша лаззатли онларни эслади. Танасига бироз қон югурди. Миланинг елкасига осилган кўлини олиб, ўзи ҳаракатланди, бориб диванга ўтирди. Мила унинг ёнбошига дархол юмшоқ ёстик ташлади, ёнбошлатди. Лампочканинг рангли нурини ўзгартирди. Хона ажойиб, дилни қитикловчи ва шу билан бирга лаззат ваъда қилувчи об-ҳавога бурканди. Йўл-йўлакай ўз уйига кетиши кераклигини, бола-чақаси ҳақида ташвиш чекаётганини гапириб

келган кўймижоз эркак асл қобифига кирди. Устига-устак Миланинг қўли теккан заҳоти телевизор гаройиб мусикаларга эш фильм кўрсата бошлади.

Мила шу топда тун маликасидай ҳарир, юпқа кенг кўйлақда, Нухриддин теграсида капалақдай учиб парвона бўлар, музлатгичдан лаззатли егуликлар ва ичимликларни чакқон олиб, Нухриддиннинг ёнгинасидаги журнал столига қўймоқда эди. Аёл киши шунчалик ҳам чакқон ва меҳрибон бўладими? Бечора Нухриддин ҳар томонга қанотдек ёйилиб, тахланиб уйилаётган ҳарир кўйлақ ичидаги ўзининг битмас-туганмас орзусини кўрар экан, чўчкаҳонадаги Милага бўлган нафратидан «н» ҳарфи ҳам қолмади, уйи ҳам батамом ёдидан учди. Ажабо, нахот ҳаёт деган ўрмонда аччиқ-чучук, совуқ-иссиқ, умр-ўлим қўл ушлашиб юрса?! Кечагина Нухриддин, ўз қаричига кўра, ўлим исканжасида эди. Бугун эса, мана бу ҳаёт нашидаси. Нима бу — ўша изтиробларга берилган муқофотми? Аслинасли бундай ҳаётнинг кули бўлган Нухриддин шу заҳоти ўзига кела бошлади. Икки-уч рюмка коньяк кетгач, Мила айтгандай, илгариги Нухни тўзонда қолдириб кетди...

Икковлон уйқудан уйғонганларида ташқаридаги ўзлари каби одамларнинг тўс-тўполонига айқаш-уйқаш кейинги оқшом тушиб келаётган эди. Нухриддин беихтиёр Милага қаради, унинг туриши яна қандайдир қолган-қутган кайфу сафоларни ваъда қиларди. Нухриддин оғир ағдарилди, Мила эснаганча туриб ўтирди. Бироз ўтгач, Мила алламбалоларга уннаб кетди. Нухриддинни ўй босди. Қисқа муддат ичида нималар юз бермади ўзи? Ҳаммасига шу Мила сабабмикан? Ким ўзи бу? Нега у фақат шунчаки аёлгина бўлиб туравермайди? Анов тўнғиз, итларнинг ичида нима қилади? Падари лаънат Аап! Қўлимга тушасан ҳали! Қирол ким ўзи? Нега бу аблаҳ у ҳақда ҳеч нарса айтмайди? Буларнинг макони нега қабристон? Қабристонда чўчкаларга бало борми? Ер ости йўллари, қабристон остидаги салтанат ўзи нима? Ернинг устида ҳеч нарса сезилмайди. Унинг ичидаги анов гўрсўхталар ташқари ҳам чиқишмайди. Нима билан шуғулланади улар? Кечаси боргич юк ташувчи машиналар нега у ерда чироксиз юрадилар? Нега у ерда фақат тунда изғишади? Нега тўғри келганга кўп пул тўлашади? Пуллари шунчалик кўпмикин? Пулни қаердан топишади булар?

Бундай ишқал саволлар шу даражада қаттиқ ҳужумга ўтди-ки, Нухриддиннинг бемор боши шанғиллай бошлади. Бу саволларга жавоб топиш мушкул эди. Ҳамма нарсанинг калити Мила эканлигига бирда амин бўлар,

бирда иккиланар, нима қиларини билмасди Нухриддин. У Миланинг мураккаб шахс эканига имон келтирар, бироқ уни айблашга ботина олмасди. Унинг ҳам ўзидек қўғирчоқ эканига ақли етар, фикр ёғдуси ундан у ёғини ёритишга ожизлик қилаётганини ҳам ҳис қилар, жиғибийрон бўларди. Бирдан бир йўл — бу нарсаларга чек қўйиш лозим. Эртага кеч бўлиши мумкин. Пулнинг ҳам, бойликнинг ҳам падарига лаънат! Бундайн сирли ғавғолар билан топиладиган пул кимга керак?

Илкис Нухриддиннинг кўзига кечаги кўрган бечоралик кунлари, камхаржлиги, Маликанинг оху воввайло-си, бир сўмга сарғайган кунлари кўриниб кетди. Юраги сиқилди. Бу нарсаларга чек қўйиш масаласи анча туманлашди. Унинг хаёлини Мила бузди:

— Телевизор қўйиб берайми? Мана бу сок билан хапдорини ичиб ол!

— Мила!!! — бирдан ўқириб юборди Нухриддин, у томон ағдарилиб: — Мила!!!...

Мила даъфатан юз берган бу ҳолатдан кўркиб кетди-ю, бироқ ўзини тез идора қилди.

— Чо такой, дорогой, успокойсья!

— Мила!!!... — яна ўша оҳангда давом этди Нухриддин: — Мила, мен сени юрак-юракдан севиб қолганман. Менга ростини айт, сизлар кимсизлар? Мен нега керакман сизларга? Бир гапни айтай, Мила! Мен сени чиндан яхши кўраман. Сен учун ҳамма нарсага тайёрман. Бир нарса аниқки, энди мени ҳеч нарса, ҳатто бола-чақам ҳам, сендан юз марта гўзал паризод ҳам йўлимдан қайтара олмайди. Дунёда мен излаган аёл сенсан. Менга ростини айт, сен билан биз жиноят қиляпмизми, йўкми?

— Қандай жиноят? — сўзни бурди Мила.

— Йўк, мен ундай демоқчи эмас эдим, — ўзига-ўзи хезланди Нухриддин, — мен айтмоқчиманки... Бола-чақам, оилам бор ахир...

— Бола-чақанг, оиланг, ҳатто анови маликаи Шахри-зодинг ҳам бинойидек юришибди, — яна гапни олиб қочди Мила. — Мен улардан хабар олиб турибман. Сен йўқолган кунингок, бир даста пул киргизиб юборганман. Пулни олиб борган одамдан ҳатто сени сўрашмабди ҳам.

— Малика пулни нотаниш одамдан олиб қолаверибдими? — ҳайрон сўради Нухриддин.

— Текин пул осмондан тушади-ю, олмайдими, овсар? — Мила айни нуқтага урганини сизди.

Нухриддин индамади, фақат диққати ошди.

Ахир, юрак-юрагини очиб ҳам, Миладан бирор керакли маълумот ололмади. Қолаверса, Мила ўнг келганда бир чўқишда қочирди. Унинг юраги тарс ёрилиб кетмаса эди! Тўғри, Малика пул деган нарсдан қайтмаслиги аниқ, аммо сўрамай-нетмай олавердимикин?! Шуниси қизиқ. Мила ёлгон гапирмайди. Наҳот, хатарга минган бўлсам? Устига-устак Мила нега бунчалик устакор? Бу манжалақи қаерда пишган ўзи? Ҳозир у Милани шундай ёмон кўриб кетдики, ётган ерида дум тушиб олди, гижинди, сўкинди, уф тортди, аммо бирор наф сезмади, ўз ёнига ўзи қоврилаверди. Дунёда шундай дамлар бўладики, билиб туриб ботқоққа ботаверасан. Ҳеч кимнинг гапи кор қилмайди. Фақат бир овоз, ўз қалб туғенинг билан ҳисоблашгандай бўласан. Ўшанда ҳам уни алдай бошлайсан. Ўз қилмишларингни заррача оқлай бошладингми, ўзингга, изтиробингга тасалли изладингми, енгилганинг шу. Ўша машъум ботқоққа ботганинг шу. Нухридин учун ҳам, шу дақиқаларда ўзини оқлаш, тасалли топишдан ўзга милт этган чора қолмаётган эди. «Нима бўлганда ҳам мен уларнинг йўлидан охиригача юрмайман...» — дерди-ю, аммо ана шу гап ичидаги «охиригача» сўзининг жуда ҳам яқинлигини ҳис қила олмасди чоғи. Бундай нарсаларни бандаси қаёқдан ҳам ҳис қила билсин? Унда ўтган аждодлари руҳи чирилмас эди-ку! Бу муаммонинг тадоригини кўриш учун чарх уриб, чирқилмас эдилар-ку! Ҳалокатга юз тутган авлодлари атрофида гирдикапалак бўлмас эдилар-ку! Эҳ, икки оламнинг тўсиқли ўйини! Банда аталмиш хилқатларни шарманда этиш учун яралган ҳаёт!

Нухридин бир дақиқа аввал ўйлаб етолмаган ҳақиқатини ана шу дақиқанинг сўнгги сониялари ичида англаб улгурди ва минг азоб ила Миладан ожиз эканлигини тан олишга қийналди.

Ҳозиргина Милага нисбатан аланга олган нафрат яллиғида «бола-чақам ҳам... сендан қайтара олмайди», деган иқрори унинг ёқасидан бўға бошлади. Нухридин шу топда яна ўзини оқлашга, тасалли топишга уринди. О, тасалли сиртмоғига тушдингми, бу ёғини энди ўзингдан кўравер, банда!

Бундайин руҳий пўртаналар инида уч кун ўтди. Бу уч кун алмашиниб турган лаззатли ҳамда талх дамлар йиғиндисидан иборат, қолаверса, уларга уланган ўнга яқин воқеалар, бунинг натижаси ўлароқ касалхона, барчаси жамланиб, яна бола-чақа гами қўшилиб, уни, Нухридинни бир қарорга келишга мажбур этди. Тамом-

вассалом, пул топмаса, топмасин, аммо жиноят йўлига юрмайди. Бола-чақасидан ҳам, Миладан ҳам тонмайди. Ана шундай қилса, худо ўзи бир йўлга бошлар...

Кеч тунда у эртага уйга қайтиши тўғрисида Мила билан келишиб олди. Мила рози бўлди. Эрталаб, ўша куни қабристонда қолиб кетган машинасини олиб келишларини билдирди. Нухриддин, уйга — хотинимнинг олди-га кетаётганимдан Мила сал бўлса ҳам рашк қилса керак, деб узоқ кутди. Мила бундан нишон бермади. Балки, буни ўйлашга Миланинг фурсати ҳам етмагандир?

Эрталаб улар хайрлашдилар. Мила сумкада пул берди. Сумканинг тоши анча оғир, демак, пулнинг чўғи ҳам баланд. Пастда ўша машинаси — оқ «Жигули» кутиб турган экан. Калит ўз жойида. Машина ичида, ўша машъум кунда нимаики қолган бўлса, ўз ўрнида турарди. Нухриддин рулга ўтирди-ю, уйи томон ошиқди. Узоқдан уни кузатиб турган қоп-қора кўзларга эътибор ҳам қилмади.

Эшик қўнғироғини босаркан, шунча кун йўқолиб, Маликанинг кўзига қараш ҳадиги ўзини нохуш сезди-ди, сумкадаги пул эса шу захоти ёрдамга келди, ташвиш даф бўлди.

— Да-доо! — деди ўғли Нухриддиннинг бўйнига осилиб: — Аё-ё, داد-а-ам!

Малика ён хонада, унинг олдида аллаким борлиги сезилди.

— Вой, дадажониси-ей, келдизми? — пайдо бўлди Малика. — Ол, ўғлим, дадангни сумкасини ол.

Нухриддин залга юрди. Малика ичкаридаги аёлни кузатди.

— Э, э, анави нариги домдаги тожикистонлик хотин. Пул сўраб чиққан экан, — тушунтирди Малика, залга кириб келаркан. — Мен чой қўя қолай.

Нухриддин диванга чўқди. Хонага сарасоф солди, анча янги нарсалар бино бўлибди. Нухриддинни хайрон қилган нарса — Малика унга одатдагидай эътиборсиз муомала қилар, ўзи билан ўзи овора эди. Нухриддин деярли бир ҳафта уйига келмади. Назарида, бўлиб ўтган нохуш воқеалар унинг ранг-рўйига таъсир қилган, Нухриддин хотинидан ҳеч бўлмаганда ҳол-аҳвол сўрашини, эътибор қилишини кутган эди. Малика эса ўзи билан ўзи овора.

Не номаъқул ишларга қўл урмасин, эркакнинг табиати барибир нозик бўлади. Эркак киши деган нарса нимаики қилмасин, зинҳор-базинҳор ўзини айбдор ҳисобламайди. Ҳар қандай шароитда ҳам вазият ҳокими бўлиб

олишга уринади. Ҳозир ҳам Нухриддин хотинидан айланиб-ўргилишини, пойида гирдикапалак бўлишини кутаётган эди. Яна Миланинг неча кунлик оғушидан сўнг...

Бугун оила жамулжам. Болаларнинг руҳи баланд. Оила тўқлиги катта-ю кичикка қанчалик таъсир этади-я?! Хонадон гавжум. Тез-тез телефон жиринглайди, эшикнинг қўнғироғи чалинади. Маликани сўраганлардан кўпи йўқ. Кўли-қўлига тегмайди. Ош дамларкан неча одамга жавоб қилди, орада Нухриддин келтирган сумкадаги пулни ҳам ётоқхонага олиб кириб санади. Афтидан пачкалаб санади. Бу юмушларни у одатдаги ҳолдай бажарди. Пулни жойлаб чиқаркан, Нухриддинга мамнун бокди.

— Яқинда пул келтириб беришдими? — сўради Нухриддин.

— Ҳа, битта ўриссифат киши ташлаб кетди.

— Танимаган одамдан олавердингми?

— Нима, мен порахўрманми кўркқани? — ошхонага ўтиб кетди Малика.

Нухриддин ўз хаёли билан банд. Анчайин дилгир. Дилида аллаббалолар гимирлар, негадир хотиржамлик уни тарк этганди. Ўйлаб ўйининг сўнгига етолмас, қанчалик истамасин, бу ўйлардан халос ҳам бўла олмасди. Илгари қўли қисқалигидан, отнинг ўлими — итнинг байрами қабилда дошқозонни торт-торт қилаётган, ҳар қандай пасткашлик билан бўлса-да, чўмич ботириб қолишга уринаётган одамлар қаторига кира олмаганига ўқинар, бундан буёғи энди гадолик тўрвасини илдим елкамга, дея жиғибийрон бўлар, оч-юпун, камбағаллик туфайли тузук-қурук ўқишга жойлаша олмай, ўрта кўчада қолиб кетиши мумкин бўлган болалари кўзига кўринар, кўз ўнгида Малика куйиб-ёнар, Нухриддин чорасиз келажагини ана шундай тасаввур этарди. Мана, энди, Малика айтмоқчи, пул оқиб келаётган пайтда нега у дилгир?

— Сизга бир нима бўляптими? — деди ўша куни Малика юмушларини тинчитиб, Нухриддиннинг ёнига чўзиларкан. — Энди, худо берганда, мунча ўйланасиз? Ҳаммаси яхши бўляпти. Ўғирлик қилмаётган бўлсак, даданнинг машинаси, бировники бўлмаса, сўрамаётган бўлса...

— Дадангни машинасини эртагаёқ олиб бориб берман, — деди Нухриддин гапни чўрт кесиб.

— Тўғри қиласиз, — тўғри тушунди Малика, — энди ўзимизни пулга иккита машина олса бўлади. Сиз берган пулларгагина қараб ўтирганим йўқ. Пулни пул топади. Ҳар куни бир сўмимиз икки бўляпти. Худо баракасини

берсин. Бу ёғини менга кўйиб беринг. Пулимиз йўқ эди, оёқ-кўлсиз эдим. Одамга пулнинг ўзи қанот. Шундай режалар тузиб кўйдимки, жоним, биздан бойроқ, биздан бахтлироқ оила бўлмайди. Анов харомдан пул топиб, икки этажли уй кураётганлар Маликанинг чангида қолиб кетмаса, Малика отимни бошқа қўяман. Мен, энди, илгариги Малика эмасман. Фақат, сиз ўзингизни эҳтиёт қилинг, болаларнинг бахтига омон бўлинг!

«Ўзингизни эҳтиёт қилинг...» Ҳа, аслида Нухридиннинг дилгирлиги ана шу нарсадан эди. Ахир Нухридин шунчаки енгил-елпи, «бугун шод, дод-вой, яшаб қол, эртанинг падарига лаънат» қабилидаги одам эмас. Ўзининг тахминича, умр бўйи ўйлаб қадам босиб келди. Бир нима бўлмоқдаки, у дилгир. Касофат ўралашган кўринади. Нухридиннинг юраги бир фалокатни сезаётгандай бўлар, аммо ўша фалокат аниқ-тиниқ бўй кўрсатмас, ҳозирча фақат кўланкаси майдон эди, холос.

Малика тинмай сўзланар, кайфиятию руҳи баланд, ўз режаларидан ўзи завқланар, Нухридин эса уларни эшитиб-эшитмас, ҳозирда ўзига яқин икки аёлни чоғиштирмоқда эди. Жузъий фарқ — от билан туяча. Мила Нухридин учун — Аёл чўққиси. Нухридин ўз қаричига кўра шу чўққини эгаллаган. Малика — унинг олдида эски тўшак. Қизиги шундаки, уларда бир умумийлик бор: иккиси ҳам хотиржам, шак-шубҳасиз ўз ўйи, ўз фикри, ўз режаси билан банд. Нега Нухридин улардай эмас, нега? Бу юрак отилиб кетмаса эди!

Миланинг уйи, жиҳозу шароитлари қаёқда-ю, ҳозирда ўзича бойхотин Маликанинг уйи қаёқда? Ахир, йиллар тўзони ичра Нухридиннинг истагу аъмоли ана шундай оврўпача гўшангаю Миладек қад-қомат, латофат соҳибаси эмасмиди? Оврўпача шоҳона шароитда Миладек аёл қўлига тушган эркак унинг қулига айланмай, нима ҳам қила оларди?

— Йўқ! — деди тўсатдан Нухридин, чамаси овози томоғидан отилиб чиқди. — Ундан кечиниш керак, вассалом. Бу ишларга шу бугунноқ чек қўйганим бўлсин. Ўзимнинг хотиним кимдан ёмон?

Қулорига Маликанинг хурраги кирди. Энди меҳри товланаётган Нухридиннинг энсаси қотди, юраги қаттикроқ сиқилди, унга терс бурилиб ётиб олди.

Айқаш-уйқаш ўйлар мўр-малахдай босиб келаётганди. Ўша бир сўмга зор юрган кезларида бунчалик сиқилмас эди-ку? Ёки ўзи шундай пайт келармикин?

Нухридин оғир хўрсинар, ухламоқчи бўлиб кўзини

юмар, ўзи хоҳлаган кўйи ётишга уринар, бироқ мия қурғур ўз билганидан колмаётган эди. Саволлар кетидан саволлар туғиларди. Аслида, бундай чоғларда, бор кечирган умри инсон кўз ўнгидан ўтади. Хотиралар қанотига илинган кўп нарса Нухриддиннинг бугунги изтиробларига мутлақо жавоб бўла олмади. Фақат сўнги йиллардаги турмуш чорраҳаларида итдай кезинишлари, кирган-чикқан сўкмоқлари, йўлида учраган тақдирлар унга бугунги куннинг, бу изтиробларнинг ибтидосидай туюлди. Шу боис бўлса керак, у сўнги давр ўзи кириб чиққан қўчалардан қайта одимлай бошлади.

Хў-ў-ўп! Ошхона қилди. Эплай олмади. Ўғирлик ун, ёғ, ҳеч бўлмаганда, ярим нархига келиб турмади. Мой заводидан ёғ ўғирлаётганлар ичидан биронта киндиги бир, ҳатто узоқ қариндош ҳам топилмади. Ошхона ўлди. Уриниб ётиб, бир-икки пулдор спортчилар билан тил топиб, спорт магазини очди. Спортчилар унга чет эллардан нарса олиб келиб берадиган, у сотадиган бўлди. Талатўп замонда спорт магазинига биров қиё ҳам бокиб қўймади, калла ҳам сукмади. Таниш-билиш қилиб стадионга кассир бўлди. Стадион тўлаверди, кассирлар пашша қўриб ўтираверишди. Тез орада у бу ерни ҳам тарк этди. Бозор, фақат бозор одамларнинг жонига оро қияпти, пул ўша ерда. Ўзини ўша пулга урмоқчи бўлди. Пагтачиликка бўлса ҳам қиради. Афсуски, бунинг учун ҳам мўмайгина узатиш лозим экан. Аввал Кореяга, сўнг Россияга ишга кетишни режалаштириб, Кореяга ҳужжат тўғрилади, аммо тўловини топа олмади. Ҳатто қишлоқи чулдурвоқилар ҳам кетишди, Нухриддиннинг эса қўли калта. На қайнота мадад бўлди, на ёру дўст. Қандай одамлар ичаги йўғонларнинг қизига уйланишади, а? Нухриддиннинг ё толеи ўзи паст, ё ҳаётни режали қуришни билмайди. Анов «...вич...вич» бўлиб кетганлар, шундоққина ўзининг тенгдошлари, замондошлари, бугун катта-катта топаётганлар, истаганча пул сарфлаётганлар, кун сайин иномарка машина хайдаётганлар қандай йўл тутишар экан? Нухриддин бировдан қарз олиб, магазин қилишга жой излаб қўрдикун! Бутун шаҳарнинг сирли эгаси борга ўхшайди. Сотувга қўйиладиган жойлар, ерлар, бинолар, ишхоналар, дастгоҳлар, фермаю ҳатто ташландиқ ерлар ҳам қандайдир «қўл» ёхуд «қўллар»да, шекилли. Бу қўллар фақат кимошди ёки танлама қўлларни танирмикин? Бир нарса қизиқ эдики, барча нарсанинг сотилаётганини ҳамма билар, ким сотаяпти, ким оляпти, ҳеч ким билмасди. Нухриддин магазин очишга хона танлаб, кўп жойга югурди.

Умуман, бинонинг эгаси бор, бино хусусийлаштирилган, дейишар, аммо эгаси кимлигини ҳеч ким айтолмасди. Шахараро «Фани ота хусусий дўкони», «Жаҳонгир хусусий ошхонаси» деган ёзувлар баъзан бино бўлар, кейинчалик рангги ўчиб, пес-мохови чиқиб ётарди. Катта мулкларнинг эгалари ё ўта камтар одамлар, ё кўз тегишидан кўрққан художўй бандалар ёхуд икки-уч ҳижрат қилган ҳожилар эди. Улар камтарга камол, дея отасидан қолган кулбаларида яшашар, ўлаксадек узиб олган ўлжаларининг олдига мулоҳазакорона қадам ранжида қилишмас эди. Улар одамлар билан кам гаплашар, кўча-кўйда кам кўринишар, кўринганда ҳам салом-алиқдан нарига ўтишмас, ўзини ўтга-чўққа уриб, бирон ишнинг бошини тутаман, деган кимсаларга ёрдам бериш у ёқда турсин, парволарига ҳам келтирмасдилар.

Халқнинг юкини елкасига олган баъзи амалдорлар рафторлари ташвишкор, учраганга чарчаганидан, ишининг оғирлигидан нолиқдан нарига ўтмасдилар. «Чарчаган бўлсанг, ишинг оғирлик қилиб, соғлигинг кетаётган бўлса, бўша», дейдиган мард ҳали онасининг қорнидага ўхшарди.

Нухриддин ичаги йўғонларга туташиб тўғрисида қайғургандан қайғурди. Бир бор туташди ҳам, туташганда ҳам муқофот олиб туташди. Аммо бой берди. Камбағалнинг боласи-да, оёғи остидан чиққан бахтним учириб юборди. Ўшанда, у бир ичаги йўғонларнинг куёви билан дўстлашиб, ўша орқали ёрқин ҳаётга чиқиш, Нух пайғамбарнинг қайиғига ўтириб олиш имкониятига эга бўлиб қолди. Деярли бир йил бесамар санғиди. Дўсти уни у ерга олиб борар, бу ерга бошлар, ундоқ-мундоқ одамлар билан таништирар, ширакайфликда мактангани-мактанган, хуллас, ана шу учрашаётган, йўлларида учраётган одамлар туфайли Нухриддин икков бахтли бўлажақларини каромат қиларди. Кароматлар эса пуфакчалардек «пок» этиб ёрилиб кетаверарди. Буни сезган дўсти ундан сабр-тоқат талаб этарди. Кунлар шу зайлда ўтаверди. Бир кун бир эмас, икки бахт куши қўнди бошига. Бу, арзимас бир лукма орқали юз берди. Дўстининг уйида ҳар хил гаплардан гаплашиб, турли режалар тузишиб, коньяк ичиб ўтиришган эди. Уй бекаси Нафиса хоним хонани тарк этса, албатта, гап жон офатиларга кўчар, суҳбат жонланиб кетар, Нозимжон билан Нухриддин бири қўйиб—бири оширма-оширга тафсилот талашарди. Гап, негадир Икромга тақалди. Илгари куни бирга ичишган эди. Суҳбат қизиган чоғда у кетиб қолди. Шунда гап қўзғолиб, навбат

унинг хотинига етди. «Хотини ёмон, ясайди Икромни», деган дўстининг гапига Нухриддин: «Хар қандай ёмон хотинни яхшилаб бир силтаб қўйилса, кўча супурадиган бўлиб, ипақдек эшилиб қолади», деди. Шунда бека қурғур, овқат кўтариб кириб қолган экан. Бир куни Нухриддин дўстини сўраб келганда, қурғур Нафиса уни ичкарига олди, ишқилиб «бир силтатиб» кўрди-да.

Нухриддиннинг силташи ёкиб тушди, шекилли, Нафиса унинг халоскорига айланди. Аввалига Нухриддин осонлик билан шаҳар марказидан хона олиб, магазин очишга муваффақ бўлди. Хар ҳолда юрмаётган иши юришди. Ота, куёви қолиб, Нухриддинга кароматлар кўрсата бошлади. Қолаверса, каттага Нухриддин маъкул тушиб қолди. Нухриддиннинг билишича, икки ўғлидан иш чикмай, ранжиб юрган отага Нухриддин маъкул келди-ёв. Бир кун у Нухриддинга фирма очишни, чорвачилик фермаси ташкил этишни маслаҳат берди. Нухриддин мол-ҳол қилиш учун жой лозимлигини билдиргач, катта қулиб, айтганини қилаверишини, у ёғи билан иши бўлмаслигини уқтирди. Нухриддин унинг айтганини қилди. Бу иш шундай осон иш эканки, чорва учун ажратилган емга нарядни олар экансан-у, наряд ўша ернинг ўзидаёқ чўнтакдаги пулга айланар экан. Тўғри, бунга ҳам бориш керак, хафталаб-ойлаб на наряд, на ем ололмаётган, гезарган оломон ичида ёпиқ эшикларни тақиллатиш лозим, кўчада пул ушлаб турган гунашталарни топиш, нарядни уларга пуллаш, улар билан тил топиш — ҳаммаси ҳам иш-да. Хар ҳолда, Нухриддиннинг иши юришган эди. Бундан дўсти, Нафисанинг эри Нозимжон хурсанд, Нухриддинни алдамаганлигига имон келтирар, кайфи чоғ эди. Нухриддин унга қуйиб бериб турса бас, унинг ичкиликка сал иймони сустроқ. Барча нарса хамирдан қил суғургандай ўз оқимида, тинчгина кетаётган эди. Нухриддиннинг чўнтаги пул кўриб, ишлари олдинга босаётганди. Айб ўзидан ўтди. Нухриддин сингари Нафиса ҳам «яхшилаб силташ»ларга очофат экан. Борган сайин ўртадаги муносабат яланғочланиб борди. Айниқса, Нафиса ҳеч нарсани яширмас, Нухриддинга эрининг олдида ҳам суйкалаверар, қаерга боришмоқчи бўлса, Нухриддин акасининг ҳам боришини талаб этадиган бўлди. Охири бир кун Нафисаникида каттакон довул қўпди, ҳамма сир ошкор бўлиб, Нухриддин бу даргоҳдан қувилди, каттакон меҳрдан, фермаю магазиндан мосуво бўлди.

Кейин Нухриддин яна бир шерикчилик ишга қўл

урди. О, аблах бунақанги итвачча яқин ўртада дунёга келган эмас. Шериклик билан бунёд этилган ҳамма нарсани ўзиники қилиб, Нухриддиннинг ҳамма душманларини ишга солиб, шундай айбномалар тақадикки, Нухриддинни душманлар олдида очик суд қилди. Каттакон қарзни бўйнига илиб, югурдагу душманлари ичида шармандаю шармисор этди. У воқеаларни, ўша кунларда ўлимига рози бўлганини Нухриддин хатто ҳозир ҳам ёдга келтиришни истамас эди. Мана энди, ҳозир, қайнотасининг машинаси жонига оро кириб, оро кирмай ўлсин, Милани учратган кунига минг лаънат, мана шу гавғоларга дуч келиб турибди.

Ёнида Малика бир текис хуррак отар, Нухриддин тонг-ни кутиб юраги сиқилар, кўзи тўла уйқу, мия эса ишлашини қўймасди. У ағдарилиб ётди. Миясида турён ураётган фикр-ўйларини чалғитишга уриниб кўрди. Ўзи билмаган ҳолда, яна ниманингдир илинжида «Бисмиллоҳир роҳманир роҳийм»ни тинимсиз такрорлай бошлади. Мия эса яна ҳалиги ўйлар томон оғди.

Илкис мияси нурланди. Тўхта! Ал қасосу минал ҳақ! Дастлаб, шерикчилик қилган аблах намоён бўлди. Ундан қасд олишни ўйлаб кетди. Қасоснинг турли йўлларини ўйлаб чиқди. У мағлуб. Нухриддин эса вазият ҳўкмрони. Мана бундай қилиш мумкин, йўқ, бундай қилса-чи? Унинг ер-яксонини чиқариб юборади. У оёқларини ўпади. Мана бундай бўлади. Ҳали қараб турсин... итвачча. Ҳозир пули бор. Нухриддиннинг пуллари олдида у аблах бўйнига қўйган сумма нима деган гап? Фақат интиқомни зудлик билан амалга ошириш лозим. Нега шу пайтгача ўйига келмади-я, бу? Демак, Мила билан алоқани узмаслик керак. Имкони бўлса, унинг шериклари билан яқинлашиш, улар билан биргаликда қудратли кучга эга бўлиш, ер юзидаги ёмонларнинг таъзирини бериб қўйишнинг йўлини қидириш лозим. Мана, ёши ҳам кетяпти. Бундан буён энди ким бўларди, тиргаги йўқ, ҳозирги топган бу пуллари билан узокқа бориб бўлмайди. Сенга бошқа йўл йўқ, Нухриддин! Аллоҳ бекорга сенга Милани дучор қилгани йўқ. Ундан тонма. Одам боласи бир марта яшайди. Яхши бўламан деб, роса уриниб кўрдинг. Одамлар қаторига қўшиламан, деб тиришдинг, бой бўламан, деб кўрдинг. Бировдан яхшилиқ кўрдингми? Ҳамма ўзига, ёки ўзиникига қилади. Бўлсанг зўравон бўл экан. Нега шу нарсаларга шу кунчага ақлим етмади? Пул йўқми, демак ҳеч нарсага эришолмайсан. Мана, гап қаерда. Бир марта яшайсан, ё ўлиш керак, ё зўр бўлиш керак. Бошқача йўл йўқ.

А-а-п, у кучли одам. Мана мени нима қилди? Хоҳлаган кўйига солди. Ҳеч нарса қила олмадимми? Қила олмадим. Нега? У кучли. Мен эмас, у хоҳлаганини қилади. Демак, уни ёмон кўрмаслигим керак. Унга бўйсуншим лозим. У балки, мени тарбиялаётгандир. Менинг кўзимни очаётгандир. Агар, Аап ёнимда, анави аблаҳ шеригимнинг олдига борсак борми, нақ иштонига «сузма» қилиб қўяди. Мен эсам Аапни ёмон кўриб юрибман. Мила билан Аап аслида ҳалоскорим-ку? Пулни ким беряпти? Ўшалар. Шу пайтгача менга биров шунча пул бердимми? Эҳ, Нухр, Нухр... Ҳамма нарсага аклинг етади, фақат кеч етади. Шуни тан ол. Энди, бундай хато-ларга йўл қўйма. Шу пайтгача дунёда ҳамма яхши, ўзинг яхши бўлсанг бас, деб келдинг. Қани, кўрсат яхшини?

Мана ўша шеригинг. Бир сўм пули йўқ. Сеникига танда қўйиб олди. Сендан яхши одам йўқ эди. Сен уни ҳаммага яхши одам деб танитдинг. Эҳтиёткор, ишонмаганларни енгдинг. У сендан ўзи хоҳлаганча фойдаланди. Оқибатда-чи? Яхши бўлиб чиқдимми? Бекор юрмаган экан, сенинг ҳамма бўш томонларингни ўрганиб юрган, дўстинг ким, душманинг ким, нима қилса сени қисиб қўйиши мумкин, сендан осон қутилишни бошданок режалаштирган. Шу ҳам, сен яхши, деб юрган одам. Ҳозир уни яхши деб айт-чи? Айта олмайсан. Бу аниқ. Ундан қасд олмасанг бўлмайди, сен буни истайсан, шу пайтгача қасд олиш ҳақида ўйламадинг ҳам, нега? Ожиз эдинг. Ёлғиз эдинг. Бу ҳақиқат бугун очилди сенга.

Нухриддин тўлкинланиб, бутунлай ўртаниб кетди. Шу кунларда тезроқ ўша шеригидан қасд олишни, қасд олишни эмас, унга ўзининг кимлигини кўрсатиб қўйишни дилига тугиб қўйди.

Тонгта яқин кўзи илинган Нухриддин чошгоҳда уйғонди. Уй бўм-бўш, ҳеч кимнинг шарпаси сезилмади. Нухриддиннинг кайфияти барибир чаток, устига-устига туни билан суриб чиққан хаёллари ҳозир пуч эртакка ўхшаб, саробдек узоклашган, шу топда ўзини шунчалар нотавон, одамлар қўлидаги қўғирчоқдек хис қилар, юраги сиқилгандан-сиқиларди. Дунё кўзига дўзах бўлиб туюлаётганди. Алламаҳалгача тўлғониб ётди. Аап уни итдек хўрлагани яна илондек ўраб кела бошлади. Нухриддин ўйлай-ўйлай бирон юпанч топа олмади. Наҳот ёлғиз бўлса у? Шунча қавмию ака-укаларидан ҳам биронта пичоққа илингудек одам чиқмаган экан-да? Яша, Нухр! Юраверган экансан, кўринганга зўрман, дея лоф уриб. Ҳаммаси гап экан. Бир маҳаллар тортишувда ҳаммани

енгаётган Нухриддинга бир дўсти бекорга айтмаган экан: «Ҳей, дунёда фақат мен зўрман, билагонман, деб ўйлама, сендан зўрлар кўп!» Ушанда Нухриддин уни бир чўкиб, гапиртирмай кўйганди. Ҳозир, шу ётишида қумурсқачалик қимматга эга эмаслигини сездим, бояқиш. Ташқарида гувиллаб-шовуллаган ҳаёт юҳодек ютаман дердим, одамни. Ҳақиқатда, зўр кўп экан дунёда. Мана шу гувиллаётган асов ҳаётни бошқараётганлар, ана шу тўфон ичра тегирмондан бутун чиқаётганлар, демак, бошқа тоифа, тоифа бўлганда ҳам зўр тоифа одамлар экан. Сен улар олдида кимсан, Нухриддин? Энди, фақат Миланинг этагидан маҳкам тут. Наҳот сенга ўша!

VII б о б

Нухриддин уйда неча кун ётган бўлса, «Нега мени бундоқ қилишди?» деган саволга жавоб топа олмай ўртганди. Уйда Маликанинг «бизнес банки» тинмай фаолият кўрсатмоқда. Келиб-кетувчиларнинг кети узилмайди. Нухриддиннинг қулоғига ҳали Бишкек, ҳали Ипподром, ҳали Қорасув каби номлар кириб турибди. Яхшиям, бу ишларга Нухриддиннинг алоқаси йўқ. Малика шу қадар бандки, Нухриддинга мутлақо бефарқ. Илгариги рашкнамо жанжал-машмашалар қазо қилган. Нухриддин ўз ўйлари, ўз муаммолари қамровида. Ўзи билан кечган воқеани синовдан бошқа нарсага йўя олмади. Майли, бунинг ҳам ечими чиқиб қолар. Вақт ўтган сайин бу оғриқлар танасини ҳам, миясини ҳам тарк этишга уринаётган эди. Мила билан учрашувига яна уч кун қолмоқда, уни ҳозир жуда ҳам кўмсаётган эди Нухриддин. У билан тезроқ учрашгиси, юракдан суҳбатлашиб, ўзини қийнаётган кўп муаммоларга жавоб топгиси келарди. Вақт эса имилларди. Тинимсиз жирингловчи телефон фақат Маликани сўрарди.

Мила, Мила... Яхшиям сен борсан. Сен бўлмасанг нима қилардим? Уни Нухриддин янги таниган кунларда бунчалик кўхли, бунчалик нурли эмасди. Кейинги ойлари ичида у ниҳоятда сўлимлашди. Шунангидек марваридсимон юпқа эт олдики, гўзаллик олдида одамнинг кўзи қувнайдиган бўлди. Қолаверса, янада жиддийлашди, салобати ортди, гап-сўзининг салмоғи ҳам ўзгарди. Бир сўз билан айтганда, у жиддий вазифабардор, салоҳиятли ва қатъий раҳбарга айлангандек эди. Илгари кимларнингдир кўғирчоғидек иш бажариб юрган бўлса, ҳозир бошқа кўғирчоқларнинг назоратчисига ўхшарди.

Аёллик бобида ҳам фазилатлари ошаётган эди. У энди кадр истар, ўзи ва ҳиссиётларини идора қила билар, унинг оғушига эришиш, энди, илгаргидек осон эмас. Нухриддин кўп ҳолларда унга бўйсунушига, айтганини бажо келтиришга мажбурият сезарди. Шу боис ҳам, ҳозир қанчалик кўришишни, бирга бўлишни истамасин, ўзига эрк бера олмаётган эди.

Нухриддиннинг фикрича, Мила оддий аёл эмас эди. У ҳаёт тегирмонидан бутун чиққан, барча чиғирикларни кўрган, ҳаёт деб аталмиш ўрмондаги барча яхши-ёмон, аччиқ-чучук неъматлардан баҳраманд, хийлаю найрангдан тортиб, одамга чинакамига бахт ато этишдек олий фазилатларни ҳам осонгина намойиш қила оладиган... Бу ёнига сўз топа олмаган Нухриддин, бир дақиқа уни ўзиники деб билди. Фақат ўзиники. У Нухни севади. Чинакам севади. Нухриддин у билан танишгандан буён айтилган ҳар бир сўзни эслашга уринди. Ҳа, чиндан ҳам Мила уни севади. Масала Нухриддин фойдасига ҳал бўлган. Аммо у ўта мураккаб шахс. Унда бир ҳислат бор... Балки, битта ҳам эмасдир...

Шу кунларда Нухриддин бундан буён Миласиз яшай олмаслигига имон келтираётган эди. Фақат бир нарса — икковлон бир-бирига чин вафодор бўла олармикин? Яна Мила Нухриддиндан қонуний уйланишни талаб этса, қандай йўл тутиш керак? Малика ва бола-чақаларини нима қилади? Мила билан кўришганларида айнан шу масала кўзғолди.

Келишилган пайтда Нухриддин Миланикига келди. Мила уйда, қандайдир ҳисоб-китобларни ёзиб-чизиб ўтирарди. Нухриддин ўз калити билан эшикни очиб кирди.

— Кеча ҳам келганмидинг, Нух? — унинг истикболига юраркан сўради Мила.

— Йўқ.

— Унда Аап негодяй...

— Унда ҳам калит борми?

— Илгари бўлган.

Нухриддиннинг кайфияти бузилди. Мила унинг ҳамма ёғини бир-бир кўздан кечирди, сўнг бори аёллик латофати билан бағрига отилди. «Нухим, сени шундай соғиндимки...» пичирлади унинг қурукшаган лаблари.

Бир муддат ўтиб, Нухриддин:

— Аап ҳам ётармиди, шу жойда? — деб сўради.

Мила Нухриддинга янада тақалди ва:

— Аапнинг мендан фарқи йўқ, азизим, — деди. — Мен нима, Аап нима. Достаточно?

Нухридин унинг елкаларидан маҳкамроқ кучди.

— Нух, — деди шунда Мила яна, — сен рашк қилаяпсанми?

— Жуда.

— Аҳмоқсан. Биласанми рашк нима? — ўз нуқтаи назарини билдирди Мила ва уни ичкари бошлади. — Рашк ўзига ишонмаган кучсиз одамнинг алами. Иккинчидан, рашк — севишганлар ёки бир-бирини ёқтирганлар ўйнайдиган ўйин... Тушундингми? Мен рашк қилган одамни ёқтирмайман. Ўртада илоҳий вафо ва унга ишонч бўлмоғи керак. Нух, мен ўзимнинг нимага қодир эканимни биламан. Сен менга вафо қиласанми? Фақат мени дея оласанми?

— Албатта. Сени қанчалик севишимни ўзинг билмайсан, — Миланинг сочлари орасига юзларини тикди Нухридин.

— Унда Маликани қандай юрагингга сиғдирасан?

— Маликадан аллақачон...

— Тушунарли. У ёғини айтмай кўя қол. У сенинг бурчинг. Шундай демоқчисан. Кўшиламан. — Мила бироз жим қолди ва давом этди: — Нух, мен сенга ишонмайман.

— Нега?

— Сени кўзинг сотиб туради: бирорта аёлга бефарк эмассан.

— Негадир, мени ҳамма шундай дейди.

— Ўзи шундай. Ҳа, майли, — хулоса ясади Мила, — кўрамиз. Ўшанда мен нима қилсам, рашкдан деб ўйлама.

— Нима қилсанг? — тушунмади Нухридин.

— Мен бундай воқеа бўлишини, албатта юз беришини сезиб турибман. Биласан-ку, мен олдиндан сезаман.

— Нимани ахир?

— Ўшанда айтаман.

— Тушунмадим. Қасам ич десанг, ичаман. Мен сенга бевафолик қилмайман...

— Нух, биз сени ҳар томонлама синаб кўряпмиз.

— Мен сизга тажриба участкасидаги ҳайвонман-да, албатта синайсизлар...

— Хафа бўлма, Нух. Ҳаёт ўзи шунақа.

— Э, шунақа ҳаётингням...

— Нух, Қирол сендан хурсанд.

— Қиролнингням...

— Тс-с, Нух! У эшитиб турибди...

— Эшитаверсин, энди ҳеч кимдан кўркмайман!

— Мана бу бошқа гап, Нух.

— Аапингдан ҳам.

— У сендан биратўла қутилмоқчи эди. Менинг Нухим эса енгилмас чикди.

— Нух, — яна тилга кирди Мила, — Қирол сен билан кўришмоқчи.

— Яна ўшандайми?

— Йўқ, бошқача.

— Менга қирол-пиролнинг керак эмас, сен бўлсанг бўлгани, — ўз навбатида Нухриддин ҳам Милани мукофотлади.

Мила унинг бағрида эркаланди.

— Нух, Нухим, сен кучли эркаксан. Биз албатта бахтли бўламиз. Факат танлаган ҳаёт йўлимиз хавфли, — ўйланқираб гапира бошлади Мила. Афтидан, Нухриддинга қандайдир бир жиддий нарсани уқтирмоқчи бўларди у: — Ҳар ким турли ҳаёт йўлини танлайди. Ҳаёт деган ўрмонда шундай яшашнинг ўзи бўлмайди...

Бир ўзбек шоирининг мана бу шеъри менга жуда ёқади. Айтиб берайми? Қулоқ сол:

*Жавдираган жайроним,
Ожизим нотавоним,
Бу қонун кўҳна қонун
Чаққон бўлсанг яшайсан.*

*Ўрган макру ҳийлани,
Айиқларни сийлагин,
Ўмбалоқ ош маймундек,
Шайтон бўлсанг яшайсан.*

*Гўзал бўлсанг товусдек,
Хуруж қилар ёвузлик,
Судралиб юрсанг ҳамки,
Илон бўлсанг яшайсан.*

*Жайрон, кимга ўхшайсан,
Сен неларни ўйлайсан?
Ҳаёт деган ўрмонда,
Ҳайвон бўлсанг яшайсан.*

— Шунақа, ҳайвон бўлсанг яшайсан. Мен кўп нарсани Қирол билан Калхатнинг олдига борганимда англадим. Тиши тақиллаган чол бало экан...

Эшик кўнғироғи жиринглади. Мила халатни елкасига илди-да, бориб эшикни очди. Аллакимга нимадир деди,

ошхонага кирди, шекилли, ўша ёқдан шиша идишларнинг овози келди. Бироз фурсат ўтиб-ўтмай, у коньяк, конфет ҳамда шоколад солинган, ёйиқ тарелкасимон чиройли идишда иккита рюмка келтирди.

— Нух, — деди у келаётиб, гўё муҳим бир нарсани айтмоқчидай, — Нух, агар бугун бирор хабар бўлмаса, уч кунгача ишимиз йўқ.

У рюмкаларни тўлатди. Ичишди.

— Қандай мазза! — хитоб қилди Мила яна биринчи бўлиб. Сўнг оғзига газак солиш ўрнига Нухридиннинг кўкси ва томоқлари остини хидлади. Уни бироз совуқроқ, аммо мамнун кучди. Шунда Нухридин:

— Сенинг шеърингга ажойиб жавоб айтмоқчиман, — деб қолди.

— Хў-ў-ш? — деди ўша ҳолатда унинг кўксига бош қўйганча Мила.

Нухридиннинг шеър ила овози чикқач, Мила анграйиб қолди. Нухридин шеърни гўё қўшиқдек ўқиётган эди:

*— Кимлар учун югурдим, елдим,
Товонимга тўлди тиканлар.
Бу дунёда кўп экан, билдим,
Яхшиликни билмайдиганлар...*

У тинди. Милага таъсирини кутди. Миланинг киприк қоқмай тинглаётганини ҳис қиларкан, атай сўради:

— Ўқийверайми?

— Нега тўхтадинг, тентак? Зўр шеър экан!

— Сенинг шеърни тушунганингга ҳайронман.

— Ҳали кўп нарсага ҳайрон қотасан, азизим! Бўлақол, шеърни айт!

Нухридин фаройиб оҳанг билан шеърнинг бошини қайтарди ва давомини улади:

*Олиб чиқсанг дарёдан омон,
Ниш урармиш елкангга чаён.
Чаёндан ҳам бўларкан ёмон,
Яхшиликни билмайдиганлар.*

*Борингни ҳеч кўролмас экан,
Йўгингни ҳам беролмас экан.
Бир кунингга яролмас экан,
Яхшиликни билмайдиганлар.*

*Кўйни берсанг агар эҳсонга,
Қарзсан, деркан, энди арқонга.
Рости, тегиб кетаркан жонга,
Яхшиликни билмайдиганлар.*

*Кўй, шоиро, мунча куйма бас,
Яхшилик қил, қилсанг беғараз.
Худо билсин, билмаса билмас,
Яхшиликни билмайдиганлар.*

— Қойил! У-уув Нух! Қандай зўр-а! Ўзингникими?
— хайратланарди Мила.

— Узумини е-да, бофини сўрама, — илжайди Нух-
риддин кўзлари ёниб.

— Зўр, зўр, зўр! — таскинланди Мила. — Чиндан ҳам зўр. Ана кўрдингми, яна ўйланганинг-ўйланган. Мени билмайди, деяпсанми? Астар-аврангни кўриб турибман. Диёнат, инсоф, имон, эзгуликни сенга эзиб ичкизиб юборишган. Ўша, қарзсан, деганлар биласанми ким? Ана ўшалар — шу гапларни миянгга куйганлар. Бошқа кимлар бўларди! Эҳ, Нух, дунё қизиқ нарса... — бир нафас хўрсинди Мила. — Шунинг учун ҳам мен сенга яхшилик қилмайман, Нух... — у кўзларини сузиб эркаланди.

Нухриддин чуқур ўйга толганди. Мила эса унинг фикрини ўқиётгандай:

— Шеърият барчага баробар хизмат қилади, — деди ва давом этди: — сен мени ёмон ёки ёмонларнинг шериги деб ўйлама. Шунинг билгинки, дунёда ёмон йўқ. Фақат ўзгалар ўзини яхши дейиш учун сени шундай дейди.

— Мила, — деди Нухриддин, — бу гапларни қаёқдан биласан?

— Ўзим ҳам хайронман, — тусмолланди Мила, — яна билмадим-у, танишганимизга энди бир йил бўляпти. Мен шундай ўзгариб кетдим-ки... Ҳаётга кун сайин меҳрим ортиб боряпти, одамларни эса кўргани кўзим йўқ. Иккимиздан ташқари ҳеч ким бўлмаса эди бу дунёда! Бир нарсага ортиқча меҳр қўйиш ҳам яхши фазилат эмас, деган гапни кеча ўқидим битта ақллининг китобида... Биласанми, нима деб ёзибди ўша китобда? Инсон ҳар балога шошса, ошиқса бўлмас экан. Ҳамма нафсини бира тўла тез қондирган одам узоқ яшамас эмиш. Яна ёзибдики, бир одам маишату ўтиришлар, еб-ичишлар у ёқда турсин, аёлларга, уларнинг хилма-хиллигига ўлгудек мук кетган экан. Ёшлигидаёқ кўрган аёлларимнинг

сони икки юздан ошди, деб юраркан. Ўша узок яшамабди... Ана шунақа. Дунёда тилсим кўп.

Мила чап кафтини юзлари остига кўйиб тинди. Нотекис нафаси бир маромга тушгач, яна сўзланди:

— Сен мени билмайсан, Нух. Менинг хислатларим сенга мутлақо ноаён. Мабодо, сир-асроримни билсанг эди, мендан минг чақирим қочган бўлардинг. Ва бу сиримни ҳеч қачон билмайсан ҳам. Баъзи арзимас нарсаларни айтишим мумкин. Мен у дунё билан гаплашиб тураман. Арвоҳлар менинг дўстларим. Ҳа, ишонавер, дўстларим. Акмолани эшитганмисан? У ҳақда ўқисанг биласан. Худди шундай. Арвоҳлар, арвоҳлар... Ана уларни ҳақиқий одамлар, деса бўлади. Сен билан биз эса ғирт нодонлармиз. Уларнинг бизлардан фарқи шундаки, улар учун мўъжизанинг ўзи йўқ. Арвоҳларда хиссий идрок олий мақомга кўтарилган бўларкан. Улар ҳамиша тирикларга ҳамроҳ, фақат, буни тириклар идрок эта олмайдилар. Идрок этган дақиқаларида эса елка қисиб, ҳайрон қотадилар, холос. Ошириб юборяпсан, дема, ишонавер. Одамлар содир бўлган ғайришуурий, ғайриоддий воқеадан таажжубга тушадилар, қандайдир куч ёки кучлар борлигига шубҳали имон келтирадилар. Мана, дейлик, автоҳалокатнинг энг даҳшатли сониясида қандайдир куч ва тасодиф кимнингдир тирик қолишига ғайритабиий ҳолат яратади. Ёқа ушлашдан ўзга илож йўқ. Қандай сақланиб қолганига ҳайрону лол, одам. Шунда «худо бир сақлади-я», деб кўйиша қолади. Бунинг тағзамирида қон-қардош арвоҳлар гуруҳининг неча кунлик тайёргарлиги-ю, қай бир яқин туғманинг голибона саъй-ҳаракати ётгани етти ухлаб тушларига ҳам кирмайди...

Бу гапларини ҳазм қиларда-қилмай, анграйган Нухриддин жимиган Миланинг ўликдек совиб қолганини ҳис қилди. Музсимон елкаларига кафтини суларкан, бирдан эти жимирлаб кетди. Шу топда, Голливуд фильмларидаги арвоҳлар ҳам бежиз эмас экан-да, деган ўй ўтди миясидан. Кўз ўнгида, кунлардан бир кун тунда, катта асфальт йўлда шериклари билан келаётганда, машина чироклари ялт этиб ёритган қабристон ёнидаги иккита: яланғоч эркак ва аёл гавдаланди. Оғайнилар машинадан тушиб қараганларида халигилар йўқ эди. Овоз қилиб, излаб ҳам топа олмагандилар...

Бир лаҳза Нухриддин ўзини йўқотиб қўйди. Хаёлотми, ҳақиқатми, ақли бовар қилмасди ҳозир. Миланинг ўрнида ўша, ўзининг Ховраси, Бувосининг тўртта диккайган навдали қартанг тутига илинган Ховраси ётар,

хозир нак кўзининг ўнгида Миланинг устидан буралиб туман кўтарилди-ю, дераза томон йўналди, пардалар титради, дераза эса очилгандек туюлди... Кўзлари кинидан чиққан Нухриддин Милани мажолсиз қучди. Милага иссиқлик тафти кира бошлади. Хиёл вақт ўтгач, «хаёл олиб қочди, хаёл олиб қочди...» дея такрорлаётганини сезди. Мила эса ухлаб ётарди. Нухриддин бир нарсага хайрон: Мила билан Ховра ўртасида қандайдир ўхшашлик бор. Қачондир, бир кун Мила «Ховра» деган сўзни атади. Нухриддин уни элас-элас эшитди-ю, шу топда Ховра халакит бериб, қулоғига нимадир деди. Нухриддин Миланинг сўзини эмас, Ховранинг сибизғасимон овозини эшитди: «Уларга қўшил! Бувонгни эсла! Қирол икковинг Бувонинг урпоғисан. Қиролдан тонма. Мен сенларнинг охиригни боғлаб қўйганман...»

Нухриддин айқаш-уйқаш ўйлар гирдобиди сузар, бу дунёда ўзи билан боғлиқ нималар кечаётганини англай олмас, ҳозир юз берган тилсимотни тафаккурлашга охири нотавон қумурсқадек ҳис этди ўзини. Уй ичра аллақандай дахшат кезинаётганга ўхшар, онг таги шуур ила хонанинг турли нуқталаридан гўё ваҳшиёна хужум зарбини кутарди. Ёнида эса бу тилсимот ваҳмасининг эгаси текис нафас-ла оромланар, Нухриддин кулфатига бефарқ, донг қотганча ухларди. Қийнала-қийнала Нухриддин ҳам шуурини йўқотди, аммо идроксиз мияси дахшат тўла тушларга уланиб кетди. У, энди, ўзига ўхшамас, руҳи рўёдек учар, арвоҳлар галасига ялиниб қўшилар, улар эса қабул этишмас, тубсиз оқин сувга ғарқ бўлар, сув эса бирам лойқа, қўйик, уни лойдек қисар, уриниб-суришиб ундан қутилмоқчи бўлар, энди катта, иланг-биланг, бошсиз-учсиз йўл ўртасида турар, қаён кетишини билмас, Малика ва болаларини излар, уларни арвоҳлар олиб қочишар, қувлагани зил-замбил тош оёқлари қўзғолмас, чақирай деса оғзи йўқ эди. Ва ниҳоят, у қўзғолди, аммо ҳаракати болаларини олиб қочган арвоҳлар томон эмас, минг истамасин, терс томон — торайиб, тарангланиб борувчи қора, илонизи йўлакка йўналди. Жуда узокда, олис-олисда, ана шу йўлакнинг охирида, гоҳ тош қотиб, гоҳ ҳаракатланаётган, қўлида сиртмоқсимон чилвир тутган қора шарпа кутиб турарди. Ортидан эса уни арвоҳлар оломони кистаб борарди...

Эрта тонг, шекилли, туйқус уйғониб кетган Нухриддиннинг лабларидан «Йўқ,.. йўқ, қайтиш керак бу йўлдан...», деган пичирлаш учаётганди. Беихтиёр лабларини силади, гўё ҳамма ёнига учук тошиб кетгандек эди.

— Сен нега талвасага тушяпсан, Нух? — деди шу дам нариги хонадан кириб келган Мила, кўлида кофе тутганча каравот четига чўқаркан.

Нухриддин хайрон. Мила унга кофе тутди:

— Кўрқяпсанми, Нух? Нега бизга қонинг кўшилиши кийин кечяпти? Ҳамма нарса худодан, инсон хоҳ ёмон, хоҳ яхши бўлсин, бирор қадамни Қодир худонинг ҳукмисиз кўя олмайди. Аблаҳ ҳам худо дейди. Ёзиғингда борини кўрасан, тентак...

Нухриддиннинг хаёлидан: «Нима бало бу — Мила ўзи? Иблисми ё?» деган ўй кечди.

VIII б о б

Бу учрашувдан сўнг Нухриддин яна бир неча бор Мила билан кўришди, уникага хоҳлаганда келиб турди. Миланинг ҳаёти ҳам осудаланган, аввалгидек сирли воқеалар, туйқус йўқолиб қолишлар барҳам топгандек эди. Негадир, Нухриддиннинг юрагидаги ғашлик асло сўнмас, ғам ботқоғидан чиқолмас, кўп чекар эди. Ўзига туюлгандай бепоён бу ғамнинг сабабини англаб етолмас, ўзини кўйгани жой тополмасди. Ахир, уйи бинойидек, энди рўзғори бут. Маликага ғап йўқ. У шаҳарнинг анча-мунча бойвучча хотинлари билан топишиб олган. Уй-рўзғор, бола-чақа ғамини емоқда. Нухриддин неча кун йўқолмасин, иши йўқ. Илгариги уруш-жанжаллар барҳам еган.

Фақат, ўша, юракка кулчадек ўралиб олган илон — кўнгилдаги ғашлик сирғалиб чиқиб кетганда эди, олам гулистон бўларди.

Бунинг чораси ҳақида Нухриддин кўп ўйлади. Охири, топди, шекилли, уч кундан буён спорт билан шуғулланаётгани бирмунча кайфиятини кўтарди. Наздида, бирдан-бир йўл шу эди. Буни Мила ҳам қувватлади.

— Нух, — деди у шуғулланишдан келган, душ қабул қилиб, кўтаринки руҳ билан хонага кирган Нухриддинга жиддий разм солиб, — ақлли иш қияпсан. Ҳалиги шеърда айтилгандек, бу ҳаёт ўрмонида доимо куч керак. Ҳозирча, Қиролни ер ютган. Худо билади, у қаерларда юрибди. Унинг бундай изғишларидан кейин сенга хизмат чиқиб қолиши ҳеч ғап эмас. Сендан хурсандман.

Орадан икки ой ўтди. Иккита воқеани ҳисобга олмганда, бошқа, айтарли янгилик юз бермади. Бири Нухриддиннинг Миланикида қолган куни содир бўлди. Нухриддин машқларга ўта берилиб кетиб, Милага ошиқиши

бироз сўнган, қолаверса, кичик ўғли Шохрухнинг оёғи синиб, иш кўрсатган кунлари уч-тўрт кун Миланинг оғуши бўш қолган ва ниҳоят учрашишган лахзаларда юз берди.

Мила:

— Нух, агар бугун аёл кишининг яна бир истагини кашф этолсанг, сенга мукофотим бор, — деди, сўнг: — Кучингга куч қўшилганини биламан. Сенга ишонаман ва кашфиётлар олдинда, деб умид қиламан, — деганча ўнг қўлини ёстиқ остига тикиб, янги машинанинг калитларини узатди.

— Нима бу? — сўради Нухриддин.

— Менинг мингдан бир истагимни кашф этиш учун калит.

— Менга?

— Ҳа, сенга, машинанг йўқ-ку, ахир? — Миланинг овози уйқу аралаш эди. — Биласанми, бу сенга лично мендан совға!

Эртаси кун Нухриддин уйига янги машинада кетди. Машинага давлат рақам белгиси ҳам тақилган эди.

Ҳаяжон ила кетаётган Нухриддин йўлда шартта тўхта-ди-ю, автомобил ҳужжатларини излади. У бордачокда, сувқоғозга ўроғлик турарди, уни шошилиш олиб қараган Нухриддин кўзларига ишонмасди. Машина унинг номида эди, аллақачон расмийлаштириб қўйилган экан. Бекорга бир куни Мила унинг паспортини сўрамаган экан-да?! Вой, Мила тушмагур-ей! Уни ҳар қанча севса арзийди. Нухриддин уйга ошиқаркан, салондаги сувқоғоз билан филофланган ўриндиқлар кўзини қувнатар, янги машинанинг ҳиди димоқларини яйратарди.

Айниқса, Маликанинг қувончи бепоён бўлди. Машинани кўрган заҳоти: «Ўзимизникими, янги олдингизми?» деб юборганини сезмади. Уй олдида болалар, қўниқўшнилари машинани ўраб олишди. Малика чиндан яна бир поғона баландлади. Гап-сўзи янада жарангдорлашиб, ҳукмфармо тус олди. Уйга кирганларида ҳам у ўзини босолмас, баъзан-баъзан ўйчанлик касб этаётган кўзлари ҳозир бир нарсани ўйлаб чиқарадигандай эди. Ўйлаб чиқарди ҳам:

— Ҳозироқ дадамларникига борамиз, — деди у ва негадир кўзлари ёшланди. — Бечора дадам... Сиз бўлмаганингизда, нима қилардик, дадажоним?... Машинани бермаганингизда, бу нарсалар қаёқда эди? Кетдик, энди машинамиз бор, дадамникини ташлаб келамиз. Эссиз, машина минишни билмаганим... Ўзимизникини мен миниб олардим.

Малика тез кийинди, роса тилло тақинчокларини такди. Унгача Нухриддин уйнинг ёнгинасидаги гараждан машиналарни алмаштирди. «Жигули»нинг рулига ўтираркан, бирам хароб кўриндики у, беихтиёр бурнини жийирди Нухриддин.

— Бозорга хайданг, бозорга! — амирона буюрди Малика йўлда. — Ха, катта бозорга!

Малика дадасига чиройли костюм сотиб олди. Кўйлак, дастрўмол олди. Ташқаридан дўппи харид қилди. Бу бойвачча хотин даста-даста пул чиқараётганини кўрган сотувчиларнинг кўзи ёнарди.

— Серрайиб турмай, ана у ердан ошга харажат қилинг, кўй ёғи, кўй гўшти олинг, битта сонни олаверинг. Ҳаммаси шу дадам туфайли.

Уларни ҳовлида юрган Маликанинг дадаси кутиб олди. Юқори лавозимларда ишлаган, кўпни кўрган бу одам даб-дурустдан қизининг завку шавқидан бироз ҳайратланди. Истиқболларига чиққан дадасини кучганча, Малика ҳамма янгиликни бир зумда ёйиб ташлади. «Машинангизни бериб турганингиз учун раҳмат», деган сўзни устма-уст такрорлаб, шу ердаёқ янги костюмни намоёиш этди. Улар айвон томон йўналаркан, «Куёв билан саломлашгани ҳам қўймайсан-а?!» дея Нухриддиндан кўзи ила уэр сўради қайнота. Нухриддин дарвозани очиб, «Жигули»ни ҳовлига олиб кирди. Айвонга чиқиб, қайнотаси билан сўрашди. Унгача Малика сепларни айвонга ёйди, дўшини кера-кера дадасига кийгазди. Фотиҳа тортилгач, яна Малика кўрсатма бера бошлади:

— Гўштни майдалаб, музлатгичга қўйинг, ошни бошланг...

Бу гаплар Нухриддинга айтилмоқда эди. Чунки, Вали Собирович Маликанинг онаси вафотидан сўнг сўққабош яшар, ўғил-қизлари, набиралари келиб, баъзан хонадон тўлар, хуллас, кўпинча ҳувиллаган катта ҳовлида ёлғиз турарди.

Нухриддин ошга уннаркан, Малика синглиси ва укасига телефон қилишга тушди. Уларни кўярда-қўймай дарҳол етиб келишларини тайинлади. Нухриддин қозонни қиздириб, ошни бошлаб юборди. Малика кўчада, кўшни хотинлар билан чақ-чақлашар, Вали Собирович ичкари кириб кетган, қозонга тикилган Нухриддин эса турли ўйлар гирдобида, хаёлнинг учқур оти уни хали шу ҳовлида ўтган тўйи хотиротларига етаклар, хали шу кунларда юз бераётган ва содир бўлиш эҳтимоли бор воқеа-ҳодисаларга менгзарди. Илгариги хотиралардан кўра, то-

шига нисбатан бугунги воқеалар устунлик қилар, кўпроқ бугунни таҳлил этар, тарозининг палласи гоҳ у томон, гоҳ бу томон босиб кетаётганди. Бойигани, мана бугун машинага эга бўлгани кўнглидаги масрурлик палласини босса, беихтиёр кириб қолган йўли, қисқа муддатда юз берган воқеалар кеча тунда кўрган тушига айкашиб, ғам-ғусса палласини босиб кетаётган эди. Бу ўйлар гирдобида ўзининг илк куёвлик кунлари, думалокқина, чиройли, уни илиқ кутиб олган қайнонаси кўз олдида гавдаланар, яна тўйининг тафсилотлари эсига тушар, бироқ улар тезда ўз ўрнини бугунга бўшатиб беради.

Ўлганнинг устига тепган, дегандай қайнотаси ҳам ич-каридан хомуш чиқди. Унинг истиқболига ерга тикилганча, ўйчан келди, қайнаётган қозонга бироз тикилиб турди-да, деди:

— Ишқилиб, ишлар яхшими?

— Ёмон эмас, — жавоб қилди Нухриддин.

— Маликага ҳайронман, намуноча ўзгариб кетди? — давом этди Вали Собирович. — Илгари бунақа эмас эди. Бойлик яхши нарса, лекин бўй чўзган бойлик бир куни элакланади...

Нухриддин индамади, аммо ич-этини ея бошлади. Охири, индамай жавоб кутаётган қайнотасига хўрсиниброқ жавоб қилди:

— Замон шунақа... Ҳамма нарса топган-тутганники...

Вали Собирович:

— Иш-пиш қиялпсизми? — дея сўради.

— Машинада... — бошлашга бошлаб, жим қолди Нухриддин.

— Йигит киши барибир, бирон ишни бошидан тутиши керак, — иягини силади Вали Собирович.

— Ҳозирча тайинли ишнинг ўзи йўқ... — баҳона қилди Нухриддин.

Ташқаридан болалар билан синглисини бошлаб кирган Малика бу ўнғайсиз суҳбатга чек қўйди. Ҳовлида болалар тўполони бошланди. Ош сузилгунча ҳам Малика билан синглисининг гапи тугамади. Малика қурғур синглисини бир дам сўзлатмасди. Насиҳатлар қилди. Эрини маҳкам ушлашини қайта-қайта таъкидлади. «Энди, бундан буён ҳар ким хушёр бўлмаса бўлмайди, — деди у борган сари илҳомланиб. — Замондан ортда қолдингми, ўлганнинг шу. Ҳар нарсанинг чеки-чегараси бор. Одам кўп, эпчилликда юлдузни урадиганлар тўлиб-тошиб ётибди. Мулку бойликни эса чегараси бор, ҳаёт шунақа, олган — олганники. Биринчи борган улгуради,

холос. Кеч қолдингми, бармоғингни сўриб қолаверасан. Уйнинг бекаси — хотин, рўзғор деган сандикнинг қулф-калити, баракаси ўшанда. Ҳа, сингилжон, эртага кеч бўлади. Бахтиёржонга кўча керак. У ҳали ёш. Уни бураш сенинг қўлингда. Анави чуғурчуқларингни ўйла. Мана, менга бок. Поччанг кўчани одами эди. Йўлга солиб қўйибманми? Эшит, буни чап қулоғинг билан ҳам, ўнг қулоғинг билан ҳам...»

Ош ейилди. Бошқалар ўша-ўша, Маликанинг эса сира ҳам ҳовури пасаймади. Телефонда такси чакирди. Нухриддиннинг сира кайфияти ўнгламади. Малика эса бунга парвойи палак. Таксида уйга қайтишар экан, бир жойга келишганда, Малика тўсатдан Нухриддинга мурожаат қилиб: «Дадам давлатнинг ойлигига ўрганган одам, аҳамият қилманг», деди, гўё Нухриддин билан дадаси ўртасидаги қисқа суҳбатни сезгандай. Нухриддин охири «Бор-э, — деди ўзига-ўзи, — нима бўлса бўлмайдим». Аммо, алҳол ўзининг ҳукмидан ўзи даҳшатга тушди. Ановларга қўшилиб, жинойт устида қўлга тушиб, қамалиб кетса нима бўлади? Ёки ўлдириб-нетиб кетишса-чи? Иккала ўғли кимга қолади? Қўлига кишан уришса, дунёда, дўст-душман ичида ким деган одам бўлди? Ишқилиб, ҳадемай жинни бўлиб қолмаса эди.

Иккинчи воқеа Қирол билан боғлиқ кечди. У Қирол билан илк бор учрашди. Ҳайратланарлиси шуки, шунчаки одми одамлар сингари бир мўйсафид киши экан Қирол. Машинага эга бўлганидан бир ҳафта ўтиб, Миладан Қиролниқига бориши тўғрисида хабар топди. Нухриддиннинг биринчи саволи: «Нега? Қачон?» бўлди. Бу хабардан у аллақачон талвасага тушган, бошига яна бир синовнинг хатарли булути бостириб келаётгандай туюлди. Ҳатто Миланинг олдида бу кўйга тушишдан уялмади.

Айтилган вақт яқинлашди. Нухриддин кимдир, балки Мила керакли консултация беради деб кутди. Бундай бўлмади. Унинг ўрнига Мила оддийгина қилиб қўлда ёзилган адрес берди. Нухриддин учун яхши таниш жой. У ерларда неча марта бўлган. Шаҳарнинг одмигина бир маҳалласи. Тор-гор ховлилардан иборат, бир пайтлар ҳашаматли туюлган, ҳозир эса оддий кулбалардек тасаввур уйғотувчи пастак уйлар...

Нухриддин айтилган пайтда етиб бориб, эшик қўнғироғи тугмасини босди. Ичкаридан итнинг хургани эшитилди. Бу уй, хойнахой, Қиролнинг уйи эмас, қўнғилидан ўтказди у. Мила Қиролнинг сафардан келганини, у билан учрашмоқчи эканини айтганда, Нухриддин азоблан-

ган ўша қабристонни ва у ердаги қора мрамар, қўрқинч-ли бинони кўз ўнгига келтирган эди. Ўша машъум кунда қабристон ичига бошлашганда, дарвозадан кираётиб, ўнг томонда арвоҳдек ўтирган қора шляпали одам билан учрашгани, ўшанда унинг ёнидан ўтаётиб, хатто бир он тўхтаб қолганини аниқ-тиниқ кўз ўнгига келтирди... Бу уй эса оддий, ёнидаги қатор уйлардан фарқи йўқ, одмигина оқлаб қўйилган. Йўқ, бу Қиролники эмас.

Эшик очилди. Эшик оға — ёши улуғ, бироқ тетик татарсифат киши бўлиб, лом-мим демай, ортига қайтди. Нухриддин унга эргашди. Торгина йўлакнинг икки томони ҳам хужра, деразалари ва эшиклари бир-бирига қараб турар, йўлакдан нарида эса ҳовли саҳни бошланарди. Оға ўнг томондаги эшикка кириб кетди. Нухриддин тўғрига ўтди. Кўзининг кўргани: торгина ҳовлию чап томони қатор хонали бино бўлди. Бино этак томон чўзилиб бориб, ўнг томонга давом этган, қўшнинг деворига тақалганди. Чап қатор хоналар олдида сўри, сўрида ён-бошлаганча бир киши ўтирибди. У Нухриддинга кўз қирини ташлади. Қирол шумикин? Йўқ-э. Охори кетган тўн кийган, бошида ҳожи дўппи, соч-соколи қиртишлаб қирилган бу чол Қирол эмас-ов!

У Нухриддин яқинлашгач турди, кўришгани қўл узатди. Қўли оғир, қаттиқ эди. Унинг кўринишидан ёшини аниқлаб бўлмас, бўйдор, қотма, салмоқли гавдаси, чайир қўллари, бақувват оёғи жисмонан пишган одамлигидан далолат берарди.

Нухриддин сўрига омонат кўнди. Шунда уларнинг нигоҳлари тўкнашди. Бир лаҳза Нухриддин галати бўлиб кетди. Ўзининг бу ҳиссини англаб ололмади. Эсида қолгани фақат кимнидир, ўзига жуда яқин одамни кўриб тургандай эди. Негадир хаёли авлод-аждодаларига кетди. Нухриддин мавҳумотлар ичра кезинарди-ю, нима истаётганини ўзи билмасди. Икковлон ҳам жим ўтирар, гўё ҳар ким ўз хаёли, ўз дунёси ила банддек эди. Нухриддин мана-мана ҳозир у менинг кимлигимни, қаердан эканимни суриштиради, деб кутди. Ундай бўлмади. У индамай ўтирар, Нухриддин ҳам томоқ қокмади. Шу алфозда анча ўтирилди ва ниҳоят у:

— Мана шундоқ хаётимиз ҳам ўтиб турибди, — деди, қўшни девор томон тикилиб. — Чойхонага чиқамиз, уйга кирамиз, бекорчининг иши шу-да.

Нухриддин бу ерга Мила юборганини айтишга жазм қилди-ю, негадир индамади. Атрофда сукунат. Жимлик-

ни баъзан кўчадан ўтган машиналарнинг овозигина бузарди, холос. Тўнли киши билан ўрталарида бошқа ҳеч қандай гап-сўз бўлмади. Бир пайт у киши ўрнидан турди, «Майли бўлмасам», деди ва эшик томон юрди. Даст ўрнидан турган Нухриддин унга эргашди. Тўнли киши олдинда борар экан, ўнг томонда, девор остида турган темирни сал ортга суриб қўймоқчи бўлди-ю, энгапган кўйи Нухриддинга қаради.

— Ҳозир, мен... — деди уни дарҳол тушунган Нухриддин ва темирни суриб қўйишга жазм қилди, бироқ минг кучансин, уни ўрнидан қўзғота олмади. Аблах темир остидаги бетонга маҳкамланганга ўхшарди.

Шунда тўнлик чол Нухриддинни чеккалатиб, бир қўли билан зил-замбил темирни ортга осонгина суриб қўйди.

Нухриддин янги машинасига ўтириб, Миланинг олди-га қайтаркан, йўл-йўлакай икки ўт ўртасида қолди. Ким билан учрашди ўзи? Қирол деса, у ундай уйда шунчаки яшайдиган одам эмас. Нухриддин билан танишмади ҳам. Қирол эмас деса, нега Мила шу жойга, унинг олдига жўнатди? Бақувватлиги-чи, анов зил-замбил темирни, у қимирлата олмаган темирни осонгина суриб қўя қолди. У Нухриддинни синаб бўлди. У Қирол. Йўқ Қирол эмас, Қиролнинг одами. Ҳа, Қирол ишонган одамлардан бири. Шу тўғрироқ. Қиролдек одам шунчаки, тўғрима-тўғри яшайвермас ахир? Нухриддин нега у ерга борганини ҳам тушуниб етолмади. Мила Қиролнинг олдига жўнатган эди-ку? Энди, у ёғини Миладан аниқлаш мумкин.

Аксига олиб Мила ҳам Нухриддиннинг барча гапига эътиборсиз қаради. Уни чалғитмоқчи, миясида ғужғон ўйнаётган фикрларини бошқа нарсаларга тортмоқчи бўлди. Нухриддин ҳа деганда шу гапга қайтавергач, Мила:

— Мен қаёқдан билай, буйруқни бажардим холос, — деди ва гапни бошқа ёққа бурди.

Миланинг умуман бу ҳақда гаплашгиси келмаётганини сезди, Нухриддин ва яна тилсимот ичида қолди. Нега булар бунақа? Нега булар бундай? Саволлар, саволлар... Шундай қилиб, Нухриддиннинг кундалик азобларига яна бир азоб қўшилди. Бир жиҳатдан оз-моз енгил тортгандай ҳам бўлди. Ахир ўша тўнли киши, одмигина уйда яшайдиган кимса Қирол бўлса, жуда жиноятчига ўхшамайди-ку? Миланинг сирли ишлари, қўлида пул ўйнаши, аблах Аап, қабристон, чўчкахонадаги воқеа, ҳам-маси қўшилиб, Нухриддинга қўша кўриниб, ваҳима қилиб

юргандир? Балки, бу уюшган жиноятчи гуруҳ эмасдир, ҳам? Унда ўлдирилаётган одамлар-чи?

Савол устига савол қалашар, Нухриддиннинг боши қотгандан-қотарди. Майли, пешонада бори бўлар, дейишдан ўзга таскин йўқ эди бу оламда. Кейинги пайтларда отаси тез-тез эсига тушарди. У оз муддат ўқиб савод чиқарган, катта-катта ҳарфлар билан секин ёзадиган одам эди. Бутун умри меҳнатда ўтди. Урушга ҳам бориб келган, саккиз кишидан иборат оилани бир ўзи тебратарди. Қай ўғли билан гаплашмасин, гапи тўғрилиқ ҳақида бўларди. «Тўғри юриб, тўғри емасанг, эгрилик пуфакдек бир кун ёрилади, бор тоат-ибодатинг бир пул бўлади, — дея такрор-такрор гапирарди. — Капалакка ҳам озор бермагин, болам, озор горнинг оғзи, — дерди яна у. — Тўғри яшагин...» Айниқса, дадасининг шу сўзи ҳозир Нухриддинни тоғдай эзаётганди. «Мен нима қилаётиман? — сўрарди у ўзидан. — Мен тескарисини қилаётиман-ку. Наҳот, йўлдан оздим, наҳот бойлик йўлига кирдим? Йўқ, — дея кескин жавоб қиларди у яна, — йўқ, замоннинг зайли бу. Замон ўзи шунақа. Ҳамма ҳам шундай бўлиб кетган». Аммо кўча тўла ўз иши билан банд, турмуш ташвиши деб, елиб-югуриб юрган одамларни кўргач, юрагига ғашлик чўкаверарди. «Балки, — дерди ўшанда ўзига-ўзи, — булар ҳам мендан қолишмас, булар ҳам тўғри юрмаётгандир?...»

Ўзини кўярга жой топа олмай ёнидаги китобчани варақлади. Унинг кўзи тушган байт шу бўлди:

*Тишда тишласак ҳам қолиб кетади,
Олтин гиштласак ҳам қолиб кетади.
Ўлим тобутига солиб кетади,
Олиб кетолмасмиз кафандан бўлак.*

Нима қилсин, Нухриддин ўзини-ўзи оссинми? Ҳеч балодан кўркмайдиган одамлар қандай дунёга келар эканлар? Нима бало бу байтлар унга ёзилганми?

*Йигса йигаверсин чумоли, сичқон,
Икки бор ўлгайдир мол-дунё йиққан.
Искандар қўли ҳам тобутдан чиққан,
Олиб кетолмаймиз кафандан бўлак.*

Малика нега мендек эмас? Нега у куюнмайди? Нега у ҳеч нарсани ўйламай, «олға!» деганча отини қамчилайди? Инсон ҳам ҳар хил туғилар экан-да. Нухриддин беихтиёр китобчанинг навбатдаги варағини очди:

*Бир тошчалик қадри бўлмас пулсиз бошни,
Хеч ким суйиб ичмагайдир тузсиз ошни,
Маънос кўздан оқизмагин аччиқ ёшни,
Айёр бўлгин, маккор бўлгин, пулдор бўлгин,
Тулки бўлгин, сиртлон бўлгин, ёлдор бўлгин.*

*Яхши бўлма, яхшиларга кун йўқ ҳозир,
Пултопарга кунинг қолса, гўринг қазир,
Минг яхши бўл, пул йўқ бўлса, хайр-маъзур,
Ифлос бўлгин, на бўлсанг бўл, пулдор бўлгин,
Одам боқма, тўнғиз боққин, молдор бўлгин.*

*Ҳақ қидирма, ҳақиқатга тупургайлар,
Куруқ гап, деб насихатга тупургайлар,
Нон чиқмаса, маърифатга тупургайлар...*

— Шоиру шуаро бўлиб кетма тагин, Нухим. Дастурхонга марҳамат. Сиқилма, барисига тупур! — қувнок кириб келган Мила, китобчани шартта олиб қўйди.

«Вой аблаҳ-ей, нима бало, мен ўқиётган шеърни кўриб турган эканми?» — кўнглидан ўтказди Нухриддин ва Миланинг ортидан меҳмонхонага юрди.

— Бугун маишат уйда, — эркаланди Мила. — Эртага сени зўр бир ресторанга олиб бораман, азизим. Тез кунда бошимизга айрилиқ тушадиган кўринади. Сенга тўйиб олишим керак. Йўқ, кечирасан, сен очофатни тўйғазиб юборишим лозим. Сен борадиган макон ён ёстириб бўш хотинлар мамлақати. Эркаклар урушашпти.

Нухриддин ҳозирги кайфиятида Миланинг гапига унчалик парво қилмади. Тамшанганча, Мила тутган рюмкани олмай, очиқ турган шишадан новча стаканга коньяк тўлдирди-да, бирдан смирди.

IX б о б

Нухриддиннинг сафарга жўнаш куни ҳам етиб келди. У бу сафарнинг йўналиши, мақсади, моҳиятидан мутлоқ беҳабар эди. Мила томонидан топшириқ етказилганидан сўнг уйидагилар билан хайрлашди. Маликанинг сўроқ-саволларига ҳам тайинли бир гап айта олмади. Малика ўз ишлари билан банд, у ён-бу ён юриб уни саволга тутаркан, Нухриддин бир нуктага тикилар, болаларидан узоққа кетиш, устига-устак мавҳум ва номаълум сафарга, тагин нотайин Қиролнинг топшириғига биноан, аниқ-

ки, хатарли йўлга отланаётгани ҳақида ўйлар, энди ортга йўл йўқлиги, ихтиёри ўзида эмаслиги, кўз илғамас тўрга аллақачон тушганлигини ҳис қилар, шу кунгача эзиб келган ғам тошининг асли нима эканига бугун тўла иймон келтирар, бу ғам бошида энди тегирмон тошидек айланаётганди.

Тун бўйи ухлай олмади. Малика сахархез туриб, режадаги иши билан қайсидир бир бойвуччаникига кетди. Нухриддин соқолини олгач, кийиниб, анча-мунча зарур нарсаларини йиғиштирди, болалари билан тушган сура-тини ён дафтари жилди оралиғига жойлади, улар ухлаётган хона эшигини очди-да, уларга узок термулиб турди. Шохруҳнинг гипсланган оёғини ўраб қўйди. Иккала ўғлининг пешонасидан ўпди-да, ташқарига чиқди.

Бугун Мила билан бўлади. Балки, сафар мақсади ва дастурини айтса, кўнгли таскин топар, яна ким биледи. Мила билан ресторанга боришди. Жой буюртма қилинган экан. Ҳарир пардалар билан тўсиғлик, лампочкаси турли ўзгариб турувчи нимқоронғи икки кишилик бўлмада ўтиришди. Мила чунонам яйрадики, беш-ўн марталаб рақсга тушди. Анча-мунча эркакларнинг оғзидан сувини келтириб юборди. Ҳа, чиндан ҳам Мила бу кун масрур эди. У бугунги кийган либоси ичра ўта очилиб кетган эди. Голливуд киноларининг энг кетворган актрисаси ҳам унинг олдида ип эшолмасди. Нафақат эркаклар, унга ҳатто аёллар суқланиб боқардилар. Бироз кайфи ошган, пўрим, аммо семизроқ аёл ўз жуфти олдидан турди-да, навбатдаги рақсини тугатаётган Милани маҳкам кучоқлаб олди. Уни холисроқ четга сурди. Нухриддиннинг олдига қайтиб келган Мила нафис дастрўмоли билан лабларини артиб, сумкасидан лаббўёқ олиб бўяркан, Нухриддинга қараб:

— Сука, — деди, — кайфи ошиб қолибди, анови суканинг.

Нухриддин кулиб қўйди.

Хуллас, кеча яхши ўтди. Мила бу янги ресторанинг оқшомги Маликаси бўлди.

Кузатиб ўтириб, Нухриддин бир нарсага хайрон бўлди: одамлар ўзгарган, беш-тўрт йил илгари ресторанлар бу даражада эмас эди. Официант ва официанткаларнинг маданияти бутунлай бошқача, илгаргиларга сира ўхшамас, хўрандаларга пойи-патак. Ресторан хўрандалари ҳам ўзгарган. Аввалгидек шовқин-сурон йўқ, мастлик килувчи тўпорилар, аёлларга очикчасига осилувчи сурбетлар йўқ, зал қандайдир сокин, бақириб-чақириб гапирувчилар ҳам кузатилмасди. Иккинчи томондан эса,

муносабатлар фарбона тус олиб, тортиниш, уялиш ҳисси барҳам топгандек эди.

Нухриддиннинг негадир кўп ичгиси келмади. Мила сархуш кайфланди. Уйга қайтишни ихтиёр этдилар. Нухриддин чўнтак кавлади, Мила эса унинг кўлидан тутиб, овора бўлма, меҳрибонларимиз етарли, дегандай кўз қисди ва хизматдаги официантларни бошқариб турган каттасига бош ирғади. Ташқари чиқишаркан, қора костюмли ёшгина йигитча бино бўлди, дарҳол қатор турган таксилардан бирининг эшигини очди. Мила сумкасини кавлаб, унга чойчақа узатди.

Уйга қайтишгач, Мила рақслардан чарчаб қолдими, тез уйқуга кетди, ҳатто душга кириш олдидан ўз ташаббуси билан қуйилган рюмкадаги коньяк ҳам қолиб кетди. Нухриддин ухлай олмади. Мила жуда қаттиқ ухлади. Эрталабгача қимир ҳам этмади.

Нухриддиннинг саҳарга бориб кўзи илинди. Мириқиб ухлаб олган Мила аввалига Нухриддинга бир қаради, аммо аҳдидан тез қайтди. Нухриддин катта синов олдида тургани ёдига келди, майли, истаганича ухлаб олсин. Ҳали, кеч оқшомгача қанча вақт бор.

Нухриддин уйғонганда, Мила унинг олдида чекиб ётарди.

— Салом, сайёҳим! — деди у қувноқ. — Сенга бир хушxabар айтгай. Ҳар ҳолда Қиролнинг синовидан ўтдинг, акс ҳолда сени танлашмас эди.

Нухриддин Миланинг нимага ишора қилаётганини сизди ва Милага қараб кўйди.

— Ҳаммаси яхши бўлади, Нух. Қирол ишни пишиқ қилади. Сафаринг хамирдан қил суғургандай силлиқ ўтади. Эсон-омон қайтиб келасан.

— Қаерга кетаётибман? — сўради Нухриддин.

— Мен қаёқдан билай, тентак? — деди Мила. — Мен ҳам сенга ўхшаш бир хизматқорман. Топшириқни бажараман. Кейинги пайтларда Қирол мени нега ўзига яқин тутиб қолди, бу ҳам сир. Ишқилиб, охири бахайр бўлсин. Мен буни асло кутмаганман. У мени яқин тутди-ю, мен одам бўлиб қолдим. Бўлмаса ким эдим? Бир чувринди, дайди эдим-да. Пул, бойлик, подержка одамни тез юксалтиради. Кўрдингми, бойлигим менга сендек алпомиш йигитни етказди. Аёллик қулфим очила бошлади.

Нухриддин Миланинг гапларини кўнгил кўтариш учун, деб тушунди. Мила эса ўйчан давом этди:

— Нух, улар бошқа, биз бошқа. Уларнинг назарига тушиб қолганимиз ўзи катта гап эмасми? Уларга яқинла-

ша олмаётганлар қанча? Бунинг учун худога шуқр қилишимиз керак. Сен сиқилаверма. Ҳали кўнглинг ярқ этган осмондай очилиб ҳам кетади. Ҳар бир ишни бошлаш кийин. Ўзинг ҳам улар билан бўлиб кетасан. Одам дунёга бир марта келади, имкон берилдими, ундан фойдаланиб қолиш керак. Бировга ундоқ, бировга мундоқ имкон берилади. Қисматингда нима бўлса, шуни кўрасан. Сенинг ҳақиқий тунда изғишларинг энди бошланади.

Ҳадемай қоронғулик ҳам чўкди. Мила Нухриддинни пастда кутиб турган машинага кузатиб қўйди. Дарҳол ўрнидан кўзғолган «Нексия» тун бағрини ёриб, елдек учиб кетди ва сал фурсат ўтиб-ўтмай Нухриддин ўзини қабристонга кираверишдаги ваҳимали қора уй олдида кўрди. Ичкари хонада, стол устида лампа ёниқ турарди. Лампанинг тепаси дераза ойналаридан нимқоронғи кўринди. Қабристонда ваҳимали сукунат ҳукм сурмоқда. Ҳайдовчи Нухриддинга ичкари кираверишини айтди. У хонага кирди. Тўғрида, лампа ёниб турган стол ортида бир кимса ўтирарди. Куз ҳавосидан ичкарида ҳам ташқаридек салқин, совуқ ҳукмрон эди. Нухриддиннинг кўзига қаршисидаги одам ҳам совуқ туюлди. Нухриддин стол ёнига, унинг рўпарасидаги стулга чўкди. Ўтирган стули совуқ вижирлади. Жойлашиб ўтирар экан, тўғрисидаги кимса киприк қоқмай тикилиб турганини ҳис қилди ва ўнғайсизланиб, томоқ кириб қўйди. Шунда у гап бошлади:

— Сизни танийман, мана бу суратлардан... — дедида, бир даста суратни Нухриддиннинг олдига ташлади. — Мен бир ташқарига чиқиб келай. Сиз эса улар билан танишиб туринг.

Дастлабки қўлига кирган суратданок Нухриддинни совуқ тер босди. Унинг Мила билан олинган сурати эди. Шошилиш иккинчисига қаради — ўзи яшайдиган уйнинг сурати. Учинчиси, Аапга ғазаб билан қараб турибди. Тўртинчиси, қайноғасининг машинасида Миладан даста пул олмақда. Кейингиси, чўчқахонада калтак емоқда. Ундан кейингиси, ресторанда Миланинг елкасидан кучиб ўтирибди. Кейингиси, тунда таксига ўтирмоқда. Ундан кейин оқ «Жигули»да Малика ва болалари, қаергадир ўқдай учиб кетмоқда. Кейин эса, кўзлари ёнганча, янги машинага ўтирмоқда. Ундан сўнг, уйи олдида тўхтаган машинани одамлар, болалар ўраб турибди. Малика фотиҳа қилмоқда. Энг даҳшатлиси — кеча альбомдан олиб, ён дафтари жилди орасига қистирган оилавий сурат...

Нухриддин даҳшатга тушди. Нахот шу нарсалар чи-

накам кўз олдида турибди? Нахот? Оёқ-кўли жонсиз эди унинг. Чўнтагидан ён дафтарчасини олиб қарашга мажоли келмасди. Унинг боши айланаётгандай эди. Хушидан айрилишига бир баҳя қолди. Шунда анов сўхтанинг кириб келаётганини сезди.

— Суратлар оила альбомини безаб турувчи хотирагина эмас, улар ҳужжат ҳам, — деди у, хотиржам жойига ўтиб ўтираркан.

Нухриддиннинг боши елкаларига ботиб, бутунлай чўкиб қолган эди.

— Ўзингизни тутишга тўғри келади. Сиз эркак кишисиз! Бу ўйинларга урғочилар ҳам бас келишяпти, — у чертиб-чертиб гапирар, овози залворли, сўзамолгина одам кўринарди. Яна давом этди:

— Шунини ҳам айтишим керакки, бахтингиз бор экан. У картангизга учта сўзни ёзиб қўйибди. «Топширик. Ижро. Ҳаёт». Сиз кабиларнинг картасидаги учинчи сўз «Ўлим» бўларди. Худога айтганингиз бор экан... — шундан сўнг у негадир сенлаб гапира бошлади: — Қўркиб кетдингми? Бу суратлар фақат бошқа суратларнинг дебочаси, холос. Дахшатга тик боқишга одатланишга тўғри келади. Менинг картамага ҳам сеникидақа ёзилган эди. Бўлмаса, бу ҳаёт азобларидан аллақачон қутулган бўлармидим? Сени ёллаб бўлдилар. Сен энди ўзинг билмаган, кўрмаган одамларга шериксан. Улар борми, йўқми ҳеч ким кафолат бера олмайди. Мен ўзим уларни ҳеч қачон кўрган ёки билган эмасман. Шунақа. Қирол дегани йўқ нарса. Мана бу бино, чўчқахона, кабристон бир чулдурвақа одамники. Уни кировий сендан фарқи йўқ. Биласан-ку, худони ҳеч ким кўрмаган. Кўрган, билган одам бўлса айт? Ер шари ҳўкизнинг шоҳида туради. Ҳўкизни эса ҳеч ким кўрмаган. Асли дунё қандай тузилган экан? Ана шундай, уқдингми? Сени мутлақо қўрқитмоқчи эмасман, фақат ўзингга ишон, демоқчиман. Дейлик, бугун хатарли ишга жўнайсан, қўлга тушсанг кимни кўрсата оласан? Ҳеч кимни. Миладан ўзга ҳеч кимни кўрсата олмайсан. Миланинг эса ой-куни битиб турибди. Мен нега керак бўлиб қолдим, деб ўйларсан? Кераксан. Уларга катта ишларда бир одам бир марта керак, холос. Тушунтира олдим шекилли, а? Энди масалага ўтайлик. Сенинг паролнинг «Арвоҳ», мана бунга нима ёзилибди? — у тўртбурчак гугурт қутиси катталигидаги картон кесимини кўрсатди: «Призрак». — Буни эҳтиёт қил. Энди, — олдидаги папкадан сурат олди, — мана буни ҳам ол. Рақами аниқ, а?

— Ҳа, — деди Нухриддин.

— Шу уйда сени мана бу одам кутиб олади, — думалок пакана одамнинг суратини кўрсатди у, — мана буниси унинг юз тузилиши. Уни яхшилаб таниб ол. Шошилмай, уни обдон таниганингдан сўнг, «Мен ўшаман» дейсан. Шошилма. У сенга кўлингдаги «Призрак» деб ёзилган яшил рангли картоннинг иккинчисини кўрсатади. Тушу-нарлими?

— Ха.

— Шундан сўнг унинг айтганини қиласан. У сенинг одаминг, аммо унга ҳам ишонма. Ўта хушёрлик керак бўлади. У юкни қабул қилади. Юк билан бошқа ишинг бўлмасин. Айтган жойида кутиб турасан. Икки шеригинг, сен билан борганлар, юк билан кетади. Сенинг вазифанг пакана берган совғани олиш ва эҳтиёткорона ортга қайтиш. Бу ёнига вазиятга қараб иш тутасан. У ёқларда ҳеч ким сени танимайди. Суратингни фақат борган кунингдан ола бошлашади. Адашишлари ҳам кутилади. Бу сенга эсон-омон жуфтакни ростлаш имконини яратади. Бир нарсани айтиб қўяй, дунёнинг харитаси битта бўлса, уларнинг харитаси ҳам битта. Қочишга, яширинишга, совғани ўмаришга уринма. Мана булар уларнинг қўлида, — у папка ичидан оилавий суратнинг иккинчисини олди ва яна бир суратни, ҳали Нухриддин кўрмаган Миланинг тасвирини олди-да, деди: — Бундан кечиш мумкин. Аммо мана буларингдан кеча олмасанг керак? Бечоралар жувонмарг кетишмасин. Яна бир гапни айтиб қўяй, пул жондан ширин нарса, у нақ жигардан бўлади. Совғани аввал сенга тутқазиб, суратингни олиб, бу ёқни ишонтиришлари, сени гумдон қилиб, пулни олиб қолишлари ҳам мумкин...

У биров Нухриддинга тикилиб турди. Афтидан, Нухриддиннинг бу гапларни ҳазм қилиб олишини кутди. Сўнг давом этди:

— Йўл ҳужжатлари, йўлнинг сарфи нариги икки шеригинг қўлида. Улар билан иноқ бўл. Аммо уларга ҳам ишонма. Улардан бири ва сен бу ернинг одамисизлар. Учинчи — у ёқнинг одами. Барибир, эҳтиёт бўл! Шеригинг у ёнига анов билан кетади. Сен содда-муғомбир сифатида совға билан ортга қайтасан. Келган машинанг сени кузатиб қўяди. Шерикларинг сени қўшни мамлакатда кутиб туришибди. Сен боргач, жўнайсизлар. Машинада керакли барча нарсалар халтага жамлаб қўйилган. Мана бу эса лично мendan, — у икки дона пистолет ва бир пачка майда, дақиқада сўрилувчи капсулалар берди.

— Энди, анов хонага ўтиб, кийиниб ол, — деди.

Нухриддин амрга бўйсуниб, у хонага ўтди ва осифлик турган ҳарбий кийимларни кийди. Чўнтагида қаттиқ нарсани ҳис қиларкан, олиб қаради. Бу Нухриддиннинг зобитлик ҳужжати эди.

Нухриддин ташқари чиқиб, кутиб турган машинага ўтирди. Хайдовчи унга:

— Анов сумкадаги барча нарса сизга тегишли, бир қатор кўздан кечириб олинг, — деди.

Нухриддин сумкага қараб кўйди, холос. Ҳозир унинг хаёли ўзида эмасди. Уч-тўрт асосий фикр аридек ҳужум қилар, уларни бир-бир таҳлил этгани ҳовлиқаётган юраги йўл бермасди. Нечоғлик ўзини босишга уринмасин, учиб бораётган машина уни энди катта жиноятлар биқирлаб қайнаётган қозонга элтиб улоқтиришини англаб, пул топиб, бойлик орттириш йўлида ҳали дучор бўлиши мумкин бўлган жиноят эшиги бугун шарақ этиб очилган, қани энди қирмай кўрсин-чи, ортга ўлимдан бошқа йўл йўқ экани уни тамоман шошириб қўйган эди. Мила билан боғлангандан бери кутаётгани, азобланаётгани, ўша туман бугун тарқади. Ҳозир Нухриддин қармоққа эмас, улкан тўрга илинган балиқдек ҳис қилди ўзини. Маликаю майли, болаларининг келажаги ҳам адо бўлди. «Бир тошчалик қадри бўлмас пулсиз бошни...» деб юриб, етган мартабаси шу бўлди.

Ҳозирда, шу машина ичида, номаълум томон елиб бораркан, миясида сира ўчмаётган яна бир фикр Миланинг тақдири эди. Анов сўхта «Миланинг ой-куни тугади» деди. Демак, уни ҳам йўқотишади. Нухриддинни улар билан боғлаб турувчи иш ҳам узилади. Из йўқолади. Шунинг учун айтди, у аблаҳ бу гапни. Энди, Милага хабар қилиб ҳам бўлмайди. Айниқса болалар... Нухриддин ўлимига рози. Унинг лаблари пичирлаб: «Эй худо, розиман» дерди. Дабдурустдан ярқ этиб кўзи очилди. Ўзининг ана шу сўнгги ҳукми уни эзиб, янчиб, адои тамом этиб турган ўй-хаёлларини чил-парчин қилиб ташлади. «Тўхта, — деди ўзига ўзи, ичидан гупуриб келаётган ишонч тўла қувончини боса олмай, — тўхта, дарров осмон узилиб ерга тушдими? Одамлар не-не қил кўприклардан ўтмайдилар, нима бўлибдики, титраб қақшасам? Ҳамма нарса олдинда, ўлсам ўлиб кетарман, ҳозирдан нега ногора қоқаман? Охиригача курашаман. Ўша файласуф ҳақ — «Кучли одам, кучли тип енгади. Одам хотинини, болаларини, бойлигини, эътиборини, дўстларини йўқотиши мумкин, фақат ақлини йўқотмаслиги керак». Ҳақ гап! Одам пешонасида борини кўради. Ҳадеб ўйланаверган билан иш

битмайди. Ўзингни қўлга ол, Нухриддин. Пиширган ошингни ич энди.

Машина кечаси тоғлар орасидаги ковак-кандикка етиб келди. Дархақиқат, усти ёпиқ юк машинаси кутиб турган экан. Уч киши йўлга равона бўлдилар. Машинанинг кабинаси кенг, ўриндиклар ортида чўзилиш учун жой, уч киши бемалол кетишга мўлжалланган ўринлар етарли эди. Қоронғида шерикларини яхши фарқлай олмаса-да, гап сўзларидан юлдузни урадиган йигитларга ўхшарди. Улар ҳам ҳарбийча кийинган, руҳлари тетик, паст-баланд йўллардан бир-бирига кўрсатма бериб, ҳушёрликда ҳаракатланишар, гўё Нухриддин йўқдек, унга аҳамият қилишмас, олдиларига қўйган мақсад сари мардонавор интилаётганлар тасаввурини уйғотарди. Улар, ҳар ҳолда, Нухриддиннинг кайфияти кўтарилишига далда бўлаётгандилар. Икковлон қиска-қиска гаплашиб боришар, Нухриддиннинг ёнида ўтиргани ҳайдовчидан сал ёши каттарок, унга кўрсатма бериб бормоқда. Унинг бу йўлларда тажрибаси катталиги шундоққина кўриниб турарди.

Чамаси икки соат юришгач, каттакон қишлоққа кирилди. Яккам-дуккам ёниб турган чироқларни ҳисобга олмаса, бутун қишлоқ бўм-бўшга ўхшарди. Машина ҳозиргача босиб келган нотекис йўлдан катта йўлга чиқиб олди.

— Йўл қишлоқни ёнлаб чиқади, — деди шунда ўртадаги йигит ҳайдовчига, — чиқаверишда пост бор, иккита одам туради, холос. Шлагбаум очиқ бўлса, ҳайдаб ўтиб кетаверасан.

Шлагбаум очиқ эди. Чап томондаги кичкина уйчада чироқ ҳам йўқ. Зумда пост ортда қолди. Йўл чап томон қайрилиб, асфальтга уланди, машина ўқирганча баландлай бошлади.

— Ҳозир йўл яна настлайди, энди дарага тушиб оламиз, эллик километргача ҳеч қандай хавф-хатар йўқ, — деди ўртадаги.

— Бу ёғини яхши биламан, — жавоб қилди ҳайдовчи.

Улар сўзлашиб кетдилар. Нухриддиннинг уққани шу бўлдики, катта армия турган воҳадан ўтиб олинса, у ёғи тинч, ҳужжатларга шубҳа бўлиши мумкин эмас экан. Айтилган эллик километр ҳам ортда қолди. Машинани тўхтатиб, икковлон кабинадан тушдилар-да, у ён-бу ён қулоқ тутишди. Машинанинг балонларини тепиб кўришди. Сакраб кабинага чиқдилар-да, икки ёнда осифлик турган автоматларини шарақлатиб тайёр қилиб қўйишди, анча-мунча нарсаларини чўнтак ва белларига кистиришди.

Машина олға кетди. Хеч қанча фурсат ўтмай, чироқлар чароғон, машиналар қарвони поездга ўхшаб турган, атроф тўла одам жойга етилди. Шунда ўртадаги:

— Машинани қаторга қўй, дистанция ол, чиқиб кетишга осон бўлсин. Боевая готовность №1! — деди ва сумкасини олди, машинадан сакраб тушиб кетди.

— Сиз орқага ўтинг, ётиб олинг, анави автомат сизга, — деди ҳайдовчи.

— Отинг нима? — сўради Нухриддин ҳайдовчидан.

— Саша.

— Уники-чи?

— Бандит, — бошқа гап-сўзни хоҳламаётгандай жавоб қилди ҳайдовчи.

Орадан хеч қанча вақт ўтмади. Орқадан сирена билан ҳарбий машина келиб, уларнинг ёнига тўхтади. Машина кабинасига тўғри келгач, ҳарбий зобит ҳайдовчига қараб:

— За мной, — деди.

Сиренали машина ортидан тўсик олдига етилди. Машинадан сакраб тушган зобит ичкарига кириб кетди ва Бандит билан бирга қайтиб чиқди, икковлон ҳам югуриб машиналарга ўтирдилар. Шлагбаум кўтарилди, иккала машина ҳам бирдан қўзғолди. Сиренали машина тўхтовсиз олдинда бормокда эди. Икки соат чамаси юрилди. Тонг ёришадиган палла келганди. Олдинги машина тўхтади, Бандит автоматни ушлади. Машинадан тушган зобит Бандитга честь берди-да, оқ йўл тилади. Ҳарбийлар ортга қайтиб кетди.

— Яхши, шеф чорасини кўриб қўйган экан. Бўлмаса, йўлдаги итваччалар тўхтатавериб, безор қилишарди, — деди Бандит автоматни жойига иларкан. — Бундан буёғи кечаю кундуз кетаверамиз. Хужжатлар жойида. Чарчаган ерингда тўхта.

У Нухриддинни ўзининг ўрнига ўтказди, орқага ўтиб, узала тушиб ётиб олди. Машина йўлда давом этди.

Нухриддиннинг кўнгли бироз тинчиди. Бандитнинг бемалол уйқуга кетгани, ҳайдовчининг эса ҳуштак ила куй машқ қилиб, машинани учириб бораётгани, унинг ташвишсиз чехраси Нухриддинга далда бўлди. Энди, Нухриддин ҳам мудрай бошлади. Йиқилиб тушгудай энгашиб, оғиб кетганда туйқус уйғонар, яна уйқуга кетарди. Шу қўйи қанча ухлади номаълум. Уйғонганда, машина тўхтаб турар, Бандит ҳали ҳам ухлаб ётарди. Улар бир уй олдида тўхташган, ҳайдовчи йўқ. Нухриддин кабина эшигини очиб, пастга тушди. Саша баклар ёнида турар, кузовдан бакка шланг уланган эди.

Кўп ўтмай яна йўлга чикиб кетдилар. Нухриддин бу юртлар, бу дараларни, қовжираб ётган чўлларни, чангалзору ўрмонзорларни етти ухлаб тушида кўрмаганди. Бандит ухлар, миқти ҳайдовчи эса миқ этмасдан комил ишонч билан машинани бошқариб борарди. Улар тунда алмашдилар. Энди, рулга Бандит ўтирди. Сашка шу заҳоти ухлаб қолди. Бу, қурғур йигитлар овқатни ҳам писанд қилишмас, ўртага тўғраб қўйилган колбаса ва нондан озикланишар, Нухриддин ҳам уларга эргашишдан ўзга чора топмасди.

Икки кеча-кундуз ана шундай йўл босдилар. Нухриддин уйғок човларида кўзига илашиб қолган пичан ғарамлари, яккам-дуккам, узундан-узок, сийрак чўзилган томли уйлардан иборат кишлоклар, олис-олисдан завод мўрилари кўриниб қолувчи шаҳарлардан четлаб, хилват йўллардан кетаётганларини хис қилар, ёнидаги йигитларга борган сари ҳаваси келар, уларга тан берар ва ишончи юксаларди. Улар тунда ҳам сира адашмас, бирорта йўлдан ортга қайтмасдилар. Йўлда, айниқса, катта йўлларда қатор колонналар орасига сукилиб кирар, кези келганда, катта йўлдан қайрилиб хилват йўлларга кириб кетишарди. Катта йўлларда, аҳён-аҳёнда ГАИ инспекторлари тўхтатишар, Бандит хиёл ўтмай, улар билан дўстона хайрлашарди. Бир жойда оппоққина новча ГАИ инспектори Бандитдан:

— Что за груз? — деб сўради.

— Мертвые души, товарищ командир, — жавоб қилди Бандит.

— В сундуках?

— Железных.

— Там ещё убивают, да, наших?

— А, как же?

— Плохо, — деди инспектор иккинчи машинани тўхтатишни мўлжалга олиб.

Бандит «кистирди» ва тез машинага қайтди. Машина кўзгюларкан, у хотиржам яна орқа ўриндикқа чўзилди ва:

— Булар пустяк, менинг дўстларим орқамиздан изғимаса бўлгани, — деди. — Вообщее, — деди яна бирдан бошини кўтариб Нухриддинга: — Сенинг омадинг бор экан. Бошқа сoproвождающийларнинг ўтакаси ёриладиган ишлар кўп бўларди...

Чиндан ҳам йўл тинч эди. Рулда кетаётиб Бандит овқатланиб олди. Йўлга чиқишганига бугун еттинчи кун кетаётган эса-да, ҳеч ким маънили овқатланмади. Нон билан колбаса, консерва, сув учраган жойларда тўлатиб

олинган идишлар жонга оро бўлиб келди. Улар ҳар куни электробритва билан тўхтамай кетаётган машинада соқол олишар, ҳарбий тартиботни сақлаб келишарди. Нухриддинга ҳам ҳар куни соқол олдиришар, сочини, энгил-бошини тартибга солишни талаб этишарди. Ростини, Нухриддин йўл азобидан эзилиб, пачоғи чиқиб кетди. Шериклари нақ қайроқи бўлиб кетган эканлар, сира тоб ташламасдилар. Ва ниҳоят, машина яна тоғли ўлка томон одимлади. Нухриддин машинани хушёр бошқариб бораётган Бандитга тан берганча сўради:

— Миллатинг нима, дўстим?

— Нима? — ҳайрон қараб қўйди Бандит.

— Билиб қўяй дедим-да, — ҳижолат чеккандай жавоб килди Нухриддин.

— Бизнинг миллатимиз бўлмайдими, оғайни, — кескин деди Бандит ва бошқа гапирмади. Анча вақт ўтгач, яна негадир тилга кирди ва деди:

— Бизнинг шиоримиз учта сўздан иборат: соғлиқ, куч, пул. Бошқа ҳамма нарса топилади. Бизда миллат, халқ, ватан деган гап йўқ. Бутун дунё бизнинг ватанимиз, қаерда бўлсак, ўша бизнинг халқимиз. Бирор нарсасини одамдан аяган халқни кўрганмисан? Яхшидан ҳам, ёмондан ҳам аямайди. Мамлакатларни, халқларни бўладиганлар бошқа одамлар... — у тўхтаб-тўхтаб гапирар, аммо фикрларини аниқ ва тўлиқ ифода этарди. — Бизнинг динимиз ҳам йўқ. Биз фақат Оллоҳни биламиз. Унга шак келтирмаймиз. Ўша мешкоб диндорлар Қуръондан, бу гап бошқа китобларда ҳам бор, келтирадилар: «Ҳамманинг ризки сочиб қўйилган, ҳар ким ўз ризкини териб ейди» дейдилар. Ўзлари-чи? Ўзлари ҳою ҳаввасга, бойликка ружу қўядилар. Яссавийлар, тарки дунё қилганлар бармоқ билан санарли. Маттонинг 6-бобида «Кўкда учувчи қушларга қаранглар: улар на экади, на ўради, на омборга дон йиғади. Эртанинг ташвиши эртанинг ўзига тегишлидир» дейилади. Ким унга амал қиладими? Ҳеч ким. Болам-чақам дейсиз, бола-чақа отам-онам деганми? Ҳаётнинг яланғоч қонунлари бор. Уни атай тан олмайдилар, холос. Ислом одам ўлдиришни ман этади. Нега ислом ўзи қилич билан сингдирилди? Озорларда ҳалигача: «Бизлер гылич мусулманлари» деган матал бор. Ҳар бир дин ўзидан ташқаридагиларни маъжусийлар атайди. Нега? Ўрта Осиё муғларини қириш Карвонбасдан келиб чиққани йўқ-ку? Нега бир халқ суннийлар, ярми шиалар? Нега барча дин маъжусийларни таъкиб этади? Католиклар учун ҳамма маъжусий.

Бошқалар учун эса улар маъжусий. Мантик қани? Шунинг учун ҳам бизнинг динимиз йўқ. Ўлдирмасак, ўлдиришади. Оллоҳнинг бандасимиз. Яшаш учун биз ҳам ўлдирамиз. Ўйлаб кўринг, нега Искандар зардуштийлар ибодатхонаси — Марказий Оташқадани буздириб, ўн икки минг буқа терисига олтин суви берилган сиёҳ билан ёзилган муқаддас «Авесто» китобини оловга ташлатди? Буни кўрган оломон — хотину эркак, болаю қари-қартаиғ ўзини оловга отиб, муқаддас китоб билан бирга ёнавердилар. Нега Фаразмон ва Воҳумон бузиб ташланган оловдон олдига бориб, қўлларини қовуштирганча уч марта таъзим қилдилар? Фаразмоннинг кўзларидан оққан ёш томчилари қоп-қора соқолига томарди. Нега? Зўравоннинг амру истаги шу эди. Искандарнинг фикрича, улар маъжусийлар эдилар. Шунақа, брат, бу гапларни орқадаги цинка ичидагилар эшитса ҳам оёққа турадилар. Афсус, улар оппоқ унга айланганлар...

Нухриддиннинг оғзи очилиб, анграйиб қолган эди. Ким ўзи бу, Бандит? Унинг ҳайратини сезиб турган Бандит такрор тилга кирди:

— Ҳайрон бўлманг, брат. Тез-тез санқи ва дайди олимлар суҳбатида бўлиб турамин. Дунёнинг ишлари шунақа. Ўзимиз эса сўққабош дарбадармиз. Ифлосланиб бораётган алдов дунёга зурёд қолдирмоқчи эмасмиз. Ҳаромиларнинг кўпайишига хисса кўшамиз, холос. Сизиф юмалатган тошни биз ҳам юмалатаверамиз. Унинг мақсади ноаниқ, бизнинг эса — ҳаётимиз. Манзилга ҳам оз қолди. Тез орада биринчи резидентникида бўламиз.

— Бу ёқларни ҳам беш қўлдек билар экансиз...

— Илгари ҳар ойда келар эдик. Борган сари сўқмоқ торайиб боряпти. Бу гал чинакам омадли бўлди. Ҳарбий машинада келиш ҳар қачон ҳам бўлавермайди. Ҳозирча региондаги уруш бунга имкон яратган. Кўпинча, юк машинасида ёхуд поездда келамиз. Бунинг машмашаси кўп. Кўп ҳолда одам ўлдиришга тўғри келади. Бу гал операция ўзи пухта эди. Ҳарбий машинада қуроли олиб юриш ҳам осон, шубҳа уйғотмайди. Хуллас, сизнинг омадингиз бор экан, ўқ отишга ҳожат бўлмади.

Тонг илк ғира-шира пардасини кўтарди. Машина ёнафирликка жойлашган яққа уйнинг ёнига келиб тўхтади. Уй рақамига кўзи тушган Нухриддиннинг босиб келаётган тонгги уйқуси ўчди. Ичкарида чироқ ёнди. Пакана, думалоқ одам уйдан отилиб чиқди. Афтидан, кийим-боши билан ётган бўлса керак. Нухриддин машинадан сакраб тушаркан, яқинлашиб қолган Пакананинг турқини дарров

ганиди. Пакана зумда машинани кўздан кечирди, атрофга олазarak боқди ва Нухриддинни ичкари олди. Биринчи хонага киришлари билан унга саволомуз тикилди.

Нухриддин:

— Мен ўшаман.

— Яхши, — деди дудмолланиб, бузилган рус тилида Пакана ва яна кута бошлади.

Нухриддин ёнидан паролени олди. Шу заҳоти у ҳам «жавоб килди» ва шошилинич тушунтирди:

— Сен шу ерда қоласан. Мен тунда келаман. Уйда одам бор.

Гапини тутагди-ю, ташқари елди. Хиёл ўтмай, машина юриб кетди. Машинанинг узоқлашаётган товуши ўрнига ўта қаттиқ шовуллаётган сойнинг шовқини келди. Нухриддин бу овозни илк бор энди эшитди. Ичкари хонадан бино бўлган, кўздан ташқари, юзини бутунлай ўраб олган, узун кўйлакли, Милага бўйдош аёл уни ичкари бошлади. Нухриддин аёлнинг ишорасини тушунмади. Кўрсатилган жойга ўзини ташлади-ю, сумкасини бошига кўйганча, шу заҳоти уйкуга кетди...

Х б о б

Нигора сахар уйғонди. Эрталабки юмушлар курсин, улар кечалари тушига ҳам кириб чиқарди. Сахармардондан бошлаб қизи ва ўғлининг, эрининг кийим бошларини дазмоллади. Ҳамма нарсаларни бутлаб осиб кўйгач, нонушта тайёрлашга киришди. Раҳмат сахарлаб мактаб стадионига, югуришга кетди. Илҳом ҳамон ухлаб ётарди, Суманбар эса аллақачон турган, ойисига кўмаклашар ва шу орада гапини ҳам айтиб олмоқчи бўларди. Ва ниҳоят, у бунга жазм қилди:

— Аяжон, — деди у, — синфга, пардага пул дейишяпти.

Угра кесаётган Нигоранинг энсаси қотди.

— Уканг ҳам кечқурун шундай деганди. Қайси биринга топайлик? Даданг ойлик олмаётган бўлса? Ҳозир ойликчи одамга қозонга ёғ топиш, қоринга овқат — мушкул бўлиб турибди. Газга пул сўраб келишяпти, сувга, электрга... Қайси бирини тўлайлик? Оёқларингга яқинда зўрга туфли олиб бердим, — ичидагини тўкиб солди Нигора, у қизига эмас, кўпроқ дардини гапираётганга ўхшарди.

— Бошқаларнинг олдида... — хонасига кириб кетди Суманбар.

Нигора чуқур тин олди. «Қуриб кетсин турмуш деганиям, — жавранди у, — этагинг кетингга етмаса...» Эрининг устида ҳам охорли нарса қолмади. Ўзи ҳам мундоқ янги кўйлак киймаса. Ўтган қишни узиламан деган этикда қишлади. Эрининг телпаги, курткаси батамом ярамай қолди. Шу иккиси учун ҳозир бир юз эллик минг пул керак. Устига-устига, пишиқчилик бўлди тўйдан бошинг чиқмайди. Келиб турган даромад бўлса экан. Тўловдан кўпи йўқ. Газ плиталарга ўлчагич қўйиб кетишган. Унга ҳам қирқ беш минг тўланар экан. Тўловлар қарз. Совуқ сувни уч марта, ўшандаям вақти-вақти билан беришмайди. Иссиқ сув, умуман йўқ...

Нигора бир вақт ўзига келди. Қизига жавраб берганидан ўкинди. У ҳам омади гапни айтди-да. Синф раҳбари қўймаётгандир-да.

Раҳмат акаси машғулотини тугатиб келди. Тез ювинди, нонуштага ўтирди. Илҳом шу ерда, Суманбар кўринмасди.

— Суманбар, қаёқдасиз? — чақирди Раҳмат.

Унинг ўрнига онаси жавоб қилди. Бўлган гапни айтди.

— Менинг қизимни хафа қилдингизми, аяжониси? — чой хўплади Раҳмат. — Топамиз, бор. Қизимиз учун дарров топамиз, — деди.

Худди шу пайт Суманбар эшикдан чиқиб кетиб қолди.

— Ойижониси, — деди шунда Раҳмат, — қиз болани хафа қилиб бўлмайди. У ахир, вақтинчалик меҳмон-ку!

Нигора индамади. Илҳом:

— Менга берасиз, дадажон, мен ҳам бугун олиб боришим керак, — деди ва қўлини чўзди.

— Ҳозир, ҳозир, аяжониси, ҳалиги светга берганимдан бериб туринг. Ҳали пул топиб келаман, — деди Раҳмат Нигорага айбдор тикилиб. — Ҳаммаси яхши бўлиб кетади. Пул деган бир бўлади, бир йўқ. Шунга ҳам ташвишми? Кеча кечкурун айтдим-ку, бугун ишларни ҳал қиламан, деб. Бундай юраверсак, оч қоламиз. Завод бўлмаса бошқа ерда ишлармиз...

Кечагина эр-хотин ўртасида шу гаплар бўлиб ўтганди. Нигора ишламайди. Оилада танглик юзага келган. Кунора бир кило картошка, бир-икки кило пиёз, сабзи олган билан еб турган рўзгорга нима бўларди? Мактаб ҳам ота-оналарга танда қўйиб олган. Унни килолаб олишга тўғри келяпти. Ишлаганлар хўб топяпти. Бошқалар у ёқда турсин, анави домдаги Нухриддин аканинг оиласи зўрға рўзгор тебратарди. Худо берса, ҳеч гап эмас экан. Эри-

ку, бир ерларда юради. Уйда кам бўлади. Унинг пичоғи мойга санчилиб қолди, шекилли. Хаш-паш дегунча, ранги бир ҳол, энсаси қотиб, кечгача ташқарида ўтирадиган Малика опа — бойвучча. Вой, гап-сўзининг ўзгарганини десангиз? Берса, икки қўллаб берар экан-да.

«Вой, худо денглар, — дермиш Малика опа, — пул келаман деса, одам санаб улгурмас экан, у ёндан ҳам келаверар экан, бу ёндан ҳам». Кимсан, «Маликабанк» хозир.

Бу гапларни гаплашиб ўтириб, Нигора Раҳмат акасига раҳми келди. Бечора, бир ўзи ишлайди-да. Катта заводда бўлим бошлиғи-ю, тўрт тангага эга бўлмайди. Гапига караганда, заводнинг учдан бир қуввати ишлаётган эмиш. Куйиккани-куйиккан. У ердан кетса нима иш топади, биз нима бўламиз, деб Нигора дикқат, худди эри заводдан пул топиб келиб, боқаётгандай. Нигора доимо эрининг кўнглини кўтаради, юпатади. Худо ризқимизни беради, дейди. Раҳмат акасининг хулосаси — биз янгича яшашга мослашмаганмиз, биздақаларнинг бари шу, дейди. Яхшиям, Раҳмат акасининг Москвадаги ўғилларидан пул келиб турибди. Улар бўлмаса, нима қилишар экан-а? Бечора кейинги пайтларда дикқат бўладиган бўлиб қолди. Юравермасдан магазин-пагазин қилсак бўлар экан, деди бир куни Нигора. Магазинни ҳам ҳамма эплайверади дейсанми? Унинг ҳам ўзига яраша йўл-йўриғи бор. Унақа ишларнинг ичида юрмаган одам эплаши маҳол иш. Нечтаси магазин қилиб ёпилиб қоляпти. Нигора бир куни ишини йиғиштириб, ул-бул сотсаммикин, деб ўйлади. Эри кўнмади. Майли, бу кунлар ҳам ўтиб кетар.*

Нигоранинг хайрон қолгани: Малика билан опа-сингилдек эди. Эри билан урушди дегунча, Нигораникига чиқаверар, у билан сал ёзилишини айтар, турмушидан нолир, хуллас, кўнглини шу ерда ёзарди. Сочларига оқ оралаб, юзига ажин тушиб бир ҳол бўлиб юарди. Хозирчи, хозир? Унга егадиган одам йўк. Бири келиб, бири кетади қўлида пул ўйнайдиган хотинларнинг. Овози бутун домга эшитилиб туради. Нигорага бутунлай беаҳамият бўлиб кетган. Илгари сўкиб юрган эрини хозир, бир оғзидан бол томиб мақтайди-ей, асти қўйинг. Майли, тошгани ўзига буюрсин. Ҳаммаям худо дейди, буларга ҳам бериб қолар. Аёл киши барибир куйканак экан-да...

Эри Нигорани юпатди. Турмуш, рўзғор дегани шунақа. Бир паст, бир баланд. Бандаси, барибир, ризқини топиб ейди. Бир томондан бўлмаса, бир томондан беради. Топиб-тутаётган, данғиллама уйлар солаётганларга

ҳам осон эмас. Аммо ана шулар замонанинг одамлари. Биз бошқа тоифа эканмиз. Илмли конструктор одам шу ҳолга тушиб қолса, нима дейиш мумкин? Бўларкан-да. Бир ҳаракат қилишади-да, энди. Илгари лаллайиб яшаб, шунақанги боқиманда бўлиб қолинган. Ҳар нарсанинг бир уволи бор-да. Фақат чидаш керак, бугун бўлмаса эртага яхши бўлади. Кеча борган тўйида бир гап бўлди, бир камбағал яшаган одам, ўғиллари билан ахлатхона титиб, қоп-қоп нон тўплаб, ҳайвон боқиб кун кўраркан. Нон азиз нарса эмасми, нонни эъзозлаганига, шу одам ҳозир бой-бадавлат бўлиб кетибди. Ўғиллари ҳам роса меҳнаткаш эмиш. Ҳозир уларга тенг келадиган одам йўқ.

Нигора:

— Майли, сиз омон бўлинг. Бошимизда сиз борсиз, нима гамимиз бор? Ёлғиз хотинлар ҳам бир кунини кўряпти, боласини боқяпти. Мен ҳам ишонаман, бир кун албатта яхши бўлади. Сиз соғ бўлсангиз бўлди.

— Нигора, бугун-эрта ўғлимдан пул келиб қолади, сени ўша яхши кўрган ресторанингга олиб бораман.

— Ресторанни гапирасиз-а? Ҳадеб улардан пул олавериш инсофданмас.

— Ўғилларим-ку, ахир. Худо омад берсин. Кўчанинг боллари эди ёшлигида. Кўп ташвиш чекардим, булар ким бўлади, деб. Мана, замон ўзгарди. Кўчани кўрган болалар ҳаётни тез тушунса керак-да. Худо берди. Азамат йигитлар бўлишди. Каттаси жуда бой. Кичиги спортчи, яқинда давлатнинг одами бўлади. Ойбек ФСБга ишга кирмоқчи. Ўзиям хўб йигит бўлган. Умрларини берсин. Онамни ташлаб кетган деб, мендан хабар олмай қўйишмаяпти-ку? Ҳали, кўрасан, бу укалари билан ҳам топишиб кетишади. Ҳаммаси яхши бўлади, жоним.

— Айтганингиз келсин.

— Биласанми, — мулоҳазакор сўзланди Раҳмат, — шу ёшлик, ёшлар бошқа бўларкан, шекилли? Ёшлар бошқача. Биздан бошқача иш тутишади. Мен ўзимни ўғилларимга солиштираман-да. Ҳозир ўша ерда, улар билан бирга бўлганимда ҳам мен улар бўла олмайман. Улар худди бугунги замонанинг одамлари. Ҳа, ишонавер. Ёшлар бошқача фикрлайди. Мана, шу мусиқани олгин-да, катта авлоднинг мусиқаси ҳам, ашуласи ҳам мутлақо ўзгаргани йўқ. Ўша-ўшандай турибди. Ёшларники ўзгардими? Ўзгарди. Бугун ёшлар бутунлай бошқача куйляпти. Биз эсак бу мусиқадан йироқмиз, у бизга ёкмайди. Аслида-чи, бугунги ёшлар бундан эллик йил кейинги келажак мусиқага асос солишяпти. Эллик

йиллардан сўнг халқимизга шу керак бўлади. Унда биласанми, мана шу яратилган замин асосида ўзбек мусикаси дунё мусикаси билан беллашади. Уни бутун дунё севиб тинглайдиган бўлади. Шундай виртуоз кўшиқчилар, мусикачилар дунёга келадики, бутун дунё лол қолади. Ҳа, мен бунга аминман.

— Нималарни ўйламайсиз, а, дадаси?

— Инсон тирик экан ўйланади, фикрлайди. Жоним, фақат яхши нарсадан гапириш керак, яхшиликка интилиш лозим. Мен ишимни ўзгартираман, худога шукр, ўғилларим бор. Сенинг олдингда ер қаратиб қўйишмайди. Шу бугуноқ, каттасига телефон қиламан. Пул юборса, бирон иш қилмасам бўлмайди. Бунақада қийналиб қоладиган кўринамиз.

— Анов, Нухриддин ака, қаранг, қайнотасининг машинаси билан ўзини ўнглаб олди, — сўз қистирди Нигора.

— Менинг машинам эскирок.

— Сизга ундай деяётганим йўқ.

— Ҳар бандага худо берсин.

— Айтганингиз келсин.

Орадан икки кун ўтди. Раҳмат ишга қатнаб турди. Ишдан кетишга ариза ёзиб кирса, бошлиқ койиб берибди, шошилманг, дебди.

Нигора уйда тимирскиланиб юрар экан, эшик қўнғироғи чалинди. Очса, Малика турибди.

— Келинг, келинг, опа, — пешвоз чикди Нигора.

— Вой, туғишган синглим бўлатуриб, нима, опангизни унутиб юбордингизми? — лопиллаб уйга кираркан, ҳазиллашди Малика.

— Акам яхшимилар? — хол сўради Нигора.

— Яхшидур, юргандур, ўзи билан ўзи оввора, — нописанд гапирди Малика. — Қаёққадир узоққа кетибди, командировкага. Иши нозикроқ. Бошлиғи жуда қаттиқ эмиш. Эркак кишининг ишлагани яхши-да. Анов, менинг ён кўшнимга ўхшаб, лўлининг эридек ётиб олса нима қиласиз? Дадамнинг машинасида рўзгорни тўғрилаб, мана, ишга ҳам кириб олди. Дадам бечора яп-янги машинани бериб қўйди-да, ахир. Бўлмаса, билардингизку, аҳволимизни.

— Эшик тагида гаплашмайлик, опа, кириб юрган уйингиз, — кўярда-қўймай таклиф қилди Нигора.

— Вақтим зик, биласиз-ку, ҳозир бир минут ҳам фанимат. Майли, кирсам қирай, бўшаб, бир вақт топиб, сизнинг олдингизга ҳам чиқолмайман. Рўзгор қурсин...

Икковлон мехмонхонага ўтишди. Нигора ошхона томон қадам қўйган эди, Малика:

— Йўқ-йўқ, йўқ, чой керакмас, — дея уни қайтарди, — энди, бир секунд, мана бу ерга ўтиринг, гапимни эшитинг, — деди.

— Айтмоқчи, машина куллуқ бўлсин, опа.

— Куллуқ, куллуқ, дадамнинг машинаси хосиятли машина-да. Қаранг, мана, ўзининг ўрнига машина ташлаб кетди. Умри узоқ бўлсин дадамнинг, — Малика фотиҳа тортди.

Нигора ҳам унга эргашди.

— Энди мўндоқ, — деди Малика, — вой, вой, вой, анов Оқсойга ўтибман денг, шунақанги уйлар тушибдики, уйлар тушибдики, нақ дворес, оғзим очилиб қолибди. Вой, Нигорахон, одамлар битиб, миллионер бўлиб кетибди. Энди, микрорайонни қўяверинг, одамлар учта-лаб, тўртталаб уй солишганмиш, а? Озгинагина дастмояга мен бойман, деб юрибман...

Маликанинг ундан кейинги гаплари Нигоранинг кулоғига кирди-кирмади. У «миллионер», деб ҳали унинг, ҳали бунинг номини айтар, бойвачча хотинларнинг таърифини келтирар, фалончи қизини сепига иккита «КАМАЗ»да сеп берибди, фалончи «юз очди»га келган артист қизнинг бошидан бир пачка юзталиқ доллар сепибди. Фалончи, қўяверинг, неварасининг бешиқ тўйига тувагини тиллодан қилаётганмиш, хуллас, Малика гапни қалаштириб ташлади.

Нигоранинг кўнгиллари озиб кетди. Ҳайрият, шу пайт телефон жиринглаб қолди. Раҳмат бир соатдан сўнг катта бозорга келиб туришни тайинлади. Тез гўшакни қўйди. Яна Маликанинг дийдиёси бошланди. Нигора эса эри нега бозор олдига келиб туринг, деганини чамалай бошлади. У, демак, пул топди. Уйнинг кам-кўстини қилишга чақирди.

Маликанинг чакаги тинмади, охири биров чарчади, шекилли ёки Нигоранинг ўзининг гапларига эътибор қилмаётганини сездими, шундай деди:

— Нигора, синглимдай бўлиб қолгансиз. Сиз билан бир нарсани гаплашгани чикдим.

— Хўш? — деди Нигора хушёр тортиб. — Шунча ўтирар экансиз, чой ҳам қўйдирмадингиз?

— Йўқ, — яна эътироз билдирди Малика. — Биринчидан, нега бизникига чикмай қўйдингиз? Ҳар куни бир-биримизникида эдик. Мен сизни синглимдай кўрсам. Эрингиз эрим билан ака-укадек бўлса, бу нимаси? Бу — бир. Иккинчидан, кўриб-билиб турибман, қийналяпсиз-

лар. Ойликчига осонми ҳозир? Нима, биздан араз-паразмисизлар? Тўғри, Нухриддин акангиз уйда кам бўляпти. Мен-чи? Мен уйдаман-ку, ахир. Сингил деган бундай бўлмайди. Қиёматли опа-сингил бўлганмиз. Энди, мана бу маслаҳатга кулоқ тутинг: мен у ёк-бу ёққа юриб турибман. Уйдаги иш-пишлар қолиб кетяпти. Ишгаям бормаяпсиз, биламан. Уйдаги ишларга қарашиб туринг. Пул бегона бўлмасин, қўйнингдан тўкилса — қўнжингга, дейди. Иш ҳам нима — уйни саранжом-саришта қилиш-у, бозор учарга бориш, овқат пишириш экан. Сиздек ёш нарсага шу иш бўптими? Худога шукр, мен топиб турибман. Худо ҳам берганга беради. Берсам, ўзимнинг синглимга берибман. Нима дедингиз?

Нигора чуқур хўрсинди, хўрсиниқ негадир ич-ичидан келди.

— Раҳмат, кўрамиз. Эрим билан гаплашайлик-чи? — жавоб қилди у.

— Эрингиз ўзини йўлида. Ў-ў-в, билмайманми, ўша Раҳмат ўрисни, — кулди ва Нигоранинг елкасига бир туртиб қўйди Малика. — Иш деса, ўзини томдан ташлайди. Ҳозир ўйнаб-қулиб яшайдиган вақтингиз, Нигора. Хўп денг. Нечтаси суйкалиб ўляпти, оладиган одамни одамнинг икки ҳам суйиши керак-да. Сиз ўзимникисиз. Яна хизматкорликка чақириб чиқибди, деб шунга йўйиб юрманг! Омади гап. Кечгача юриб чарчайман. Ҳам икковимиз сирдош одамлармиз. Мириқиб гаплашамиз. Уйингизда қозон қайнатмасангиз ҳам бўлаверади. Рост гап.

— Йўв-эй, — деб юборди Нигора. — Раҳмат, опа. Ўйлаб кўрай-чи, ўзим ҳам бир ишнинг бошини тутсамми, деб юрибман. Қўлда хунарим йўк, бичиш-тикишни ҳам ўрганиб олмаган эканман...

— Шунга айтаман-да. Бир жойда туриб, бир-биримизга қарашсак ёмон бўлармиди? Мен сизга ёмонликни раво кўраманми? Неча кунлаб Нухриддин акангиз уйда бўлмайди. Ҳозирги иши шунақа. Қарабсизки, сизу мен — икковимиз-да. Келишдикми?

— Мен ўйлаб кўрай...

— Э-э нимани ўйлайсиз? Ўйлайдиган жойи борми буни? Уйим уйингизга бир қадам бўлса...

Нигора бошқа индамади. Раҳмат акаси бозорга келиб тургин, деган вақтга ҳам оз қолаётганди.

— Раҳмат акамнинг олдига... — деди у хижолатомуз.

— Бўлди, бўлди, мен турдим, — ўрнидан қўзғолди Малика, — кечкурун жавобини айтарсиз, а?

Малика чиқиб кетди. Нигора бу гаплардан негадир

холсизланди-ю, бироқ шунчалик деганига ҳам шуқр қилди. Тез кийиниб, йўлга отланди.

Айтилган жойда Раҳмат акаси кутиб турган экан. Нигора унинг кайфиятини хуш кўрди.

Улар икки марталаб кириб, деҳқон бозоридан уй кам-кўстларини бутлаб чиқишди, машинага жойлашди. Шунда Раҳмат:

— Энди, нариги томонга ўтамиз, — деди. — Мен сизга бир нарса кўриб қўйганман.

У Нигорани кўярда-қўймай етаклади, қатор дўқонларнинг бирига олиб кирди ва жуда чиройли кузги кўйлакни кўрсатди. Кўйлак худди унга аталгандек ярақлаб турарди. Нигора уни кийиб кўрди. Эғнида янги кўйлак билан кийиб кўриш хонасидан чиқаркан, Раҳматнинг кўзи қувнаб кетди. Магазинда турган аёлларнинг кўзи ёнди.

— Худди ўзингизники, — деди сотувчи Нигорани айлантириб кўраркан. — Ўлчаб ҳам бундоқ келтириб бўлмайди.

Сотувчидан нархини сўраркан, Нигора пешонасини тиришгирди. Эрига қараб:

— Қиммат... — деди.

— Сиз учун қиммат эмас, — пулни санади Раҳмат.

— Э-э, эрингиз эриб турганда, олсангиз-чи, қизиқ экансиз, — деди сотувчи.

— Энди бу ёққа, — бошлади Раҳмат, пулни тўлаб бўлгач. — Нариги дўқонда яна бир нарса бор.

Унисидан аёллар этигини олиб берди. Суманбарга шим, Илхомга ботинка харид қилишди.

— Ўзингизга-чи? — деди шунда Нигора.

— Кейинги сафар. Келишдикми? — жавоб қилди эри кулиб. — Мен роса кийганман, хавотир олманг, Нигорaxonим.

Уйга қайтишар экан, Нигора эри ўғлидан пул сўраганини сезди. Кам-кўстларини қилишгани учун яйраган кўнглига сал соя тушгандек бўлди.

— Яқинда катта ўғлингиз келади, Нигорaxonим, — сўз қотди эри машинани бошқариб бораркан. — Ҳамма ишлар жойида бўлади. У келиб, ўз кўзи билан бу ерларни кўриб, менга бир иш жойи қилиб бермоқчи.

— Худо хайрини берсин.

— Ана шунда, у билан танишиб ҳам оласиз. Хотининиям олиб келмоқчи.

Нигора кулимсиради ва ҳазил қилди:

— Мендан ёши катта бўлса-чи, уни қандай «ўғлим» дейман?

Раҳмат хохолаб кулиб юборди. Кула-кула топган гапи шу бўлди:

— Ўғлим аёл кишининг ёшени суриштириш керак эмас-лигини билади.

Уйга етиб келдилар. Машинани кўриб, Суманбар югуриб чиқди. Юкларни таший бошлади. Оғирларини Раҳмат кўтарди. Уйда Илҳом нарсаларни тита кетди.

— Бу сенга, Илҳомжон, — ботинкани узатди Нигора. — Мана бу сизнинг етолмай юрган нарсангиз, — Суманбарга шимни берди. Қолган нарсаларни кўтариб, ётоқхонага кириб кетди.

— Қочоқ кизим, — деди Раҳмат чўнтагини кавлаб, — онаси бир нарса деса, дарров хафа бўлиб қолмайди-да. Мана, мактабга пул!

— Раҳмат дадажон, шим учун ҳам, — деди Суманбар, орқасига ўгирилиб, хонасига кетмоқчи эди, янги кўйлақда чиққан онасини кўриб қолди. — Вой, мунча чиройлик?! — деганча Нигорани кучди.

— Хоним, — деди Раҳмат чўнтагидан бир даста пул чиқариб, — мана бу — уй тўловларига, қолганини ишла-тиб турасиз. Мен машинани кўйиб келай, кейин ваъдам бор эди. Эсингизда бўлса керак?

— Фақат бугун эмас, дадажониси. Ресторанга бошқа кун борайлик? Сочимни ҳам тузатишим керак, илтимос. Ўзим зўр таом пишириб бераман.

— Йўқ, бугун. Ҳали вақт эрта, сочингизга ҳам улгура-миз.

— Дадажониси...

— Нима, камингиз борми? Туфлингиз бор, янги жемперингиз бор... Мени энг бахтли кунларимни эслашимга ҳиссангизни аяманг, жоним. Бугун кайфиятим шунақа. Хўп денг. Мен бошқа гапни қабул қилмайман.

— Боринг, ая! — деди ичкаридан Суманбар.

— Мен ҳам, — деди Илҳом дадасига ёпишиб.

Нигора иложсиз кўнди, Раҳмат шошганча машинани кўйишга кетди. Демак, қарори қатъий, у бир нарса дегандан кейин ортга қайтариш қийин. Майли, шуни кўнгли тусаган экан, мақсадига етказиш керак. Майлиликка майли-я, бироқ у нима кияди?

Нигора эрининг дазмолланган иккита оқ кўйлагини шкафдан олди. Бўлмайди, ишга кийиб туришга зўрға яраётган эди. Икковининг ҳам охори кетган. Бирининг, ҳатто ёқаси титилган. Шунда у трюмо устига кўйган, ҳозиргина эри берган пулни олди-да, уй ёнидаги дўконга чопди. Эрига

лойик кўйлаклардан энг чиройлисини харид қилди. Зумда уйга кирди-да, дазмол урди. Иккала кўйлакнинг устига олиб, шифоньерга осиб қўйди. Яқинда эрига билдирмай олиб қўйган ички кийимлар ва галстукни ҳозирлади. Уларни каравот ёпқичи устига қўйди. Эри ўтган йили кийган, яхшилаб асраб қўйган туфлисини артди. Сўнг кийинишга, ўзига оро беришга тутинди.

— Тайёрмисиз? — савол билан кириб келди Раҳмат.

— Мен тайёр. Энди сиз кийиниб олинг, — жавоб қилди Нигора ётоқхонадан.

— Ҳозир, — ваннахонадан эшитилди эрининг овози.

Раҳмат соқолини олиб, бет-қўлини ювиб, ётоқхонага кирганида, Нигора тайёр ҳолда, пардоз анжомлари олдида ўтирарди.

— Булар бизгами? Вой пошшоҳон-ей, менинг ғамимни еб юрган хотинимдан, — деди-да, Нигорани севинч ила кучди.

Раҳмат янги кўйлакни кияркан:

— Вой бў-ў! Камбағалмиз деб юрибман, а? Эрни эр қиладиган ҳам хотин, деб бежиз айтишмаган, — хотинига миннатдор тикилди.

— Кастюм-шимингизни ҳам шампунда тозаладим. Яхши, тархи бузилмади.

— Яп-янги-ю!

Улар мамнун йўлга тушдилар. Кетиб борар эканлар, икков ҳам бахтиёр, ўз ўй-хаёллари билан банд эди. Бир вақт Раҳмат:

— Бировдан қарзимиз бўлмаса, бировнинг қули бўлмасак, биздан бой одам борми? — шивирлади Нигоранинг қулоғига.

Нигора мамнун табассум қилди. Шунда Маликанинг бугунги ташрифи эсига тушди.

— Ҳали, сиз телефон қилганингизда, Нухриддин аканинг хотини Малика опа кирганди, — деди паст овозда Нигора.

— Тинчлик эканми? Яна, эрини ушлаб олмабдими?

Нигора гапга оғиз жуфтлар экан, кулимсиради:

— Узоқда сафарда экан, қандай ушлаб олсин?

— Ишляяпти эканми?

— Ишляяпти, деяпти-ю.

— Кейинги пайтларда кўринмайди. Одамови бўлиб қолди. Хушчақчақ йигит ўзи. Илгари кунда-шунда эди. Иши кўндир-да. Янги машинаси ўзиники эканми?

— Ўзиники.

— Буюриб-насиб қилсин.

— Малика опа нега кирибди, дейми? — давом этди Нигора кўзларини ерга қадаб. — Уйдаги хизматларимни қилиб турсангиз, пул бегона бўлмас эди, дейди.

— Вой, бойвучча-ей, у кишига сиз чўри бўлар экансизми? Менинг чўри хотиним йўқ. Сиз нима дедингиз?

— Индаганим йўқ.

— Эртага эрталабоқ жавобини бериб кўйинг. Эрим: менинг чўриликка берадиган хотиним йўқ, деб айтди, денг.

Улар марказга етдилар. Раҳмат кўярда-кўймай, Нигорани салонга бошлаб кирди. Сочини чиройли турмаклар кўйдилар. Раҳмат билан оқшом чоғи шаҳар кўчаларида борар экан, Нигора масрур, ҳамма унга ҳавас билан қараётгандай бўлар, ўз гўзаллигини ўзи ҳам тан оларди. Яхши эркак, барибир яхши. Гўзал аёлнинг қадрига етар экан-да.

Бахт дегани шу бўлса керак. Улар севган ресторанида, илк бора биргалик гаштини сурган жойларида, яқин бир йил ортик ранжида қилолмаган гўшаларида, ҳаёт лаззатини сибириш учун ёлғиз суҳбат қилгани келган тахтиравонларида бир-бирларига бўлган самимий иззатни жойига кўйиб, етаклашиб, ресторанининг ўзлари ўтирадиган хилватгоҳ томонига ўтдилар. Ҳар икковининг завқ-шавқдан гупираётган қалбларида, қани энди, бундай фараҳли кунлар, оқшомлар сира тугамаса, замон шу ерда тўхтаб қолса, деган ўй ҳукмрон бўлса, ажаб эмас! Нигора бундай илтифотнинг, бундай одамохунликча қилинган иззатнинг қадрига етадиган, шундай кезларда жуфтига аёллик лафофатини тўла ҳадя эта оладиган парирухсор хилқат эди.

Уларга келишган, новча йигит хизмат кўрсатар, айтганлари шу заҳоти бажо бўлар, ичкилик таъсиридан юраклари завқланар, кундалик ҳаёт икир-чикирлари унут, бир-бирларини энди кўраётгандай термулишар, атроф-оламдан руҳан узилган эдилар. Улар бу завқу шавқ, фақат олий хилқат бандаларигагина илинилган меҳр гулчамбари оғушида сармаст ўлтирар эканлар, шу топда қисматлари битилаётганига, бахтсизлик исканжасида ўзига-ўзи қасд олишни қонуният даражасига кўтариб олган, қора кийимли сўхтанинг кузатаётганидан, ҳаракатланувчи объектив орқали неча бор суратга олаётганидан беҳабар ўтирардилар.

Х I Б О Б

Нухриддин уйғонганда кун кечга оғган эди. У мириқиб ухлаганини ҳис қилди. Ташқарига чиқди. Очиққанига қарамай, тоза ҳаводан нафас олгиси келди. Анчагина совуқ

эди. Ҳаракатсиз ётганиданми, этлари жунжиқди. Аммо тоғли ўлканинг тоза ҳавоси дилини ёриштирди. Ғам-ғуссага тўлиб юргани каталакдай шаҳар, бепоён ўлкалар билан алмашилиб, ғуссанинг изи қолмаган кўксини тўлдириб нафас олар, ҳозир куч-ғайрати жўшиб, ўзини барча нарсага қодирдек ҳис этарди. Мана, эсон-омон етиб ҳам келиб олди, энг асосийси, юк қўлга тушмади. Энди, бу ёнига қўрқадиган жойи йўқ. Ҳаммаси яхши бўлади.

У уйдан узоқлаб, ёнбағирлик томон юрди, бироз кўтарилгач, бурилиб ортига қаради. Ясси пастлик кафтдек кўриниб турарди. У турган жойдан эллик метрлар чамаси нарида жарлик бўлиб, катта, жўшқин сув ваҳимали шовқин билан оқмоқда. Уйнинг ортидаги йўл жарлик узра дўмсайган кўприкка уланиб, ундан сўнг, илон изидек бурилиб, яна бир уй олдидан ўтиб, ўрмонзор ичра йўқолган. Ясси жарликнинг оқим томони пастлаб, қарши томони юқорилаган ўрмон. Жарликдаги сойдек чўзилган ўрмоннинг орти яна адир, у томонда ҳам яккам-дуккам уйлар кўзга ташланади. Одамлар деярли кўринмайди. Табиатни томоша қилиб ўтирар экан, Нухриддиннинг хаёлидан йўл таассуротлари ўтар, икки шериги шундоққина кўз олдида турарди. Анов, Бандит чакки йигит эмас экан, қурғур, кўп нарсани биларкан. Тўғриси, Нухриддин ҳам кўп ўқиган, Бандитнинг гаплари шундай мантиқан боғланган эдики, тан бермасликнинг иложи йўқ. Унинг танлаган йўлини қара. Шундай йигитлар ўзини эзгуликка урса чакки бўлармиди? Бандит, Бандит... Ахир, сендайларнинг охири обод бўладиган бўлса-ку, майли. Эссиз куч-қувват, эссиз калла! «Ўзингчи, ўзинг?» деб юборди Нухриддин шунда ва яна ғуссага бота бошлади. Миясига иккинчи урилган фикрдан чўчиб тушди ва дарҳол изига қайтди. Катта хато қилганини энди фахмлади. Ташқарига чиқмаслиги лозим эди. Айтилган эдику, сенинг сурагингни борганиндан сўнг ола бошлашади, деб. Нима қилиб қўйди-я? Эҳ, пишмаган калла!

Остонада ҳалиги аёл кутиб турарди. Миқ этмай, Нухриддиннинг чап қўлидан тутди. Етаклаб, уй ёнига олиб ўтди. Кичкина уйчага киргизиб юборди-да, ортидан эшикни ёпди. Иситилган ҳаммом эди бу хона. Нухриддин чўмилиб, каттакон сочиққа артинди. Тоза ички кийимларни кийди, халатга ўранганча, уйга кирди. Қираверишдаги хонада дастурхон тузалган, минерал сувлар, новча шишада коньяк турарди. Нухриддиннинг қўнгли озиб, иштаҳаси қитиқлаётган эса-да, аввал минерал сув ичди. Кейин товук гўштини ейишга тутинди.

Бироз вақт ўтиб, аёл ичкаридан чиқди. У энди энгил-бошини ўзгартирган, юпқа харир кўйлак кийган, елкасига шол рўмол ташлаган, боши очик. Ўша юртлар аёлларига хос келишган оёқлар... У Нухридинга тегиниб ўтди, ёнидаги стулга чўкди-да, коньяк қуйди ва лўппи, чиройли юзларига тушиб турган сочини чап қўли билан бош томон оҳиста кўтарар экан, Нухридинга нимтабассум қилди. Нухридиннинг асов қони тепа бошлади, ҳозиргина ўйлаб тургани, хато қилмаслик фикри бошини тарк этди. Коньякни қандай ичиб юборганини ўзи билмай қолди. Иккинчи бор ичилди. Нухридин аёлдан кўз узолмас, унинг сайин у турли ҳаракатлар ила ўрнидан турар, у ён-бу ён сўлқиллаб юрар, нозик таралаётган француз духисининг ифори, ичини қиздираётган коньяк — барчаси қўшилиб, Нухридинни Сулаймон тахтига ўтказмоқда эди. Ёруғ дунёни унутди. Лаззат маликасини шартта ўзига тортган эди, у ипакдек эшилиб қучовига йиқилди...

Моддий дунёни йўқотган жуфт ўзларига келганда, даст турган аёл стол устидаги коньякни топа олмади. Ким билади, у коньяк билан Юсуфни сийламоқчи эдими, тавин худо билади. Аммо шиша йўқ эди. Карахт Нухридин бунини сезмади ҳам. Шунда кўрсаткич бармоғини лабига қўйган Зулайҳо, ишва билан бир тўлғониб, эшик остонасига етди, қўли билан «ҳозир ичамиз» ишорасини қилди. Кута-кута чидай олмаган Нухридин ичкари йўналди, киргани ҳамон қотиб қолди. Не кўз билан кўрсинки, ҳалиги фаришга ўрнида ғазаб-ла боқиб, Мила турарди.

Нухридин нақ ағдарилиб тушаёзди. Шу топда Миладан кўз узолмасди. Туш кўраётганга ўхшарди.

Шунда Мила:

— Сенга ишондикми, аблах?! — деди.

— Мен, мен... — дея олди Нухридин.

— Сен... Сен... Ҳаммасини кейин ҳал қиламиз. Ҳозир вақти эмас! — ҳукмфармо гапирди Мила. — Сенинг ажалинг ва совға келяпти. Оз фурсат қолди. Мана бу тили кесилган байталингни тезда жарга оқиз. Энди, у билан нариги дунёда маишат қиласан...

Нухридин эшик ёнига қаради. Ҳозиргина қучоғида ўтли тўлғанаётган паризод, даҳшат-ла қотиб қолган кўзлари йирилганча, ерда ётарди.

— Тез бўл, ханг, — буюрди Мила. — Вақт зик, кўтар, жарга етгунингача ҳидлаб оласан.

Нухридин лошни жарга ташлаб, Миланинг олдига чопди. Мила:

— Мана бу кийимларни тез кий, пийпаланма. Мана бу таблеткани тез ютиб юбор. Ўзингга келасан, ҳиди ҳам йўқолади. Кийиниб, тезда жойингга чикиб ўтир. Ҳарбий билетинг қаерда? Уни тезда ол, ҳарбий кийимингни печкага тик, из қолдирма, тез қайт.

Нухриддин буйруқни бажарди.

— Зудлик билан нарсаларингни кўздан кечириб ол, бирорта нарсанг қолмасин. Кейин сочингни тараб, столда ўтиравер!

Нухриддин Миланинг айтганини қилди. Бироздан сўнг Миланинг хонасидаги чирок ўчди. Ҳадемай, ташқарига машина келиб тўхтагани эшитилди. Нухриддин ўтирган хонага Пакана кириб келди, қўлида катта дипломат. У қувноқ эди.

— Қалайсан, азизим? — шляпасини оларкан, кал бошини чирок нурида ялтиратиб, тўхтаб салом берди бузилган рус тилида. — Чачи қани? Сен, ўзбек, уни ағдариб ташладингни дейман? — Столга яқинлашаркан, дипломатни яқингинасига қўйди ва товукнинг бир сонини оғзига тикди. — Чачи! — деди у яна ва сонни ямлаганча ичкари кириб кетди.

Ичкарида чирок ёнмади. Пакананинг овози келди. У тез қайтиб чиқди. Фажиб бўлган товук суягини ерга отди. Келиб, стол ёнига ўтирди-да, яна гўшт ямларкан, кичкирди:

— Чачи, коньяк?!

Нухриддин сесканиб кетди. У келгандан буён калласини мато билан ўраган, ўша-ўша узун қўйлак ва жу-жунча кийган соҳиба пайдо бўлди-да, тарақ этиб янги, очилмаган коньякни столга қўйиб кетди. Пакана шошилинч коньякни очиб, икки стаканни тўлдираркан, яна Чачини чақирди:

— Эсталикка суратимизни олиб қўй, фотоаппарат деворда осиглиқ турибди! — деди.

Чачи фотоаппаратни тезда олиб чиқди. Пакана ўзининг тилида қўшиқ куйлаб, стаканни кўтарганича Нухриддинни ўрнидан тортқилаб турғазди. Иккинчи стаканни Нухриддинга тутқазди. Шу қўйи унинг бўйнидан кучди ва:

— За Король, славный! — деди стаканни юқори кўтариб.

Чачининг қўлидаги фотоаппарат чакнади.

— Ещѐ, ещѐ, — деди Пакана, ерда турган дипломатни стол устига қўйиб, Нухриддин томон сураркан.

Яна фотоаппарат чакнади. Пакана коньякдан бир хўплади ва балда рақсга тушгандай ҳаракат ила Нухрид-

диннинг қўлидаги стаканни унинг оғзи томон қисталанглаб, мажбурлади. Нухриддин ичмади. Пакана норозиланди ва ортига бурилди-да, «Чачи», деганча ичкари кириб кетди. Ичкаридан Пакананинг додлагани келди-ю, яна сукунат ҳукмрон бўлди.

— Нух, — деди ичкаридан Миланинг овози, — дипломатни тез олиб кир!

Нухриддин кирган заҳоти Мила дипломатга ёпишди, кулф рақамларини териб, очишга уринаркан, буйруқ қилди:

— Нух, тезда унинг уст-бошларини кий. Ташқарига чиққанда энкайиб, пастрок бўлишга урин, шляпасини ўзидай қўндириб ол!

Нухриддин ўликни ечинтира бошлади. Дипломатни очган Мила чироқни ёқди.

— Ишлар жойида, — деди ва Нухриддинга қаради.

— Кўтар дипломатни!

Ташқаридан тез келиб тўхтаган машинанинг овози келди.

— Энди ишлар чатоқ, — деди Мила ва лаҳзада ҳаракатсиз котди. — Тез бўл, Нух! Қочамиз!

Улар остонага етмасдан, эшикнинг у томонида икки қуролланган қора кийимли киши йўлни тўсди. Нухриддиннинг томоғига алланима тикилиб қолгандай бўлди. Мажолсиз қўлидан дипломат тушиб кетаёзди. Нухриддин кўзларини юмиб олди. Қарсиллаган ўқ овозидан даҳшат-ла кўзини очганда, икковлон пистолетларини тутганча ер тишлаб ётар, ўликларнинг орқасида қора плаш, шляпали одам икки қўлида пистолет турарди. У пистолетлардан бирини чўнтагига соларкан, хатлаб ўликлар устидан ўтди-да:

— Мила, сен шу ерда тур. Ўқ овозини эшитган заҳотинг ташқарига югур, биринчи машинага ўтир, — деди ва Нухриддинга юзланди: — Шляпани ердагиникига ал-маштир.

Ўзи эса чапдастлик билан ўликларнинг биридан қора плашни суғуриб олди.

— Мана буни кий, ортимдан дипломатни кўтариб чоп, — дея буйруқ берди.

Икковлон ташқарига чиқишди. Нухриддин оғир дипломатни кўтарганча, халоскорининг ортидан чошиб борарди. Халоскор орқарокда турган қора «Волга» олдига зумда етди ва машина эшигини очди. Нухриддин орқа эшикка етиб улгурмай, пистолет варанглади. Юриб турган машина ўчиб қолди. Шу кезде орқа эшикни очиб

ултурган Нухриддин ҳайдовчининг ёнбошлаб қолганини кўрди. Халоскор шарт эшикни ёпиб, Нухриддинга: — Нариги машинага, — дея буюрди.

Улар машинага чопдилар. Аввал уйдан учиб чиққан Мила, сўнг эса Нухриддин орқага ўтирди. Халоскор рулда қийшайиб ётган бу машинадаги ҳайдовчини ҳам суғуриб ташлади-да, ўзи ўтирди. Машинани тез орқага қайтарди. У паст-баланд йўлда ўта хушёрлик ва эпчиллик билан рулни бошқариб борарди. Кўзи олисларда. Миқ этмас, бор эътибори йўлга қадалганди.

Нухриддиннинг томоғи қуриб-қақшаб қолган. Тупугини ютай деса, оғзига сўлак тўпланмасди. Қақраган томоғидан аччиқ оғрик сизмоқда эди. Машина шу қадар даҳшатли учардики, тепаликларга кўтарилиб, пастга шўнғир, анча-мунча одамнинг бунга юраги дош беролмас, машина тепага ўрмалаганда Нухриддин ўриндикка қапишар, шўнғиганда эса боши машина томига тегаётганди. Шундай бўлса-да, у аҳён-аҳёнда Милага кўз ташлар, ундан ўзига таскин қидирар, бўлган воқеалар уни тамоман шошириб қўйган. Ҳали ким билади, уларни не қисмат кутиб турибди? Рулдаги одам ким, уларни қаерга олиб кетмоқда? Шунча даҳшат ичида бу ўй ҳам ҳукмрон эди миясида. Фақат биргина сўз, халоскорнинг остона хатлаётиб, Миланинг номини атагани таянч бўлиб турарди, холос.

Чамаси, Мила ҳам ушбу ўйлар гирдобида эди. У ўғринча қараб қўяётган Нухриддинга хотиржамдек туюлар, яна ким билсин? Бир жойга етганда халоскор тезликни пасайтирди, рулга қўлини қокди-да, русчалаб:

— Как хорошо, засады нет! Этому помог твой дружок, Мила, — деди ва машинани чапга қайирди. — Мила, — давом этди у яна, — мен машинанинг шофёри-ни ўлдирганимда передатчикни улоқтириб юборганман. Бемалол гаплашавер. Қирол қалай?

— Отнинг устида! — жавоб қилди Мила.

— У ҳақиқий Қирол.

— Шундай.

— Пакананинг ҳам, наригиларнинг ҳам плани чиқмади, — кулди халоскор.

— Сен туфайли, — гап қистирди Мила уни ўзига яқин олиб.

— Қирол ҳамма нарсани олдиндан кўра билади. Кўрдингми, нотавон кимса ҳам қандай қўл келади? Бекорга уни жўнатмаган. Шунингдек, сени ҳам. Пул буюрганники, ҳеч кимга ишониб бўлмайди. Ҳаммада иштаҳа кар-

най. Ол-са-ю, бермаса, берса ҳам қайтариб олса. Борганда «Помощник»дан турма саломини етказиб қўясан.

Мила бош ирғади. Бу пайт машина худди Нухриддин лошни оқизган жарга ўхшаш жойга, кўприк қаршисига келди. Помощник рулни чапга буриб, нишобликка тўхтатди.

— Нарсаларни олиб тушинглар, — деб дархол машинадан тушди. Нухриддин дипломатни, Мила Нухриддиннинг сумкасини кўтарганча пастга тушдилар.

— Плашни машинага ташлаб қўй, — деди Помощник Нухриддинга, — эгаларига буюрсин.

Нухриддин буйрукни адо этди.

— Энди, мени плашим сенга совға. Мен, ўзи усти-бошларни бир кун кияман, холос. — Помощник шундай дея уларни кўприк томон бошлади.

Кўприкнинг ўртасига етишганда, ортларидан қаттиқ шарақлаган ва қарсиллаган товуш эшитилди. Ўгирилиб қараган Нухриддин машинанинг жарга кулаётганини кўрди.

Кўприкнинг бу юзида, чамаси, эллик-юз метрлар ичкарида, нотекис ўрмон қўйнида иккита машина кутиб турган экан. Помощник уларни «Жигули»га ўтказди.

— Мана шу жигит сизларни Тожикистонга етказиб қўяди, — деди ва мағрур юрганича иномарка рулига ўтирди.

«Жигули» ўрнидан кўзволди. Ҳайдовчи ёш, сочи сийрак, калбош йигит бўлиб, ёқимтойгина эди.

Унинг чехрасидан, ўтиришидан хавф-хатарнинг иси келмасди. Меҳмонлар орқа ўриндикда ўтиришар, ҳайдовчи бардочоқдан егулик нарсаларни олиб, олдинги ўриндикка қўйди. Минерал сувни уларга узатди. Нухриддин талпиниб, ютоқиб сув ичди. Тамадди қилишга сира ҳуши йўқ эди. У яраланган қушдай сўниб борарди. Бир зумда кўз ўнгида шунча воқеа содир бўлди. Бундай воқеаларни кинода кўрарди. Ҳаётда ҳам юз бериши мумкин экан. Томошабин бўлиш бошқа экан-у, ичида бўлиш бир дахшатнинг ўзи экан. Ҳаш-паш дегунча, олтита банда нариги дунёга равона бўлди. Халоскор бўлмаганида, Мила иккови хайр-маъзурни насиа қилишларига бир баҳя қолганди. Бу ўйлар унга тинчлик бермаган сари, ичида титроқ туриб келар, иситмаси кўтарилиб, қўл-оёғидан жон чиқаётганга ўхшарди.

Мила ўзини тез тутиб олди. Ҳайдовчининг камгаплигига қарамай, анча-мунча нарсаларни суриштирди. Халоскорнинг исми Колька экан. Ҳайдовчининг гапига қараганда, уни «Ствол» ҳам дейишар экан.

— Ствол бўлсаёк, Колька ундан ўк чиқаради, дейишади, — деди ҳайдовчи. — У бу ёқларнинг эркатойи. Менга кўп яхшиликлар қилган. Бор нарсасини ҳеч кимдан аямайди, ўта қўли очик. Уни «Добродетель» ҳам дейишади. Хамма яхши кўради. Айниқса, аёллар ўзларини оёғи тагига ташлашади.

— Арзийди, — деди шунда Мила. — Уни бир кўрган аёл севиб қолади, бунга шубҳа йўқ, — яқунлади гапини у.

Бу гап Нухриддинга игнадек санчилди.

— Ҳатто, — гапини давомлатди ҳайдовчи, — Валька деган бир хиссиёти жўшган қиз уни деб жонига касд қилган.

Мила чуқур хўрсинди. Нухриддин яна эзилди. У айб ўзидалигини билар, ёнаётган танаси ичра юрагини куйдираётган бу хўрсиниқ ва Колька тўғрисидаги гапларга чидашдан ўзга чораси йўқ эди. Бугунги соқов билан... Энди пушаймон. Унинг тили кесилганини ҳам кейинроқ билди. Ҳозир, иккинчи бор, бошқа аёлга қарамасликка оинт ичар, аммо ичидагини сиртига чиқара олмаслигига ҳам амин эди.

Ҳайдовчи машинани тўхтатди. Соатга қаради, уч бўлганини айтди. Машинадан тушиб, орқа юкхонани очди-да, эзғиланиб кетган иккита-учта катта бозор сумка-халталарни олди ва машина ичига узатиб, дипломатни мана шу лаш-лушлар ичига бўшатиб олиш кераклигини айтди.

— Катта йўлга чиқамиз, — тушунтирди у. — Мен бу йўлдан доим бозорчиларни ташийман. Йўлдаги «исковучлар» мени танишса-да, баъзан титкилашиб қолади. Улар дипломатларни, айниқса, жуда суядилар.

Нухриддин инқиллаб ташқари чикди. Лабига сигарет кистирди.

— Гугурт чақиш мумкин эмас, — деди ҳайдовчи. — Йўлга чиқайлик, кейин чекасиз.

Нухриддин ёндирғични чўнтагига солди. Мила ҳашпаш дегунча юкларнинг расамадини келтирди. Ҳайдовчи бўшаган дипломатни йўл ёқасидаги пастликка отиб юборди. Шундан сўнг машина ўнгга қайрилди-да, вариллаганча тепалай бошлади, ҳеч қанча юрмай, каттакон асфальт йўлга чиқиб олди.

— Соат тўртларда хуторга етамиз, — деди ҳайдовчи Милага, — унғача дам олаверсангиз ҳам майли. Хутордаги холаминикида қоламиз. Эртага кеч соат 9 гача у ерда бўласизлар. Ташқарига чиқмаганингиз маъқул, хутор кичкина, участкавойнинг бурни жуда ўткир. Кечқурун хутор яқинидан спецпоезд ўтади. Ўшанга ҳаракат қиламиз.

Нухриддиннинг кўзи кетар, ногоҳ чўчиб уйғонар, Мила эса киприк қокмас, шу кўйи хуторга етиб келишди. Машина ўчгач, итларнинг хургани эшитилди. Ҳайдовчи калит солиб, панжара дарвозани очди. Ҳовлида чирок ёнди. Машинадан ташқари чиққан Мила жунжикди. Изғирин елар, қор учқунаётган эди. Ҳайдовчи уйнинг эшигини, сўнг ортга қайтиб панжарани очди. Машинани уйнинг эшигига тўғрилади. Иккала каттакон бозор юкини туширди. Милани ичкари бошлади. Уни юклар билан иккита кенг сим каравотлар тўшоғлиқ турган хонага олиб кирди. Хона иссиққина эди. Сўнг ташқарига чиқиб, Нухриддинни уйғотиб келди. Кейин машинани жойлади. Улар кирган хонага қайта кирмади. Мила билан Нухриддин каравотларга чўзилдилар. Мила ўрнидан кўзғолди-да, эшик зулфини солиб, чирокни ўчирди. Нухриддин инқиллар, қоронғида шипга боққанча кўзи юмилмасди.

Мила деярли ухламади. Колька Қиролнинг одами, Ҳайдовчи эса Колька фойдаланиб юрган тирикчилик бандаси эканига шубҳаси қолмади. Бўлиб ўтган воқеаларни таҳлил қилиб ётди. Демак, Мила бу ёққа жўнашидан олдин учрашганларидаги Қирол айтган гаплар ўз тасдиғини топди. Албатта, Қирол манави ландавурга ишонмаслиги турган гап. У пулнинг кўп қисмини шахсан ўзи, одамлари кузатувида олиб кетган, аммо қолган пул ҳам оз эмас экан-да. Қирол айтганидек, бу пулни ҳар икки томон олиб қолишга уринди.

— Биринчи бу ишга Пакана уринади, — деганди ўшанда Қирол. Тулки Қирол буни сезган. Қандай қилиб сезган — буёғи Милага ноаён. Юкни олганлардан эса, бу ҳар доим кутилади. Қирол уларни ландавур Нухриддин билан лақиллатди. Бир хашаки йигитнинг суратини кўришган-у, бу ишни уч кишига топшириб қўя қолишган. Қиролнинг Миласи ва Колькаси уларнинг етти ухлаб тушига ҳам кирмаган. Эҳ, тулки Қирол! Агар Колька бўлмаганида нима бўларди? Миланинг минг тусга кира олиши ҳам рол ўйнамасди. Нухриддин билан ўққа учишларига бир сония қолди, холос. Колька... Колька... Демак, Колька юк билан баробар Нухриддин тушган жойда бўлган. Токи Пакана дипломат билан келгунча биқиниб ётган. У келгунга қадар уйдаги воқеалардан хабардор бўлиб турган. Соқовнинг найранглари тушунарли. Колька менинг кирганимни ҳам сезган. Аёлни сойга улоқтирилишининг гувоҳи. Пакана ичкари киргач, унинг Ҳайдовчисини тинчитган. Яқингинадан уйда юз бераётган воқеани кузатиб турган.

Паканадан қутилганини ҳам билган. Шунда, кейингилар келган. Улар нега Паканага шунча фурсат беришди? Тўғри, дипломатнинг Нухриддин лақмага тегиши, топширгани ҳақида ҳужжат керак. Пакана ҳам, Нухриддин ҳам уларга пашшачалик эмас. Қиролга эса, Пакана тайёрлаган сурат етиб борса, бас. Қиролнинг ютуғи фақат Колька. Бошқа гап йўқ. Қирол... Қирол... Шунча калласи билан яна бачкана ишларни ҳам қилганига нима дейиш мумкин? Ҳар тўқисда бир қусур...

Мила қачон кўзи илинди, билмади. Уйғонганида атроф ёруғ, ташқарида анча қор ёғиб қўйгани деразадан кўриниб турарди. Соатига қаради, саккиздан ўтиб қолибди. Эшикни очиб, коридорга чиқди. Афтидан, ошхона бўлса керак, ўша томондан семиз, лапанглаб юрувчи кампир чикди. Коридордаги Милани кўрди-да, ташқарига имо қилиб, кафтини бошига шапка қилди. Демак, ташқарида милиционер бор. Мила оҳиста ошхонага кирди. Кампир қаршилик кўрсатмади. Ошхонанинг хира дарчасидан машинанинг очиқ моторини кавлаётган ҳайдовчи, аравачали мотоциклига оёғини қўйиб турган участкавой кўринди. Участкавой энгашиб, иягини кўлига тиради. Алламбалолар деди. Ҳайдовчи машина бардочоғи томонга ўтиб, ароқ олди ва яна кавлаштириб кружка чиқарди. Арокни очиб, қуйди. Милиционер юзини икки томон қоқиб, кружкани симирди. Чўнтагидан ниманидир олиб газак қилди. Ҳайдовчи чўнтагига «қис-тиргач», милиционер жўнаб кетди.

Мила бироз ўтгач, кампирнинг осифлик турган пальтосини елкасига ташлаб, ташқари чиқди, ҳовлига ўтиб, ортига қайтди. Ошхонада кампир билан гаплашиб ўтирди.

Бир пайт машинани юргизиб қўйган ҳайдовчи кирди-да, Милага, бемалол овқатланиб, дам олиб ўтиришларини, ўзи эса поездга ўтқазиб жойларини ўрганиш учун кетаётганини билдирди.

Мила кунни кампир билан ўтказди. Нухриддин туз тотмай ётаверди. Кампир бало экан, сира Милани зериктирмади. Аввалига ҳаётдан нолиди, сўнгра яхши замонлардан, ёшлиғи, шўхликларидан, ота-онасидан, ҳайдовчига ўхшаш бебош жиянларидан жағи тинмади, кунни кеч қилди. Айниқса, Мила унга бироз пул берганида, ҳаракатлари тезлашиб, яйраб кетди.

— Хозир Анастасья келади. Унинг келадиган вақти бўлди. У келса, менинг жағим тинади, сени анеқдотга кўмиб ташлайди, — деди кампир мамнун.

Мила кампирнинг шу гапини уқди. Қолганларини элас-

элас-элас эшитиб, маъкуллаб, ўз хаёли билан банд ўтирди. Бироз танаффус қилди. Нон ушатиб, мураббо еди. Ширин чой ичди.

— Вой, эсим курсин, — деди шунда кампир. — Нега пирог пиширмай ўтирибман? Пирокка хушинг қалай? Мен магазинга чопиб келай. Ул-бул олиб келаман. Сен яхши қиз экансан, сени бир меҳмон қилишим керак.

Мила ундан қутулганига шод эди. Шунда Нухриддин эсига тушди. Бурни жийирилди. Бирок, негадир ийди. Бечора. У ҳам шу жойларда сарсон-саргардон юрибди. Бундай кунлар бошига тушишига Мила сабабчи. У дарҳол стаканга ширчай қилиб, Нухриддиннинг олдига кирди. Ранги бир ҳол ётган Нухриддинга чинакам раҳми келди. Уни истаса-истамаса суяб тургизиб, иссиқ чой хўплатди. Анов соқов билан тутган тутумини кўргач, кўнглига қадалиб қолган нафрат бўй бериб турганига қарамай, ҳозир Нухриддиннинг кўнглини кўтаргиси, унда ўзига ишонч туйғусини ҳосил қилишига кўмак бергиси келди ва:

— Азизим, бардам бўл, ҳаммаси ўтиб кетади, хали биз... — деди-ю, ўзини минг мажбурламасин, «бахтли бўламиз» деган жумла бўғзидан чиқмади.

Нухриддин эса, шунчалик деганига ҳам шукр қилди, сал жонланди. Милага ўта аянчли ишонч билан термулди. Мила уни қучганини сезмай қолди. Аста-секин Нухриддин ўзига кела бошлади.

Нухриддиннинг ёнида, унинг қўлини ушлаб турган Мила хонадан чиқиб, ғойиб бўлди. Кута-кута тоқати тоқ бўлган чоғда у пирог кўтариб кирди. Нухриддинни мажбурлаб едирди.

— Анастасья холани бошлаб қирайми, анекдот эшитасанми? — деди Мила кулимсираб. У ён-бу ён аланглаб қўйди ва негадир жиддий тортди.

— Ми... — Нухриддин қолганини айта олмади. Мила унинг оғзига кафтини босди-да, шивирлаб деди:

— Номимни атама, деворнинг ҳам қулоғи бор...

Нухриддин девор томон ағдарилиб ётди, кўзи илина бошлади.

Мила кўп нарсани олдиндан ҳис қиларди. Унинг ми-ясига, ҳайдовчининг фикри ўзгариб қолса-чи, деган хаёл келди. Дарҳол сергак тортди. У нега мунча йўқолди? Ҳозир ҳеч кимга ишониб бўлмайди. Шериклари олдига кетган бўлса-чи? Қоронғи тушиши билан поездга олиб бориб, жўнатиш мақсадида бир жойга етказиб, тунаб кетишлари ҳам мумкин-ку? Мила Нухриддинга қаради.

У ухлаб қолган эди. Бирдан-бир йўл — жўнаш керак. Анҳорнинг кўпригидан ўтаётиб, Колька беҳуда қўлига телефон рақамини қистириб қўймади. Тез шахарга бориб, унга телефон қилиш керак. Нухриддин-чи? Ёлғиз жўнагани маъқул. Орқадан дум бўлса, бир аёл ва бир эркакни дарҳол тутишади!

Мила узок ўйлаб ўтирмади. Олдиндан режалаштириб, тайёрлаб қўйган сувқоғозларни олди, юклар ичидаги пачка банкнотларни битталаб ўраб чиқди. Қўли-қўлига тегмай, ўралган пулларни танасига айлантириб ёпиштира бошлади. Бели ва қорни айлантириб ёпиштириб бўлгач, қора матодан махсус тайёрланган, хоҳлаган жойи бир-бирига чиппа ёпишувчи юмшоқ камарни тақди. Махсус сийнабанднинг кураклар устига ёпилувчи халтасига ўралган пулларни териб, сийнабандни тақиб олди. Қолган пуллар махсус панталъон ён чўнтақларига жо бўлди. У бу ишларни тез фурсатда, чаққонлик билан бажарди, ўзига қарашли нарсалар ичини титкилаб, пули ва капсулаларни олди, фотоаппарат плёнкасини чиқариб, ён чўнтагига солди. Сўнгра кийинди. Кенг юбка ва жемперда у семиз ойимчага айланди. Коридорга чиқди. Унинг бахтига иккала кампир барматухани уриб, ўзлари билан ўзлари оввора, қарга ўйинига мук тушган эдилар. Уларга кўринмай, чиқаверишдаги эшик олдидан ўтди. Ташқарига боқди. Айни кўз илғамас ғира-шира тушган. Этикчасини оёғига илди, ипини тортди, қаддини ростлади-да, илғакдаги эрталаб ёпинган пальтони кийди. Илғакдаги кампирнинг рўмолини олди-да, кўзигача тушириб, бошини ўради ва хайр-маъзурни насия қилди.

Қоронғи тушган эса-да, ердаги қордан атроф кўз илғагудек оқиш, кўчадан ўтаётган анча-мунча одамлар эътиборини тортмасликка ҳаракат қилиб, катта йўлга етиб олди. Катта йўл серқатнов, машиналар чироқларини ёққанча у ён-бу ён возиллаб ўтмоқда эди. Машина тўхташи кийин бўлди. Бемаҳалда туртинган кампирни олиб кетишга кимнинг кўзи учиб турибди? Буни англаган Мила дарҳол тусини ўзгартирди. Уни кўрган биринчи машинаёқ тўхтади, орқасига бироз тисарилди-да, олд эшик очилиб, ҳайдовчи унга мулозамат қилди. Ортидан эса такси кўринди. Мила таксига қўл силтади. У секинлади. Аввалги машина эгаси сўкинганича, эшикни қарс ёпиб, жўнаворди. Мила таксига ўтирди. Таксининг ичида икки йўловчи, олдинги ўриндикда, ҳайдовчи ёнида эркак киши, орқада эса аёл ўтирарди. Мила аёл ёнига жойлашди.

Бир соатдан ортиқ йўл босилгач, такси аста-секин

шахарга кира бошлади. Шунда Мила вокзалга боражанини айтди. Хайдовчи дарҳол машинани чапга бурди, турли кўчаларга бурила-бурила, вокзалга яқинлашди. Хушёр ўтирган Мила тўхташни буюрди ва хайдовчига пул узатди. Машинадан қийналиброқ тушди. Тушиб бўлиб, эшикни ёпаркан, ўзига қараб анграйиб турган хайдовчини кўрди. Машина бироз ўрнида турди, оғзи очилиб қолган таксичи, машинадан тушиб, мункиллаб кетаётган семиз кампирдан кўз уза олмасди.

Мила такси жўнаб кетганига ишонч ҳосил қилгач, аста автобекат томон йўналди. Телефон буткасига етиб келиб, рақамларни терди:

— Твоя МилаЯ, — деди телефон гўшагига ва сал ўтмай қўшимча қилди: — Вокзалда.

Гўшакни илгач, будкани тарк этди, сирғаниб йиқилмасликка тиришган кампирдай, қўлларини қанот қилиб, таксилар тўхташ жойига охишта йўл олди. Перронда у ён-бу ён ўтаётганлар кампирни четлаб ўтишар, Мила атрофни яширин, хушёр кузатаркан, наздида, унга ҳеч ким эътибор қилмаётганига ишонар, кампир юришни ўрнига қўйиб, йўлдан ўтиш жойига интиларди. Унинг қўлтиридан тутиб, йўлдан ўтказиб қўйдилар. Инқиллаб, такси тўхташ майдонига етиб келгач, киоск олдига борди ва кутиб турди.

Орадан ҳеч қанча вақт ўтмай, оёғининг тагига машина келиб тўхтади. Мила машинага ўтирди.

— Салом Колька, — деди Мила.

— Нима бўлди? — сўради Колька.

— Деярли ҳеч нарса.

— Почта қани?

— Ўзимда.

Машинани тўғри йўлга буриб, Колька унга қаради. Семиз кампир шундоққина Милага айланиб қолганди.

— Қойил, — деди Колька. — Қиролга тан бермасликнинг иложи йўқ. У дунёда бор имкониятдан фойдаланади. Мила, қани, гапир, нима юз берди?

— Ҳозирча ҳеч нарса.

— Шеригинг қани, Серёга бирон балони бошладими?

— Юрагим сизди. Икковимиз юришимиз хавфли эканини ҳисобга олиб, ўзим йўлга чиқдим. У Серёганинг ҳоласиникида, хуторда.

— Серёга-чи?

— У эрталаб, вокзалдан кўз-қулоқ бўлиш учун кетганича келмади.

— Бошқа ҳеч ким келмадими?

— Йўқ. Нуҳридин оғриб қолди.

— Да-а, — машинани яна бурди Колька, бироз ўй сурди, сўнгра: — Серёга... Серёга... да... — деди ва ўнг кўлини рулга бир уриб кўйди.

Бироз юриб, машинани йўл четида турган уч-тўрт автомобиллар орасига кўйган Колька, чаққон тушиб, эшикни очди. Милани рўпарада чироқ ёниб турган ертўлага бошлади. Бу хилват кабак эди. Улар энг қоронғи жойдаги столга ўтирдилар. Кабак чоғроқ, гавжум эмас, одам сийрак эди.

Колька бошидаги телпакни олиб кўйиб, ўрнига чарм шапкача кийди. Унинг боши тақир қирилган, кечаги сочлари йўқ эди. Мила уни фақат ички туйғу орқали таниди. Ташқи кўриниши сира Колькага ўхшамасди. Колька дарҳол келган официантга буюртма қилди:

— Ичкилик? — сўради официант.

— Бренди, — деди Колька ва жимиб қолди.

Мила официантнинг кетишини кутди. У кетгач гап бошлади:

— Серёга-а...

— У мени кузатди, — гапни бўлди Колька. — Мени соат иккидаги Москва поездига чиқариб юборди. Ҳозир ҳеч кимга ишониб бўлмайди. Тўғри қиласан. Ҳар ҳолда, энди тинч бўласан.

— Мен-ку, майли, минг тусга кириб етиб оламан, — чуқур хўрсинди Мила, — лекин, Нухриддин ҳалок бўлмаслиги керак.

— Сен уни севасан... — тик қаради Колька.

Миланинг кўзига ёш қалқди. Официант ассарти билан бренди келтирди.

— У бўлмаганда, Колька, сени безовта ҳам қилмас эдим, — хомуш сўзланди Мила, — Илтимос, уни кутқар... Тўғри, сени ҳам излашяпти, аммо...

— Мени кўп излашган, лекин Серёга... Серёга... — такрорлади яна Колька.

Официант ромштекс келтирди. Қўл урилмаган брендини очиб, рюмкаларга қуйди ва кетди. Колька билан Мила овқат ейишга тутиндилар. Қуйилган рюмкага ҳеч бири тегинмади. Миланинг иштаҳаси йўқ, озгина гўшт кесиб, овзига солди. Кўлидаги санчки ва пичокни тарелкага қўйди.

— Колька... — деди Мила.

— Демак, сен қайтаверасан, — Миланинг гапини бўлди Колька, — аммо Серёганинг фикри ўзгарган бўлса, изингдагилар сафи кенгайди... Наригилар аёл кишини излашмайди, шеригингни излашади. Серёга — сени.

— Мендан хавотир олма. Мен эркак киши киефасида ҳам кетавераман, фақат Нухриддин...

— Тирик топсам, уни ўзим билан олиб кетаман, — оқатланиб бўларкан, деди Колька.

— Раҳмат.

— Фақат сенга ишонишим керак, — оғзини артди Колька.

— Менга ишонавер, мен ҳеч қачон хиёнат қилмайман.

— Серёга ҳам шундай эди... — Колька ўйланиб қолди, — эркаклардан кўп номардлар чиқадиган замон бўлди ҳозир.

— Энди, турамиз, поезднинг келишига оз қолди, — деди Мила.

Уни яна шартга бўлган Колька қатъий:

— Мен ўргатишларини ёқтирмайман, — деди.

— Фақат, илтимос, Колька... — Мила парча қоғозга ёзилган ўз телефон рақамини узатди.

— Кўп илтимос нимадандир дарак беради.

Мила бошқа оғиз очмади. Колька официантни чорлади. Улар тез ташқари чиқиб, машинага ўтирдилар. Колька машинани таксилар кўп ўтадиган кўчада тўхтатди. Мила тушибок, биринчи тўхтаган таксига ўтириб кетди.

Колька хуторга етиб келганида, айти поезд жўнаб кетадиган вақт бўлганди. У машинани хуторга кираверишдаги чакалакзор орасида қолдирди. Энг аввал, участкага борди. Қоровулдан участкавойнинг бугун ҳаммаёкни тинчитиб, уйга кетганини билди. Айти муддао. Тез одимлаб, Серёганинг холасиникига келди. Нарироқдан, пистирма йўқмикан, деб кузатди. Ичкарида бўлса-чи, деган ўй билан тайёрланиб олди. Тўсиқдан сакраб ўтди-да, уй эшигини очди, коридорда бир муддат атрофга кулоқ тутди. Кекса аёлнинг хириллаган хурраги эшитиларди. Тўғрига юрди. Кулоғига бўғиқ ва қисқа ингроқ кирди. Ингроқ чап томондаги эшиқдан келгандек туюлди. Колька пистолетни ўнг қўлида тутган-ча, шартга эшикни очди.

ХП 6 0 6

Эшик қўнғироғи чалинди. Мила халатини кийди-да, эшикни очди. Остонада Нухриддин турарди.

— Нух! — деб юборди у. — Кир буёққа, — деганча хўмрайиб, кеккайиб турган Нухриддинни қўлидан ичкари тортди, кириши билан унинг бўйнига маҳкам осилди.

— Нух... Нухим... Азизим, ҳаётим... — тинимсиз искай бошлади у, Нухриддин эса ҳайкалдай қотган эди.

— Биладан, мендан хафасан, мендан аразсан, — гапира кетди Мила. — Шароит тақозоси шу эди. Иложим қанча? Азизим, барибир сенинг келишингни билардим...

Бу илиқлик Нухриддинга таъсир этди, йўлга чиққандан буён ўз юрти томон яқинлашаркан, ва ниҳоят марказдан машинага ўтирар экан, ёмон кўриб қолган Миласини кўз олдига келтирар, ичида «ҳеч қачон кечирмайман», дея газабланар, яқинлашган сайин юраги орзиқар, ундан бўлган арази умуман кечишни, унинг олдига бормасликни маслаҳат солар, ўзига-ўзи сўз берар, аммо Миланинг олдига бир кириб ўтишни, бўйнига осилиб, узрлар айтса, кўнглидаги қаҳрли гапларни тўкиб, аразлаб, азоблашни кўзларди. Ҳозир, худди ўзи кутгандай, кўзлаган мақсадининг мавриди келганди. У бундан лаззат туяётганди.

Мила эса буни олдиндан кутган, Нухриддиннинг ожиз томонини яхши билар, шу боис ҳам юрак-юрагидан унга меҳр кўрсатар, гўё йўқолган ўғли топилган муштипар онадай, унга пой-патак бўларди. Нухриддиннинг қўлидан дарҳол сумкасини олди. Ва яна нишонга урди:

— Бола-чақанг тинч-омон, келган кунимдан буён зимдан хабар олиб турибман. Кичкинанг ҳали уйда. Каттанг мактабга бориб келаётир.

Мила Нухриддиннинг уст кийимларини ечишга тутинди. Тез чўкиб, ботинкаси ипларини ечди. Нухриддин таслим бўлди, гина-кудурати кўтарилди.

Мила дунёда энг азиз одамидай уни меҳр ила меҳмонхонага олиб кириб, пару-болга ўтқазди.

— Ҳаммасини гаплашамиз, сени шундай соғиндимки, — Мила ўзини қўярга жой тополмай, елиб-югуриб дастурхонга нарса таширди.

— Нега бунча қолиб кетдинг? Ўша куни Колька бордими? — ошхона ичра сўради Мила, ёғ қиздиришга оловни ёқаётиб.

— Борди. Бормаганда худо билади, нима бўларди.

— Шофёр бирон нима...

— Аблах, уни Колька отиб ташлади.

— Кўрдингми? Билгандим.

— Турсам, сен йўқсан, мазам баттар қочаётган эди. Ташқари чиқсам, ҳеч ким йўқ.

— Мен сезиб, кетиб қолган эдим.

— Нега менга айтмай кетдинг?

— Сен менга боқиб турсанг, сени ўша алфозда ташлаб

кетолмасдим... — Мила ювилган меваларни келтирди. — Қолаверса, тагин, бегона бир аёл-бир эркек, тез қўлга тушардик.

— Шунинг учун мендан кечдинг?

— Сендан ҳеч қачон кечмайман, шароит шу эди.

— Ёзиб қолдирсанг...

— Қандай қилиб? Мумкин эмас эди. Шофёр қачон келди? — Нухриддинга қаради Мила коньяк қуяркан.

— Сендан кейин.

— Анча кейинми?

— Қоронғи тушиб қолганди.

— Вақтида улгурибман. Ўзи келдими?

— Йўқ, шериги билан.

— Нима қилишди?

— Сени сўради. Шу заҳоти халта-сумкаларни титкилади. Кейин томоғимдан бўғди. «Топиб бер қанжирингни», деди.

— Хўш?

— Шериги мени уриб, тепа бошлади.

— Шофёр-чи?

— У индамай қараб турди. Нариги мени полга ётқизиб, эзиб ташлади. Пачоғимни чиқарди. Шофёр ҳам ёпишиб, қаёққа кетганингни айтмасам, ўлдиришларини айтди.

— Кейин-чи?

— Мени каравотга боғлашди. Оғзимга латта тикиб кетишди. Шундан кейин ҳушимдан кетиб қолдим. Бир вақт кўзимни очсам, ҳеч ким йўқ. Нафас етмайди, томоғим қақраган, коп-қоронғи. Хаммаёқ жим-жит.

— Улар яна қайтиб келишдимми?

— Фақат, шофёрнинг ўзи келди.

— Келиб нима қилди?

— Менга яхши муомала қила бошлади. Оғзимдан латтани олди. Ипларни ечди. Биз тарафда эканини айтди. Улар уни ҳам уриб, сени топиб беришни талаб қилишибди. Колькани жўнатиб, қайтиб келаётганида, станцияни кузатиш учун борган экан, ўша ерда ушлаб олишибди. Кейин ҳамма нарсага мажбурлашибди.

— Мени излашибдимми?

— Ҳа, сени.

— Хўш, кейин?

— Сени топиша олмабди. Уни яна калтаклашибди.

Кейин, ҳалиги мени урган нусхага уни олиб бориб, ўрмонда йўқот, дейишибдиммиш. Ўзини машинасига ўтказиб, ўрмонга олиб кетаётган экан, монтировка билан бошига урибди...

— Сал одам ишонадиган эртак бўлса ҳам гўрга эди, — Мила яна ошхонага ошиқди. Гўшг қовуришга уринар экан, деди: — Ҳозир, жонгинам, мен ҳозир, — тезда жаз-жуз қилиб, қозон қопқовини ёпди. Келиб жойига ўтирди.

— Кейин нима бўлди? — сўради у Нухриддинга тикилиб.

— Кейин, хуллас, улардан қутулганини, сенинг эсон омон кетиб олганингни айтди. «Агар у қўл-пўлга тушган дами, нақ Колька пешонамдан тутунли тешик очарди», деди. Шу пайт, қаёқдан пайдо бўлди, Колька бино бўлди. Чамамда, мен ҳушимдан кетиб ётганда, хонага кириб, бикиниб турган экан.

— Ҳўш, Колька?..

— Нима қиларди, пешонасидан ўзи айтгандай тутунли тешик очди. Ҳа, олдин шофёр ўзини унинг оёқларига ташлаб ёлворди.

— Колька кўнмадимми?

— Йўк, олдин Колька ундан кеча ўзи берган пулни, кейин менинг пулимни қайтаришни талаб қилди. У дарҳол қайтарди.

— Қайси пулингни?

— Менинг сумкамдаги пулни ҳам олиб қўйган экан. Кейин отиб ташлади.

— Колькани мен юборган эдим, — деди Мила.

— Сен?

— Ҳа, мен. Энди, мендан эшит, — коньяқдан бир ҳўплади Мила ва гапида давом этди: — Сенинг кўзинг илингач, мен шофёрдан гумонсирай бошладим. Ички бир овоз эсинг борида этагингни йиғиштир, дер эди. Пулни олиб, жўнаб юбордим. Кўрдингни, лақиллаб ўтираверганимда, шофёр билан шериги бизни гумдон қилиб, пулни уриб кетишаркан. Биласанми, буни қаердан сездим?

— Йўк.

— Ўша кунни, сўнгги кўприқдан ўтаётганимизда, Колька менга қороз тутқазди. У телефон рақами ва шаҳарнинг номи эди. Шу эсимга келди-ю, буни беҳуда бермаган, деб ўйладим. Яна, тагин билмадим. Мен хавфни олдиндан сезаман, Нух.

— Ахир, шофёр Кольканинг одами эди-ку? У нега айниди? — сўради Нухриддин.

— Шундай эди. Шуни билки, бизнинг ишда ҳеч кимга ишониб бўлмайти.

— Колька ўзи олиб борганди. Яна йўлда Колька тўғри-сида чакана гапларни гапирмади.

– Ҳаммаси ёлғон. Шунақа. Улар шундай одамлар.
– Унда нега бизни йўлдаёқ ёки кампирникида гумдон қилиб қўя қолмади? — елкасини қисди Нухриддин.
– Унда Колька яқинда эди. Уни жўнатиб бўлиб, бу ишга қўл урди.

– Колька шу ерда экан-ку.

– Колька уни лақиллатган. Соат бешгача ушлаб турган. Сўнг поездга ўтириб, жўнаб кетган. У Колька кетди, деб ўйлаган. Колька эса кейинги станцияда тушиб, жойига қайтиб келган.

– Нега бизни Кольканинг ўзи жўнатиб қўя қолмади? — Нухриддин устма-уст савол берар, товадаги гўштнинг хиди кучайиб кетганини сезган Мила ўрнидан қандай туриб кетишни билмай, охири узр сўради.

Товоқда ҳовури кўтарилаётган гўштни олиб келаркан, унинг саволига жавоб қилди:

– Улар Кольканинг тутумини билишади. У отнинг қашқаси, шу боис, бизни эргаштириб юра олмайди.

– Уларни ахир, отиб тугатди-ку?

– Эҳ, нодоним, улар битта-йккита бўлса экан...

– Олти киши ўлди-ку, ахир?

– Улар олти киши эмас, азизим.

Нухриддин жим қолди. Бир оздан сўнг у:

– Мила, Пакана ўзи ким эди? — деб сўради.

– Связной. Иккита катта куч ана шундай одамлар орқали боғланадилар. Улар пашшачалик қадри йўқ одамлар. Ўртадаги занжирни узиб қўйишга тўғри келганда, энг чирик жойи ўшалар.

– Қирол уни танийдими?

– Қизик савол берасан. Шунча юк, шунча пул нега унинг қўлидан ўтмоқда? Биз Қирол билан уникида бўлганмиз.

– Илгари-я?

– Ҳа. Қирол ҳеч қайси ишга аввал ўзи ишонч ҳосил қилмай қўл урмайди.

– Сени ҳам олиб борганми?

– Мени, кейин боришим, уни танишим кераклигини у олдиндан режалаштирган.

– Унда, нега ўзингни жўнатиб қўя қолмади?

– У ерда сен катта рол ўйнадинг. Сен борганинг учун Колька ва менга иш осон кўчди.

– Пакана ҳар икки томондан ҳам қўрқмади-ку?

– Гарткам дунё бу. Пул тўлиқ бўлганда, у хунар кўрсатмаслиги мумкин эди. Бир қисм бўлгани учун, усти-

га-устак сени лакиллотиш осонлиги сабаб, у бунга кўл урди. Қирол пухта ўйламаган бўлганда, Паканага шу қисм пул катта бахт эди. У бирорта овлоқ мамлакатга қочиб, кайфини суриб юрган бўлармиди.

— Уни қандай ўлдирдинг?

— Пакана хонага кириши билан мени кўрди-ю, хушидан кетди.

— Нега?

— У илгари ҳам хушдан айрилаёзганди. Унинг устига, у Қиролни алдамоқчи эди. Суратда сенга пул топширди, ахир. Қиролга пул ўрнига шу сурат борар эди. Пулни сен уриб кетган бўлардинг.

— Аблах! Кейинги машина Пакананинг одамлари эмасмиди?

— Йўқ. Пакана, сен овзидан тил қидирган мочағар билан шерик эди. Шерик деб ҳам бўлмайди. У вақтинча керак эди, холос. Ўртада сен фойдаланиб қолдинг, Паканага фойдаси тегмади, — Мила ўрни келганда узиб олди.

Нухриддин ерга қаради. Бу билан Мила Нухриддиннинг келгандаги сиёқини тўла кесиб ташлади, бир чўқишда уни ҳаддига тушириб қўйди ва вазиятни тўла ўз измига олди. Нухриддиннинг популдириги пасайди.

— Ол, ичамиз, гап билан бўлиб, гўштни совутиб қўйдик, — дея Нухриддинни яна бир оз суяб ҳам қўйди.

Гўшт ейишга тутинишди. Шунда Мила:

— Ўзбекистоннинг гўшtidан тузукроқ е! Оёғинг қалтираб келгандирсан? Соғайгунингча қараган аёлга ҳам ҳартугул куч сарф қилгансан, — дея хужум қилди.

Нухриддин ичида: «Бу шайтон ўша, мени даволаган баришнаникига ҳам бориб, кузатиб турганми?» деб ўйлади-ю, даромад қилди:

— Нима, мени эркак кишига тўғрилаяпсанми?

Мила хохолаб кулиб юборди:

— Омади гап-да, — деди у кулгудан ўзини тўхтата олмай.

Нухриддин мамнун илжайди, у ўзимни оқлаб олдим, деб ўйлаганди. Миланинг хулосасини кутмаган эди. Мила яна Нухриддинга ён босган оҳангда:

— Зўр эркаксан. Гап йўқ, — деди ва бир хўрсиниб, — сенда не айб?

— Невлай.

— Чинакам! — яна фикрини тасдиқлади Мила.

— Бўлса бордир, аммо хотинлар кўпроқ жирраки бўладилар-ку?

— Рашкчи, жиззаки, урушқоқ аёлларнинг асл муддаоси бошқа нарса, азизим. Мол-дунё деган нарса бор. Уларнинг шиори: «Эрдан ажрадинг — пулдан ажрадинг».

Нухриддин бу нохуш мавзуга чек қўйгиси келди, коньяқдан қуйди, ўз ҳаракати ила Миланинг фалсафасини сўндирди. Яна бошламасин, деб уни саволга тутди:

— Мила, сен у ерга қачон бординг? Колька билан бирга эдингларми?

— Мен ўзим бордим. Колька ҳақида ҳатто билмас эдим. У икки кишини ер тишлатганда, биз ҳам кетдик, деб ўйлагандим.

— Сен қачон бординг?

— Бунинг нима аҳамияти бор?

— Мен учун аҳамиятли.

— Колька билан бирга бўлгансан, демоқчисан-да? Библиб қўй! Ҳаёт қил учида турганда, бундай нарса фақат сенинг юрагингга сиғиши мумкин. Энди, алам қилса ҳам бир гапни айтай... — Мила шундай дейишга деди-ю, негадир тилини тишлаб қолди.

Нухриддин бор диққати билан унга тикилди.

— Майли, қўявер, арзимаган гап... — Мила олмадан олиб ея бошлади.

— Мила, мен кутяпман...

— Ке, қўй, менинг туганмас фалсафам жонингга ҳам теккандир.

Нухриддин Мила гапни айлантирганини фаҳмлади.

— Мила, — деди у, — нега мен билан баланддан туриб гаплашасан?

— Сендан ақлим пастлиги учун.

— Киноясиз гаплашайлик, Мила.

— Киноя эмас, тўғриси айтяпман. Ахир, сизларда ақлли одам фақат эрақлар-ку, тўғрими? Аёл киши хамиша бир поғона паст юриши керак, шундай эмасми, азизим?

Миланинг энди устунликни тўла қўлга киритганига иккисининг ҳам шубҳаси қолмади. Нухриддин ҳам, Мила ҳам ўз хаёлига берилиб, анча жим ўтиришди. Жимликни биринчи бўлиб, Мила бузди:

— Биз, Колька билан иккимиз, бир-биримизни билмаган ҳолда бир объектни кузатган эканмиз. Бу Қиролнинг пулни эҳтиётлаган спектакли эди.

— Сен уйга қандай ва қачон кирдинг, Мила?

— Тагин, атай бостириб кирди, деб ўйлама. Сизларнинг иккалангиз қолганингизни билиб тургандим. Адирда ўтириб, сўнг ҳаммомга кирганингни ҳам кўрдим. Ҳаммом-

дан чиқиб, уйга киришингни кутдим. Анов соқов хушёр эканини, Пакана унга беҳуда ишонмаганини билардим. У сени маст қилиши, маст ҳолатингда маишатга берилганингни суратга олиши керак эди. У ўз вазифасининг биринчи этапини муваффақиятли уддалади. Вақт тифизлашмоқда эди. Мен бу топда аллақачон дераза ортида турардим. Аёл киши-да, бир дақиқага сенинг оташин бўсаларинг, ўтли кучоғинг уни элитди. Мен эсам, қулай фурсатдан фойдаланиб қолдим. У сенинг кучоғингдан чиқиб, фотоаппаратни олиш учун хонага кирди ва қисматини топди. Пакананинг келишига санокли дақиқалар қолган эди. Мен дарҳол соқовнинг кийимларини кийиб, унга айландим. Қолгани ўзингга аён.

— Сен худди унинг ўзи бўлиб қолганинг, — хайрат ила сўзланди Нухриддин.

— Мен унинг ҳатто юришигача ўрганиб олгандим. Пакана келибок, у ётган уйга кириб қолиши мумкин эди. Уйда мебел йўқ. Битта икки ўринли каравот. «Кундошим»нинг жасадини йўқотишдан ўзга илож йўқ эди.

— Мен уни жарга ташлаб келгач, сен у бўлиб чиққанингда, нақ юрагим орқага тортиб кетди. Кейин Паканани қандай ўлдирдинг?

— Қизиқсан, азизим. Корейс хотинни тинчитганимда ҳам икир-чикирларни сўрайвериб, безор қилганинг. Сенга аллақачон одам ўлдириш қизиқ ва сирли нарса бўлиб туюлмалиги лозим эди. Сен эса биринчи синф боласидай қизиқсан. Милиционерни ўлдирганимизда ҳам шундай қилганинг. Яна ўз кўзинг билан кўриб туриб, ёрдам қила туриб... Баъзан сенга тушунмай қоламан.

— Барибир, Колькага тан бердим, — деди Нухриддин.

— Колька арвоҳ. У истаган пайтда, истаган жойида ҳозир у нозир. У Қирол билан у ёқда бирга бўлган. Унинг асл шогирдларидан бири. Нега ичмаётирмиз? — изоҳини тўхтатди Мила ва коньяк куйди. — Чўмилиб олишинг керак, Нух. Ахир, йўлдан келдинг. Қани, ваннага. Мен ҳозир, тоза кийимларингни тайёрлайман.

Нухриддин ваннага кириб кетди. Мила лабига сигарет кистирганча телевизорни ёқиб, кино кўриб ўтирди.

У ҳозир шунчалик масрур эдики, Нухриддин келиб, гўё хаёти тўлалик касб этди. Қани энди, Қирол бўлмаса! Қани энди, Нухриддин оиласидан кечиб кетолса! Дунёнинг бир бурчига кетишса!

Негадир Мила, яқиндан бери гоҳида шундай хаёлларди. Чексиз осмонларга учиб кетгиси келарди. Фақат

Нухриддин билан. Нахот у Нухриддинни севиб қолган бўлса? Бу севги, буни тан олиш керак, дерди у ўзига-ўзи. Авваллари ўзида зоҳир бўлаётган ботиний ўзгаришларнинг барчаси Қирол сабабли, деб ўйларди. Йўқ, Нухриддин туфайли экан. У тинч, тотув ҳаёт истаётганди. Энди, кечлигини билса-да, гарданида қанча иллат ва ёвузлик ўтирганини ҳис этса-да, ўзи учун ғайритабиий бу эзгу орзуларини сира қуволмас эди. Сўз эмас, инсоннинг ҳаёти ҳам отилган ўқдек экан, қайтариб бўлмас экан. Кимнинг аравасига чиқсанг, ўша аравада кетиб қолар экансан. Арава узоқ кетган сари ундан тушиш мушкуллашиб боравераркан. Қандай аравага чиқиб қолишнинг ҳам сабаблари кўп, албатта. Ўша, онаси товукнинг бошини болта билан чопган кезлари, унда сесканиш деган нарса барҳам топиб бўлганди. Ўн уч ёшида кўча кўрган қиз, ким қаёққа етакласа кетаверди. Алмашилиб турган очлик-тўқлик, кайфу сафо ва хўрлик уни ана шу ўзи танлаган-танламаган, идрок қилолган-қилолмаган аравага миндирган бўлса, ажаб эмас.

Шуларни ўйлаб, сўнгги пайтларда, унинг боши ғовлаб кетарди. Мана энди, ҳамёнида тўла пул, юрагини орзиқтираётган севги, тўлган ақлу идроки, тинч ҳаётга ошуфталик, ўзидан ҳам, атроф-муҳитдан ҳам қочишга, бикинишга ундаётган шуурий ҳисси уни кун сайин, соат сайин, дақиқа сайин ҳарсангтош янглиғ эзаётганди. Аммо, орқага йўл йўқ. Қаёқдан ҳам шу Қирол домига тушдим, деса, ўз хоҳиш-иродаси ила минган арава худди ана шу Қирол сингарилар қомига йўл тутган эди.

У ўрнидан туриб, Нухриддинга тоза кийимлар тутди. Нухриддин ваннадан кўтаринки кайфиятда чиқди. Миланинг тасавурида бир лахза бахтиёр оила, севимли эр, ўзи севган ишхона, ёру дўстлар, бола-чақа каби туйғулар гавдаланиб кетди. Нухриддин унга «Нима бўлди?» деганда, бу дунёга қайтди. Елкалари ўртасига чўкиб, осилиб қолган бошини ва қадини ростлади.

— Нима бўлди, Мила? — яна сўради Нухриддин.

— Ҳеч нарса, — деди Мила ва Нухриддиннинг кўксига хомуш бош қўйди, белидан қўл ўтказиб, диван томон етаклади.

— Шунчаки ўзим. Баъзан ўй босиб қолади.

— Ичгим келяпти, — деди Нухриддин коньякка қараб.

— Менинг ҳам, — қўшилди Мила. — Бугун тонг отгунча ўтирамиз.

— Ўтирамиз, — уни қувватлади Нухриддин.

— Ичиш қандай яхши, — деди Мила. — Айникса, севган кишинг билан...

Бу сўздан Нухриддин янада қувнади.

— Яхшиям, ўшанда Пакана тўлатган стакандаги коньякни ичмадинг, Нух! — меҳр ила тикилди Мила. — Ичсанг ўлардинг, Пакана унга сонияда эрийдиган таблетка ташлаб қўйганди.

Нухриддин, ўша дақиқани, бор оқибати билан кўз ўнгига келтирди чоғи, анчагача жимиб қолди.

— Мила, — деди у бирдан, — агар сен бўлмаганингда, ўлигим ўша ёқларда қолиб кетаркан.

— Колька бўлмаганда, иккимизнинг ҳам.

— Тўғри. Мила, сен қандай қилиб келиб олдинг?

— Эҳ, чепуха. Бу биринчи келишим эмас. Мен ҳар қандай чиғириқдан осонгина чиқиб кетаман. Мен... — деди-ю, қолганини бўғзига ютди.

У «Мен хоҳлаган тусга, хоҳлаган қиёфага кира оламан, қўлимдаги нарсани хоҳлаган нарсага айлантириб кўрсатишим мумкин», демоқчи эди, сирини яланғочлагиси келмади. Бунинг ўрнига диққат билан кутиб турган Нухриддинга:

— Эсон-омон Қиролнинг омонатини топширдим, — деди.

Вакт алламаҳал бўлди. Коньякнинг иккинчи шишаси ҳам охирлади. Миланинг кайфи ошиб қолди. Нухриддин унинг ҳеч бундай тез маст бўлганини кўрмаганди.

— Нух, — деди Мила бир вақт, қўлидаги рюмка чайқалди, озгина тўкилди ҳам. — Нух, — деди у яна, энди ўзи ҳам чайқалиб, — Нух, сен билан қандоқ яхши... Падарига лаънат... Бў-ў-риб ўлдиргим келади. Қ-қ-а-ани энди, у-у-му-уман йўқ бўлса, ер ютса... — Милани хик тутди, гапиролмай қолди.

Нухриддин ҳайрон. Мила солинган бошини сал қўтариб, лўк кўзлари билан секин у ён-бу ён қаради ва яна:

— Па-ада-ринга лаънат, — деди.

— Ким, Мила?

— Ўша... Ифлос... — кўзини юмиб, бошини қуйи ташлади. — Ўша... Қирол! — деди, бир оз ўтиб, ўша ҳолатда, яна, — у-у-у... яқинда ту-у-гайди...

Шу охирги луқмани айтди-ю, юзи билан столга ётиб қолди.

«Унга нима бўлди? — ўйлана бошлади Нухриддин. — Ҳеч бундай бўлмас эди-ку? Қирол бирон нарса дедимикин? Орадан бирор иш ўтган, шекилли?».

Миланинг бу ҳолга тушишини, ўзи учун муқаддас билган Қиролни бундай дейишини Нухриддин сира кутмаган эди. Асли-насли ваҳимачи Нухриддин устига Сулаймон тоғи бостириб кела бошлади. Кайфи бутунлай тарқаб кетди. Қуйиб ичди. Коньяк кайф қилиш ўрнига яна кўзини ярақлатиб очиб юборди.

Нима? Бирор кор-ҳол бўлиб, Қиролнинг ортидан тушишдикини? Мила ташвишли кўринган эди. Наҳот? Нухриддин ўзини кўлларига ҳалқа урилган ҳолда, томошабин одамлар қуршовида милиция ҳайдаб кетаётганини кўз олдига келтирди. Бутун дунёда гап. Оиласи нима бўлди энди? Қайнотасининг ғазабкор нигоҳлари... Душманларнинг заҳарҳанда қаҳ-қаҳаси... Ишлаган мактаби... Қишлоқдагилар...

Уни совуқ тер босди. Милага илашган кунига лаънатлар ўқий бошлади. Маликани, ўша пулга ўч Маликани энг кўпол сўзлар билан сўкишга тушди. Ўша, машинани берган қайнотасини ҳам кўшиб «ўқиди». У хонада тинимсиз у ёқдан-бу ёққа юрар, бошини фижимлар, ўйлари машъум чўкки томон кўтариларкан, бошига муштларди.

Эҳ, дунёга келмай тўнғиз кўпгур, Нухриддин, нима қилиб қўйдинг? Сенинг тенгинг шулар эдими? Миладан бошқа хурлиқолар кам эдими? Баднафслигинг охири бошингга етдими? Энди хурсандмисан, сука Малика?!

Тўша-тўғри, у жинойтчи. Шунчаки жинойтчи ҳам эмас, кабиҳ мафияга аъзо. Ҳа, аъзо! Бир томони контрабандист. Шунча ўлимнинг иштирокчиси. Битта қирғиз, битта корейс, битта милиционер... Ҳа, қаёққа боради? Группавой тағин. Уюшган жинойтчилик. Анов, сафарга жўнаётганда суратларни кўрсатган мафиоз буларни ҳам чиройли қилиб альбом безаб қўйгандир? Мана бу қанжикни ўлдирса ҳам кам. Болалари энди уюшган жинойтчининг фарзандлари! Нима қилиб қўйдинг, Нухриддин?

У иккала қўли билан бошини чангаллаганча диванга ўтириб қолди. Телевизорнинг овози қулоғига кирди. Тинимсиз отишмаларнинг, тарақа-туруқнинг шовқини. Телевизорни тепиб юборгиси келди. Шарт ўрнидан туриб, коньякнинг қолганини шишаси билан кўтарди. Шишани ерпарчин отди. Диванга чўкиб, тиззасига муштлай бошлади. «Уфф!» деб ўрнидан туриб кетар, бутун дунёни чилпарчин қилгиси келар, жунбушга келган шуурига ҳалокатдан қутқариши мумкин бўлган бирдан-бир умумбашар фалокат ўта кучли юпанч тарзида парвонадек ёпишарди — қани энди, дунёни сув босса ёки атом портлаб кетса, эртага

умумжаҳон уруши бошланиб кетса! Ер тескарисига айлан-сайди, одамзот кирилиб кетсайди...

Ўзининг ўлими саодат кўриниб кетди кўзига. Даст ўрнидан туриб, сервантдаги коньякдан яна бир шишасини олди. Тез очди-да, бўғзидан симира бошлади. Диванга ўтириб, яна қайтарди, шундагина у бор ғам-ғуссани унутди...

ХШ 6 0 6

Нигоранинг токати тоқ бўлди. Нахот шу пайтгача кел-маса! Бундай одати йўқ эди-ку! Баъзан ушланиб қоларди. Ўшанда ҳам телефон қиларди, қаердалигини, қачон кели-шини билдирарди. Нигоранинг қўнгли ҳечам бунчалик ғаш бўлмаганди. Машинада бирор корихол бўлдимикин? Бу фикр-ўйга бир неча бор келди. Юраги музлади. Яхши гапга ҳам, ёмон гапга ҳам фаришталар «омин» дейишарми-кин? Раҳмат акасининг баъзан бирор жойи илкис кўкариб қоладиган ҳоллари бўларди, шунда у ҳазиллашарди: ҳар хил вазиятда одамнинг дўхтирга тушиб қолиши бор, баъ-зан юрак чатоқ бўлади, авария бўлиб қолиши мумкин, ол-гач бундай юрса бўлмайди. Дўхтирлар ёмон одам экан, демайдими?

Ичиб, бирор улфатиникида «учиб» қоладиган одам эмас. Иш билан узоқроққа кетиб қолдимикин? Унда телефон қиларди-ю? Бир нарса бўлган. Эй, худо, энди-энди Нигора тиниб-тинчиганда, тўрт кунлик ҳаётда энди роҳатга эриш-ганда, адаша-адаша қўнглидаги одамни энди топганда, худо ўзинг асра, бу кўргилигингдан! Келар... Албатта келади!

Вакт ўтган сайин Нигора жуфтани йўқотган каптардай хурпаяр, «уфф» тортар, ўзини қўйгани жой тополмасди. Ўтирган еридан коптоқдай сапчиб турди. Қўнглига ҳеч нима сизмас, гўё портлаб кетадигандай, нариги хонага отилди. Ўғли билан қизи пишиллаб ухлаб қолибди. Улар-ни кўриб, бироз тинчланди. Улар ҳам бу кеч Нигоранинг ташвишли икки қўнғирогидан кейин хомуш тортиб қолиш-ди. Аяси у ён ўтса ҳам, бу ён ўтса ҳам, унга ташвишли тикилганча аввал ўғли, кейин қизи ухлади.

У соатга қаради. Соат миллари «килт» этмасди. Анови ингичка, нозиги эса Нигора қараса чўчигандай сакраб қўяр-ди, холос.

Соат тунги 11. Нигора Раҳматнинг ишхонасига теле-фон кила бошлади. Телефон ҳам худди ухлаётгандай хира-лик билан чақирарди. Чақираверди. Нигора ёрилиб кетай-деганда гўшакни қоровул олди. Нигоранинг гапларини зўрга

англаб етди. «Ие, бормадами? — деди-ю, анчадан сўнг: — Билмадим, соат беш бўлмайд кетган эди», — деб жимиб қолди. Нигора гўшакни ташлаб юборди.

Агар шу ерга соғ-саломат кириб келмаса, Нигора нима бўлса-бўлади... Фақат... соғ келса бас! Юрак қурғур, нима-нидир сезарди. Нигоранинг оёқларидан мадори кетди, турган ерига чўкиб қолди. Шу кўйи ўтираверди. Бошларини сикимлайвериб, сочларини алвастиникидай тўзитиб юборди. Кўзларидан иссиқ ёш тўкилди. «Ая, ая» деган сўзлардан ўзига келди, аммо қайрилиб қарамади. Икки фарзандининг елкаларидан тортиб, алланималар дегани ҳам қулоғига кирмади. Илҳом йиғлади. Охири, уччовлон бир жойга тўпланиб қолди. Жўжабирдай жонларнинг кўзи совуқ темир эшикда эди. Эшик эса девор...

Нима ҳам қиларди? Инсоннинг сабр қилишдан ўзга иложи йўқ. Бироқ Нигора тек ўтирмади. Не хаёл, не ўйлар билан телефон қилиб, имкон қадар Раҳмат акасининг дўст-қадронларидан суриштирди. Ҳеч ким жўяли сўз айтмади.

Соат ўн иккиларда уй олдига милициянинг машинаси келиб тўхтади. Ошхона деразаси олдида турган Нигоранинг, милиция газигини кўриб, юраги орқага тортиб кетди. Оёқлари бўшашиб, курсига ўтириб қолди. Ташқаридан ҳар хил овозлар ичида Раҳмат акасининг номини эшитди. Эшик тақиллаганда эса, унинг юраги қинидан чиқиб кетаёзди.

Эшикка йўналган Суманбарни тўхтатиб, ўзи шошилди. Оёқлари ўзига бўйсунмаётганга ўхшарди.

Мана, худди ўзининг кўнгли сезаётган гап. Охири энг кўп ўйлагани юз берди. Бу яхшиликдан дарак эмас. Боягина дилига ғулу солиб, айвонча рўпарасидаги чинордан қарға ҳам совуқ қағиллаган эди. Кўнғироқ чалинган сайин унинг қалтираётган кўли сурғични торта олмасди. Очди. Очди-ю, қаршисида турган милиционернинг юзига тикилди. Ажабо, унинг юзидан ҳеч нарсани уқиб бўлмасди. У шундай қиёфада турардики, юзидан одам хотиржам тортарди. Шу пайт милиционернинг қиёфаси сал ўзгарди, тунд ва ғамгин тус олди. Тамом, ҳозир айтади...

— Опа, Раҳмат аканинг хонадони шуми?

— Шу. Нима бўлди?!..

— Ҳеч нарса... Опа... Ҳозир, — дудмолланди милиционер ва ортига қайтди. Улар икки киши бўлиб келишди. Остонада тўхташди. Иккинчиси, ёши каттароқ, юлдузлиси олдинга чиқди.

— Яхшимисиз, болалар яхшими? — деди. — Опажон,

хеч кўркманг, иш юзасидан келдик. Тинчлик. Фақат кўркманг. Эрингиз шифохонада, унга хеч нарса бўлгани йўқ. Бироз мазаси қочган. Ҳозир ўзига келиб қолди.

— Нима, авария?..

— Йўқ, йўқ... Шуни аниқлаяпмиз. Муштлашишган. Сизнинг ёрдамингиз керак. Оғир жароҳат олмаган. Рухсат берсангиз, сиз билан озгина гаплашиб оламиз. Кейин кўргани борасиз, кўнглиз тинчийди. — Милиционер ичкари юрди. Хонага кириб, ўртадаги стол ёнига ўтирди.

— Энди, масалага ўтсак, — деди милиционер. — Мен шаҳар ички ишларидан, Соҳибовман, Алишер Ибрагимович, жинойт қидирув бўлими милиция катта лейтенанти. Буёқ ходимимиз — Одилжон Мирзааҳмедов. Ўзингизнинг исмингиз нима?

— Нигора.

— Биз Раҳмат аканинг иши бўйича сиз билан гаплашиб олишимиз керак. Хизматчилик, кўшнилариингиздан иккитасини чақирсак, нима дейсиз? Албатта, кеч бўлиб қолди, лекин заруратда, нима қиламиз? Кимни чақирсак бўлади? Одилжон, иккита кўшнини таклиф қиласиз. Аввалдан узр сўрашни унутманг.

Одилжон шу заҳоти чиқиб кетди. Чиқди-ю, унинг овози эшитилди:

— Опа, шу ерда турасизми?

— Ҳа, Нигорахонни кўшнисиман, — Маликанинг овози келди.

— Яна бир кўшнини чақирайлик.

— Мана шу уй Қумрихонники, ҳозир чақираман.

Одилжон уларни бошлаб кирди.

Уйга кириб келаркан, Малика:

— Тинчликми, ўзи? Нигорахон, телефонингиздан кейин ухлаганим йўқ эди. Бир маҳал қарасам, эшикда мелисанинг мошинаси турибди. Нима гап, деб чиққан эдим.

Бу пайт ичида Соҳибов уйни кўздан кечиришга улгурди. Кириб келган гувоҳлар билан саломлашди. Улар диванга ўтиришгач, Соҳибов:

— Сизларни зарурат юзасидан безовта қилдик, узр. Хизматчилик. Озгина гаплашиб оламиз. Раҳмат акамиз шифохонага тушиб қолдилар. Аҳволлари ёмон эмас. Бизнинг вазифамиз вазиятни ўрганиш. Опа, — Нигорага мурожаат қилди у, — аниқ жавоб беришга ҳаракат қилинг, бизнинг ишимиз енгиллашади, — столга диктофонни қўйди.

Нигора «хўп» дегандай ишора қилди.

— Уйларингиз шу холосми?

- Ха.
- Ҳовли-жойларингиз?..
- Йўқ.
- Камчиликлар қанақа? Масалан, пул-мул?..
- Нигора хайрон бўлгандек, бошини бир томонга бурди.
- Рўзгорда кийинчилик йўқми, дейман-да?
- Йў-ўқ, ўртача турамиз.
- Эрингизда катта пул йўқмиди?
- Йўқ. Ойликка яшаймиз-у...
- Ҳеч пул ҳақида, бировлар билан пул алоқаси борлиги ҳақида гапирармиди?
- Нигора боши билан «йўқ» ишорасини қилди.
- Бунақа нарсани ҳеч сезганмисиз? Фавқулодда кўп пулга кўзингиз тушганми?
- Нигора яна бошини сарак-сарак қилди.
- Яхши. Сиз ишлайсизми?
- Ха.
- Қаерда?
- Боғчада.
- Жуда соз. Биринчи турмушингизми?
- Йўқ.
- Биринчиси билан ажрашганмисиз?
- Ха.
- Исми нима?
- Умар.
- Фамилияси-чи?
- Насабов.
- Мен ҳаммасини сўрашим керак, яна кўнглингизга келмасин. Нима сабабдан ажрашгансизлар?
- Яхши яшамадик.
- Нега?
- Ичарди, чекарди... Ўйнардиди... Кўп урардиди...
- Ажрашганингизга қанча бўлди?
- Ўн йил.
- Бу одам билан қанчадан бери яшайсиз?
- Тўрт йилдан буён.
- Унғача турмуш қилганингиз йўқми?
- Йўқ. Бу киши иккинчиси.
- Орада бошқа ҳеч ким билан?..
- Йўқ.
- Болалар нечта?
- Иккита?
- Умарданми ё бунисиданми?
- Ўшандан.

- Бу кишидан-чи?
- Йўқ.
- Нега?
- Шуларни одам қилсак, бўлгани, дейишади ўзлари.
- Майли, бунинг дахли йўқ. Биринчи эрингиз ҳаётми?
- Ҳа.
- Ҳозир у қаерда?
- Билмадим.
- Ўша, сиз келин бўлиб тушган ҳовлида турадими?
- Турса керак. Яна билмадим.
- Қаерда ишлайди?
- Ҳеч қаерда ишламас эди.
- Нима билан шуғулланарди?
- Мен турган пайтимда уч марта қамалган эди. Кейин ҳам қамалибди, деб эшитдим. Биринчисида муштлашиб, кейин одам ўлдириб...
- Нечта одам ўлдирган?
- Иккита...
- Бирданигами?
- Йўқ.

Лейтенант жим бўлиб қолди ва тик турган милиционерга маъноли қараб қўйди.

— Умарнинг адреси, ўша, турган ҳовлингизни айтиб бера оласизми? Бу жуда муҳим.

Лейтенант адресни қайта-қайта сўраб ёзиб олди ва деди:

- У бу кишини танирмиди?
 - Ҳа.
 - Улар охириги марта қачон учрашган эди?
 - Келган эди. Бундан уч-тўрт ой илгари, битта шериги билан. Бизни, болаларни олиб кетаман, деди. Бироз жанжал қилди. Биз ҳеч қачон бормас эдик. Кейин кетди.
 - Бошқа келмадими?
 - Йўқ.
 - Ўша кунни бу киши билан жанжаллашгани йўқми?
- Рост гапиринг. Жуда муҳим бу.
- Йўқ. Бу киши уришадиган одам эмаслар. Жуда яхши гаплашдилар, меҳмон қилишди.
 - Чикишда Умар қандай чикиб кетди? Кўчага Раҳмат ака кузатиб чиқдими?
 - Йўқ, аммо у сўкиниб чикиб кетди. «Кўрасан-пўрасан», деди, ўзи одати шунақа, ичиб олса.
 - Сизгами, хўжайинингизгами?
 - Билмадим, кейин сўкинганини эшитдим.
 - Кейин нима қилди?

— Чикиб кетди.
— Шериги-чи?
— Уям.
— Шериги қанақа одам экан?
— Тузук, уни босиб турди-ю, бир неча марта «юр, кетамиз», деди. Охири кетишди.
— Умар бошқа келмадими, ҳеч? Роса эсланг!
— Йўқ.
— Телефонда угроза қилиб...
— Йўқ. Ўша бўйи кўринмайди. Нима, ўша бирон нарса қилибдими?

— Йўқ, шунчаки. Яна қайтариб айтаман, — деди лейтенант гапини дона-дона қилиб, — сиз биздан ҳеч нарсани яширманг, шунда бизга ёрдам берган бўласиз. Яқин ўртада ҳеч ким билан жанжал-панжал қилмаганми? Қўни-қўшнилари?..

— Ҳеч ким билан. Директори билан сал-пал айтишиб қолишган эди. Бошқа ҳеч ким билан.

— Қаерда ишлайди?
— Заводда.
— Қайси?
— Азотда. Нима, Раҳмат акамни?..
— Энди, опаммисиз, синглимисиз, ўзингизни қўлга олинг. Эрингизга ҳужум қилишган. Олдиндан айтяпман, у тирик. Қўркманг.

— Мана бу ҳар эҳтимолга қарши телефон номери. «02» ни биласиз. Ўзимиз ҳам келиб турамыз, бирор нарса эсингизга тушиб қолса, ёки бирор нарсани сезсангиз, телефон-пелефонда бирор гап бўлса, зудлик билан бизга хабар қилинг — деди, сўнгра лейтенант шифоҳона манзилени тушунтиргач, Нигорага қараб: — Қўркманг, тўғри реанимацияга борасиз, мен ўзим кўриб чиққанман, ҳозир бутунлай ўзига келиб қолган бўлса керак. Сизларга раҳмат, — дея тез кетишга чоғланди.

Малика милиция ходимларига эргашди. Соҳибов машинага етиб борганда, унга яқинлашди:

— Ука, нима бўлди ўзи?

Соҳибов бироз ўйлади-ю, паст овозда:

— Уни пичоқлашган, жароҳати оғир, ҳозирча бир нарса дейиш қийин.

— Вой, ўлмасам, — деди Малика ва уйига чопди.

Реанимация... Реанимация... Нигорани яна ваҳима қоплаб олди. Қўшниларига ул-бул деган бўлди-да, дарҳол йўлга тушди.

Нигора ташқари чиққанда, Малика ҳам чарм плашини кийиб, уйдан чикиб келаётган эди. Улар шифохонага шошилдилар. Кўчага чиқдиларда қатор турган машиналарнинг олдингисига ўтирдилар. Машина йўлда кетиб бораркан, Нигоранинг юраги гушиллар, кўзига ҳеч нарса кўринмас, қулоғи ҳам ҳеч нарсани эшитмасди. Милиционерлар тўғри айтишгандир... Бир нима бўлса, айтишарди, ёки қўркмасин дейишдимикин? Тирикмикан? Тирик кўрса бўлгани! Акси бўлса-чи? Нигоранинг кўз ўнги қоронғилашиб кетди.

Такси шифохона олдига келиб тўхташи ҳамоно, икковлон такси кирани ҳам тўлашни унутиб, шифохона эшиги томон чопдилар. Таксичи ҳайрон бўлди, бироқ тушунди, секин ортга бурилди. Реанимация бўлимини топиб келишгач, Нигора ўзини ичкари урди. Унинг ўпкаси халкумига тикилиб колгандек эди. Ичкарига қўйишмади. Киришга қўймаётган ҳамширага: «Раҳмат ака шу ердами? Раҳмат ака шу ердами?» дерди, холос. Оғзига бошқа калима келмасди.

Бир оз ўтиб-ўтмай новчадан келган, кўриниши ташвишли, опшок кийимда дўхтир пайдо бўлди.

— Кириш мумкин эмас, деяпман-ку сизга, нега кулоқ солмайсиз? — дерди ҳамшира.

Дўхтир эшик томон келди. Нигора, энди, унга ялингансимон, ҳозир ҳамма нарса шу дўхтирга боғлиқдай, унинг бир оғиз сўзи Раҳмат акасини ё бор, ё йўқ киладигандай тикилди, кўзларидан ёш қуйиларди.

— Кимга келдинглар?

— Раҳмат акага, — деди Малика шошилиб. — Мирсаидов. Кечирасиз, дўхтир, заводда ишлайдиган инженер, ҳозир хабар борди, бу ёқ боллари...

Малика Нигорага бир қараб, дўхтирга:

— Пичоқлашган экан, — деди.

Нигора бу гапни эшитиб қалтирай бошлади.

Дўхтир бошини ҳиёл буриб, «юринглар» ишорасини қилди, Нигора ва ҳамроҳини, чамаси, хонасига бошлади. Коридор тугагунча Нигоранинг сабри чидамасди. Ва ниҳоят, «Бош ҳаким» ёзувли хонага кирдилар. Дўхтир ўз ўрнига жойлашиб, диванга ишора қилди. Улар диваннинг қиррасига омонат чўқдилар. Ўтиришгач, Нигорага қараб:

— Хотинимисиз? — деди.

Кўзлари ҳамон ёшли Нигора бош ирғади. Дўхтир Маликага юзланди:

— Сиз-чи?

— Кўшниси.

Дўхтир бир оз жим қолди ва:

— Ёши каттароқ одамми? Шу ерда. Ҳамма чора-тадбирни қилдик. Қон керак, кўп қон йўқотган. Бизда борича қуйдик. Ҳозир қон, плазма жуда муаммо. Бошқа дорилар бор. Албумин йўқ. Энди, бардам бўласиз, опа. Ҳаракат қиляпмиз. Ҳозирча бир нарса деб бўлмайди.

— Қонни нима қиламиз? — деди Малика.

— Қариндош-уруғ, ака-укаси, ёр-дўстлари борми, ахир?

— Бор.

— Беради-да... Эрталаб шулар келиши керак.

Малика ҳамон қалтираётган Нигоранинг қўлтиғидан олди. Улар бош ҳаким хонасини тарк этишга чоғландилар. Нигора Раҳмат акасининг ҳозирги аҳволини ўйлаб, дили баттар хуфтонлашди. «Эй, худо! Тонггача ўзинг мадад қил!»

Малика Нигорани уйга олиб келди.

— Нухриддин акангизни қаранг, йўқлигини, — деди Малика уни ётоқхонага олиб кираркан. — Энди, Нигора, худо пошшо, бандаси нимаям қила оларди? Ажабмас, худога айтганингиз бўлса, ўзи мадад беради. Йиғлаган билан, бошни тошга урган билан бўлган нарса бўлди. Нимаям қилардик? Озгина дам олиш керак. Ётинг, мен шу ердаман. Ҳозир тонг отади. Тонг отса, қоннинг ҳаракатини қиламиз...

Тонг отди. Нигора ҳам, Малика ҳам мижжа қоқмадилар. Тонг саҳардан Малика Нигора берган телефонларга қўнғироқ қила бошлади. У, болаларни бир хабар олай деб, уйига бир кириб чиқди, холос.

У чиққанда Нигоранинг олдида Ҳалима опа ўтирарди.

— Тинчликми? Вой соғми?

— Соғ, соғ... — деди Малика.

Устма-уст қўшнилари кира бошлашди.

— Пичоклашибди... — йиғларди Нигора.

Малика билан Нигора яна шифохонага жўнадилар. Шифохонага келганларида, Раҳмат акасининг дўстларидан бир-иккитаси турарди. Улар дарҳол Нигора томон юрдилар.

— Биз суриштирдик, қўрқманг, Нигорахон, яхши бўлиб қолади. Ҳозир бир-иккита оғайнилари келади. Ҳаммамиз қон берамиз, — деди Акмал ака ва қўшимча қилди: — Қўнглингизга келмасин, Нигорахон, Москвага хабар-мабар бердингларми? Нима бўлса ҳам ўғилларида...

Нигора тушунди, демак, Раҳмат акаси оғир. Акмал ака бир нарсани билмаса, гапирмайди. Нигоранинг мазаси қоч-

ди. Малика зудлик билан ҳамширани чақирди. Унга ёрдам кўрсатишгач, бироз ўзига келди ва йиғлаб юборди: «Бу Умар маразнинг иши... Ундан бошқа ким бу ишни қилади?.. Одамкуш битта ўша!.. Тиш қайраб юрган бўлса, охири, шу ишни қилган. Умар ўзи дунёга Нигорани ейиш учун келган экан!.. Шу бечорани ўлдиргунча, Нигорани ўлдирса бўлмасмиди?.. Бир марта-ку, тирик ўлдирган эди...»

Нигора тўлиқиб, бўғилиб, инграниб йиғларди. Рўмолини кўзларига босиб олганди. Малика ва бир-икки ҳамшира нима қиларини билишмас, атроф-теварақдан ўтаётган одамлар бунга маъюс тикилганча, ғуссага ботиб, индамай кетардилар.

Малика чандон уриниб, уни базўр уйга олиб кетди. Уйга киришганда опаси Дилдора ҳам келган экан. Уни кўрган Нигора додлаб юборди:

— Бу Умар!.. Умар — бу! Хорамзада! Ўзингни бўйнигинанг узилса бўлмасмиди?.. Ундан қутилмадим-қутилмадим!

— Тузукрок гапирсанг-чи? Нима бўлди ўзи? — деди опаси.

— Опажон, Раҳмат акамдан ажраб қолдик!..

— Вой ўлмасам?! Ўлдими?.. — кўзлари катта-катта очилганча анграйди Дилдора.

— Там-о-ом!.. — Нигора ўкириб йиғлаб юборди.

— Нафасиззи иссиқ қилинг-э, — бақириб берди Малика. — Ўлмаган одамни ўлди, деб...

Нигора ўзини диванга ташлади.

— Маликаҳон, тирикми? Ўзини кўрдингларми? — Маликага юзланди Дилдора.

— Кўрмадиг-у, реанимацияда. Ўлди-пўлди деган гап йўқ. Нигораҳон қаёқдан олди бу гапни, билмайман? Ўша ерда хушидан кетиб, денг, бўлганича бўлди-да. Хали ҳеч ким ҳеч нарса дегани йўқ, ахир? Уйнинг куйгурлар, пичоқлашибди!

— Ким?

— Ким билади. Ким кўп ҳозир — ёмон кўп.

— Худо пошшо, бахтларига... — деди опаси. — Бу ёғи худодан. Ишдан келдим-у, телефон қилсам, Суманбар «Мелиса келди, аям дўхтирга кетди, дадам йўқ», деди. Нима бўлдийкин, деб, юрагим ҳовлиқиб чопдим-да. Келсам, уйда Суманбардан бўлак ҳеч ким йўқ. Сизлар дўхтирга кетибсизлар... Ўшаларгаям худо бордир... Эринг ҳеч ким билан урушмасди-ю? Нигора, ўзингни ушла, нима бўлса ҳам дарровгина ўлиб-негиб қолмас? Бошингни минг ёққа

урганинг билан фойдаси борми? Ўзингни кўлга ол. Кели-бок, бекор ўтирмай деб, қозонга бир коса овқат солувдим, қарай-чи, — дея ўрнидан турди.

Нигора: «Нега биз шунақа бўламиз, нега?» деганича, қайноқ кўз ёшларини тўкарди. Дилдора Малика билан ошхонада анча гаплашиб туришди.

Дилдора овқатни олиб кирди. Нигора қайрилиб ҳам бокмади. Хиқиллаб ётаверди. Малика сал тотинган бўлди.

Ўрнидан қўзғолган Нигора ётоқхонага кириб кетди. Суманбар ухлаб қолибди. «Илҳом мактабга кетдимикин», ўйлади Нигора. Ётоқхонага кириб ётди, турди, жони бир зум ором топмасди. Бир пайт мосовсаб яна ўрнидан турди. Нимадир кидира бошлади. Охири, бир дафтарчани топди. Ичидан қоғоз олди.

— Малика опа, — деди у ҳолсиз. — Мана шу телефонга қўнғирок қилинг, ўғли олади, армонда қолишмасин.

— Москвагами? — қоғозни олган Малика дарҳол телефон олдига кетди. Бир оздан сўнг: — Это Москва? — деди. — Я, я, из... Я, да, я Нигора. Да, Нигора. Послушайте. Отца убили. Нет, нет, ещё не умер. Очень тяжело. Врачи говорят нет надежды. В реанимации... Ў-а, узилиб қолди. Нигора, «Едем» деди. Адресни бермадик-ку. Яна телефон қилайми?

— Адрес бор. — деди Нигора. — Келишарканми? — у ўзини кўрпага ташлади, қўллари билан кўрпани муштлаб йиғлади.

— Анов ўлгур ҳам гумдони чиқиб кетди, шунақа кунларда, — қарғанди Малика Нухриддинни эслаб.

Бирдан телефон жириглади, Малика телефонга чопди.

— Нигора?

— Да, да...

— Эта Нигора?

— Да, да, Нигора.

— Я Улугбек старший, — деди телефон. — Мы летим. К утру следующему будем у вас. Как папа, есть надежда? — овоз тез гапирарди.

— Мы незнаем, очень плохо, — жавоб қилди Малика.

— Как попасть к вам? Справочная там не отвечает.

— Машиной, машиной — деб улгурди Малика.

Телефон «ту-ту»лаб қолди. Малика устига келиб олган Нигора ва Дилдорага қараб:

— Келишяпти, ўғиллари, — деди.

Нигора яна йиғлаб юборди. У йиғласа-да, кўнглининг каеридадир мадад пайдо бўлди. Энди, Раҳмат акаси ўлмади

коладигандай туюлди. У уйрониб олган Суманбарга «Жем-пиримни бер», деди. Яна Раҳмат акасининг олдига отланди. Эшик тақиллади, кимдир Маликани сўраб келди.

— Маликахон, — деди Дилдора. — Сиз ишдан қолманг. Ҳали ҳам катта раҳмат. Мен Нигора билан бирга бораман.

— Ишдан қолиб нима? — деди-да, Малика кўзғолди.

Нигора Дилдора билан реанимация олдига етиб борганларида Раҳмат акасининг тўпланиб турган дўстларини кўрди. Уларга илтижоли боқди. Ҳаммасининг юзида ташвиш, аммо ҳеч кимнинг дарҳол бир нима демагани Нигорага таскин берди. У ичкарига кириб чиқаётган ҳар бир оқ халатлига хавотир ила қарар, ичкаридан чиққан дўхтирнинг оғзини пойларди. Икки нафар дўхтирнинг чопгандек, шошилич кириб кетганини кўриб, оёқ-қўлларини яна жон тарк этди.

XIV б о б

Эшик очилиб, хонага Аап кирди. Қиролнинг кўзлари ёлқинланди, узоқ орзикиб кутилган жавобга интиқ қорачиклар ёнарди. Зумда ялтироқ музни қонсимон парда қолади. Ўлик юзига жон киргандай бўлди, чап қўли гўё ток ургандай қиска сакраш қилди. Ичига худди ҳаво сирмаётгандай ёхуд гавдасига нисбатан тор қафасга камаб қўйилган нотавондай ажабтовур ҳаракатланди, бир елкаси кўтарилиб, бири пасайди, юзлари бужмайди, тақир бошидаги ола, ўлик сочлари жонлангандай кимиради, этсиз, қирилавериб пўстдумбамонанд бўлиб кетган жағи ва туртиб чиққан ияги, калта кийғир бурнини турган жойида ботгандай қолдириб, олдинга чўзилди. Хиёл очилган лаблар орасида қора бўшлиқ пайдо бўлди. Ҳозир, шу туришда, у оромкурси устига ўрнатиб қўйилган, электр қуввати билан ғайриоддий кимираётган этсиз сўхтага ўхшарди.

— А-ап! А-а-ап!

— Бажа-а-лди.

— Қани?

Аап темирсимон панжалари орасида эзгиланиб турган қора матоҳни узатди. Икки томондан қўл баробар ҳаракатланди.

— Ох! — деди сўхта ғайриоддий ҳаракатлар қамсовида. — Ва ниҳоят... Ва ниҳоят... Соғиндим... Жуда соғиндим... — лаблари титрай бошлади, суяқдор панжалари матоҳни титкилар, тиззаларига ёзмокка уринарди.

— А-а-п! Хаммаси жойидами? Айтганим бўлдими? Ўшандай килиб, худди айтганимдай... Роса қийналдимиз? Туғилганига пушаймон қилдимиз? Неча бўлак? Санъатингни тўлиқ ишлатдингми? Ановлар қалай? Яхши тўла. Кузат. Дум йўқми?

Хайкалдай қотиб турган бесўнақай гавдадан ғижирлагансимон хиркирок овоз чиқди:

— Бажа-а-лди!

У ортига қайтди, қора дермантин қопланган қалин ва оғир эшик ёпилди.

Сўхта туришига хос бўлмаган энгил ҳаракат билан сапчиб оёққа турди. Қўлидаги матоҳни ёзиб, хира нур сочиб турган абажурга тутди, икки четидан тортди. У эркакларнинг қора турсикчаси эди. Резинкаларини чўзди, яна чўзди, роса чўзди... Рўпарага юрди. Юрганда ҳам ғалати лапанглаб, белларини ўйнатиб, керик оёқ тиззаларини ёнга, елкасини ортга ташлаганча, қўллари олдинга узалган ҳолда, орзусига етишган болақайдай қувониб, уч-тўрт кадам ташлади. Эғнидаги ўта қора халат чўнтагидан шода калит чиқарди, титкилай-титкилай бирини энгил ажратди, шифонер тешигига тикди. Зулф жиринглаб очилди. Шифонердан кергич-осқич олди. Плавкани унга кийгизди ва ҳар хил, қатор турдошлар ёнига оҳиста осди. Ўнг қўлини чап томон силтаб олди-ю, бир текис осиглиқ матоҳларни ўнгга қараб энгил силади. Қўл панжалари ўртага етганда ора очилиб ортда, иккинчи қаторда нозик, рангдор, чиройли турсикчалар намоён бўлди. Шифонер ичига бир замон тикилиб турди. «Етимчалар, — шивирлади унинг лаблари, — бахтиёр етимчалар...» Турган ерида бир зум қотди. Кўзлари юмилди. Бошини ортга ташлади. Бурун катаклари пирпиради. Ажиб ҳид туйгандай кайф қила бошлади. Ҳид... Ўша ҳид... Қандай маза... Қон, қон ҳиди... У беихтиёр калласи билан шифонер ичига кириб кетди. У ён-бу ённи ҳидлай бошлади. «Ҳақиқат, о, ҳақиқат! Сен борсан! Сен одамни масрур этасан! Ҳар кимнинг ҳақиқати ўзиники. У ўзгача, ўзгача... Турли-турли... Хамманики ўзига. Меники шу... Шу-шу-шу!..» Шифонердан қаддини ростлаб, эшикларни ёпди, кулфлади. Ярим ёй ясаб, худди раққослардек ортга бурилди. Журнал хончаси устидаги «Наполеон» коньягидан қуйди. Бошини ортга ташлаб, лабларини чўзганча, тамшаниб коньяк ҳўплади. Ярим рюмкани маҳкам тутиб, яна оромкурсига ястанди...

«Қандай яхши, қандай гўзал! О, мақсад, о, қудрат! О, ютуқ! Қандай соз! О, қасд! Қанчалик мукаддасан! Ҳаёт

қандай гўзал, қандай фараҳли! Мақсадга етиб турсанг, айтганинг бўлса! Эй, Худо. Ўзингга шукр, фақат ўзингга шукр. Сен мени ўзинг юборгансан, ўзинг! Бу миссияни менга ўзинг буюргансан! Осий бандангни ўзинг авф эт, ўзинг! Мен осий эмасман, сенинг кулингман, сенинг чизингдан асло чиққан эмасман. Шунинг учун ўзинг мадаккорсан, нимагаки жазм этсам бўлади, ўзинг йўл берасан, ўзинг йўл кўрсатасан, гуноҳкор бандаларингни менга рўбарў қиласан. Мен сенинг қасоскорингман, кулингман. Буюр, ҳаммасини бажараман, корингга ярайман. Ер юзини осийлар босиб кетди. Чинакам, бандангни бариси гуноҳ бандаси. Нима қилаётганини ўзи билмайди. Ҳақман, фақат ҳақман, дейди, холос. Улар нималарни ўйлашмайди, нималар қилишмайди. Сени унутишди. Сени йўқ, деб ўйлашди. Ҳар галгидек бир зум менга кулоқ сол! Чин банданнинг арзини эшит. Мана, эркакларни ол, кўр... Уларга барибир. Куни ўтса бас. Барча гўзаллар уларники. Уларга гўзал бўлса бас, сени унутишади, мени унутишади. У пайтда ҳеч ким эсларига келмайди. Бошқа эркакнинг қийналгани, азоблангани, даҳшатга тушгани, ҳаётдан тўйгани улар учун барибир. Ўзини ўйлайди, холос... Бировнинг хотини, жуфти ҳалоли, бировнинг онаси, бировнинг қизи, синглиси деб ўтиришмайди. Мақсадига етса бўлгани. Ўзганинг азоби — ўзганики.

Мана, Нилуфар нима бўлди? Мен кетдим, ҳа, арзиманг нарсанга кулоғимни ушлаб кетдим. Ўша пайтда қутилиб кетгани ердаги худо бўлмади. Сенга арзим етиб бормади. Ердаги шеринг мендан юз ўгирган эди. Тўғрими? Сизлар иккитасизлар. Бири сен, бири чўнтакдаги. Сен олижанобсан. Сенинг бағринг ўта кенг. Ердаги эса бешафқат. Сенинг ҳукминг камдан-кам адо бўлади. Уники эса доимо. Эҳ-хе, у нималарга қодир эмас. У меҳрибон, у ғамхўр, у жаллод, у қасоскор, у дўст, у душман, у қамоқ, у озодлик, у ҳаловат, у ташвиш, у кулгу, у йиғи, фарёд. У ҳукмдор, у малай, у ҳукм, у ижрочи, у ҳаёт, у ўлим, у кайфият, у ғам, у шаън, у ҳурмат, у вафо, у жафо... Эҳ-хе... Шундай! Нилуфар... У истаган қаср битди. Тўғри пул топиб, дейсанми? Йўқ. Алдаб, юлиб, яхши сўзлаб, ёмон гапириб битказдим. Шунақа, қаср ҳам битди... Ўзимчи, ўзим кулоғимни ушлаб кетдим. Хотин-чи? Хотин, ўша гўзал, мен севган хотиним, ўша куниёқ мен қурган қасрга битта бўйни йўғон, шўртумшукни олиб кирди. Нима бўлди? Мен баракларда қурт-қумурсқа, бит-бургалар билан келишиб яшадим. Менинг оппоқ кўрпамда у маза қилди. Мен

курган мрамор ховузларда чўмилди, мен севган ошхонада хотиним нозу ишвалар билан тайёрлаган таомларни еди, менинг ўриндигимда ўтирди, менинг пиёламда чой ичди, мен қат-қат олган хитойи сочиқларга артинди. Менга тегишли барча нарсани уники... Алқасос!

Ўзимни ўйладим. Ёнимда тўшпонча туриб, ўйнашларини жонажон гўшамда қолдириб, костюмни елкага илиб чиқиб кетдим. Иккинчиси нима қилди? Баттар қилди. Нима қилай, алқасос-ул минал ҳақ! Яна қасос! Буларга ҳеч қачон инсоф бермайди. Анавилар-чи, эркаклар, уларга нима бўлган? Уларни ҳам урганмисан? Башарият қайси асрда, қайси минтақада биринчи бор ақлини йуқотган? Менимча, ердаги Сенинг шеригинг пайдо бўлган асрда бўлса керак, адашмасам? Сен нега бунга йўл берасан? Уни жиловласанг бўлмай-дими? Кечир, жиловлама, у менга керак. Мен усиз, биласанми, нимага айланиб қоламан? Шунинг учун уни жиловлама! Иккинчисиз ҳам қудратлисиз, қай бирингиздан кечаман? Сен мени кечир, ердаги биз қумурсқаларнинг ҳаёти шунақа...

Инсоннинг бахтсизлиги икки нарсада, холос. Асли ўзи битта нарса, моҳияти бир, бироқ мундоқ қараганда, икки хил холос: нафс ва пул. Пул Сендек худо бўлгани учун мен унга ҳазиллашмайман. Мен иккинчисидан -- нафсдан қасд оламан, ҳа, қасд. Қасд! Бу мен учун муқаддас!

Қара, қандай кайф қиламан, уни ижро этган куним? Мана, энди йўқ. Қимир эта олмайди. Тан роҳати у ёқда турсин, кўзи билан кўриб қувона олмайди. У бадан, у сийналар, у келишган оёқлар энди унинг учун йўқ. У шивирлашлар, у ялинишлар, бир жисму жонга айланиб, бир-бирига сингиб кетишга уринишлар энди қасқда? Ўша кунги, ҳарир парда ортида, нимқоронғи ресторандаги суҳбатдошларнинг битта жуфти йўқ энди. Бу кайфу сафони у энди нариги дунёда кўради. Қандай гўзал санам... Топган экан-да. Топган-у, умрбод унинг кайфини сураман, деб ўйлаган. Нодон! Ҳароми!!! Сураман, ана энди, суравер!!!

Ёлғиз қолган аёл, энди, ўзимнинг кўйнимда. Шундай ҳам гўзал, сўлим бўладими, аёл, а? Бу қомат қайдан пайдо бўлган? Кўчада уларни кўргандаёқ бу гўзалликни англаб етган эдим. Ҳозир эса ўзимники! Фақат ўзимники!!!»

У кўзлари чирт юмилган ҳолда, ўтирган оромкурсидан ўзини ортдаги каравотга ташлади. Чуқур-чуқур нафас олганча, каравот чойшабини гижимлай бошлади. Тилларини чиқариб, чойшабни ялар, бирдан ғужанак-ғужанак бўлар, оёқларини узатиб юбориб, қорнини каравотга қадарди. Шу

топда, у ўз майлини ўзи истаганча, ўз ўлчови, ўз хаёли билан кондирмоқда эди.

Талай вақт ўтгач, ўзига келди. Кулчадай ётганча йиғлай бошлади. Бошларини икки қўли билан сиқиб, бир фурсат ҳиқиллади... Тинди. «Меникисан, истасам шу бугунок, ҳали эринг ўлимидан хабар топмаёк, меникисан, биласанми? Энди, сендан қасд оламан. Туфилганингадەк меники эдинг, меники. Истамасанг, йўлимга юрмасанг, сени ҳам ортидан юбораман. Ҳурлиқолардай танангни тупроқда чиритаман. Ҳозир... Йўк, эртага бораман. Бироз ўтсин. Вақт кўрсатади... Қандок чидайман? Ўша фурсат тез кела қолса бўлмайдими?.. Ҳозир бораман. Йўк! Ҳой, ўзингни унутма! Ахир, сенинг энг содиқ дўстинг эҳтиёткорлик-ку, нодон?»

Ўрнидан туриб, кўшни хонага чиқди. Магнитофон қўйиқлик, тумба ёнидаги оромкурсида Аап ёнбошлаб ўтирарди. Тумба тепасида чироқ ёниқ, яримлаб қолган «Қора болта» тўлатилган стакан... Тишлаб узилган колбаса, пачка «Марлборо». Хона тутунга тўлган. Афтидан Аапнинг кўзи илинганди.

Йўк, у уйғок, фақат кўзларини юмиб ётарди, холос. Бунақа кунда, «иш» килинғач, у одатдагидан ҳам камсукум бўлиб қоларди. Устма-уст ичарди. Бугун негадир ҳар сафаргидан ҳам хомуш. Бугунги «иш» оғир кўчмади, бироқ, негадир ғалати таъсир этди. У нима шунчалик эзаётганини тушунмас, хаёли қайта-қайта ўлжа томон учарди. Бирдан, унинг олдиға қайтиб боргиси келар, нима қилмоқчилиги эса мубҳам, ўзи ҳам англай олмасди. Бироқ, боргиси келарди. У билади, ҳозир ойнаға қарамаса ҳам, кўзлари кип-қизил, ичида сезилар-сезилмас, енгил, одамни беҳаловат, беҳол қиладиган титроқ ҳукмрон. Лекин дили ғаш. Авваллари бундай бўлмасди. Одамни нимта-нимта қилса ҳам, бундай ҳолға тушмаган. Нима экан бу? Нигоҳими? Туришими? Юз ифодасими? Нима? У ўзига қайта-қайта савол берарди. Уни кийнамади. У барча буйруғини индамай бажарди. Қисматига олдиндан тайёрдай, мардона тутди ўзини. Турсигини сўраганда, итоаткорона ечиб берди. Сўнг, ниҳоятда ақлли кўзлари билан Аапға тикилганча, тақдирини кутди. Ҳеч нарса демади. Биринчи зарбада, иккинчисида, ҳатто ничоқ санчилганда ҳам «финг» этган овоз чиқармади. Негадир Аап уни майдалаб, бўлаклаб ўтирмади. Рос-ти, қўли бормади, сира ҳам бормади ...

Аап илгари кушхонада, Қирол буюрган одамни ўлдирганда, ҳеч қачон бундай бўлмаган. Ёвузликнинг турли қиррасини ишға солмасин, эти жимир этиб қўймаган. Бу

сафар у ўзида ўзгариш, қандайдир силжиш ҳис этди. Бугун, негадир унинг мияси равшанланиб қолганга ўхшарди. Бу қандай хосият бўлди, ўзи ҳайрон. Қурбонининг ёнига чўнтагидаги ҳамма нарсани сочиб отди. Пичокни ҳам қолдирди. Нега бундай қилди, ўзи билмади.

— Аап, қоласанми?

Аап индамади, қимир ҳам этмади. Қулоғига қалин дермантин эшикнинг сассиз ёпилгани эшитилди, холос.

Сукунат...

«Иблис!» Бу сўз Аапнинг ич-ичидан отилиб чиқди. Ана шу биргина сўз, энди, Аапнинг ўз ўлчовидаги туманли фикрларига ёғду ташларди. У нега қийналаётганини шунда тушунди. Бу сўз Аапнинг Қиролга исёни эди. Бугун у биринчи марта Қиролга хиёнат қилди. Бу исёнми, хиёнатми, Аапнинг тўпори шуури унчалик ҳис этолмас, бироқ у англаб турган нарса — Қиролга итдек хизматкорлиги эди. Эвазига қўп нарса сўрамади. Унинг дарди корин эди, холос. Кийим унга барибир, ҳою ҳавас ўлик, яшашдан бирор мақсад бўлади, деган ўй бегона. Булар, шунчаки шаклланган тушунчалар бўлмай, балки, унинг ижтимоий келиб чиқиши, у дуч келган муҳитнинг меваси, тор миясининг фаолияти натижаси ўларок зоҳир бўлган. Ота-онасидан эрта етим қолган, довдир ва тенгдошлари орасида давангир, бесўнақай, пандавоқининг тўрт томони қибла, мехрибонсиз, тиргаксиз боши оқиб, дўппидеккина кишлоқдан тақдир тақозосига кўра бешафқат шаҳарга келиб қолган, ит ётиш, мирза туриш, бурга, бит, сувараклар, чивинпашшалар босган овлоқ масканларда, қимдир садақа қилган эски-туски увадаларда, раҳмдил кишилар оёғига илиб қўйган қийшиқ-мийшиқ, товони ейилган керзаларда довдирай-довдирай, худо ёрлақаб, манглайини Қиролнинг товонига уриб олган. Пешонасининг шўрлигини у шу кунгача, тўғрироғи, яқин-яқингача англамаган. Яқиндан бери у Қиролга ўзининг энди керак эмаслигини сезиб қолди. Ана шу тугён унда исён кўтарган бўлса, ажаб эмас. Тўғри-да, у девдай кучини Қиролга сотди. Бефарқ одам ўлдирди. Буйрукни бехато бажараверди. Қиролга айни Аапдек манқурт керак эди. Қирол роса унинг ёғини олди. Қиролнинг салтанати учун ўта ақлли одамлар керак эмас, балки жисмонан кучли, табиатан тобе унсурлар айни мўддао. Шу боис ҳам гапирганда, фижирлаган овози тушунарсиз, устига-устак «р» товушини айтолмаганидан янада гап-сўзи ноаниқ Аап, катта олинган гуваладек, Қиролнинг деворига яхши ўрнашган эди. Қолаверса, бичилган буқадай, беминнат. Ай-

никса, дунёда пулга ружу қўймаган баччағар битта шу — Аап бўлса керак. Бу ҳам нур устига нур. Қирол унинг айни шу жиҳатини ҳурмат қилади. Бировнинг хотини, онаси, синглисига ҳеч қачон тажовуз қилмаган. Балки, шунинг учун у ўзидан олдинги жаллодларга нисбатан узоқроқ жони танидадир, яна ким билади? У ўзининг миясига ўрнаган хира идроки доирасида бир тўхтамини билади: ўзидан олдинги итоаткор кул ўлган. Демак, у ҳам ўлади. Бу ҳақда ҳеч ким унга индамаса ҳам, ишора қилмаса ҳам, сўнги пайтларда буни тан олган. Аслида, унинг ҳамма нарсага парвойи палак, гўё қўғирчоқдай бураб қўйса юраверади. Аммо, шу — ўзининг интихосини билгани кизик.

Бугун Қиролга номардлик қилди. Кўз остига олинган курбонни кушхонада сўймади, бўлакларга ажратмади. У кўнгли нимани истаса, шуни қилди. Боши оққан томонга олиб борди, нега пичоқ урди ўзи ҳам билмади. Шундай қилиб, у Қиролнинг чизифидан чиқди...

Аап стаканни тўлатиб-тўлатиб ича бошлади. Чеккиси келди. Сигаретни биринма-кетин улади. У ҳамма нарсани симириб тўймаётганди.

Ичкаридан яна Қирол чиқди. Бироз Аапга қараб турди. У ўтирган ерида чайпалиб, гандиракламоқда эди. «Бунга бир бало бўлган», ўйлади Қирол. Бирдан фикри ёмон нарсаларга кўчди. Унинг бундай одати йўқ эди, ахир. Даров Аапнинг ҳамма чўнтақларини тинтди. Ҳеч нарса йўқ. Демак, у из қолдирган. Сурат қани, сурат? Аапни яна қайта кавлади. Аблах, бир ишни бошламас эди?

Қирол хонага кириб, тез кийиниб чиқди. Аапни сочидан ва бўйнидан тутамлади. Оромкурсидан узиб олди-да, ташқари судради. Давангир Аап Қирол қўлида енгил кетмоқда эди. Бу ҳолни кўрган қоровул гараж эшигини очди, Қирол Аапни машинага тикди. Рулга ўтирди. Машина отилиб чиқди.

Аап ахён-ахён хирқирар, у ён-бу ён ағдарилар, тишларини гижирлатар, бўғиқ овози ила узук-юлуқ алланималар дерди. Қиролнинг кулоғи барибир бир сўзни, ифодани укди: «Тугадинг». Энди, ҳаромининг, ярамаснинг бирор қор-хол қилгани аниқ. Қирол машинани янада тезлатди. Учиб келган машина қабристон дарвозасининг чап томонидаги унгур олдида тўхтади. Қирол Аапни қандай машинага олиб чиққан бўлса, шундай туширди-да, ўлик итдай унгурга улоқтирди. Ортига қайтиб, хуфия эшикни очди, чўчкахона ичида эр-хотинлардай, намат устида бир-бирига қараб ухлаб ётган икки чўчкабоқарнинг кетига тепди, уларнинг

битгаси уйғонди, холос. У оёғига турди-ю, Қиролни кўриб, дағ-дағ титрай бошлади. Қирол уни одам майдалайдиган хонага олиб кирди. Хонада иш бажарилмагани сезилиб турарди. Қиролни тушунган чўчкабоқар, иккала кўлини «х» қилиб, калласи билан йўқ, «ҳеч нарса қилингани йўқ», деган ишорани қайтарарди. Қирол чаққон ҳаракат билан унгур дарчасини очди. Аапни суғуриб олди, уни деярли тик судраб келди, инсон кушхонасига олиб кирди. Пишил-лаётган Аапни елкасидан тутганча, ўнг кўли билан бошидан, чап кўлида иягидан чангаллади, сўнг калласини гарсиллатиб бураб ташлади. Аапнинг пажмурда гавдаси хона ичкарасига юзтубан гурсиллаб ағдарилди.

Қирол ер остидан чиқиб, машина томон юрганида ругбатли куз осмонининг қора қопқасидан ёмғир томчилармоқда эди. У тез машинага ўтирди. Машина ўқдай елди. Йўлда у бирдан: «Аблаҳ! — деб ўкирди. — Унинг аллақачон куни битган эди. Шунинг учун яқин одамлар душманга айланиб бўлмасдан, улардан халос бўлиш керак».

Қирол бундай пайтларда ўзини босиш, масалага совуққонлик билан ёндашиш кераклигини биларди. Энг ёмони, Аапнинг чўнтаги куруқлиги, ёнидан ҳеч нарса чикмагани эди. У нарсаларни, суратни, ўша қурбонни аниқ таниш учун Қирол берган суратни атай ташлаган. Ўлдирмас, турсигини олиб келмас эди. Чала ўлдирилган бўлса-чи? Вақт, вақт, вақт...

У соатга қаради. Саккиз яримга яқинлашибди. Аап олтида келди... У машинани шаҳар кўчаларининг бирига бурди, бироз юриб, кўча кесишган жойга оз қолганда тўхтатди. Бурчақдаги ҳашаматли уй дарвозасига етди, эшикка калит солиб, ичкари кирди. Акиллаётган итга парво қилмай, зудлик билан айвонга кўтарилди. Уйда тирик жон йўқ эди. Қоронғи хонага кирди-да, телефон ракамини терди.

— Бу мен... — деди ва телефон гўшагини ўрнига қўйди. Кўча томондаги хонага ўтди-да, парда ортидан ташқарига қараб турди.

Зум ўтмай Қиролнинг машинаси ортига иккинчи машина келиб тўхтади. Ундан икки киши тушди. Бири уй томон юрди, иккинчиси турган машинани миниб жўнаб кетди. Қирол ташқаридан тез-тез кириб келган одамни қоронғи хонада, оромкурсига ўтирган ҳолда кутиб олди ва у кирган захоти:

— Ўлдирилганларнинг ўлганлари ва ўлмай қолганлари ҳақида маълумот керак, тезда. Бугунгиси, — деди ва шу захоти жимиди.

Келган зумда ортига бурилди. Ва лаҳзада ташқаридан машинанинг жўнаб кетгани эштилди. Қирол диванга чўзилди. «Ўлмаган бўлса, ўлади, у кекса ўйнаш. Эру хотинмикин шулар? Мадонна-я, Мадонна! Сен, бобойга қолибдида, бу Мадонна? Менинг чекимга тушдинг. Бу дунёдаги жазонинг оласан. Жуда бахтлидурсан, иккаланг ҳам? Худди ана шу бахтингдан жудо қилиш нақадар тотли. Кўргани кўзим йўқ, сен иблисларни. Мен ҳам эдим сендек... Мени нима қилдилар? Мен ҳам қилдим ва бундан буён ҳам қиламан. Мен тортган азобларни ит тортгани йўқ. Ким туфайли, нима туфайли тортдим? Менинг айбим нима эди? Айбим хотинимни, ўша биринчи хотинимни — жону дилдан севганимми? Унга атаб биринчилар қатори данғиллама уйлар қурганимми? Бировга ёмонлигим йўқ эди-ку? Ҳамма қилаётган ишни қилаётгандим. Ҳаётий режаларим амалга ошаётганди. Начальник даражасига етгандим. Менда ҳам одамлардек яшаш, из қолдириш, бир аёлни бахтиёр қилиш, бахтли оила саодатига эришишдек умидлар бисёр эди. Менинг ҳаётимга, менинг севгимга, менинг саодатимга, бахтимга ким чанг солди? Шу, мен қасд олаётган эркаклар эмасми? Хотини туриб, шунча кўчадаги боши очиклар туриб, эри борларни йўлдан оздираётганлар озми? Тўла. Аёл киши-ку, бурни бўлмаса... Йўқса, ҳамма нарсаси етарли бўлатуриб, менинг хотиним шу йўлга кирармиди? Яна уйимда қилди-я?! Бу йўлда у мендан, пистолетли эридан кўркмади-ку? Икковини ётган жойида отиб ташлашим мумкин эди. Аммо бу йўлни тутмадим. Фақат, уни ташлаб кетдим, холос. Яна мардлик билан, битта кастюмни елкага ташлаб, ҳамма нарсадан кечдим. Ўша эркак хотинимга ялиниб-ёлвормаганда, уни йўлдан оздирмаганда, шундай бўлармиди? Аёл киши-ку, мақтовнинг қули. Демак, айб хотинимда. Аммо эркакда, ўша мендан устун эркакда ҳеч айб йўқми? Ундайларни йиқитаман. Мен бунга чакана ҳозирлик кўрдимми? Танамда жон бор экан, бу йўлдан қайтмайман. Сендай аёлпараст эркакларнинг нечасининг бошини едим, бундан кейин ҳам шундай қиламан. Қани энди, бутун дунёдаги аёлбоз эркакларни кириб ташласам, гўзал аёлларни тилка-пора қилсам! Фақат, бу йўлда Аап, Милага ўхшаш ҳаромзодаларга ялиниш ёқмайди менга. Ожизлигим шунда. Чунки, қўлимни қонга буламоқчи эмасман. Итваччалар, бир тўғрам нон учун тезак ейишга тайёр бадбахтлар қўли билан қиламан бу ишни. Бундайлар тўлиб-тошиб ётибди. Пул керак, холос. Шу, ердаги худо керак, унинг амри ҳамиша вожиб.

Эх, Нилу... Нилу... Мендан кечиб нима бўлдинг? Нимта-нимта бўлиб чўчкаларга ем бўлдинг, кетдинг.

Қирол ўша кунни кўз олдига келтирди... Нилуфарни чўчкахонага олдириб келди. Қамокхонадаёқ, хотинининг бу қисматини тайин қилиб қўйганди. Озодликка чиққан куни, оёғи шахрига етган ҳамоно у билан шуғуллана бошлади. Хотини уйни сотгани, домда яшаётганини билди. Бўлиб ўтган воқеаларнинг ҳаммасини суриштирди. Иккинчи хотинини отиб ташлаб, қамалиб кетгач, Нилуфар ўша ўйнаши билан кайфу-сафо қилиб пича яшабди. Кейинчалик у одам Нилуфарни ташлаб кетибди. Уй, не орзу-армонлар ила қурилган уй исловатхонага айланибди. Ун бешга кирган кизининг бахтини ҳам бадбахт она бадном қилибди. Ўғли Отаёр эса, кўча безорисига айланибди. Колонияда экан. Қирол шошилмади. Секин-аста Нилуфарнинг ўйнашини ҳам топди. Бунинг ичида у қабристон бошқарувчилигини ҳам олди. Қурилишлар қилди. Ер ости чўчкахонаси ишлай бошлади. Ўзга юртлар билан алоқаси қамокхонадаёқ изга тушганди. Унинг барча мақсадлари амалга ошмоқда эди. Тузган режасига кўра, юрагига тугиб қўйган майда «иш»лари учун энг қулай жой қабристон эди. Танлаган қабристони икки томонлама, бир ёғи каттакон ўрис қабристони, иккинчиси эса муслимларники эди. Шаҳардан четда, беозор арвоҳлар маконида, ўзининг муқаддас аҳди учун қулайликда бундан ортиқ жой йўқ эди. Куч, тажриба, пулга эга Қирол учун ҳеч қандай тўсиқ бакор келолмасди. Мамлакат энди мустақилликка қадам қўйган, кечагина миллатлараро тўзон бу ерларни ҳам ёндириб, куйдириб ўтган, баъзи гуруҳ ва уюшмалар ҳукуматнинг бошини қотираётган, турли маслакли, турли ниятли қаллоблар халқ, айниқса ёшлар орасида сўзамоллик қилаётган, туппа-тузук одамлар яқтак кийиб, чорси боғлаб, узун чопон, қора соқолли бандалар кўпайган, аёллар ва қизлар гўё мусулмончасига турли матоҳларга бурканган, дин эркинлиги манфур диндорларнинг тизгинини қўйиб юборган кезлар эди. Инқирозга юз тутган империядан мерос қолган ички ишлар пачоқ техника, махсус тайёргарликсиз, янги шароитга мослаша олмаётган кучлари билан мазкур тўфонга бас келишга ожизлик қилар, кўп ҳолларда вазиятни бой берар, кўпчилиги бола-чақаси, жонининг ҳимоясини ўйлаб биқинар, ўй-фикрлари ҳам пароканда эди. Улар тўғрисида турли миш-мишлар, ҳали у жойда отиб кетибди, ҳали бу жойда бўғизлаб ташлабди, деган гап шамолдек тарқар, Намангандаги панжарага тикиб кетилган бош, ҳар бири-

нинг кўз олдида турарди. Шахарда бебошлар кўпайган, одамларда ташвиш, ҳукумат бу бошбошдокликни бартараф этишга энди киришган, наркомафияга қарши қатъий тadbирлар белгилаётган, куч тизимларини тартибга солаётган, янги техника билан таъминлаш тўғрисида бош қотираётган дамлар эди.

Халқаро микёсда кўшни мамлакатлар нотинч, Тожикистон қонга беланган, Афғонистон қутурган, Қирғизистонда ҳукумат талашилар авжига минган пайтлар эди.

Янги демократик сайловлар, раҳбарни халқ сайлаши керак, деган гаплар, раҳбарлар ўртасидаги ур-йиқитга олиб келган, ҳар бир гуруҳ ўзининг номзодини суришга уринар, бир-бирини кўргани кўзи йўқ, мансабларни эгаллаб олса бас эди. Мамлакат ички ва ташқи хавф остида қолган эди.

Бу Қиролга айни муддао, режаларини амалга оширишнинг энг қулай фурсати келган эди. Унинг пулдорлик қудрати, тинимсиз машқлар ила ичига сиғмаган кучи олдида тўсиқ йўқ эди. Қамокдалигидаёқ, Қирғийнинг бошини парашага тикиб, Қиролга айланган замониёқ, у режали иш бошлаган, халқаро героин мафиясига аъзо бўлиб кирган, ўзига тегишли ҳудудни ўша ерда туриб идора этарди. У бутун қамокхонанинг Қироли эди. Бунга у осонликча эришмади. Роса уч йил кекса Қалхат таълимини олди. Кечаю кундуз жисмоний машқ қилди. Ташқарида бошига тушган бахтсизлик, қатъий тартиб лагеридаги хўрликлар, уни ўз-ўзидан курашга мажбур этди. Ўша кунлар кинодагидек кўз ўнгида турибди.

Унинг бахтсизлиги ва бахти ички ишлар лагерида жой йўқ, нақ рецедивистлар орасига тушиб қолгани эди. Биринчи кундаёқ Қирғийнинг оёғини ўпишга мажбур бўлди. Бунақанги хўрликлар чакана бўлдимми?

Охири, ўлгудек калтакланиб, қон тупуриб ётган жойига Қалхат деган чол келди. Унга сув тутди, гаплашиб ўтирди. Ўзининг бошидан ўтганларини сўзлаб берди. У бир пайтлар Қирғийга жой бўшатган экан. «Сен ҳам ҳаракат қилсанг, унинг ўрнида бўласан», деди. Шундан уларнинг дўстлиги бошланди. Бу дўстлик охир-оқибатда Қиролни Қирғийнинг ўрнига ўтказди. Қирол Қалхатдан муштлашишнинг ҳамма сирларини ўрганди. Чол қурмағур, дунё курашининг барча кирраларини анализ йўли билан кўрсатди. Қиролга сингдирди. Энди, Қиролда шарқона усуллар билан ғарбона жангарича урушиш синтезлашган эди. Ана шунда Қирол, Қалхатнинг изми билан, Қирғийни ҳаёт-мамонт жангига ча-

кирди. Қирғий бу муштипарга раҳми келар, куни битганини нахот ўзи билмайди, овсар, дея бепарво юрди. Охири расмий чақирқиқ олди. Зўр бўлса, аввал, шогирдлари билан тушишини, кучини синаб кўришини таклиф қилди. Қирол унга безбетларча, хунук ва кўпол муносабат билдиргач, унинг қони қайнади. Бу хабар бутун турмага яшин тезлигида тарқалди. Аксари, кўпчиликнинг Қиролга раҳми келди, Қирғийга ўлим тилаб, дамани ичига ютиб юрганлар, Оллоҳдан Қиролга мадад тилай бошладилар.

Ўша кун келди. Биринчи Қирғий майдонга тушди. Атрофни ўраб турган тумонат маҳбусларга давра айланиб қараб чиқди. Майдон ўртасига ўтиб, қаддини розлади, икки кўлини юкори ва пастга силкиди. Ўнг кўлини баланд кўтарди ва оломонга мурожаат этди:

— Ўз ҳукмдорига кўл кўтарадиган «мард» топилди. Унга нима тилайсизлар?

«Ўли-им!» оломоннинг бўғзидан бўғиқ чиққан сўз шипга ўрлаб, сўнди.

— Мард бўлсанг, чиқ майдонга! Фақат, ким енгса, у битта шарт қўяди.

«Шартни бажарсин!» яна гувиллади оломон. Ва гўё бомба портлайдигандай ортга биқинди.

Майдонга Қирол чиқди. Унинг виқор билан майдонга чиқиши ва залворли одими сал бўлса-да, айримларда ишонч уйғотди.

Жанг бошланди. Қирол калтак ер, аммо ўзини йўқотмасди. Аслида, у Қирғийнинг жазавага тушишини кутарди. Сўнг бирдан хужумга ўтди. Қирол мисли кўрилмаган муштлашиш санъатини намойиш этди. Оломон: «Ур, ўлдир, Қирғийни!» дея қичқира бошлади. Аммо бадбахт Қирғий, ҳали ҳал қилувчи зарбага куч сақлаб турган экан. Шундай ура бошлади-ки, Қирол оёқларидан мадор кетганини, ўпкаси шипганини, нафаси етишмаётганини хис қилди. Гандираклар экан, қулоғига оломоннинг Қирғийга «Ўлдир, сол!» деган хайқириқ-чақирқиғи элас-элас кирарди. Шунда, негадир кўз ўнгига хотини билан ётган эркак келди. Ундан калтак еяётган ўрли гавдаланди. Ҳар куни парашани зўрға кўтариб кетаётган Калхат бино бўлди. Унинг кўзлари ярқ этиб очилди. Қўрсаки, чап тиззасига ўтириб қолган экан, илоҳий куч киргандай сакраб турди. У ўша, хотини билан ётган эркакни ура бошлади, йўқ, у мўйсафид чолни парашани тўкиб келишга мажбурлаётган, хаммани ўзига бўйсундирган Қирғийни ураётган эди. Бутун оламни унутди. Ўзининг ғайратидан ўзи жўшиб кетди. Илкис ураётган

нарсасини йўқотиб қўйди, кўр кўзлари билан тўғри келган томонга чопди. Уни кўрган оломон ўкирик билан ўзини таппа ерга ташлади. Кўлларига кимдир осилиб олди. Енгилгина. Ўғли. Шунда унинг қонталаш кўзлари очилди... Кўлларига осилиб ёлвораётган Калхат экан. Қиролнинг ховури бироз пасайди. Оломон уни олқишлай бошлади. Қирғий узала тушганча ётарди, бир замон ўзига келди ва туриб ўтирди. Унинг енгилганига ҳеч кимнинг шубҳаси қолмади.

Оломон: «Шарт айтилсин, шарт!», деб туриб олди. Барча кичкирар, Қиролдан шартни айтишни талаб ётарди. У Қирғий томон мағрур қадам ташлади. Чап қўлини унга тўғри узата туриб, дилига туғиб юрган гапини айтди.

— Ана шу парашага бошини тиксин!

Оломон «У-у-вв!» деб юборди, «Тикси-ин, тикси-ин!» деди яна.

Қирғий оҳиста, гўё аъзои-бадани овриётгандай бурилиб, парашага қаради. Бунинг сайин оломон бақирғи оламни бузарди. Қирғий ўтираверди. Афтидан, унинг туришга мажоли келмаётган эди. Оломон қисталанг қилар, бақирар, ҳуштаклар янграр, кимдир кимни қучган, ким шод, ким ношод эди.

Бошини қўйи солинтириб ўтирган Қирғий бирдан ҳаракатга келди, базўр ўрнидан турди, ранги бир ҳол параша томон юрди. Параша деярли тўла эди. У идиш қирғоқларини иккала қўли билан ушлади, унга таянган қўйи бир сония турди. Оломон жимиб қолди. Қирғий бирдан бошини парашага тикди. Атрофга пешоб тўкилди. У қайта бошини кўтармади, алҳол елкаси ила парашага санчилиб қолди. Қирол билан Калхатни аҳли оломон бошига кўтариб, осмонга ота бошладилар.

Шундай қилиб, Қирол тахтга минди. Турманинг ичию таши унга бўйсунди. Қирғийнинг барча салтанати қўлига ўтди. Мавқеи кун сайин орта борди. Бутун иттифоқ бўйича уюшган иттифоқчилар тизимига кирди. У сўраб турадиган ҳудуд ажратиб берилди. Маслакдошлари кўпайди.

Қамоқдан чиққан кунни уни шоҳона кутиб олишди. Унга тегишли ажратма билан бу ёққа қузатиб қўйилди. Энди, унинг тузган барча режалари учун имконият очилганди. Бу ерда эса, ички вазият унга бебаҳо қулайликлар ваъда ётарди. Ўзининг ўлчовида худо ҳар томондан бераётган эди. Тез орада қабристондаги қурилишни бошлаб юборди. У шаҳарда ўз тизимини барпо қилди. Кун сайин қўли узайиб борди.

У одамларга кам кўшилар, қурилишларига бормас, кимлардир бошқарар, ўзи эса шаҳарнинг бир қанотидаги маҳалладан уй сотиб олган. Олдинги яшаган жойига узоқ, тусини ўзгартириб юрар, маҳаллада кўп уй сотилиб, янги одамлар кўпайган, биров билан кимсанинг иши йўқ, қолаверса, маҳалла тинч, шубҳа уйғотмаслик учун баъзан тўн кийиб ташқари скамейкага чиқиб ўтирар, ўтган-кетган билан саломлашар, аммо ҳеч кимнинг эътиборини тортмасди. Шаҳар айланган кезларида, ҳамиша қора плаш, қора кўзойнак тақар, бошига қора шляпа кўндирар, қўлида ҳасса, айлангани чиққан бекорчи қариядек тасаввур уйғотарди. Шу кўйи юриб, бахтли жуфтларни танлар, уларнинг орқасидан тушарди.

Чўчқахона Қиролнинг проектига асосан қурилди. Ташқаридан на кундузи, на кечаси қабристонда чўчқахона борга ўхшамасди. Юқорида бир кўримсиз унгур мавжуд бўлиб, ўша ердан кирилса ҳам бўларди. Асосий эшик қабристон ичкарасидан очилиб, ўша томонда қабристоннинг ярмигача чўзилган ер ости йўли ҳам кетган, у қутилмаган жойдан, чакалақлар орасидан чиқарди. Чўчқахона икки мақсадга хизмат қиларди. Бири кўр-кўрона бизнес, иккинчиси, асосийси, Қиролнинг истаган одамдан қасд оладиган жойи эди. Шу боис ҳеч ким йўқ, сафардан келаётиб, ўзи бошлаб келган икки нафар алкаш ўриснинг тили кесиб ташланган, улар чўчқахона ишчиси, чўчқа боқардилар. Тез орада улар шу даражали мөсовга айландиларки, ҳеч нарсадан ижирғанмас, чўчимас, виною сўйилган чўчқа ичак-чавоқларини пишириб кун кўришарди. Аввалига Қирол чўчқани кўпайтирди, чўчқахона кушхонасида семирганини сўйдириб, намоёншкорона машинага юклатиб, бозорга жўнатиб турди. У ерга бораётган анча-мунча одамлар кўзи олдида бу бизнес эди. Кейинчалик ташқари томондан, унгур ёнидан чўчқахонага машина тўппа-тўғри тушадиган эшик ҳам қилдирди. Бу, ер остига кириб кетувчи эшикдан гўё чўчқаларга емиш ташиларди. Асосий ем эса, ўрис қабристонига тобутларда келаётган ўликлар эди. Янги ўлик, бир кун-ярим кун қабрда ётгач, кечаси очиларди-да, чўчқаларга ем бўларди. Хидланган одам гўштини чўчқалар сўйиб ер, нишхўртини ҳам қўймас эдилар. Чўчқалар пуркаб ташлаган тирноқлар ва жун қолдиқларини чўчқабоқарлар кўмиб ташлашарди. Чўчқанинг хидланган гўшт ейишини Қирол турмада ётганда газетада ўқиган, режасини ўша ердаёқ пишитиб қўйганди.

Чўчқахонани ишга тушириб юбориб, энди асл мақсади

хақида ўйлай бошлади. Рецедивист-каллакесарлардан бирини қассоб қилиб қўйди. Олдин хотини Нилуфарни келтирди. Кўрқувдан нақ ўтакаси ёрилган, кечаси қабристонга олиб келинган Нилуфар, ер остига кириб кетаётиб хушидан айрилаёзди. У нима гуноҳ қилдим, деб додлаганича кушхонага қамалди. «Хурр-хурр» деган овозлар, ғалати чийиллоқ чинқириклар нақ гўрлардан келаётганга ўхшар, сассик, бадбўй ҳидни эса сасиб ириётган жасадларнинг хиди деб, ўзини нариги дунёда ҳис этарди. Анча вақт ўтиб, кейинги ҳодиса юз бермаганда, у аллақачон ақлдан озган бўларди. Нилуфар қамалган тор хонадан қон ҳиди анқиб, қайт қилиб юборган чоғида хонанинг эшиги гижирлаб очилди, бир эркакни ичкарига итариб юбордилар. У қаршисидаги деворга урилишига бир баҳя қолди. Шу пайт хонага кирган қассоб уларнинг кийимларини тортқилаб еча бошлади. Нилуфар, қанча тиришмасин, қассоб кийимларини бўлак-бўлак йиртганча тортиб олди. Ҳалиги эркакни ҳам шу ҳолга солди. Яланғоч қолган икки жинс устидан эшик қулфланди. Шунда эшикнинг ортидан хохологан захарханда кулгу эшитилди. Кулган овоз негадир Нилуфарга таниш эди. Нилуфарнинг олдида уни тўрт йил аввал ташлаб кетган ўйнаши турарди. Нилуфар бор кучи билан «дод» деб юборди. Унинг ўз ҳолига энди ақли етган эди. Улар ўша ерда ўлиб, ҳидланиб чўчкаларга ем бўлиб кетдилар. Кушхона ўз фаолиятини ана шундай бошлади. Сўнг бу икки «соҳиби бахт»нинг сассик турсиклари ёнига турли рангдаги турсикчалар қўшила борди. Улар эъзоланиб, Қиролнинг шифонеридан жой олардилар.

Ташқарига пориллаган машина келиб тўхтади. Хаёллари бўлинган Қирол парда ортидан қаради. Эски «Москвич». Дарвозанинг кичик эшиги очилди. Қирол, новча йигитнинг қўлида сават, айвондан ён хонага ўтиб кетганини кўрди. У яна юмшоқ диванга чўзилди. Ҳозир ўзининг омад куши қўнган чоғларини жуда-жуда хотирлагиси келаётганди. Бугунги нохушлик, Аапнинг тутган тутуми хотиротлар орасида зигирдек туюлса-да, барибир, Қирол хаёлининг бир қатида турар, у Қиролнинг бу ерга нега келганини эсга соларди. Аап, Аап... Ит эмган Аап. Қирол орзиқиб кутаётган ошига, анчадан буён режалаштириб юрган лаззатли дамларига раҳна солди-я! Анов қанжиқнинг одами ҳам тезроқ тайёр бўла қолмади. У асли Қирол ўлчовига тўғри келмасди, аммо, ҳозир хизматкор ақлли бўлмаса ҳам бўлмайди. Замон ўзгарди. Энди, куч эмас ақл билан, муғомбирона иш тутадиган хизматкорнинг замони келди.

Мамлакат ўзини тутиб олди. Ички ишлар тизимини кучайтириб юборди. Замонавий техника билан таъминлади, персоналлар миқдори кескин оширилди, қисқа муддат ичида жанговар қуруллар, мосламаларга эга қилинди. Сақич чайнаб, шахмат ўйнаб ўтирадиган начальниклар алмаштирилди. Ички ишлар кескин ёшарди. Аапларнинг замони ўтди. Шу сабаб, Қирол қанжикнинг топилмасига кўнди. Уни жинойатларга аралаштириб, аввал энасини кўрсатиб, бир умр тобе қарздорга айлантдириб, йўлга юргизиш, содиқ итга айлантдиришни Милага топширди.

У лапашанг ҳали ҳам сафардан келгани йўқ. Нима бало, тажрибасиз лақма ўлиб-негиб кетдимиз? Уни Қирол хавфли сафарга мактаб кўриш учунгина юборган, қолаверса, ўша ёқларда сурат-пурати олиниб қолса, думини қисган итдай итоаткор бўлиши кўзда тутилган эди. Яна кўз олдида ўлаётган, ўлдирилаётган одамларни кўрса, дийдаси қотишини ўйлади. У ақлли, содиқ, итоаткор, тадбирли, ботир жаллодга айланиши лозим. Бундан буён шундай хизматкор керак Қиролнинг арзимас ва кўнгилочар ўйинига. Айниқса, қонунлар қаттиқлашди. Энди, одамни танлай билиш керак.

Қирол сават кўтарган йигитнинг айвондан қайтиб чиқиб кетганини эшитди. Ташқарида эски машина яна пориллади. Қирол соатига қаради. Митти тугмачани босди, ёришган соат мили 9.20 ни кўрсатди. Ташқарига кулоқ тутди. Узокроқдан тез-тез ўтаётган машинларнинг овози келар, Қирол турган чорраха эса тинч эди.

Қирол бу уйни тайёр сотиб олган. Шаҳарнинг деярли марказида, жуда тинч кўчада эди, бу қошона. У сотиш учун қурилган уй бўлиб, Қирол ўзига ёққани сабаб олганди. Ҳозир бундай уйлар кўп, бу уй кимники, ким келиб, ким кетади, ҳеч кимнинг иши йўқ. Қирол баъзан шу ердаги телефондан қисқа фойдаланади.

Ташқарига машина келиб тўхтади. Хонага у кутаётган одам кириб келди, Қирол туриб ўтирди.

— Бугун соат бешдан кейин иккита. Биринчи аёл, иккинчиси эркек, — паст овозда гапира бошлади хабарчи. — Аёл ўз жонига қасд қилган. Ёши каттароқ эркек марказдаги реанимацияда.

— Ўша, — деди Қирол. — Қаерда?

— Катта йўлга яқин адир оралиғида.

— Ким топган?

— Болалар, мол боқиб юрган болалар кўриб қолган.

— Информацияни?..

— Майор. Машинаси ҳам тушган. У сизнинг маҳаллангизда, катта йўл бўйида қолдирилган.

— Скот!!! — деди Қирол, — Ничего, — деб қўйди сўнг бироз хаёлланиб.

Ҳечкиси йўқ. Майор билди. Бирон нарса бўлса келарди. Аапнинг лаш-лушлари ҳеч нарса ҳақида гапирмайди, уларнинг Қиролга боғлиқ жойи йўқ. Ўлганда, яхши бўларди. Ўлмаса, яна ўлади. Қирол хоҳласа ҳозир ҳам, реанимациянинг ўзида ўлдириши мумкин. Бироқ асорат кимга керак? Мила-ку, бу ишнинг дарҳол уддасидан чиқади. Унга барча эшиклар очик. Балки, ўзи бугун ўлиб қолар...

Қирол бугунги ишни эртага қўядиган, мақсадини ортга сурадиган одамлар тоифасидан эмасди. Аммо унинг зукко акли шунга ҳам етардики, бир кун-ярим кун ўтса, ўзи ўлиб қолиши ҳам мумкин, йўқса, ҳеч бўлмаганда, унга эътибор сусаяди, қолгани Миланинг бир кириб-чиқишига арзимайдиган иш. Шу боис ҳам Қирол хабарчига жавоб берди. У жўнаб кетгач, айвон четидаги хонага юрди. Кираверишдаги эшикдан ўтиб, ўнгдагисини очди. Бу эшиклар Қиролнинг топшириғи билан уй сотиб олгандан сўнг, ташқарига чироқ шуъласи тушмаслиги учун мослаштириб ўрнатилган эди. Қирол ёруғ хонага кирди. Столнинг усти ресторанча тузалган, ҳамма нарса муҳайё. Стокандардаги уч хил шарбатдан бир-бир ҳўплади. Лўппи, кизартиб пиширилган қуш гўштини ейишга киришди.

У осойиш ҳис этса-да, фикр қурғур қаерлардадир изғирди. Аап унга ҳеч нарсани алжирамадимикин? Барибир, уни тинчитиш керак. Балодан ҳазар. Пича вақт ўтсин. Биронтаси консултация баҳонасида Милани бошлаб киради, тамом-вассалом... Профессорнинг келиб-келишига ўрин ҳам йўқ.

Овқатланиб бўлгач, Қирол уйга отланди. Ташқи эшикни қулфлади-ю, катта кўча томон юрди. Юришга юриб, бирдан тўхтаб қолди. Қарши томондан истикболига шапкали одам келаётганди. Қирол чўнтақларидаги иккала пистолетни тайёрлаб қўйди.

XV 6 0 6

Нухриддин эртаси куни кўзини очганда, оғзи қуриб-қақшаган, боши айланар, кўнгли беҳузур, бир аҳволда эди. У Миланикида, диванда ётганини билди. Сув ичкиси келар, қани энди ўрнидан туролса! Охири, туришга куч топди. Дивандан туриб ўтирди, бошини чангаллади. Беих-

тиёр кечаги окшомни хотирлади. Кириб келганидан тортиб, охирги дақиқаларгача эшлашга уринди, энг кўп кўз ўнгига келаётгани, барибир, Миланинг сўзлари-ю, ўша пайтдаги ахволи эди. «Уфф!» деди Нухриддин, падари лаънат коньяк ҳозир кўнглини шу даражада беҳузур қилаётгандики, у мажбуран ўрнидан турди, ошхонага кириб, музлаткичдаги минерал сувдан олди, очқични қидирди, кўзига илинмагач, шишани стол четида очди, фўлтиллашиб узок ичди. Яна диванга қайтди ва ўзини ташлади.

Ётоқхонада Мила ҳам ўчиб ётгандир, ўйлади у. Сўнг инқиллай-инқиллай тинчиб қолди. Шу алфозда қанча ётди, қанча ухлади, билмади, бир вақт сув ичгиси келиб ўрнидан турди. Ошхонага кириб, яна сув ичди. Тўғри Миланинг олдига, ётоқхонага юрди. Мила ётоқхонада ҳам йўк эди.

— Иблис! — деди Нухриддин ва яна диванга ётди. Шу топда ахволига маймунлар йиғлар, ичкиликнинг падарига лаънат, дея аслида ўзини койимокда эди. Шу пайт ташқи эшик очилиб, Мила кирди.

— Қалайсан, азизим? — деди у, Нухриддин томон келаркан. — Вой-бў, сасиб кетганингни қара, тутаб кетибсан.

У ошхонага кириб кетди, Нухриддин кўзларини юмиб, дунёдаги барча нарсадан кечиб ётаркан, Мила чақирди:

— Тур, азизим, бўл тезроқ, ҳозир тузаласан. Ваннага кел!

— Менга тегма, ҳозир, — рад қилди Нухриддин.

— Тур, ётганинг билан тузалиб кетмайсан, мана буни ич! — Нухриддин туравермагач, устига келиб қўлидан тортди, бошини укалади. Нухриддин мажбуран қўзғолди, туриб ўтирди.

— Нима дейсан? Ҳозир ўлай деяпман, уфф! — деди у калласини тиззаси томон осилтириб.

— Ваннага кир, сув тайёрлаб қўйдим. Тозаланасан, — уни тортқилаб, сургади Мила ва ваннахонага олиб кирди. — Идишдаги сувни ич!

Нухриддин бу сувни ичиб, қайт қилиши, енгиллаб, ўзига келишини билса-да, ижирғанди. Ҳозир фақат ётгиси келарди. У каттакон идишни шартта кўтариб ича бошлади. Мила эшикни ёпди.

Нухриддин анчадан кейин қизариб, ковоклари шишган, юзлари сарғайиб, салқиган ҳолда енгил инқиллаб чикди.

— Падарига лаънат, шу ичкиликнинг, — деди яна. —

Уфф! Сал ўзимга келдим-а, — яна бир бор ўқчиб кўйди, совуқ тер босган пешонасини ушлади.

— Ҳозир аччиқ борщ қилиб бераман, борщ сенинг жону дилинг-ку, — Мила ўрнидан турди.

Нухриддин яна ётиб олди. Ҳозир кўнгли ҳеч нарсани хушламас, дили хуфтон, кечаги ўйлар, қилиб юрган ишлари ногоҳ жонланиб, юрагини эзарди. Миланинг қаёққа йўқолганини сўрагиси ҳам келмади. Ётгач, жони бироз ором топди, шекилли, ухлаб қолди.

Милани эрталаб Қирол йўқлаган эди. Биринчи, Нухриддиннинг келган-келмаганини сўради. Сўнг қабристонга бориб, Двойникка учраб келишни буюрди. Двойник ўша ерда экан, Мила билан анча гаплашиб ўтирди. Мила асли уни ёқтирмас, сабаби, бу ифлос дастлабки пайтларда, дайди Мила Қиролнинг қаноти остига ҳали кирмаган чоғда мажбуран фойдаланган эди. Мила уни сира хушламас, иши биттунча тишини-тишига қўярди. Ўша пайтда ўзи қамокдан келган, Қиролга ипдек эшилар, итдек содиқлигини намоёйиш этар, ўзини минг тусда кўрсатарди. Қирол қабристонда камдан-кам кўринар, бу суллоҳ эса кунда-шунда эди. Мила, Қирол уни қабристонга расмий хўжайин қилиб қўйганини анча кейин билди. Хуллас, у Қиролнинг ишонган хизматкорларидан бири эди.

Милани Қирол қабристонга ҳуда-беҳуда жўнатмасди. Бу гал ҳам, ҳеч нарса демаган эса-да, Мила қабристон салтанати тинчлигини хабар олиб кел, деганини, қолаверса, Қирол қабристон билан боғлиқ бирон нарсага қўл ургангани сезди. Шу боис ҳам, ўзи хушламаган суллоҳ билан анча муддат ўтиришга, унинг кўнглидагини синаб кўришга, шу билан бирга, атрофни кузатишга анча вақт сарфлади. Вазият барқарор эканлигига, арвоҳлар кундуз куни ором оғушидалигига ишонч ҳосил қилгач, қайтди. Қиролга тўлиқ маълумот берди, уйдан жилмай туришга топшириқ олди. Сўнг Қиролнинг буйруғи билан шаҳар борди, айтилган жойга пул ташлади. Юриб-юриб, энди уйга келган жойи эди.

Ёлғизлиги барҳам еб, кўнгли тўлиқ Мила, ҳозир Нухриддин учун тайёрлаётган таомига янада меҳр қўшиб борщ тайёрлаш санъатини тўла намоёйиш этишга тиришарди. Асли, одам ўзи билмай биров учун яшаркан. Мила ўзи учун ҳеч қачон бунчалик саъй-ҳаракат кўрсатмас эди. Балки, одам биров учун туғилар, яна ким билади?

Нухриддин, Нухриддин! Мен учун қанчалар улуғлигингни билсанг эди! Мен сенга жон фидо қилишга тайёр-

ман, севгилим. Ҳаётимда ҳеч қачон ҳеч кимни севмаган эдим, ҳеч кимни. Ўлсам, энди сен учун ўламан. Менга сенсиз ҳаёт йўқ.

Мила ошхона эшигига суянганча, ухлаб ётган Нухридинга узоқ термулди. «Сени барибир бу ердан олиб кетаман», пичирлади унинг лаблари. Колька телефон қилиб, сенинг Хабаровьскда, ўша барышняникида даволанаётганини айтганда, яраланган қушдек озор чекканимни сен қаёқдан билардинг? Ожиз одамгина бундай нарсаларни сездиради. Мила чуқур хўрсинди. Майли, не илож?

Нухридин соат иккиларда уйғонди. Мила аллақачон пишган боршни сузиб келди. Нухридиннинг эса, кўнгли энди овқат тусаган эди.

— Эллик грам коньяк ичасан, Нух, — деди Мила коньяк қуйиб.

— Йўқ, йўқ, йўқ, — афтини бужмайтирди Нухридин, — эсласам кўнглим авдарилиб кетяпти.

Гарчанд Нухридин сира-сира истамаса-да, Мила уни мажбуран ичказди, ўзи ҳам ичди, сўнг коньякни бир четга олиб қўйди. Нухридин овқатни ишгаҳа билан еди.

— Боршга гап йўқ. Айниқса, Милахоним тайёрлаган бўлса, — хушомад қилди ўзига анча келиб қолган Нухридин.

— Ёқдимми?

— Ёққанда қандок, жонидан.

— Ёққан бўлса, меҳр билан қилинган боршнинг хизмати ҳам бордир ...

Мила узоқ ухлади. Нухридин эса кўзи илинғач, негадир уйғониб кетди. Туш кўрибди. Тушида Маликанинг кўзлари ёш экан. Уйда у ёлғиз. Ўғиллари қаёқда экан? Уйда сариқ кўзлари ялтиллаган қора мушук юрганмиш. У белини шифтгача букиб, тишларини яланғочлаб, ташланмоқчи бўлаётгандай ҳурпаяётганмиш.

Нухридин чала уйқусидан чўчиб уйғонди-ю, у ён-бу ён қаради. Авдарилганича Мила ухлаб ётибди. Ташқаридан жонли ҳаётнинг овози келмоқда. Узоқроқда ўтаётган машиналарнинг шов-шуви. Нухридин анча ётди. Тушини чўчиш билан бирга, ичкилик асоратига йўйди. Кўнгил кирлиги аримади. Ўрнидан туриб, лабига сигарет кистирди. Халатни кийди-да, деразаларнинг пардасини очиб ташлади. Оқшом чўкиб келмоқда. Анча-мунча ёруғлик, чопа-чопа ўйнаётган болалар дилига оз бўлса-да, нур бахш этди.

Яна болалари, Малика кўз ўнгига келди. Тинчликмикин, ишқилиб? Уйга бориш керак. Акс холда дилдаги бу

гашлик аримайди. У Милани уйғотди. Мила ҳар силкиганда «ха-ха» дерди-ю, ҳамон ухларди.

— Мен кетяпман, — деди Нухриддин ва ваннахонага караб юрди.

Мила унга мўлтиллаб тикилди. Аслида, ҳар иккисининг бир-биридан ажралиш истаги йўқ эди. Нухриддин уйга бориши шарт, сафардан келганига икки кун бўляпти, ахир.

Сувнинг «вош» этгани эшитилди. Мила кўзларини укалаб ўрнидан турди, Нухриддин чикқунча пардаларни ёпди, меҳмонхонага чиқиб, диванга ўтирди. Бир хўплам коньяк ичди. Нухриддинни кутди. Ювиниб чикқан Нухриддин унга тик қаради:

— Уйга боришим керак. Бормасам бўлмайди, — деди катъий ва ётоқхонага кийингани кирди.

Ортидан эргашган Мила уни қўярда-қўймай судраганча диванга олиб чиқди. Ичкилик қўйди.

— Нух, сенга нима бўлди? — деди у ичишгач. — Айтдим-ку, ҳаммаёқ тинчлик деб. Яна сенга нима керак?

Нухриддин нимани баҳона қилишни билмасди. Яна ичдилар. Шунда Нухриддин сусайди.

— Эртага бироз совға-салом олишинг керак, шунча кундан сўнг уйга икки бармоғингни бурнингга тикиб бор-массан, пулинг ҳам қолмагандир? — эснади Мила.

— Бор, — деди Нухриддин.

— Хўп. Яхши совғалар ол. Ҳозир, биласанми, сен билан шу топда ресторанга боргим келяпти. Аммо сенинг танишларинг кўриб қолиши мумкин. Шу ерда ўтирамиз. Кўнглинг нима хоҳласа, қилиб бераман, Нухчик!

Улар бу оқшомни ҳам биргаликда ўткардилар. Икки-уч рюмкадан кейин Нухриддинда ҳеч қутилмаган кўтаринкилик зоҳир бўлди. У қувноқ, ҳазилга мойил Милани кучар, жиддий гаплашгиси келмас, ёш болалардек эркаларди. Мила эса тамоман бунинг акси, Нухриддиннинг кўнглига қараса-да, қандайдир муҳим масалани ўртага ташлашга ҳозирлик кўраётган бошлиқдай, қулай вазият кутарди. Наздида шундай пайт келди, шекилли у:

— Нухриддин, — деди.

Қанчадан буён Миланинг оғзидан тўлиқ исмини эшитмаган Нухриддин ҳайрон қаради.

— Нухриддин, бугун Қирол сени жиддий сўради, — дона-дона гапира бошлади Мила. — Келганингни айтдим.

— Унинг олдига қачон бординг? — сўради ҳамон ножиддий Нухриддин.

— Эрталаб.

— Хўш?

— Сен бир нарсани тушуниб олишинг керак. Хоҳ бунга ишон, хоҳ ишонма. Аллақачон Қиролнинг одамига айланиб бўлдинг. Бу, албатта менинг айбим. Балки, бир кун сен менга даъво қиларсан. Юлдузимиз бир бўлмаганда, биз учрашмаган бўлардик. Балки, бу сен учун яхши бўларди. Кел, коньякдан қуй, томоғим қурияди, — деди Мила сўзини тўхтатиб.

Ичдилар. Нухриддин жиннилик қила бошлади:

— Мила, — деди у фирмайганча, — кеча Қирол-пирол деяётганмидинг?

Мила жавоб ўрнига бурнини жийирди.

— Қулоқ сол, Нухриддин, гапимни бўлма. Мен жиддий нарса ҳақида гапиряпман. Бу гаплар сенга керак, энди ичишни тўхтат!

Мила янги очилган коньяк шишасини олиб қўйди.

— Хўш, — деди Нухриддин, — қандай гап экан?

— Нухриддин, бугун-эрта сен Аапнинг ўрнида иш бошлайсан. Аап менга барибир эди, ҳозир ҳам барибир, лекин сен менга барибир эмассан. Мен сенинг тақдирингга бифарқ қаролмайман.

— Хўп, дейлик, ўша ишга тупурсам-чи?

— Энди тупура олмайсан, азизим. Шунинг учун олдиндан мен айбимни тан олиб гапиряпман. Сен бу гапларимни менсимасликка, уқмасликка уриняпсан. Билиб қўй, бугун уқмасанг, эртага кеч бўлади. Энди, эшит. — Мила атай жимида. Бироздан сўнг: — Нухриддин, — деди у яна, — дунёда шундай гаплар ҳам борки, у сени ўлим ёхуд фалокатдан сақлаб қолади. Мана бу гапларни қулоғингга қуйиб ол. Қирол билан ҳазиллашма. Бундай одамларнинг мамлакат ичида мамлакати бўлади. Улар ўз мамлакати ва салтанатини нар калтакесаклардай қўриқлайдилар. Кечаю кундуз ўмганини кўтарган ҳолда ҳимоя қиладилар. Уларнинг қудрати секретар қушининг оёғини эслатади. Ингичка ва узун оёқ, жонсиз чўпакка ўхшагани билан, тепкиси ҳар қандай одамнинг белини узиб юборади. Қирол сингари одамлар ўз хизматчиларини жинойт камари билан боғлаб қўяди. Бу камар жинойт тамғасидан бошқа нарса эмас. Сен жинойт камарини аллақачон таққансан. — Миланинг кўзлари ёвузларча ялтиллади, бир лаҳза ўтиб-ўтмай, гапида давом этди: — Ўша, иккимиз тинчитган корейс кампир, шунчаки оддий ўлим эмас. Бунда икки мақсад мужассамлашган эди. Сенинг қатнашувинг, бўлмаса ўзим ҳам бу

ишнинг бемалол уддасидан чиқардим. Иккинчиси, энг асо-
сийси, бу кампир корейс мафиозининг онаси эди. Қирол
ўз худудини кенгайтириш учун унинг ўғлидан қутилмоғи
шарт эди. У эса, чўккан тошдек зим-зиё, сув сатҳига
чикмасди. Машинаси бузилиб қолган тижоратчилар бўлиб
бошпана сўрадик, лақма кампир эса ўлим саодатини кучди.
Уч кун ўтгач, гулчамбар остида ерга кириб кетди. Ўша
куниёк, унинг боласи қавақдан бош чиқарди, Қиролнинг
домига тушди.

Нухриддин Миланинг оғзига тикилиб, анграйиб қол-
ганди. Мила давом этди:

— Чегарадаги кирғиз, бизни тўсган, ёлғизлиги ва ўжар-
лиги учун ўлди. Бизни қувлаган милицияни эса, монтиров-
ка билан, шунчалик ур деганим йўқ эди. Бўлар иш бўлди.
Тўртинчисида, сен деярли қатнашганинг йўқ.

Мила бирдан қатъий тарзда овозини баландлатди:

— Сен энди одам ўлдирасан, тагин ёвузларча...

Нухриддиннинг эти увишди.

— Энди, мана бундан ўзинга озгина қуй, — Нухрид-
динга коньякни узатди Мила.

— Йўқ, ичмайман, — деди Нухриддин.

— Нечук? Ваҳимага тушяпсанми? — энди юмшоқ сўзла-
ди Мила.

— ...

Нухриддин жавоб ўрнига ўрnidан турди, иягини ушла-
ганча, хонада у ён-бу ён юра бошлади. Ваҳима... Ваҳима.
Миланинг сўзлари миясида акс садо берди. Энди, ўйлана-
веришнинг мавриди ўтган кўринарди. Нухриддин, бу би-
лан, «Бор, бу ёғи энди нима бўлса-бўлар...» дейишдан
бўлак бирон чора-гадбир қолмаётганини сезиб турарди.
Шунча ўйланди, қийналди, мана тўққиз ойдан ўтди, бу
ишларга чек қўяман, дейди. Қани чек қўйгани? Бу муддат
давомида Мила билан тунда изғиди. Мила уни қўшни
мамлакатларга олиб борар, у ердан қандайдир нарсалар
олиб, катта шаҳарга таширдилар. Баъзан, шундай ҳам бо-
риб-келишаверарди. Йўлда илашиб, тихирлик қилган ким-
саларни, Мила, ҳеч иккиланмай, у дунёга равона қиларди.
Баъзи чоғларда, ўзи ҳам ёрдам беришга мажбур бўларди.
Шу кунгача тўрт одамнинг бошини ейишди. Яна тагин,
беғуноҳ одамлар-а?! Бундай ишларни Мила илгари қанча
қилган бўлса, аблах!

У чуқур хўрсинди ва алланима эсига тушди, чоғи,
Милага қаради:

— Мила, анави, Эмануэль Арсаннинг китоби ичидаги проект-сурат, каер у? — сўради, диққатини жамлаб.

— Қайси?

— Ўша, китоб ичидаги сурат?

— Эсимда йўқ, ким билади... — атай ёлғон гапирди Мила ва ич-ичидан ўзини койиди.

Бу Қирол маҳалладан сотиб олган, ҳозир ҳам яшаб турган, атроф деворлари баланд, Қиролнинг ўз мақсадлари учун мослаштирилган уйи бўлиб, Нухриддин у уйга борган эди. У ерга Мила чақиртирилганда, рўдапорок кийимда, одми аёл тусида борарди. Қирол ҳам одмигина кийимда, мўйсафид киши тариқасида кўча-кўйда, ҳовлида бемалол юрар, маҳалладошлардан унчалик фарқ қилмасди.

Мила, бир куни, Қиролнинг ишончини қозониб, унинг одамига айланган кезлар, у ерга бораётиб, яқин қолганда атай кўчада турган бир қиздан сўрагани:

— Ҳайитвой тоғанинг уйи қайси бири, қизи?

— Тожикистондан кўчиб келганми? Хув анови, чап томондаги бешинчи уй, — деганди киз. — Қора машинаси бор-а?

Мила бош ирғаб ўтиб кетавергани.

У Милани чап томондаги хоналарнинг бирида қабул қилар, қиска гаплашар, топширикни бериб, тез хайрлашарди. Мила шунчалик қувлигига қарамай, бу ерда бирор махфий сир-синоат бор, деб ўйламасди. Фақат бир гал борганда, лакма устанинг қўлида ана шу Нухриддин айтган проектни кўриб қолди. У анча эски, сарғайган қоғозда бўлиб, Қирол афтидан уста солиб, қандайдир қўшимча бирон қурилиш қилдираётган бўлса керак, уста уни кўриб турган экан. Мила ҳар аҳтимолга қарши кўзойнагидаги мослама билан суратга олиб қўйди. Проектни синчиклаб ўрганди ва яшириб қўйгани. Ўлгур Нухриддин уни топиб олибди-да.

Мила коньяк ҳўплади ва:

— Чепуха, — деди.

Нухриддин анчадан кейин Миланинг «чепуха» деганини бир томондан ўша суратга йўйди, иккинчи томондан, «ўйланма, ҳаммаси яхши бўлади» деяпти, деб ўйлади. Мила ҳам ҳам чекмади. Ўйлаб қараганда, кўргани яхши бўлибди, деди шунда. Миясидан: «Кўрсин-у, устадек у дунёга раво-на бўлмасин...» деган ўй ўтди.

Аслида, бу жиноят мураккаб эмасдек эди. Воқеа кечга томон, соат бешлар чамаси юз берган, суиқасднинг жойи ҳам кўш қабристонга кираверишдаги адирлар оралиғида. Аҳоли пунктига унчалик узоқ эмас. Воқеа жойига мол боқиб юрган болаларнинг келиб қолиши ва хабар қилиши ҳам шундан далолат беради. Пичоқ тўрт марта урилган. Жабрланувчи нега яланғоч?

Шерматов яна суратларни қўлга олди. Жабрланувчи қонга беланиб, яланғоч ётибди. Ёнгинасида ечилган кийим бошлари. Улар бир ерга ечилган. Демак, буйруққа биноан ўзи ечган. Шерматов кийимларнинг алоҳида-алоҳида олинган суратларини кўздан кечира бошлади. Уларни қайта-қайта кўргач, миясига келган фикр ҳукмронлигида хаёлан жабрланувчини кийинтира бошлади. Нигоҳи гоҳ қонга беланган жабрланувчидан кийимларнинг суратларига, гоҳ яна жабрланувчи тасвирига кўчарди. Нега турсиги йўқ? Бошқа суратларни тита кетди. Йўқ. Қизиқ... Демак, бу жиноят аёл киши учун содир этилган.

Шерматов дарҳол реанимацияга телефон қилди. Навбатчи ҳаким пичоқланиб, оғир яраланган беморнинг олдида экан. Ҳамма дўхтирлар, бош ҳаким ўша ерда дейишди. Шерматов телефон гўшагини қўйди.

У ашёларни бирма-бир кўздан кечирди. Ханжарсимон, икки томони тигланган пичоқ, «Марлборо» сигаретининг қутиси, бир парча қоғоз, учи синган қалам.

Шерматов қонга беланган пичоққа узоқ тикилиб турди. Бундай пичоқ зоналардан келади. Шу ерларда тайёрланган бўлиши ҳам эҳтимол, ёки хориждан. Аниқлаш керак. Сигарет қутиси... Бўш... Қотилники. Жабрланувчи чекадими, йўқми аниқлаш лозим. Қоғоз парчасини ёруққа солиб кўрди, қаламнинг учи теккан-у, синган. Бирон нарсани ёзиб беришни талаб қилган, ёки... Бўлиши мумкин эмас, ўзи нимани ёзади? Бизга мактуб қолдирмоқчи бўлгандир... Ҳм-м...

Шерматов яна ашёларни сейфга қулфлади. Жойига қайтиб, узоқ бошини ушлаб турди. Тўғри, жиноят бир қараганда мураккабга ўхшамас эди. Қотил ҳатто суиқасдни амалга оширган қуролигача ташлаб кетган. Нишон қолдиришдан чўчимаган. Бу унинг профессионал эмаслигидир?.. Хотинини рашк қилиб, қасд олган деса... Ўзи шунга ўхшайди. Қушпа-қундуз қунилиги-чи?.. Рашк, алам устида... Кўзига қон тўлган. Унда махсус пичоқ-чи? Буюртма бўлганда... Киллер тирик қолдирмасди. Янги ўргамчик?.. Безорилар...

Шерматов яна реанимацияга телефон қилди. Бу гал гўшакни ҳақим олди.

— Ҳа, реанимация. Навбатчи.

— Жиноят кидирув, ички ишлардан, капитан Шерматов.

— Эшитаман.

— Мирсаидов...

— Оғир.

— Умид борми?

— Ичида қон гўхтамаяпти. Ўпка кесилган. Кўп қон йўқотган.

— Кечирасиз, дўхтир, айтолмайсизми, аналида ҳеч нарса борми?

— Йўқ. Тўлиқ экспертизанинг ҳозирча иложи йўқ.

— Раҳмат, — Шерматов гўшакни жойига қўйиб, столни чертди, ўтирган стулининг суянчигига суянди-да, кўзларини юмди.

Тезкор гуруҳ билан биргаликда Шерматов ўзи ҳам жиноят жойига борди. Ҳаммасини ўз кўзи билан кўрди. Соат 10 да машинани олиб келдилар. Ўзининг машинасида олиб боришган. Қотиллар нечта бўлган экан-а? Эгасини ўлдиришгач, ўша машинада қайтишиб, уни катта йўлда қолдиришган. Бақда бензин бор. Бу жиноят нарса учун, пул учун қилинмаган. Машинадаги нарсалари, кийими чўнтагидаги пули ҳам турибди. Машинада ҳеч қандай белги қолмаган. Ичидаги нарсалар бор-йўғи, ҳар хил чизмаларга тўла қоғоз папка, бордачокда бир русча китоб, орқа ойна тагида соябон. Машинанинг хужжатлари. Калит ҳам жойида қолган. Машина эскирок.

Шерматов эксперт хулосаси, дастлабки суриштирув маълумотларини кўриб чиқа бошлади. Мирсаидов Раҳмат Қосимович. 1951 йил 23 майда туғилган. Заводда муҳандис. Иккинчи хотини билан даҳада яшайди.

У барча ашёни синчков ўрганаркан, кўзи беихтиёр ханжар-пичокнинг сурати ва у ҳақдаги эксперт хулосасига тушди. Ишлов берилган қўлбола пичокқа хоч шакли ўйилган, ёнида эса хоч тенглигида «К» ҳарфи турибди. Хулосада унинг хажми, қанча ўйиб ёзилган ва ҳоказолар ҳақида узундан узоқ тавсифномалар... Бу қайси сўз бўлиши мумкин? Хоч, «К»... Мияси ўзи қўяётган саволларга жавоб беришга ожизлик қилаётганди. Нима бўлди бу? «К» исмининг бош ҳарфи дейлик, хўш, унда хоч-чи? У нимадан дарак беради? Даъфатан «К» билан бошланувчи сўзларни эслай бошлади. Исmlар, сўзлар, номлар... Уларнинг ҳеч

қайсиси қотилликка ёпишмади. «К, К, К...» дея, Шерматов, у ёқдан-бу ёққа юра бошлади. Мия қурғур борган сари хиралашса, хиралашардики, «йилт» этган ёғду кўринмасди.

Қизик, ҳатто шунчаки одам ўлдирган тажрибасиз қотил ҳам пичокни ташлаб кетмайди? Бошқа ашёларни кўяйлик, «Марлборо»ни ҳамма чекиши мумкин. Пули бор чекаверади. Аммо белгиси бор пичокни ташлаб кетиш?.. Яна куппа-кундузи, унча овлоқ бўлмаган ерда?.. Рашкмикин? Эллик бирга кирган оилали одам, тағин хотини йигирма ёшга ёш. Йўқ.

— Шуғулланиш керак. Ўзим шуғулланаман, — қарор қилди у.

Энди пичокдаги белги тинимсиз айланарди, бошида. Шу кўйи у анча ўтирди. Бир маҳал телефон жиринглади:

— Шерматов, бошлик сўраяпти, — деди гўшақдаги овоз.

У аввалги ишлар бўйича тайёрланган қоғозларни олди-да, хонасидан чиқди. Қабулхонада одам кўп эди.

— Киринг! — деди ёрдамчи, боши билан имо қилиб.

Бирон муҳим гап бор шекилли, ўйлади Шерматов ва кийим-бошини тўғрилаб ичкари юрди.

Шухрат Собирович дарҳол муддаога ўтди:

— Кечаги қотилликни Қобуловга беринг! Автобекатдаги иш нима бўлди?

Шерматов жавоб қилди.

— Сиз бошқа ишларни охирига етказинг, — афтидан бошлик бу гапларни шунчаки, телефон рақамини тараётиб айтди, қайта у томонга қарамади, ҳам.

Шерматов хонасига чиқди. Бошини кўлига тираганича ўтириб қолди. Майор Қобулов. Собик ЖҚБ бошлиғи. Ҳозир Шерматовга ўринбосар. Бу одамга ҳеч тушуниб бўлмайди. Шерматов унинг ўрнига келган. Хизматчилик. Ўзининг шахри, нима бўлса ҳам ўзиники эди. Шерматов унинг ўрнини курашиб олган эмас. Қолаверса, Қобуловнинг мол-мулки, уй-жойи анча-мунча одамда йўқ. Оч, муҳтож одам эмас. Унвони ҳам майор, таниш-билиши етарли. Шерматов янги келганда, биринчи дўстлик қўлини тутган ҳам шу. Кўярда-қўймай, мусофирлик тахт эмас, деб, неча бор уйига бошлаб борган, одамгарчилик қилган. «Ман начальник бўлдим нима, сиз начальник бўлдиз нима? Бирга-бирга, интифок бўлиб ишласак бўлди-да», деб уни хурсанд қилганди. Негадир, кейинчалик Шерматовнинг иши олдинга кетишига тўсиқ бўла бошлади. Шерматов буйру-

фининг устига у ҳам буйруқ беради. Қарс бир қўлдан чиқмасдан муаммо кўнаяди. Шерматов тушунмайди. Аввалига, йўғ-э, у унақанги одам эмас, англашилмовчилик бўлгандир, деб кифояланиб юрди. Бошлиқликка ўрганиб қолганга йўйди. Яқиндан бери, умуман, тескари иш тутаётганига тушуниб бўлмайди. Яна ўрнини кўмсаб қолдими, ким билади? Шерматовни қўйишса-ку, жон деб ўз ватанига қайтади. Ота-онаси, бола-чақасининг олди-да, иссиқ жойга нима етсин?

Бошлиқ нега бу ишни Қобуловга ошира қолди? Шерматов ўзининг бу саволига жавоб топа олмади. «Хайр, майли» деб қўя қолди. Шу пайт унинг кўзи беихтиёр очик турган дастлабки суриштирув материалига тушди. Бу жабрланувчининг хотини билан ўтказилган дастлабки суҳбат эди. У ўқиб кетаётиб, бир жойга етганда тўхтади. «Хм-м» деди у ва савол-жавобнинг охиригача тез кўз югуртирди.

Биринчи эри қамалган, одам ўлдириб «ўтирган». Бир марта эмас... Уч-тўрт ой олдин келиб жанжал қилиб кетган...

Шерматов узоқ ўйланди.

— Майли, Қобулов шугуллансин, — деди охири. — Исми, исми... Умар, йўк, тўғри келмайди.

Шерматовнинг миясида ҳамон хоч ва «К» ҳарфи айланарди.

Ҳар хил иш билан ходимлар кира бошлади. У Мирсаидовга оид ҳужжатларни йиғиштирди-да, Қобуловга киргизиб юборди. Фақат пичокдаги ўша белги миясига ўрнаб қолди.

Турли иш билан келиб-кетувчилар кўп бўлди. Барибир, Мирсаидовнинг иши бот-бот фикрига келаверди. У ҳар миясига келганда, кўз ўнгида ярқ этиб хоч ва «К» пайдо бўлаверар, анча вақтгача ўйланиб қоларди. Бу ҳол кечгача давом этди. Кечга томон Қобуловни чорлади. У ўз ахборотида ҳамма чора-тадбир белгиланганлиги, материалларни таҳлил қилиб, синчиклаб ўрганиб чиққанини, бу ишга ходимлардан энг малакачиларини жалб этганини, ҳозир белгиланган йўналишларда тезкорлик билан қидирув ишлари олиб борилаётганини маълум қилди. Мирсаидовнинг уйига ўзи ҳам борганини, яна янги маълумотлар олганини, кўни-кўшниси билан суҳбатлашганини, ишхонасига телефон қилганини, шахсан директори билан гаплашганини айтди. Воқеа жойига ходим жўнатгани, воқеадан биринчи хабар топган болалар билан суҳбат-суриштирув ўтказишни тайинлаганини билдирди.

— Даствлабки хулосангиз? — деди Шерматов.

Қобулов жавоб бериш ўрнига анча жим турди, сўнг:

— Хар эҳтимолга қарши хотинининг биринчи эрини кўлга оламан. Хотинидан сўрадим, унинг гувоҳлик беришича, биринчи эри одам ўлдирган безори экан. Ўшанда бир гап бўлиши мумкин. Икки-уч ой муқаддам Мирсаидовнинг хонадонига маст ҳолда келиб, жанжал чиқарган. Қассобга чумчуқ сўйиш нима деган гап. Сиз хавотир олманг, ўртоқ начальник, мен бу ишнинг тагига етаман. Қотил узоққа қочиб кетолмайди, бунинг чорасини ҳам кўриб қўйдим.

— Яхши, — деди Шерматов, — Мени хабардор этиб туринг.

Қобулов ўрнидан кўзғолди, эшик остонасига етганида, Шерматов:

— Ҳа, бир минутга, мен уйга бориб келмоқчиман, бир ҳафтадан бери борганим йўқ. Бу ерда энди сизсиз. Начальник сўраб қолиши мумкин.

— Ҳеч хавотир олманг, ўртоқ начальник! — Қобулов чиқиб кетди.

Дарҳақиқат, Шерматовнинг бугун кеч уйга бориб, эрталаб келиш фикри йўқ эмас эди. Бир ҳафтадан буён уйига боргани йўқ, шу куннинг энг жиддий иши Қобуловга ўтиб кетди. Бу аслида тўғридан-тўғри Шерматовнинг вазифаси эса-да, шефнинг ўзи Қобуловга ўтказгани кўнглига хотиржамлик солди. Шерматов у ёқ-бу ёқни йиғиштириб, уйга жўнаб кетди.

Кетишда ҳам, эрталаб келишда ҳам ўша пичоқдаги белгини ўйлайверди, бироқ ҳеч қандай хулосага кела олмади. Ишхонага келиб, ишлар билан машғул кунни кеч қилди. Қобулов кун бўйи кўринмади. Кечкурун уни чақириб ҳисобот олгиси келди, аммо нимадир унга тўсқинлик қилди. Отасининг гапи сабабми, ё бу одамда бир гап борми, негадир, Шерматов ундан шубҳа қиларди. Қобулов бошқалардан ўзгачароқдай туюлаверади. Унинг бу ўйи ўта туманли, ноаниқ, бироқ ўзидан бўй бериб туради, ишқилиб йўқолиб кетмайди. Шерматов тўққиз ойдирки, шу ерда ишлар экан, кўрган-билган, мулоқотда бўлаётган ходимлару одамларнинг бирортасига бунақа қарамайди. Қобулов тўғрисида эса, шу ўй эргашиб юраверади. Бунга умр бўйи прокуратурада ишлаган отасининг сўзлари кўшилиб, унинг шубҳасини тасдиқлаб туради. Шерматов ўқишни битириб, туман ИИБ ЖҚБсида иш бошлаганида отаси шундай деган эди: «Хар қандай жиноятнинг изини топиш мумкин. Бунинг учун иккита нарсадан сақланмоқ керак — пул ва

ишонувчанлик. Асосий курул шубҳа бўлмоғи лозим. Керак бўлса, шубҳани одам ўзидан бошламоғи зарур».

Шаҳарда одам йўқолди ёки ўлдирилди, Қобулов бу ишга албатта бошини тикади. Катта маслаҳатчи ўша. Йўл кўрсатувчи ўша. Ҳамма ундан сўраб иш қилиши керак.

Бу нохуш фикрларни қувиш учун, Шерматов телевизорни кўйди. Тузук-қурук нарса йўқ. Фақат бир жойда қандайдир фильм бўлмоқда. Отишма, қувди-қувди. Фильмга ўта берилмай, томоша қила бошлади. Яна бироз туриб, уйга жўнаб кетиш фикри ҳам йўқ эмасди. Бир пайт чап елкасидан ўқ еган фильм қахрамони қабристонга келиб қолди. Қочиб келаётганига карамай, қадами секинлашди. Қабртошларидаги битикларни текшира бошлади. Топиб келган қабри ёнида бир киз ўлиб ётарди. Ярадор бошини тутамлади.

Шерматовнинг кўзи хочга қадалди. Мияси яшин тезлигида бир қарорга кела бошлади. Демак, қабристон. «К»чи? У бир неча бор «К»ни такрорлади — «Кладбище», «Русское кладбище» — «Ўрис қабристони». Қотиллик худди ўша ёқда юз берган.

У фильмни кўришда давом этар, фикри тамом ўзга нарсалар билан банд эди. Ўрис қабристоннинг нима алоқаси бўлиши мумкин? Хўш, қотил балки ўша қабристон билан боғлиқдир? Экспертиза хулосасида пичоқ вилоят худудида ясалган, қўлбола, махсус уста ясамаган, деб кўрсатилган. Демак, қабристонда ясалгандир? Қотил қабристон билан алоқадордир?

Жиноятнинг куппа-кундуз куни, соат бешлар атрофида, яна овлоқ жойда эмас, кенг адирлар оралигида содир этилгани, қолаверса, қотил бежавотир жабрланувчининг машинасида қайтиб кетгани, кимдир кўриб қолишидан чўчимагани Шерматовнинг бу фикрларини қувватламоқда эди.

Шу заҳоти ўз мулоҳазасининг манфий томонини ўйлай бошлади. Хўш. Қотил қабристонда макон тутган. Қабристонга алоқадор. Пичоқни қабристонда ясаган. Улар бир киши эмас. Унда жиноятни қабристон яқинида содир этмаслиги керак-ку! Нега у тузоғига илинган қурбонни кутиб туриб, кечаси, қабристон ичида, тинчгина у дунёга равона қилмади? Нега у шошилинич ижро этди. Демак, ҳадик ва кўрқувдан устунроқ нарса мавжуд. Шу пайтда буйруқ бажарилиши лозим бўлган. Демак, бу буюртма.

— Қабристонни ўрганиш керак, — хулоса қилди у пичирлаб. — Шу бугуноқ. Бу ишни айни кечаси амалга

ошириш мақсадга мувофиқ. Чунки, улар арвоҳлар сингари у ерни кечаси макон тутиши мумкин.

У кабинетни кеч тарк этди. Қаватдан тушиб, навбатчилар олдидан ўтар экан, Баҳром Алиев келиши билан менга, уйга телефон қилсин, дея тайинлади.

Яшаб туриш учун берилган уйи шаҳарнинг шарқий томонида, иккинчи қаватдаги икки хонали хонадон эди. Бу ерда ўзи учун кундалик зарур бўлган нарсалар: битта диван, битта каравот, стол-стул, бурчақда телевизор, бори нарса шу эди. У кўпинча кабинетда ётиб қолар, бу ёкка кам келарди.

У йўл-йўлакай кечки овқатга у-бу нарса олди. Уларни қозонга солиб, овқат пиширди. Овқатланди. Телевизорни қўйиб, диванга чўзилганига ҳеч қанча бўлмасдан телефон жиринглади. Баҳром телефон қилди. Унга дарҳол уйига бориб, жанговар қуроллари билан фукаро кийимида етиб келиши, гувоҳномасини ҳам унутмасликни тайинлади.

Улар қабристонга Шерматовнинг машинасида кетишди. Баҳром шу ерлик бўлгани учун шаҳарнинг пасту баланди-ни беш қўлдек биларди. Қабристон йўлига бурилишиб, ўнг томонда бошланган ташкилотлар биноларидан анча-мунчаси ортда қолгач, сўнгги ташкилот дарвозаси олдида тўхташди. Қоровулни чақириб, машинани ичкари киритдилар. Қоровул, фуфайка кийган, мўйсафидроқ одам, Шерматовнинг гап-сўзиданоқ тушунди. Ҳеч нарсани сўраб-суриштириб ўтирмади.

— Қачон келсаларинг, ўзларингиз тақиллатасизлар, — деди-ю, эшикни беркитди.

— Ўрис қабристонини яхши биласанми? — сўради Шерматов, пиёда кетишаркан Баҳромдан.

— Қандай? Биладан.

— Кечаси одам бўладими?

— Бўлмаса керак. Қоровул бўлмаса керак. Илгари ҳеч ким бўлмас эди, — дудмалроқ гапирди Баҳром, яқин ўрталарда унинг бу ерга келмагани сезилди. — Ўша ёкка кетаяпмизми?

Шерматов жавоб қилмади. Бир оздан кейин:

— Баҳром, — деди у, — арвоҳлардан кўркмайсанми?

— Ҳеч ишим тушгани йўқ уларга, Фулом ака.

— Бугун улар билан учрашиб қолишинг мумкин. Бу ишларга сенинг юрагинг дош беради деб, олиб келяпман. Шу гавданг, шу кучинг, ботирлигинг билан уларга фақат сен бас келасан, деб ўйлайман.

— Раҳмат, ишонч учун.

— Энди эшит. Бир гумоним бор. Шу гумон мени бу ёққа етаклади. Кузатамиз. Хуфёна. Бирон нарса чиқиши ҳам, чиқмаслиги ҳам мумкин.

— Ишимиз шу-ю.

— Шундай. Тушундинг, а? Энди гаплашмаганимиз маъқул.

Баҳром бош ирғади. Улар охиста юришаётганига қарамай, адир шабадаси совуқ урилар, атроф қоронғи, ҳаво айниганиданми, осмон қоп-қора эди. Бир-икки ёмғир томчилагандай ҳам бўлди. Шаҳарнинг гувиллаган, пишиллаган шовқини ўтхонаси янги ўчган паровознинг овозидай сўник эшитилар, узоқдан қабристоннинг совуқ башараси қоронғилик ичра энди-энди англашила бошлади. Узоқ ортларидан машинанинг овози келди. Шерматов дарҳол соатига қаради. Ялтиллаб турувчи циферблат соат ўн бир яримдан ўтганини кўрсатарди. Машинанинг милтиллаган чироғи пайдо бўлди. Шерматов билан Баҳром дарҳол четга чиқдилар ва ўзларини дўнг тупрок панасига олдилар. Машина секингина келиб, улар қаршисидан ўтиб кетди. У «Москвич» эди. Ичида неча киши борлигини англаб бўлмади. Машина қабристонга бориб, бироз тўхтади-ю, ортига қайтди. Илгаргидан сал тезроқ юриб келиб, улар рўпарасидан ўтиб кетди.

— Кимдир келди, — деди Шерматов. — Овимизнинг барорини берадиган кўринади. Бироз шу ерда турамиз энди, келган одам у ёқ-бу ёқни кузатиши мумкин.

Улар жуда паст овозда сўзлаша бошладилар.

— Турган томонимиз пастқам жарлик экан. Шу томондан яқинлашсак, дейман, — деди Шерматов, тун кўйнига тикилиб.

Баҳром ҳам ўша томонга тикилди. Кўзлари қоронғиликка анча мослашиб қолган эди.

— Бу ёқларга илгари келганмисиз? — сўради Баҳром.

— Икки марта. Кечаги иккинчиси. Лекин қабристоннинг ичига кирмаганман, — жавоб қилди Шерматов.

— Нариги томон мусулмон қабристони, — қўли билан кўрсатди Баҳром.

— Қайси томон бинога яқин? — сўради Шерматов.

— Икки қабристон оралиғи.

— Дарахтлар қайси томонда қўп?

— Ўша ораликда.

— Ўша ораликқа борамиз. Мусулмон қабристони ортидан ўтамиз, бўлмаса, — деди Шерматов.

— Ўша ёқ маъқул.

Орадан ярим соат ўтар-ўтмас улар қўзғолдилар. Се-

кин-асталик билан айтилган жойга етишди. Ўлик жимжитлик. Йилт этган чироқ йўқ. Сукунатни айрим «ширт-пирт» этган овозлар, югурган каламушларнинг тез сўнувчи шарпаси бузарди, холос. «Пирр», дарахтдан бир қуш учди. Ҳавони кесиб кетаётган қанотининг товуши эшитилиб турди, кейин сўнди. Уккининг овози сингари садо у ер-бу ердан эшитилиб қоларди. Бир-икки темир эшик очилиб-ёпилгандек овоз келди.

Қора бинонинг қорни бўшга ўхшарди. Шерматовни билмади-ю, Баҳром қабристон ичига қараган сайин, қорайиб, сарғайиб турган тошларга худди жон кираётгандай бўлар, кўзига улар баъзан қимирлаётганга ўхшар, ҳатто иккитаси жой алмашиб олгандек туюларди. Ҳозир у бошини қотириб, барча кўрган даҳшат фильмларини эслар, гўё ҳозир арвоҳ елкаси ортида турганга ўхшар, эти жунжикиб жимирлаб кетди. Унга биргина ёнида турган қуроллари, Шерматов таскин берарди, холос.

Шерматов ҳам бу ўйлардан холис эмас эди. Аммо бу ўйинни ўз ташаббуси билан ўйлаб чиқаргани учун, бор шижоати билан ҳеч нарсадан қўрқмаслигига иймон келтирарди. Оз қолди. Яна бир оз кутишади. Вақт шундай ўтаверса, демак, бу ерда ҳеч ким ва ҳеч вақо йўқ. Халиги машина нега келди? Қоровул-поровул бўлса, ё бирон нарсани унутган ёки бир хабар олиб кетди. Гўрдан хабар оладими ярим кечада, яна ким билсин.

Улар яхшилаб, иссиққина кийинишганига қарамай совуқ ўта бошлади. Яна бир оз. Бир оз кутишсин. Кейин кетса бўлаверади. Шерматов ҳозир ўз феълининг баъзи бир томонларини ўйларди. Нега у шунақа? Бошқа бировлар сира қилмайдиган ишларга қўл ургиси келади? Шу пайтда биров шу ёққа келадими? Шерматов ўзининг бундай ишларига, қилиқларига баҳо бермокда эди.

У соатга қаради, 12 дан ўтибди. Энди кетса бўлади. У «кетдик» дейиш учун Баҳромга бурилган ҳам эдики, тариллаган овоздан чўчиб тушди. Бино ёнида трактор юрган экан. Чироғини ёқади, деган ўй билан ерга қапишди. Баҳром ҳам ётиб олди. Трактор ўрнидан бурилиб, қабристон бағрига юрди. Чироқларини ёкмади. Қабристоннинг орт томонига ўтди-да, қабр кавлашга тушди. Икковлон трактордан кўз узмай кузата бошладилар. Қабрларни кечаси кавлаб қўяркан-да, деган ўй ўтди ҳар иккисининг миясидан.

Трактор ҳеч қанча ишлаб улгурмай ёғоч тахта сингандай овоз келди. Икковлоннинг хушёрлиги ортди. Шу пайт, улардан ўн беш метрча нарида, гўр остидан нақ иккита арвоҳ

чиқди. Ха, кўриб туришибди, худди ернинг остидан чиқишди, икки нафар қора арвоҳ. Аввалига ич-эти жимирлаб, музлаб кетган, икковлон ҳам кўзга кўриняпти, деб ўйлашди. Йўқ, улар рўё эмасди. Ана, трактор томон кетишяпти.

Трактор чўмичини ерга қўйиб, тирриллаганча тин олди. Халиги икки арвоҳ етиб боришгач, трактордан алламбалони олдилар. «Белорусь» чўмичини кўтариб анча нари кетди. Арвоҳлар кўринмай қолди. Трактор борган ерида яна гўр қавлай бошлади. Бир вақт арвоҳларнинг бири ер юзида пайдо бўлди. Энгашиб, биринчи қавланган гўрдан бир нарсани тортқилай бошлади. Тортиб чиқарди ҳам. Иккинчи арвоҳ бино бўлди. Топилмаларини икки бошидан кўтариб, булар томон юрдилар.

Арвоҳлар сон-сон қилиб ўликни олиб келмоқдалар. Чиққан жойларига келишди-да, пастга тушиб йўқолдилар. Гўрга кириб кетдилар.

Қанчадир вақт ўтди. Шерматов трактор ишлаётгани учун кутиб туришга қарор қилди. Нима бало, Ибн Синонинг тажрибасини ўтказармикин булар? Шу хаёл ўтди, айни топда қалласидан. «Бемаъни хаёл» деди у ўзига-ўзи. Маълум фурсат ўтгач, халиги арвоҳлар яна ўша ердан чиқишди. Аввалгидек, трактор олдига боришиб, иккинчи ўликни олиб кела бошладилар. Трактор очилган гўрларни кўмишга киришди.

Энди масала ойдинлашди. Иккита гўрни трактор очиб берди, иккита арвоҳ, йўқ, арвоҳ эмас, анов иккаласи гўрдаги ўликларни қандайдир мақсадда ернинг тагига олиб кириб кетишди. Демак, бу ўликлар кундузи кўмилган, чириб улгурмаган, ернинг тагида йўл бор. Нима қилишар экан?

Шерматов икков ўликни унгурга етказиб келишгунча, атрофга бир-бир қараб олди. Ўликни унгурга тушириб, халигилар сингиб кетди. Трактор ишлашда давом этди. Шерматов тош қотган Бахромни туртди. «Кетдик» ишорасини қилди. Икковлон иккитадан пистолетни қўлларидан тутганча унгурга тушдилар. Аввал Шерматов тушди, бир тўхталиб, яна атрофга қаради, ҳеч ким йўқлигига ишонч ҳосил қилгач, кетдик деди, қоронғи унгур ичида энгашиб, пайпасланганча йўл бошлади. Тусмоллаб, у-бу нарсаларга қоқиниб, баъзи жойларда фор деворларига бошини уриб, чийиллаб қочган жондорлардан сесканиб, алламбало юмшук нарсаларни босиб илгарилар экан, тўдага дуч келмасак бўлди, ишкилиб, деб ўйлар, бу горнинг охири борми ўзи дер, хаёл оти минг томонга учарди. Охири хира чирок нури пайдо бўлди. Чирокни фор пардаси, қандайдир матоҳ

тўсиб турарди. Бойнадан бери эшитилаётган чўчканинг ово-зига ўхшаш «чий-чий» ҳамда «хурр-хурр»лар кучайди. Сас-сик, чидаб бўлмас бадбўй хид димоғига урилди. Пардага етиб боргач, хиёл очик ердан ичкарига қаради. Баҳром ортидан унга урилиб тўхтади.

Ичкари кенг, хира чироқ нурида ўликни ечинтирмоқда эдилар. Яланғоч қилиб бўлдилар-да, оёқ-қўлидан кўтари-шиб, бир томонга отдилар. Чўчкалар яна чийиллашди.

Шерматов бир онда иккита ўлик олиб кирганлардан ташқари бу ерда ҳеч ким йўқлигига ишонч ҳосил қилишга уринди. Таваккал қилди-да, шартга ичкарига бостириб кир-ди. Ортидан Баҳром, ҳар икков тўртта пистолетни икки чўчкабоқарга тўғрилашди. Қўрқиб кетган чўчкабоқарлар қўлларини даст кўтаришди. Шерматов пистолет тепкисига бармоғини маҳкамроқ босиб, бир айланиб олди, турган жойида атрофга олазарак доира ясади. Баҳром пистолет-ларни уларга ўқталганча қотди.

Чўчкабоқарлар ўрислар эди. Уларнинг афт-башараси, кийими бир ҳол, деярли бу дунёнинг одамларига ўхшамас, икков ҳам бир гўр, паканароқ, кимсасиз, кўчада қолган пиянисталарга ўхшардилар.

— Кто есть ещё? — ўшқирди Шерматов.

Қўлини кўтариб турган икковнинг тили бир хилда кал-диради. Иккаласининг ҳам тили йўқ эди. Улардан бири шошилиб, қўли ва боши билан чўчкаларнинг орт томонига ишора қила бошлади. Шерматов иккинчи чўчкабоқарни Баҳромга топширди-да, ишора қилганни «олдимга туш, бош-ла» дегандай туртди. У тили калдираб, алланималар деди, деярли югургилаб олға кетди. Ортидан тез бораётиб, Шер-матов ўнг қўл томондаги чўчкалар кўрасига қаради. Чўчка-лар ташланган ўликни еб битираётган эдилар. Олдинда бораётган чўчкабоқар шарт чапга бурилиб, ён томондаги темир эшикни кўрсатди. Алламбало деб гулдиради. Темир эшик берк эди. Шерматов, оч, деган ишора қилди. У елкаларини қисиб, оча олмаслигини ифода қилди. Шерма-товнинг ишорасини тушундим, югургилаб лом олиб кел-ди. Эшик тирқишига лом сиғмади. Тагидан тикди. Эшик сал кўтарилди, холос. У яна елка қисиб, ноилож Шерма-товга қаради.

— Баҳром, бу ёққа, уни ҳам олиб кел, — деди-да, панжаларини эшик оралиғига тикиб, эшикни тортди. Бироз оралиқ пайдо бўлди.

— Баҳром, ломни ол, япалоқ томонини мана бу ерга тик, — деганча етиб келган Баҳромга буюрди.

Баҳром ломни ораликқа тикиб, қайира бошлади. Темир эшик зинҳор-базинҳор таслим бўлгиси келмасди, қирсиллаб вичилларди, холос. Эшикнинг темири угольникка ёпиштирилган бўлиб, енгилай демасди. Охири Баҳром бир кучаниб, ораликни сал кенгайтиришга эришди. Ломнинг учи бироз чуқурроқ кирди. Энди эшик таслим бўла бошлади. Ва ниҳоят гарчиллаб очилиб кетди. Шерматов ёнидан фонарни суғурди-да, эшик ичкарисига тутди. Тугмачасини босиши билан ёруғлик ўсиқ мошгуруч сочлари тўзғиб, калласи орқага қайрилганча, рўпарада бетон деворга тиралиб ётган жасадни ёритди. Торгина, уччала девори ҳам бетон хонадан қўланса ҳид анқиди. Шерматов бурнини жийриб, ичкари кирди. Ўликни тўнтарди. Жасад сўлаҳмон кишининг танаси эди. Унинг калласи озгина кимирлади-ю, бўйни эшилди, тана билан ағдарилмади. Шерматов «шилқ» этиб ерга урилган қўл ёнига ўтди. Енгини ечиб, билагини кўрди. Нариги қўлни ҳам текширди. Ағдарган билагида худди ўша хоч ва «К» ҳарфи бор эди. Остига «Арап» деб ёзилганди.

Шерматов хонани тез тарк этиб, хушёрлик билан чўчка боқиладиган ер ости саройига зумда кўз югуртириб чиқди. Бошқа кимса йўқлигига ишонч ҳосил қилгач, ёнидан уяли телефон чиқарди. «02»ни терди. Банд. Яна терди, энди уланди.

— Мен, Шерматовман. Зудлик билан тезкор гуруҳни ўрис қабристонига юборинг, тез! — деди нафаси тезлашиб, фурсатни бой бермай сарой эшигини кидира бошлади.

XVII б о б

Нигора реанимациядан титраб-қақшаб қайтиб келди. Орадан бир кун ўтган бўлишига қарамай, дўхтирлар бирор жўяли гап айтишмади. Қон бермаган одам қолмади. Раҳмат акасининг барча дўстлари, ишхонада орттирган яқинлари, биргина укаси шу ерда. Ҳали замон ўғиллари ҳам келиб қолишади. Дўстлари уни кўярда-қўймай, энди кеч бўлиб қолди, ҳолдан тойиб қолдингиз, худо хоҳласа ўзига келади, биз шу ерда, сизга телефонда хабар бериб турамиз, дея зўрға уйга жўнатишди. Уйга келса, опаси Дилдора ўтирибди. У ишдан чиқибок келган экан. Илҳом ухлабди. Суманбар уйғоқ экан. Опаси билан анча гаплашиб ўтиришди. Икковлон бир йиғлаб, бир куйиб дардлашишди. Охири опаси Нигорани ётишга мажбур қилди.

Нигоранинг ҳеч ётоқхонага киргиси келмасди. Раҳмат

акасининг неки буюмига кўзи тушса, юраги ҳапкираётганди. Опасининг қийин-қистови билан ётоқхонага кирди-ю, Раҳматнинг бўш ёстиғини кўриб, ўзини унга отди. Ҳўнграб йиғи бошлади. Опаси бошига ўтирди, Оллоҳдан мадад, Нигорага сабр-қаноат тилади. Нигора юпанди. На чора, сабрдан ўзга не илож? Охири, Нигоранинг тинчиб қолганига ишонч ҳосил қилгач, меҳмонхонага чиқиб, диванга чўзилди.

Нигора шу кўйи ётди, кўзи кетдими, йўқми, чўчий-чўчий хаёллана бошлади. Назарида бу оламда ёлғиз ўзи қолганга ўхшарди. Опаси чироқни ўчириб қўйибди. Қоронғида яна юраги ваҳима олди. Туриб, у ён-бу ён аланглаб, чироқни ёқди. Бир пас ўтирди, сўнг ётди. Кўкси ҳеч ором топмас, қиёмат яқинга ўхшар, тўлғонар, ҳеч ўзига келолмасди. Ташқаридан қулоғига кираётган овозлар ҳам ўчган, бутун олам ғафлат уйқусига чўмгандек, хаёлида мудҳиш арвоҳлар изғиётгандай бўлар, талваса ичида ўлими кўзига кўринар, у гўёки битмас-туганмас саодатга ўхшарди. Илқис очилиб кетган кўзи чироққа ўралаётган парвонага тушди. Арвоҳ капалак!!! Унинг яна ҳуши учди, бошидан. Тентираб туриб чироқни ўчирди. Қоронғига мослашган кўзи беихтиёр деразага тушди.

— До-о-о-од! — чинқирди у.

Парда ортида, нариги уй томида ёниб турган чироқ шуъласида, дераза панжарасига қапишган одамдай, қопқора, улкан бақа турарди.

Нигоранинг оламини бузган чинқирғидан опасининг нақ ўтакаси ёрилиб кетай деди. Ётоқхонага чопди. Нигора шайтонлаб ётарди.

— Вой Нигора, жон Нигора, — дерди холос нафаси оғзига тикилиб, Дилдора.

Югургилаб сув келтириб, сингисининг юзига сепа кетди. Йўқ. Сувнинг сира нафи бўлмади. Шошиб қолган бечора нима қилишни билмай титраб-қакшарди. Ташқарида аллакимларнинг хавотирли йўталгани эшитилди. «Тез ёрдам» чақириш керак.

Ҳадемай «тез ёрдам» келди. Дарҳол юрагини эшитишди. Қон босимини ўлчашди. Опасидан сўраб-суриштиришди. Кечаётган воқеалардан хабар топишди. Укол қилишди. Анча вақт ўтиришди. Яна қон босимини ўлчаб, юрагини эшитишди. Тинчлантирувчи укол ҳам қилишди. Охири дўхтир:

— Кўргулик ёмон нарса-да, — деди, нарсаларини йиғиштираркан, — ўзига келиб қолади, қараб туринг. Стресс ҳолатида. Керак бўлса, яна чақирарсиз.

Улар кетишди.

Дилдора тинимсиз Нигоранинг кўлини укалаб ўтирди. Бир вақт, тонг пардасини кўтариб улгурмай, эшик кўнғироғи янгради. Дилдора чўчиб тушди.

— Чикинг, ўлди! — пичирлади шу топда Нигоранинг лаблари.

Ўрнидан кўзғолган Дилдора, ташқаридан ўзбек кўшнисининг русчалаб гапирганини эшитди. Бориб эшикни очди. Остонада Москвадан келган меҳмонлар турарди.

— Уйкум қочиб, ташқарида турсам, булар сўраб кеп қолишди, — деди уларнинг ортидан тўғридаги кўшни.

Дилдора меҳмонларни ичкарига олиб кирди. Улар уч киши эдилар.

— Опа? — ичкаридан Нигоранинг хаста овози келди.
— Ким?

— Келишди, Москвадан ўғиллари, — деди эшикдан бош сукиб Дилдора ва ошхонага шошилди.

Ортидан кирган новча, Раҳмат акага ўхшаш йигит:

— Как с отцом? — деди.

— Лежит, — жавоб қилди, унга ўгирилиб Дилдора.

— В реанимации?

— Да.

— Как он?

— Плохо, сказали.

— Жив?

— Да.

— Слава богу, — деди-да, шериклари ёнига қайтиб, улар билан ўрисча чуғур-чуғур қила бошлади.

— Раз второй день жив, значит заживёт, — деган гапни хаста Нигора жон қулоғи билан эшитди.

У туриб кетишга уринар, аммо мажоли келмасди. Меҳмонлар гўнғир-гўнғир гаплашиб, ваннахонага киришгани, у ёқ-бу ёққа юришгани эшитилди.

Нигора телефон овозидан чўчиб тушди. Гўшакни Дилдора кўтарди, Дилдоранинг «Раҳмат, раҳмат, бўпти, яхши бўпти, яхши дам олинг», дегани эшитилди. Гўшакни қўйиб, Нигоранинг олдига кирди.

— Аҳмад ака телефон қилди. Тузук экан эринг. Ҳозир ўша ердан уйига келиб, телефон қилибди, — деди ва чиқиб кетди.

«Қандай яхши одамлар бор-а?!» ўйлади Нигора. Ўғилларининг етиб келишгани ҳам унга анча далда бўлди. Нигора бироз ўзига келди.

— Ановиларинг тузук, ўзлари жойланишиб, ўзлари ов-

катланишяпти, — деди Нигоранинг олдига қайтиб кирган
опаси кулимсираб.

— Вой опа, билмадингиз, бир одам кечаси бакага ўхшаб
деразага ёпишиб олибди...

— Қўй-э, ўла. Қўзингга кўринган.

— Аниқ кўрдим.

— Бекорчи гапни гапирма.

— Ишонмайсиз?

— Қўйсанг-чи.

— Йўқ, рост, аниқ кўрдим деяпман-ку, — Нигора
охирги гапни айтди-ю, яна тинчланди, кўринса кўринган-
дир деб ўйлади. — Худо хоҳласа, тирик қолса, бир минут
ҳам ёнимдан жилдирмайман, нима хизмати бўлса қиламан.

Яна Нигоранинг заъфарон юзларини ёш сели ювди.

Соат еттига яқинлашди. Қўни-қўшнилари кўпчилиги
чақиришиб, Дилдорадан тундаги тўполонни сўраб кетиш-
ди. Кейинги чиққанда у, Малика билан бирга кирди.

— Тузукмисиз, Нигорахон, кечаси нима бўлди? —
сўради Малика. — Акангиз ҳам кечаси келди. Энди ётиб
эдик, бу ёқда тўполон бўлди. Чикайлик дедик, ярим кеча-
си бўлгани учун ўйландик. Акангиз ҳам шу ерда. Сизни
кўргани чиққан эди. Ташқарида меҳмонларнинг бири билан
гаплашиб турибди. Эшитиб, жуда ёмон бўлди.

— Кечаси кўрдим, — деди Нигора, бошқа гапни
айтгиси келмади.

— Келган бало даф бўлсин, а, тезроқ. Сизларни бир
кулфат ўради-да, ўзи берган ўзи даф қилади, худо хоҳла-
са. Ҳамма ёғингизга учук тошибди-я.

Нигора лаблари атрофини силади, боши билан, ётган
жойида унинг гапини тасдиқлаган бўлди.

— Э, акангиз жуда ёмон бўляпти, кечаси билан ухла-
май чиқди, — гапини тугатди Малика.

Нигора зўрма-зўраки ўрнидан туриб, меҳмонлар билан
кўришгани чиқди. Меҳмонларнинг учовиям кўчада, Нух-
риддин билан гаплашиб туришарди. Нигоранинг яна бир
оз туришга ҳоли етмади. Кириб ётди. Дилдорани чақириш-
гани эшитилди. Қайтиб кирган Дилдора:

— Меҳмонларни Нухриддин ака олиб борадиган бўлди,
Маликахон тушунтириб берди, — деди. — Машинасини
олиб чиққани кетди.

Малика қайтиб кирди.

— Акез оборади уларни, — тинчлантирган бўлди у, —
Нигоражон синглим, эриз тузалади, мана мен айтди дер-
сиз. Ўғилларини туришини қаранг. Ўша ёқдан дўхтир ҳам

олиб келишибди. Отасига раҳмат. Хўп бойвачча йигитларга ўхшайди. Булар қараб турармиди? Сиз ўзингизни ўйланг энди. Ўлганни устига тепгандай, сиз ҳам иш кўрсатиб турманг. — Малика ўрнидан кўзғолди: — Мен уларни жўнагай. Уйга овқат солиб қўйганман. Ҳозир иссиққина олиб чиқаман.

— Овора бўлманг, опа, — ингранди Нигора ортидан.

Машинанинг овози эшитилди. Меҳмонлар уйга кириб, тезда қайтиб чиқиб кетишди.

— Опа, мен ҳам боришим керак эди, — деди Нигора жонсиз.

— Ҳа, борасан бир пас туриб. Эркаклар ўзлари бораверсин. Машина кетди.

Нухриддин уларни тўғри реанимация бўлимига олиб кирмоқчи эди, эшиқдан қўймадилар. Бир оздан сўнг олдиларига бўлим бошлиғи чиқди. Нухриддин у билан гаплашгач, Улуғбек бирга кириб кетди. У тез қайтиб чиқди ва қизғиш сочи жингалак, юзини нурсиз сепкил босган шеригига қараб:

— Сергей Сергеевич, ты заходи, — деди ва эшиқдан кочиб йўл берди.

Сергей Сергеевич ичкарида анча қолиб кетди. Нухриддин Раҳмат аканинг икки ўғли билан гаплашиб турди. Улар билан гаплашарди-ю, хаёли олиб қочар, ишқилиб, бу Аапнинг иши бўлиб чиқмаса эди, деб ташвиш чекарди. Мила билан хайрлашиб кечаси уйига келибок, бу гапни эшитган Нухриддин, ўшандан буён хавфсирар, туриб-туриб, ҳеч кимга индай олмай ич-эттини еяётганди. Ҳозир бу ердаги ишлар бир ёқлик бўлсаёк, Миланинг олдига тезроқ бориб, суриштириб билгиси келарди.

Бир соатлар чамаси вақт ўтиб, Сергей Сергеевич чиқди. Ойбекнинг қўлида турган сумкасини олиб, яна қайтиб кириб кетди. Бироқ бу сафар тез чиқди. Тўғри Улуғбекнинг олдига келди.

— Ничего, — деди у, — уже кризис прошёл. Я был уже у твоего отца. Хорошо, что захватил с собой необходимые лекарства, многих здесь нет, оказывается. Даже «Альбумина». Оставил то, что привёз: терминальные, вазопрессорные... Пригодятся...

У бўлим бошлиғи билан бўлган ҳамма гапни айтиб берди. Уларнинг тўғри йўлдан боришаётгани, битта жароҳатнинг туби чуқур кетганини, кўкрак қафасидан санчилган пичоқ ўпкага етиб бориб, ўпкалар оралиғидаги пардага текканини, бунинг оғиз ва бурундан қон келти-

ришини, жигарга теккан пичоқ жигарни маълум даражада кесганини, ичакларда ҳам жароҳат борлигини, ҳаммаси ревизия қилиниб, тикилганини, кўп қон йўқолганидан, қон босими тушиб кетганини, бундай пайтда юрак тахикардияси юз беришини, ички жароҳат очилиб кетиб, яна жарроҳлик аралашуви бўлганини, хуллас, ҳаммасини профессионал даражада тушунтириб берди.

— Қон ва плазма масаласи чатоқ экан бу ерда, — давом этди у. — Донорлар деярли йўқ, деди бўлим бошлиғи. Икки литрдан ортиқ қон қуйишибди.

— Вообщее? — кизиксинди Улуғбек.

— Да, — гапини хулосалади Сергей Сергеевич. — Положение меняется к лучшему. Во всяком случае ожидают.

— Вообще, есть надежда? — деди Улуғбек.

— Я тоже так думаю, — жавоб қилди Сергей Сергеевич. — Конечно, случай тяжелый. Раз он третий день держится, значит всё будет нормально. Четвёртый день покажет.

— Всё, — хотиржам тортди Улуғбек.

— Им надо положенное конечно дать, всё будет нормально.

Улуғбек шу заҳоти ичкарига интилди. У ишни битириб чиққач, қон топширгани бордилар. Сўнг машинага қайтганларида, Улуғбек:

— Нухриддин, — деди илтимоснамо. — Хоть покажи нам центр твоего города. Позавтракаем по человечески где-нибудь...

Нухриддин машинани марказга хайдади. Қаерларни кўрсатишни ўйлар экан, ичида ўзи билан ўзи сўзлашиб борарди: «Бу Аапнинг иши эмас. Хўш? Миланинг гапига қараганда, Аап махсус жойда, қийнаб ўлдирар эди».

Миланинг гаплари энди эсига тушди. Бир куни у Аапнинг «қассобчилигини» гапириб берганди. Ўша куни икковлон олис йўлга кетаётганди. Нухриддин кўпинча тушиб қоладиган тушкунлик ҳолатида эмас, руҳи кўтаринки, Мила билан хазил-хузул қилиб машинани бошқариб борарди. Гап Қиролга тақалди.

— Биласанми, нега Қиролни «Кароль Штучков» дейман? — кизик гап бошлади Мила. — Шундай қудратли одамда бир антиқа қилиқ бор. Унинг, чамамда, аёл ва эркакларда, айниқса, бахтли жуфтларда қасди бор. Аапдан шу мақсадда фойдаланади. Аап Қирол кимни тинчит деса, уни чўчкахонадаги кушхонага олиб келади-да, Қиролнинг

кўрсатмаси билан қийнаб ўлдиради. Биласанми, қурбонини шу даражада қийнайдики, ўрта асрлардаги инквизиция зиндонларида ҳам бунчалик қилишмаган бўлса керак. Қирол аввал жуфтнинг эркагини шундай ўлдиртиради. Кейин аёлини уйига олдиради. Билмадим, аблах, уни ичкарида нима қилади. Бир бало қилади. Бирок, аёлни эри йўқолган захоти олдириб келмайди, уч-тўрт кун айрилиқ азобини тортишга маҳкум этади. Сўнг қандай қилиб бўлмасин, Аап уни келтириб беради. Қирол унга тегади, деб ўйламайман. Аммо нимадир қилади. Тун пардаси кўтарилмай, аёлнинг жасади кушхонада бўлади, руҳи эса, минг аъзобни бошидан кечириб, севикли эрининг ёнига жўнайди. Бу менинг билганим. Нух, сенга айтгим келиб айтдим, яна бировга гуллаб юрма, тагин.

Ўшанда Мила охирги лўқмани атай айтганини ҳис қилганди. Нухриддин оғзига аллақачон мум солинганини ўзи ҳам, Мила ҳам беш қўлдек билардилар. Бундан ташқари, бир оз олдин Аап тўғрисида гап кетганда, Миланинг «Сен унинг ўрнини оласан», деганини тушунмай, Нухриддин пандавақими? Аблах Мила, тулкиларнинг подшосидек таълим бераётганини у билмаса экан?

— Ҳа, айтмоқчи, — дея яқунлаганди ўшанда гапини Мила, — «Кароль Штучков» нима деганим, биласанми, у ана шу ўлдирилган эркак ва аёлларнинг штучкасини йиғади. Аммо билмайман, нима қилади ва қаерда сақлайди. Шунақа, бу мараз.

Бу гап ҳозир негадир, Нухриддиннинг шууридан бир сонияда ўтиб кетди. У машинани марказга бурди. Мехмонлар бозор айланишди, кўп нарсалар харид қилишди. Бозор ичида айланиб юришар экан, Нухриддин Ойбекка хайрон қарарди. Акасининг мутлақо акси. Оғир-вазмин, аммо чайир. Эпчил, бўй-басти алпомишқомат, эт олиб семириб кетса, нақ Хожимуқоннинг ўзгинаси. Қовоғи ҳаммаша солиққа ўхшаш, нигоҳи ўткир ва жиддий. Биров гапирса, қисқа: «ҳа» ё «йўқ», бошқа миқ этмайди. Улуғбек эса тамоман бошқа. Бозордагилар билан ўзбекча сўзларни аралаштириб муомалани қотирыпти. Бозорда ўтирган жаминки одам унинг оғзига қараган, нима деса «хўп» дейди, олавер-е, шундоқ ҳам олавер... Сергей Сергеевич билан тинимсиз гаплашади. Дунё қизиқ нарса, ўйланди Нухриддин. Икковида ҳам Раҳмат акадан нимадир бор. Пул бўлгандан кейин одам Улуғбекка ўхшамай кимга ўхшасин? Пул сочишини кўр. Нухриддин умр бўйи пул етказа олмай, чўнтак санаб, сиқилиб ўтди. Мана энди, оғзи ошга етганда

— елкада тоғдек гам. Улуғбекдек кулиб, яйраб юриш қаёқда? Яна отаси бундоқ бўлиб турибди, бўлмаса боши Арарат тоғининг чўққисида экан-да? Шулар пулни тўғри-ма-тўғри ишлаб топишармикин?

Улар нарсаларни кўтариб бозордан чиқишди. Нухриддин шаҳар кўчаларини айлантириб, машинада манзарагоҳ жойларни кўрсатди. Мила билан борадиган ресторанларга олиб кирди, сўнг уйга қайтдилар. Уйга келиб, қилган барча харидларини диван ва наматга ташладилар.

— Где наша мамочка? — деди Улуғбек.

Нигора ночор ётоқхонадан кўринди.

— О-о! Вот какая красавица она! — дея унинг елкаси-га қокди Улуғбек. Бетоблигини кўриб: — Держись, мама, всё, твой муж в порядке, он просто так не умрёт, — деди.

Кейин:

— Вот эти все безделушки вам, — совға-саломни кўрсатди у.

Нухриддин Нигора билан саломлашди, ҳол-аҳвол ва кўнгил сўради. Улар узок ўтирмадилар. Улуғбек Москва билан гаплашди. Маслахатга кўра, Ойбек қоладиган, Улуғбек билан Сергей Сергеевич жўнаб кетадиган бўлишди. Улуғбек шу бугунок у ерда бўлиши шарт эканлигини айтди. Нухриддин уларни жўнатиб қўядиган бўлди. Улуғбек:

— Иди сюда, Нигора! — деди, уни ичкарига етаклади, пул берди, тез кунларда келишини айтди.

Нухриддиннинг машинасида ҳаммалари жўнаб кетдилар. Нухриддин билан Ойбек акаси ва докторни Тошкентга борадиган машинага ўтказиб юбордилар. Уйга қайтишар экан, Нухриддиннинг Ойбекдан суғуриб олган гапи шу бўлди: у халқаро тоифадаги спортчи экан. Курашнинг барча тури билан шуғулланар, ФСБга ишга киришга ҳаракати бор экан. «Ўрнига тушаркан», кўнглидан ўтказди Нухриддин.

Уй томон қайтишаётганда Ойбек:

— У отца останусь, — деди.

Нухриддин машинани ўша томонга бурди, уни кузатиб қўймоқчи эди, кўнмади. Эшикни ёпди-да, иккала қўлини курткаси чўнтагига тикди, шифохона дарвозаси томон тез юриб кетди.

Нухриддин Миланикига йўл олди. Борсин-чи, ҳар ҳолда билгани яхши, Мила нима дейди, у томонлар тинчликмикин?

Мила уйига ҳозиргина келиб турган экан. Нухриддин кириши ҳамоно:

— Сени срочно кўришим керак эди, — деди-ю, тилини тишлаб, жимиб қолди.

Нухриддиннинг ҳадиги кучайди. Нега Мила гапни бошлашга бошлади-ю, дами қисилди? Нухриддиннинг «тинчликми?» деган саволига муғомбирона кулиб, жавоб айтди:

— Сени қизғонаман. Маликанинг ҳам битини тўкиб юборгандирсан?

Нухриддин бир дақиқа мулоҳазага берилди. Миланинг гапи шунчаки гапдир, дея ўзини ҳадикдан софлади ва кўшниси Раҳмат ака тўғрисидаги воқеани сўзлай бошлади. Нухриддин қандайдир куйиниш эҳтироси ила ҳикоя қиларди. Мила юзма-юз эшитишни хоҳламай, «ҳа, қулоғим сенда», дея ошхонага кирди. Одатига кўра, у-бу нарсага уннади.

— Менинг корним тўк, — ҳикоясини бўлди Нухриддин шошилинч.

— Хотининг меҳрибон бўлиб қолгандир-да. Йўқолган тилланинг нархи ошади, — лукма ташлади Мила ошхонада тарақа-туруқ қилиб. — Хўш, кейин нима бўлди? Кўшнинг ўлдими?

— Ҳозирча йўк, реанимацияда. Москвадан ўғиллари келди, биттаси қолди, қолганларини ҳозир жўнатдим.

— Кўшнинг оқибатли экан-да?

— Яхши одамлар. Хотиниям.

— Москвада ўғиллари бор эканми, нечта?

— Иккита. Зўр йигитлар экан.

— Уларнинг хизматини жойига қўйгандирсан?

— Қаёқда? Реанимацияга олиб бориб, жўнатдим, қўйдим.

— Отасининг тузалганини билиб кетишдими? — Мила бу саволни ишини тўхтатиб сўради.

— Тузалади, деб ишонтирди-ю.

— Сен ҳам бирга кирдингми?

— Ҳа.

— Тузалиб кетсин, тириклик ҳам бир ҳикмат. Анов катта шоир айтади-ю:

*Онажоним, билсанг агар,
Тириклик ҳам ҳикматдир...*

Зўр шоир шу одам. Хўш, яна нима бўлди? — Мила алланимани кеса бошлади.

Нухриддин овзига сигарет қистириб, ёндирғични чириклатди, ўрнидан туриб, ошхона эшиги кесақисига таянди. Мила унга карамас, чокқина чиройли ошхона пешбози

такиб олган, чакқон хонадон бекаларидай нафис егуликлар тайёрларди.

Нухридин кеча тундаги бўлган воқеани айтиб берди. Мила ҳеч қандай муносабат билдирмади. Аммо ичида ҳар бир гапга тўн бичиб, шахмат доналарини ўз катагига жойлаштирмоқда эди: демак, Нухридиннинг ён қўшниси. Қадрдон қўни-қўшничилиги бор. Яхшиям, Мила бошида Қиролнинг бугунги топшириғи масаласида гапириб юбориб, тез ўзини ушлаб қолди. Бу буйруқни, энди ўзи бажаради. Аапнинг ўлганидан Нухридин хабарсиз. У шубҳалангани ҳам йўқ. Демак, Нухридинни тинч қўйиш керак. Уни тезроқ бу ердан жилдириб, режа белгилаш лозим. Энди...

У анча ўйланди. Нухридин сигарет чекиб валдираяпти. Мила режа туза бошлади: Нухридин уйда бўлса, у ерга бориб бўлмайди. Уни бирор ерга жўнатиб юбориш, Нигорани соат 10 гача элтиш керак... Демак, кўз қорайганда, Нухридин каергадир жўнаб кетади. Бошқа илож йўқ.

Мила тайёрлаган емишларни столга таший бошлади. Нухридин суйанган ердан ўзини олиб, унга йўл берди ва деди:

- Аап нега кўринмайди?
- Юргандир, беҳуда тўрва-халтасини осилтириб.
- У томонда ҳеч гап йўқми? — Нухридин Қиролга ишора қилди.
- Тинчлик, — Мила бир хўрсингандек бўлди ва қўшимча қилди: — Бизнинг бахтимизга...

Улар тушлик қила бошладилар. Мила очиққан экан, иштаҳа билан овқатланди. Нухридин шунчаки тотиниб ўтирди. У Миланинг ўта жиддий тортиб қолганини сезди. Аммо сўз қотмади. Овқатланиб бўлишгач, Мила:

— Нух, оз-моз бошим оғриб турибди. Сен ҳам кеча уйингга кеч бординг, бироз болаларинг олдида бўл, эртага иккимиз учун анча юмушлар бор, — деди бошини сиқимлаб.

— Албатта, — деди Нухридин, бироқ ҳайрон бўлди. Келганда бошқача термулиб туриб, сени кизғонаман, деган одам...

Нухридин авваллари Миланикида ҳеч қачон бундай ҳолатни бошидан кечирмаган эди, ҳайрон ўрнидан турди. Мила бошиниғижимлаганча, ўз ўйи билан банд эди. Нухридинга индамай туради, Нигорани уйдан олиб чиқиб кетиш эҳтиёжи туғилса, унда жилдирилади. Бутунлай бошқа шароит ва ҳолат бўлиб қолиши ҳам эҳтимолдан ҳоли

эмас. Воқеаларни кечқурунгача ўз окимига қўйиб бериши лозим...

Улар совуккина хайрлашдилар. Нухриддин остонага етганда, Мила унинг бўйнидан кучди ва:

— Мени чиндан севасанми, Нух? — деди ғамгин.

Нухриддин унинг ғамгусорлигини бош оғриғига йўйди. «Аёл кишининг оғриғига аралашиб ҳам бўлавермайди, — ўйлади у, — ўзи индамагандан кейин бу ҳолатда фақат кетиш керак, вассалом».

Нухриддин машинани уйининг олдига қўйди. Хонадонига кириб, Маликани топа олмай каловланди. Уйда ҳеч ким йўқ эди. Бир пасдан сўнг Малика кириб келди.

— Келганингизни кўрдим-у, чиқяпман, — деди у бироз ҳансираб, — Нигорани олдида ўтириб эдим. Бояқиш шундай тўкилди-қолди-я. Сиз билан бизни худо асрасин, ишқилиб, бунақа кулфатдан. Кирсам, овқат ичмаётган экан, қисталанг қилиб ётиб, бир қошиқ ичирдим. — Малика у ёқ-бу ёққа аланглади, — Шерзод ўлгур, яна чиқиб кетибдими, дейман, чўлок оёғи билан? Гипсни олди-ю, тинчимайди-да, шўх бўлмай ер юткур...

У ошхонага юрди:

— Дадаси, нима килиб берай? — деди.

Нухриддин бу пайт ётоқхонага кириб чўзилаётганди. Ошхона томондан Маликанинг овози келди.

— Меҳмонларни жўнатиб юбордингизми? Роса хизматини қилдингиз, билишса бўлди, — деди ва ётоқхонага мўраларкан: — Сизга ҳам бирон нарса беришдимми? — дея сохта табассум қилди.

Нухриддин афтини буриштириб, тесқари ёнбошлаб олди.

— Вой, денг, дадаси, Нигорага роса қимматбаҳо катта нарсалар опти-я! Опаси сизлардан кейин сепини ёйган эди, анча-мунча нарсалар эмас, а? Бояқиш Нигора ўша нарсаларга ҳам қайрилиб қарамади.

Деворга гапириб зерикди, шекилли, «Ў-ў-ў!» деб нари кетди.

Нухриддин у ёққа ағдарилар, бу ёққа ағдарилар, кўзи илинмасди. Яна беъмани ўй-хаёл босиб қолишидан чўчирди у ҳозир. Қанчадир вақт ўтди, Маликанинг оҳиста овози эшитилди:

— Мен Шерзодни киритиб юбориб, Нигораникида бўлман. Ким келса, ўша ёққа кирсин, — унинг эшикни очиб-ёпиб, шипиллаб пастга тушиб кетгани эшитилди.

Ташқарида оксоқланиб ўйнаётган Шерзодни сўка-сўка,

Нигораникига йўл олди. Дилдора телефонда сўзлашаётган экан:

— Тузук, ўғиллари бориб келишди-ю, яхши дейишди. Бу ҳам ётибди, кеча кечаси чўчиб, кўрқибдими, ҳамма ёнига учуқ тошиб кетибди, мазаси йўк... Йўк, бу борган йўк бутун... Бўпти, раҳмат.

Дилдора уйга кирган Маликага:

— Эрини ўртоқлари, — деди.

Кечгача Малика шу ерда ўтирди. Дилдора билан роса жаки-жаки қилишди. «Маликабанк»ни излаб келувчилар шу ердан савол-жавоб қилинди.

Нигора кечгача қимир этмай ётди. Деразадан кузнинг рутубатли кечи мўралай бошлади. У ўрнидан туриб, чуқур хўрсинди-да, бориб дераза пардаларини очди. Қанча уринмасин, кеча тундаги қора бақа сурати ҳамон таъкиб этарди. Ҳозир, дераза олдида, у яна унинг асирига айланди. Ташқари боқди. Чинорларнинг яккам-дуккам сарғайган барглари нам тортиб, зўрға осилиб турарди. Ер-қуюн таянчидан узилган етимча, нафақдажон барглар заъфарон, ер билан битта бўлиб ётибди. Бу манзаранинг барча яксон сурати беаёв куз хавосининг ялови остида мангулик қарига дохил бўлмоқда. Нигора Раҳмат акаси икков севадиган сайроқи қушларнинг навоси сўнган, ҳатто безабон қушларнинг ҳам уруғи камайган, сахий она ер иложсиз куз кафанини ёпингач, улар ҳам жануб томонларга учиб кетган кўринади. Фақат шум қарғаларнинг замони ҳукмрон бўлаётганга ўхшарди. Бу гапларни Раҳмат акаси топиб гапиргич эди, шоирнамо кайфият касб этган чоғларида...

Унинг юраги ҳозир тўкилиб-тўкилиб кетаётганди. Энди чиқиб, опасига Раҳмат акасининг олдига бориши кераклигини айтади. Бормаса бўлмайди.

У на опасининг, на Маликанинг гапига кўнмади. Кўлига илинган кийимларни кийиб, Суманбарга Илхомга қараб туришни тайинлади, кечки навбатга ишга кирадиган опаси билан йўлга тушишди.

— Кўриб, билибоқ изингизга қайтиб келаверинг, — тайинлади Малика ва яна ортларидан: — Шу аҳволда ўша ерда ўтирманг. Болаларни мен хабар олиб тураман, — Малика ташқарида уларни кузатиб қолди.

Опа-сингил бекатгача пиёда чиқишиб, машиналардан бирига ўтирдилар. Йўлда кетишар экан, орқароқ ўриндикда улардан, айниқса, Нигорадан кўз узмай кетаётган йўловчи аёлни хаёлларига ҳам келтирмасдилар. Нигоранинг опаси

реанимация бўлимигача етаклаб, кузатиб кирди. У ердаги гаплардан хабар топишгач, опаси ишга шошилди.

— Энди юр, уйга кетгин, ахволингни қара, — деди у.

— Йўқ, сиз бораверинг, мен бир пас туриб кетаман, — гапга кирмади Нигора.

— Ишимдан сўраб келайми? Сени шу алфозда ёлғиз ташлаб... — деди Дилдора. — Ўрнимга кундузги шеригим туриб тураверади.

— Йўқ, опа, ташвиш чекманг, — инқилласа-да, қатъий гапирди Нигора.

Дилдора барибир хавотир йўлга тушди. Нигора коронғи тушиб, алламаҳал бўлгунча ўтираверди. Кўп танишбилишлар ҳол-аҳвол сўраб келиб-кетишди. Айримлари ҳамон шу ерда юрибди. Бечора ўғли, Нигора келгандан буён, бир жойда хомуш турибди. Нигора Маликага телефон қилди.

— Бу бола эрталабдан бери шу ерда турибди, шекилли, Нухриддин акамга айтинг-чи, бизникига олиб кетадими? — деди.

Нухриддин келиб, уни қўярда-қўймай олиб кетди.

— Хоту в гостиницу, — деди у.

Нухриддин кўнмади. Нигора бирга кетишга унамади:

— Бироз туриб ўзим бораман, — деди.

Вақт алламаҳал бўлиб қолди. Нигора яна анча турди. Сўнг уйга қайтишга қарор қилди. Ҳеч уйга оёғи тортмасди. Бугун ҳам кечаги «бақа» келса-чи? Унинг юраги уюшиб, шифохона дарвозаси томон юра бошлади. Дарвозага етди-ю, опасига кўзи тушди. «Вой, бечора, ишни бировга бериб, хавотир бўлиб қайтиб келибди», деб ўйлади. Опаси қўлтиғидан олди-да, катта йўлга чиқиб, машина тўхтатди. Бир эскироқ «Москвич» тўхтади, рулда ёшгина, семизроқ йигит ўтирар эди. Дилдора аввал Нигорани ўтказди, кейин ўзи ўтирди. Машина фикрлаб ўрнидан қўзғолди.

— Қаерга? — деб ортига ўтирилган ҳайдовчи ғалати бўлиб кетди. Машина у ён-бу ёнга лапанглади. Ҳайдовчи ўтирилганда, машина тўхтатган хотин, шериги бурнига бир нарса сепди. У ҳушидан кетди.

— Тўғрига! — буйруқ қилди селган хотин.

Ҳайдовчининг тиззалари қалтирай бошлади, энди, буйруққа бўйсунмасликнинг иложи йўқ эди.

— Тезроқ, галварс, — деди аёл.

— Машинам эски, тез юрмайди, — ҳайдовчининг овози қалтираб чикди. Ҳайдовчи ўзини тутиб ололмас, бир фалокатни олдиндан сезгандай, оёқ-қўлидан жон чиқиб, нима

қилаётганини, каёққа кетаётганини ўзи билмасди. Анча юрил-гач, маҳаллалар бошланди. Бир жойга етганда аёл:

— Чапга! — деди. — Энди, ўнгга. Тўғрига. Тўхта! — аёл чакқонлик билан машинадан тушди-да, чап томондаги гараж эшигини тортди. Эшик очиқ экан.

— Мана бу ёққа ҳайда, — деди у секин қўли билан ҳам ишора қилиб.

Ҳайдовчи бўйсунди. Аёл тор кўчага чиқиб, у ёқ-бу ёққа аланглади. Гараж ичига кирди-да, шарақ эткизиб эшикни беркитди. Ҳайдовчининг оёғида энди бутунлай жон қолмади. У гангираб, дўшпи топиб кийди, калима келтира бошлади. Бу вақт ичида аёл хушсиз, қийшайиб ётган хотинни тортқилаб, машинадан туширди, гаражнинг ички эшигидан олиб чиқиб кетди.

Зум ўтмай қайтиб келди, бироз хансираганча яна гаражнинг кўча эшигини очди. Чўнтагидан пистолет чиқарди, ҳайдовчи адои тамом бўлди, бутунлай ўзини йўқотиб қўйди. Тисарилаётган машина ҳадеб ўчиб қоларди. Ҳайдовчи машинани кўчага тўғрилаб улгурмай, Мила гараж эшигини ёпди-да, пистолетни яшириб, дарҳол машинага ўтирди. У орқа ўриндикқа жойлашди.

— В перёд! — деди у.

— Опажон?..

— Ҳайда деяпман, ҳезалак! Сени ҳеч нарса қилаётганим йўқ-ку?! Мени ўрис қабристонга элтиб қўй. Қайтиб келаверасан. Фақат бировга...

— Йўқ, йўқ, опажон, ҳеч қачон. Менинг бола-чакам бор. Сизни, ҳеч нарсани кўрганим йўқ.

— Энди овозингни ўчир, йўлга қара!

Машина қабристон ёнига ўрмалаб етиб келди.

— Туш машинадан! — буюрди Мила.

— Опажон!

— Туш деяпман! — Мила машина тўхтаган ердан уч-тўрт кадам четга юрди.

— Бу ёққа кел, эшикни очиб юбор, кейин келаверасан.

Ҳайдовчи амрга бўйсунди. Мила уни ўттиз кадам нарига олиб борди-да:

— Мана бу қопқокни оч, — деди.

Ҳайдовчи темир қопқокни очди. Унгурнинг ичи қоронғи, аммо биргина чизикдан иборат ёруғлик тушиб турарди.

— Бўлдими? — дея ҳайдовчи Милага ўгирилди. Ўгирилди-ю, фирт арвоҳга кўзи тушди. «Шилк» этиб аударилди.

Мила қўлида ушлаб турган ёпишқоқ скочни унинг оёғи-бурнига ёпиштирди ва унгурга ташлаб юборди. Қопқокни

ёпди, машинага шошилди. Гаранг хайдовчи талваса ичида машинани ўчирмаган экан. Чироғи ҳам ёниб турарди. Мила рулга ўтириб, оҳиста жўнаб кетди.

Бу ёқда Нигора йўқолиб, ҳамма ёкнинг тўполони чиқди. Соат ўн бирдан ўтганда ҳам келмагач, Суманбар Маликага телефон қилди. Малика Ойбек билан гаплашиб ўтирган Нухриддинга айтди, ўзи Нигораникига чопди, қўни-қўшниларнинг эшигини тақиллатди. Югуриб, бекатдан хабар олиб келишди. Рўпарадаги таксичи қўшни уйига энди келиб турган экан, Малика унинг хотини билан таксига ўтиришди-да, реанимацияга жўнашди. Нухриддин Милага телефон қилди. Гўшакни ҳеч ким кўтармади. Боя ҳам ҳеч ким жавоб бермаган эди. Устма-уст телефон рақамини терди, жавоб йўқ. Ойбек хавотирга тушди.

Маликалар келишди. Ернинг устида ҳам, остида ҳам йўқ. Шифохонанинг дарвоза қоровули: «Бир соатдан ошди, ё икки соат бўлди, бирга келган опаси олиб чиқиб, машина тўхтатиб, олиб кетди», дебди. Машина йўловчи машина экан.

Суманбар холасига телефон қилди. Унинг қўлидан гўшакни Малика олиб тез чақиришларини сўради. Дилдора ишда экан. Нигорани реанимацияга киритиб қўйиб, тинчлик эканини билиб кетганча, ҳеч қаёққа чиқмабди.

Нухриддин тез уйига кириб, Милага қўнғироқ қилди. Мила йўқ. Демак... У бошини фикимлаб, ўтириб қолди. Демак... Аблахлар! Нигора Қиролникада! Нухриддин бу фикрдан сапчиб ўрнидан туриб кетди. Ойбекнинг олдига кирди, чиқди. Ўзини қўйгани жой топа олмай қолди. Бир қарорга келишга ниҳоятда қийналарди. Ҳозир ҳамма нарсани очиб ташласа, ўзи нима бўлади? У икки ўт орасида қолди. Бир қарорга келиши керак. Вақт эса кетмоқда.

Лопиллаб Малика кириб келди.

— Вой шўрим-эй! — деди у. — Бу яна нима кўргулик эди? Мунча бало ёпишди-я, буларга-я? Вой, нима қиламиз энди? — Малика йиғлай бошлади. — Машина-пашина босиб кетдими-ей, ё биров ўлдириб кетдими? Қурибгина кетсин, а, ёмонлар! Вой, дадаси, мелисага телефон қилинг.

Нухриддинни совуқ тер боса бошлади. Танла, Нухриддин! Ё сен, ё Нигора!

— Нигора!!! — овози ташига чиқиб кетди унинг, шопилинч жимида, ўзига-ўзи: — Нигора!!! Мен эмас, Нигора!!! Мен пул учун алақачон ўлиб бўлганман. Мила билан қилган гуноҳларим, жиноятларим, менинг ўлимим учун кифоя. Дунёда мундоқ гуноҳкор, осий бўлиб, ич-этимни

яшагандан кўра, қўлга тушганим ёки ўлиб қўя қолганим афзал эмасми? Адашдингми, торт жазосини. Аблах, Қирол! Бугун мен сенинг бошингни ейман.

Нухриддиннинг ярқ этиб кўзи очилиб кетди. Шу кунгача сиқилганлари, ич-этини еганлари, фақат охирги қарори боис бир сонияда ўз тугамини топди. Бундан бошқа чора йўқ.

...Шу топда унинг ўнг елкасига Номи келиб кўнди: «Энди, мен сенга ҳамроҳман. Ҳамиша ўнг елкангда ўтираман. Бардам бўл, бандай мўъмин! Сен ўз қавминга қўл кўтаряпсан, бундан чўчима! Сен ҳақ йўлга кирдинг!» Шунда Нухриддин чап елкасининг енгиллашганини сизди — Ҳовранинг қаноти қайрилган эди...

Нухриддин ҳаёлот оламини тарк этди. Унинг кўзи ўзини ўраб турган мавжудликни кўрди. Бу мавжудлик рўё эмас, ҳақиқат эди. У қарорининг ҳақлигига иймон келтирди. Сервантнинг тортмасини тортди-да, пичокларни олди. Малика ваҳима кўтармасин, деб тез жойлади. Мила берган пистолетни яширган жойидан топди. Қисқа муддат Ойбекка муддаосини тушунтирди.

— Тез кетдик! — деди.

Югургилаб қатор турган таксиларнинг олдингисига ўтиришди. Нухриддин тўппа-тўғри Миланикига борди. Чирок ўчик. Пардалар ёруғ ўтказмайди. Чопиб иккинчи қаватга кўтарилди. Миланинг эшигига каттагина қоғоз кистирилик турар эди: «Меня увезла скорая. 17-50. Мила.»

Нухриддин тез пастга чопди. Машинага ўтирди-да, ҳайдовчига манзилни айтди. Етишларига озгина қолганда, машинани тўхтатди. Ҳайдовчини рози қилди. Ойбекни хилватроқ жойга олди-да, олдинда турган ўта хавфли вазиятни тушунтирди. Ойбек отаси ва аясининг қотили томон шамолдек учди.

XVIII б о б

Қиролнинг сабри чидамади. Одам қанчалик куч-қудратга эга бўлмасин, ўзи айтмоқчи, уч нарсдан бири ҳар маҳал унинг бўйнига қуллик кишанини солиб туради. Ўша бир нарса бошқа барча истаклардан бўриб, оч одам емишга қанчалик ташна бўлса, шунчалик нафслар ичида устунлик қила бошлайди. Ўша истак, лахзалик эса-да, гўё саодатга айланади. Уни амалга ошириш фикри миянинг нақ марказига ўтиради, бошқа ингилишлар томирини қарахт қилиб қўяди. Анчадан буён Қирол ўзига хос бўлган лаз-

затланиш машқини соғинган эди. Аблах Аап иш кўрса-тиб, Қиролнинг қақраган иштиёқи ўз вақтида намлан-май, сабр косаси лиммо-лим тўлиб-тошди. Ўзи булар-нинг барчасини қириб ташлаш керак. Аммо дунёда садо-қатли ит топиш ҳам мушкул муаммо экан. Ўз оёғи билан келган Мила қанжиқ, ҳар ҳолда топилдиқ бўлди. Аап яхши эди, аммо эскирди. Эски машина ёхуд эски уй одамнинг ярим ҳаётига ҳамиша хавф солиб туради. «Эски кўприқдан эслаб ўт» деб бежиз айтилмаган. Қанжиқнинг топган одами имтиҳонлардан ўтиб олишини кутишга тўғри келди. Қиролнинг бу истак-аъмолини қондириш учун ўзи бир ёрдамчи етади. Бошқа ҳеч ким керак эмас.

Ўша куни, Қирол кўчага чиққан тунда, рўпарасидан келаётган мелиса Майор экан. Қирол унга қисқа кўрсат-малар берди. Икков ҳам ўз дилида Аапнинг бу хатоси пашшачалик аҳамиятга эга эмаслигини, икков ҳам арқ-оннинг учи ҳеч қачон Қиролга келиб тақалмаслигига ишонч ҳосил қилдилар. Қирол кўп тафсилотни ёқтирма-гани боис, Майор, ўзини доно кўрсатиб юрган Майор (Қирол ишончини сақлашнинг бирдан бир йўли шу, деб ўйларди у) биргина нарсани илтимос қилди, холос. У ҳам бўлса, бир оғиз бошлиққа айтилса, иш унинг қўлига ўтади, тамом-вассалом. Қирол кейин мутлақо бу ҳақда ўйламайди. Қирол кўнди, аммо бу тақлифда таъма бор-лигини ҳам сезди. Майор тўла қафолат бергач, Қирол бутунги қарорини қабул қилди ва кунини белгилади. Аап тўнғизнинг охирига етказмаган иши туфайли икки кун-дан буён бу дўзах ҳаёт учун курашаётган анов «бахтли одам»га нариги дунёга бир сонияда етиб олиши учун имконият яратиш профессорнинг бир дақиқалик кон-сультациясига боғлиқ эди. Қирол бу фикрдан қайтди. Майли, энди у тузалиб, урғочи жуфтининг азобини торт-син. Шунинг учун унинг турсикчасини «Номзодлар» хал-қасига илиб қўйди. Майор билан учрашгани эртаси унинг илтимос ва таъмаси ўз ижросини топди. Мила эргалаб унинг сўйлоқ хотини пул халтасини тўлдириб келди.

Кунлар қиёмат яқиндек ўтмоқда. Мана, дарров икки кун ҳам кўз очиб-юмгунча ўтди. Олам тинч. Майор емини еди. Ўша кеч, тунда дераза ортида, тўлғониб ётган мадоннани интим ҳолатда ҳирсий азоб-лаш иштиёқи Қиролни жунбушга келтираётган эди. У титраб-қақшай бошлади. Қиролда бундай безгак айни шундай чоғда, икки нафсни қондиришга бир баҳя қолганда юз берарди. Буни амалга оширмаслик Қирол учун битмас-туганмас, юракни орзиқтирув-

чи, кемирувчи азоб, укубат. Шу боис ҳам у Милага топширик берди. Кела колсайди, тезроқ ўша саодатли дамлар!

Бугун бу ишни илк бор янги ит бажаради. Қўлидан келармикин? Қирол Нухриддинни «ит» деди-ю, негадир ўзидан норозиланди. У бир нарсага ҳеч тушунмайди. Ўша болани биринчи бор қабристон ичра яқинроқ кўргандан буён кўнглига ўрнаб қолди. Кунни кеча адоқсиз ўйлар, келажак хаёллари оғушида уни аҳмоқона тарзда ўзининг ўрнига қўйиб кўрди. У гўё энди, ҳеч кими йўқ Қиролнинг вориси эмиш. Қирол буни шунчаки фантазия маҳсули, деб топганда кўнглининг қаеридадир, олис қат-қатида бир ҳукм ўқилди: «Тўғри-да, барибир, мол-дунёнинг кимгадир қоладими, ахир?» Мила уни илк бор шу йўлга тортгандаёқ, «пулни аяма, кўп-кўп бериб тур», дегани ҳам шу туйғу туфайли бўлмасин тагин?

Нухриддиннинг бунга алоқаси йўқ-ку? Қирол кейинги пайтларда ўз уруф-аймоқлари, авлод-аждодлари тўғрисида кўп ўйлайдиган бўлиб қолди. Бу албатта, поёни томон интилаётган ёшнинг сабаби бўлса керак? Ота-боболари асли кумкўрғонлик, Қиролнинг болалигида узок юртга кўчиб кетишган экан. Отаси ўша ёқлардан паноҳ топиб, кейин сени олиб кетаман, деб хотинини ташлаб, ўрли Маъруфни, шу Қиролни етаклаб кетган экан. Шу-шу ота-бола Қумкўрғондан бегона бўлиб кетган. Маъруф ўгай она қўлида ўсди. Кетганда у тўққиз яшар эди-да, онасини таниган, ўз онасини кўп соғинди. Отаси биркесар, тўпори, жаҳлдор одам эди. Ўша ёқда, ўша латтабош саллали хотинни хуш кўриб, унинг уруғини уруғ, аймоғини аймоқ қилди. Қумкўрғоннинг номини тилга олмади. Кейинчалик умр тўзонлари ичида Қумкўрғон, онаси Маъруфнинг хотирасидан ўчиб кетди. Она деганда, унинг кўз ўнгига отаси билан икки филдиракли, катта бир от кўшилган аравага чиқаётганда: «Болам, эсли-хушли бўлгин, бегона юртларда отангни пешини ушлаб юргин», дея рўмолининг учини тишлаб, ўрта йўлда қолган пажмурда хотину саллали энаси, ўша, қағиллаган овози билан шовкин солиб қарғанадиган энаси келди. Тенгдошлари воҳада, дараларда от чопди, у чопмади, чўзма отди, у отмади, нонни бутун еди, унинг эса аравага чиққанда белидаги қийиқчасига онаси қистириб қўйган яримта нони бутун бўлмади.

О, қасд. Муқаддас қасд! Қасд аслида онанинг қорнидан баробар тушмайди. Инсон боласи яланғоч туғилади, соф туғилади. Киндиги онасига уланган бўлади. Ўша киндикни ўзгалар кесадилар. Ўша ўзгалар болани онасидан

жудо қиладилар, уларни бовлаб турган риштани бир умрга узиб ташлайдилар, уни қасдга ошно қиладилар. Бу хаёл ҳар онда кезарди, Қирол миясида кейинги пайтларда...

Қўлида яримта нон билан, ярим кўнгили ўсди, улғайди. То воҳадан кетгунча, кимсан, анов қумқўрғонлик Турди маразининг егимчаси бўлди номи. Ўқишга кетди-ю, йўлини топиб олди. Аммо бу йўлнинг ҳам тўсиғи кўп экан. У юраман деган йўлдан бошқа ҳам юраман дейди. У чиқаман деган поғонага бошқа ҳам чиқаман дейди. Ҳеч ким, ҳеч қачон йўл бўшатиб, сен ўт, демади. Ўтди, ўтолмади, етди, етолмади. Йиқилди, турди, биров билди — биров билмади. Бошига бахт қуши қўниб, севги уни сийлади. Хотинининг оёғини ўпишга тайёр, меҳр қўйди. Уни оламларга ишонмади. Севди, ардоқлади. Фақат унинг кўнгли учун, унинг бахти учун, ўзини ўтга, чўққа урди. Падари лаънат аёл киши ўша доно халқнинг маталини тасдиқлади. Она меҳрига зор Маъруф, аёл бағрини энди ҳис қилганди. Ҳаётидаги икки аёл уни йўлдан оздирди. Зўрға эришган мартабаси чилпарчин, етган ери камокхона бўлди. Турма деган, одам деб аталмиш хилқатнинг барча ҳайвоний хислатлари намоён бўладиган жой экан. Йиртқич даражасига етмагунингча, сўкилиб, йиртилаверар экансан.

Она, она... Ўша бечора, мушфиқ она. Бу ёқларга келиб уйланиб, жойланиб, мартабали бўлгандан кейин онаси эсига тушавергач, Учтераққа борди. Онасининг қабридан бошқа нарса топа олмади. Бечора, белига яримта нон қистириб, арава кўздан йўқолгунча термулиб қолган онаси, қўлида қолган қизчаси билан уч-тўрт йилдан кейин ўлиб кетибди. Қабрини обод қиламан, деб турганда қамалиб кетди. Мана энди, шунча пул, молу дунё топиб, қўша-қўша қасрлару истаган нарсасига эга бўлганда, ҳатто онасининг қабрига мрамар тош қўйгани истиҳола қилади. Ким билади, бу дунё омонат, бир куни миси чиққанда, фалон-фалоннинг онаси деб, маломат қилишларини хохламайди. Эҳ, бевафо дунё!

Ўша иккинчи хотини — Майрам туфайли ҳаёти остинустун бўлиб кетди. Ўғли бебош, кизи фоҳиша... Улардан кечди. Шуларни ўйлаб, чексиз мол-дунёси кимга қолишини эслаганда, бир галати бўлади. Ўшандай дақиқаларнинг бирида ҳалиги аҳмоқона, Нухриддин тўғрисидаги хаёл ўтганди миясидан. Онаси ва синглисининг тупроққа айланиб кетганини билганидан сўнг Учтерақдаги авлодларини суриштиришга ҳожат ҳам қолмади. Топганда ҳам нимага керак? Отасини, ўша биркесар салланинг гапига кириб, фа-

қат уришдан бўлакка ярамаган отасини қўмсаш у ёқда турсин, номини ҳам атагиси келмайди.

Бугун Миланинг топгани — янги Аапнинг уддабуронлиги синовдан ўтади. Қани, у нималарга қодир экан? У болада куч йўқ. Бу ерга келган кунлик дарров буни билган. Аммо ақл бор. Ақл бўлса куч топилади.

Мила. Лекин бу қанжиқ — бало. Унда табиий гипноз бор. Биринчи кўрганида тўнғизнинг урғочиси эди. Бу балоқазо бир тез ўсди. Жуда хушёр, довюрак, тадбирли. Урғочи бўлса ҳам ўнта эркақдан аёло. Қирол унга ишонади. У шунга эришди. Пулни жуда яхши кўради, аммо хиёнат қилмайди. Шу боис Қирол унга пул ишларини, қалтис ишларни ишонаверади. Бу бало тегирмондан бутун чиқади. Аммо барибир, урғочи зотига ишониб бўлмайди. Керак, демак, нафас олиб турсин. Қирол билади, майда-чуйда контрабанда билан шуғулланади. Майли-да, ҳар ким кўлидан келса, қилсин. Нима бўлганда ҳам у Қиролга садоқатли. Урғочига ишониб бўлмайди, деганики, ўзи умуман дунёда ҳеч кимга ишониб бўлмайди. Уни биринчи даъфа Калхатнинг олдига олиб борганида, мақсади унга ҳадя этиш эди. Чунки, ҳар хил қўшмачи кампирлар устига илиб қўйган матоҳлар ичида ҳам, эт-гани кўкариб, моматалок бўлиб ётса-да, яхши нарсалиги билиниб турарди. Қолаверса ёш. Чолнинг кўнгли ёшда бўлади. Ойдеккина қилиб олиб борди, аммо қамоқдан кейинги ўн йил ичидаёқ Калхатнинг чурвақаси чилдирма чалолмай қолибди. Кейин Милада гипноз борлигини сезиб қолди, ўзи билан қайтариб олиб келди. Унинг ҳар балога қодир эканидан Қирол маълум даражада чўчийди ҳам. Ўзи чўчимай яшаб бўладими? Минг кучли бўл, пулдор бўл, амалдор бўл, барибир, ҳадиксиз бўлмайсан. Шунақа қизиқ дунё.

Қирол бугун интиқ кутаётгани, интим-интиком ўйини. Ана шундай ўй-хаёллар билан соатни 10 қилди. Жойларни ҳозирлаб қўйди. Ўткир, ўтмас пичоқларни, устара, қайчи омбирларни ҳозирлади. Гараж томондан тик этган товушга қулок солиб ўтирди.

Охири, машина келиб тўхтади. Машинанинг овози ўткир эди. Гаражга кирди. Гаражнинг ҳовли эшигига бораркан, Мила аёлни сургилаб кўтариб чиқди. Шу заҳоти кўлини чўзган Қирол аёлни мушук боласини кўтаргандай кўлига олди. Мила индамади. Қирол тушунди. Иккиси ҳам боши билан имолашгач, Мила ортига қайтди. Қирол шунчалар интиқ кутгани, интим қўғирчоқ кўлида турганига чинакам қувонди. Уни «театр»га олиб кирди. Икки ўринли юмшоқ

каравотга кўндирди. Ечинтира бошлади. Мўъжиза ила яралган санъат асари намоён бўлди кўз ўнгида. Қўғирчоқнинг ўнг қўлини каравотнинг бош томонидаги махсус тасмага маҳкамлади. Бу томонига ўтиб, чап қўлига занжир солди.

Энди, турли артистона ҳаракатлар билан балетнинг эркак жуфти қилиқларини қилиб, «сахнада» айланди. Қўғирчоқ, ўша ўзи истаган қўғирчоқ мана, энди кўзининг олдида. Юракни орзиқтирувчи гўзаллик санамига бош эгмай бўладими? Унга тегиниш шарт эмас, кўзнинг қувнаши ўзи кифоя. Қиролнинг кўзлари ўйнар, ҳирси жўш ура бошлади. Аммо у назар солишдан ўзга нарсага ўтмасди. Охири, унинг турсикчасини олиб бориб, шифонер эшигини очди ва жувонмарг турдошлари қаторига илди. Ортига енгил-енгил сакраш қилиб қайтди. Қўлларини қандай маҳкамлаган бўлса, қўғирчоқнинг оёқларини ҳам шундай ҳолга келтирди. Унинг ҳушсиз тийнати ҳам бирам гўзал эдики! Қирол бу гўзал суратни кўз қорачиқларига жо этди.

Асира оҳиста қимирлади. Ана энди, уни уйғотиш мавсуми келган эди. Юзига аста шапатилади. Нигора кўзларини очди ва шундай даҳшатга тушдики, Қиролга айнан шундай лаззат керак эди.

Алҳол, хушига келган Нигора билтанглар, кўзи олаяр, ёнидаги ножингга даҳшат-ла қараб, бақриришга уринар, оғзи очилмас, нафас етишмасди. Ҳозир, у ҳавзадан ташқари отилиб, жон талашаётган балиқнинг ўзгинаси эди. Нигора яна хушидан жудо бўлгунча, Қирол кайфу сафо оғушида бўлди.

У шошилмас, тун узок, «спектакль» эса фараҳли дамлар ваъда этарди. Майли, бироз дамини олсин. Қирол шифонер олдига ўтди, қатор осиялик турсикчаларни қўли билан силади. Ҳозирги илингани бошқаларидан ажраб, ёниб турарди унинг кўзига. «Оҳ, етимчам! Қандай гўзалсан-а? Энди сен — менинг мулкимсан! Менинг гаройиб коллекциям ичида асили сенсан. Сенинг жуфтинг кейинроқ келади, кейинроқ... Мана буни эса ҳозирча қатл этамиз». У эркаклар турсигининг бирини суғуриб олиб, йиртиб ташлади ва ортига қайтди.

У ҳозир маст эди. «Эй, маликаи дилоро, энди иккинчи сахнамизни бошлаймиз, — деди у худди эсноқ тутгандай, — мана энди, азоб лаззатига ўтамиз». Тайёрлаб қўйилган пичоқ, қайчи, анжомларни жойидан олди. «Қани, — деди у, — хушингизга келинг-чи, ойимча. Вафодор эрингизга хиёнат қилиб бўлдингиз. Энди, жазоингизни олинг. Хиёнат ўлим билан тенг эканини билиб қўйинг!»

Қирол учи ўтқир пичокни олди-да, Нигоранинг чап сийнаси устига «Х» тортди. Нигора ингранди. У ҳушига кела бошлаганди. «Х» чизикқа шу заҳоти қон тепчиди ва қўлтиқ томон оқа бошлади. Пичоқ ўнг сийнага етганда, Қирол бирдан ҳушёр тортди. Ташқаридан итнинг бўғиқ «винг» деганидек, паст товуш эшитилди. Қирол тезда ўз ҳолатидан чиқди. Ташқарига тингшаб кулоқ тутди. Осилган еридан кулаган гўштга ўхшаш бўғиқ овоз келди. Кейин яна сукунат юз берди.

...Қирол тўсатдан ҳаёлот уммониға фарқ бўлди. Денгизнинг тубида уни кутиб турган Ховра лип этиб, чап елкасига қўнди ва: «Маъруф, — деди сибизғасимон овозда, — сен Бўрон амакингнинг ишини давом эттиряпсан. Мен сен томондаман. Нухриддин аймоғинга эҳтиёт бўл. У мендан тонди, Номининг бандасига айланди. Дилинға солган чўғим ўчмаслиги керак...»

Қирол сесканиб ўзига келди. Яратмиш қудратнинг мўъжизасига акли бовар қилмай, бу сир-синаотга ҳайрон қотди. Бир сонияли рўё қандай келган бўлса, шундай изсиз йўқолди. Лол қолган Қирол: «Алҳамдулиллаҳ» деб қўйди.

Ташқарида яна бир нарса «шарак» этди. Бу овоз билан бир сонияли рўё тилсимот қўшилди-ю, Қиролни ҳадик хиша бўрди. У дарҳол кийинди. Қуроллари жойида, ташқари юрди. «Ҳеч нарса бўлмаслиғиям мумкин, балки, буям ҳаёлдир. Аммо, ҳаётингда бир марта ишониб кўргансан, Қирол!»

Бу пайтда Ойбек билан Нухриддин томда эдилар. Ойбек хилватда Нухриддиннинг гапларини эшитгач, ундан пичоқларнинг иккитасини сўраб олди. Ҳар эҳтимолға қарши, уларни курткасининг чўнтақларига қулайроқ жойлади. У Нухриддиннинг олдида учиб бораркан, рўпарадаги уйнинг пастак томига сакраб чиқди. Унга Нухриддин эргашди. Улар осонгина гараж томига чиқиб олдилар. Ойбек томга чиқиши ҳамоно, ҳовлида бўш юрган итни кўрди. Шарпани сезган итнинг кулоқлари дикқайди, калласи шу томон бурилди. Аммо уларни кўрмади. Улар панада эдилар. Ҳовлида милт этган чироқ йўқ, ит шарпа томон юрди. Бошини балаңд кўтариб, сергакланди. Шу дақиқада унинг бўйнига пичоқ санчилди. Қаердан бино бўлди, иккинчи ит ҳам шу томон йўналди, унинг ҳам томоғига пичоқ қадалганда бўғиқ вингиллади. Дарвоза томондаги ён уйча эшиги очилиб, энкайганроқ одам чиқди ва итларнинг устига кела бошлади. Ойбек Нухриддинга қаради. Нухриддин учинчи

пичокни чиқаргани заҳоти у Ойбекнинг қўлига ўтди ва итларга яқин қолган кимсанинг нақ бўғзига ўрнашди. У сассиз қулади.

Нухриддиннинг ичидан: «Яхшиям, Мила бу пичокларни берган экан», деган ўй ўтди. Учқовиники, шу ердан туриб ағдариб қўйдими, демак, Ойбек бу корга ярайди. Нухриддиндаги ҳадик ва шубҳа маълум даражада барҳам еди, мубҳам ғалабага ишончи ортди. Аммо, Қиролга қарши кетаётимиз, деган ваҳима бўй кўрсатиб турарди. Ҳозир қўп нарсани ўйлашнинг мавриди эмаса-да, у кимга ишонди, нимага ишонди — ҳайрон бўлар ва бир нарсани аниқ билардики, Нигоранинг бошига тушган мусибат уни тамоман шошириб қўйганди. Бу ёғи энди, худодан.

Ойбек узун ва баланд том устига чиқди. Том бўйлаб оёқ-қўлини ишга солиб илгарилай бошлади. Ўртарокка етганда, оёғи остидан шифер парчасини кўчирди-да, ҳовлига отди. Сўнг томнинг нишоб қирғоғи томон туша бошлади. Мўлжали тўғри чиқиб, айна унга яқин жойда эшик очилди. Кимдир ташқари чиқди, бир қадам қўйди-да, тўхтади. Паст йўталди. Бу Қирол эди. Уй деразасиз экани боис ташқари чиққанди.

Шу пайт Ойбек турган еридан унинг елкасига пружинадек сапчиди. Икковлон ерга ағдарилдилар. Ағдарилганлари ҳамон бир-бирдан ажрадилар-у, шунақанги олишув кўпдики, Нухриддин томошага ҳуши учган ишқибоздай турган ерида елкаларини учирай, пасаяр ва турли томонга тебранарди. Йўқ, Нухриддин бунақангисини кўрмаган. Охири, олишув сустлашди, аммо давом этаверди. Нухриддин гараж тоmidан сакраб, Ойбекка ёрдамга шошилди. Лекин кутилмаган оёқдан шундай зарба едики, нақ кўздан ўт чақнаб кетди. Икки метр нарига учиб, ўтириб қолди. Ўтириб қолса майли эди, гавдаси ўзини тутмай, қийшайиб қолди. Оғриқ жон-жонидан ўтар, томошабин кўз қурмағур эса, икки ваҳший ҳайвоннинг олишувидан узиlmасди. Улар ҳали йиқилар, ҳали у ён-бу ён учар, ҳали оёқлар ишга тушар, ҳали қўллар, ҳали калла, қўл қайришлар, бокс рингидаги ҳолатлар. Жанг бир сустлашиб, бир авж олар эди. Охири, Қирол ичкари қочди. Қочдими, ҳийла қилдими, Нухриддин англай олмади. Ундан узиlмай таъқиб этган Ойбек эшикни беркитиб олишга имкон бермади. Эшикланг очилиб, Ойбек кўздан йўқолди. Зум ўтмай, ичкаридан уч-тўрт бор варанглаган ўқ овозлари янгради. Кимдир йиқилди. Нухриддиннинг юраги орқага тортиб кетди. Қирол отди...

Бу олишув ичида Қирол елкасига тушган зил-замбил юкни ҳис этар, ерга мункигандаёқ, жойида айланиб олишни ва ҳал қилувчи зарбани биринчи амалга оширишни қарор қилган чоғидан то ўқ узғунига қадар ўтган дақиқалар шуни кўрсатдики, ёпишган бало-қазо анча-мунча эмас. Энди, вазият бор ақлию тажрибасини, ўзига ато этилган куч-қудратию хийласини ишга солишни тақозо этаётгани. Шу кунгача, шу дақиқаларгача бу ерда у ўз кучи, ўз лаёқатига комил ишонч билан яшаб келди. Гарчанд, қуролланган тўдаси мавжудлигига қарамай, унга эҳтиёж сезмас, бу ерда биров мушугини пишт демай яшарди. Бирок, даъфатан осмондан тушиши мумкин бўлган хавфу ҳадикни миясидан ҳеч қачон соқит қилмаган, ҳамиша унга тайёр турганлигини билса-да, кўчани деворсиз кўрган банда ҳам қутмаган балои қазони у қаёқдан билсин? Акс ҳолда Қиролдек хушёр ва айёр тулки ташқари чиқармиди? Томирида оққан қудрат таъминлаб турғувчи ишончи баъзан но-жўя қадам ташлашига сабаб бўлиш эҳтимоли ҳам йўқ эмас. Ҳозир, шу туришда Қирол ўзига қисқа сониялик ҳисобот берар, ўзини қойимокдами ёки шундай орзиқиб қутилган кунда тинчлигини бузган тақдирга лаънат ўқимокдами — англаб олишга уринарди. Бу кори ҳолнинг сабабчисини албатта топади — у уруғ-аймоғи билан бунинг учун жавоб беради. Аммо, мана бу Буйвол ким? У ёш, аммо қудратда Қиролдан кам эмас. Агар ҳозир отиб улгурмаганда, бу йиртқич ҳар ҳолда унинг мазасини қочирарди. Кучни тан олмаган одам ҳеч қачон вазиятга тўғри баҳо бера олмайди. Бу асов куч ким бўлиши мумкин? Кучини қаерга қўйишни билмай, Қирол билан ўйнашишни ўзига эп билган шунчаки саргузашт ишқибози эмасдир? Қаердан ва нима сабабдан келиб қолди у? Анови шериги, бир тепкига ярамаган нусха ким? Уни чиқиб, кўриб-билиш керак. Бу иккала нусхаларни таг-томири билан йўқотиш лозим. Улар шунчаки келгани йўқ. Мана бу маликаи дилорога алоқалари бор. Қандоқ бу ерни топиб келишди? Мила эҳтиётсизлик қилдими? Ортидан дум борлигини сезмадими? Мумкин эмас! Балки, у ҳам исён... Мутлақо! Унинг қўли қон.

Рақибини отиб ташлагандан сўнг ҳамма ёқ сув куйгандек жимиб қолди. Демак, бу икков ёлғиз ўзлари келишган. Улар Қиролни билмайди. Аммо бу ерни, ўзларига қарашли мана бу қанжиқнинг шу ерда эканини улар қаёқдан билди? Яна Мила... Бунинг тагига Қирол албатта етади. Ҳозирча, бу ерни ҳал этиш керак. Ўқ отмаслик лозим эди. Ўқларнинг овози барибир қулоққа етди. Эҳ, худо тинчли-

гингни бер! Энди, бу ерда қолиб бўлмайди. Балки, мана бу ер тишлаган Буйвол хийла қилаётгандир? Нафасини ичига ютиб ётгандир? Унинг орқа миясига кўрғошин куймагунча ишониб бўлмайди. Йўқ. Ўқ овози чиқмагани маъкул. Мана бу отган ўқларининг акси ҳам ҳали худо билади, нимани келтириб чиқаради?

У пистолет тугган икки қўлини пастга туширди. Ёнидаги ўткир учли санчкини шартга суғурди-да, ўрта эшик узра оёғи бу томонда, белидан тепаси эса музлаткич ортига кулаб, ер тишлаб ётган рақибига бўйин чўзди. Бундай ҳолатда нариги ёнга ўтиш мумкин эмас, икки оёқ тепасига етишга бир метрдан ортиқроқ масофа бор. Айни шу ердан санчки билан унинг чап кураги остига ташланиш керак. Сўнг ташқарига, иккинчисига...

У оёқлар устига сонияда етди, мўлжалига санчки урди: бу шунчалик шиддат-шижоат билан ижро топаркан, кутгани — аксил ҳаракат ҳам ундан-да тез юз берди. Буйвол ағдарилиб, шу қадар тепдики, санчкини санчишига миллиондан бир сония қолганда санчки-панчқиси билан осмонга учиб кетди. Ва Қиролнинг боши елкасига жонажон девори тошдек тегиб номардлик қилди. Бошининг орқаси, бўйнию елкаси аралаш девор билан учрашиб турган чоғда, унинг фикру хаёли энди, нима қилиб бўлса ҳам ерга икки оёғида тушиш, заминга ўрнашиш ва рақибни режалаштирган усулга акс чора кўришда эди. Мияси шу қадар каттик офридики, падари лаънат деворни «ўқиди». Чангалидаги санчкини маҳкамроқ ва хавфсизроқ тутди. Ҳозир, оёғи ерга теккандаги режалари ичида уни ушлаган қўлини рақибига тутқазмаслик биринчи масала, йўқса, санчки унинг куролига айланиши мумкин.

У оёғига тушди, аммо орқа томони каттик урилиб, қақшаб турган бошига нақ икки юз кило темир мушт тушдики, санчки у ёқда турсин, кўзи олдидаги коронғиликдан бошқа ҳамма нарсани йўқотиб қўйди. Илиниб қолган энг сўнгги хуши ғайриоддий қудрат ила жисмини қайта тиклади ва энди, фақат қочишгина жонга оро киришни маслаҳат берди. Ана шу насихат уни иккинчи гурздан сақлаб қолди. Чап бериб, ўзини олиб қочган Қирол кандайдир сониялар улушида нафас ростлаш имкониятини қўлга киритди. Алҳол, бу катта имконият эди. Худди шу ерда олиймақом катта қудратнинг буюк, мардона қондаси ўзини намойиш этди. Бундай чоғда нафасни ростлашга имкон бериш асли голибликнинг аввалгироқ тантанаси ва таназулга маҳкум рақибга кўрсатилган чексиз ҳиммат эди.

Буни Қирол сизди ва қўлидаги арматура санчқини ташлаб юборди. Қиролнинг вужудига куч ёвилди. Энди, икки рақиб, жангга шайланган хўрозлардек, олдинга эгилиб, қўлларини ярим ёй шаклида кўтарганча доира ясай бошладилар. Ҳозир Қиролнинг нияти қандай бўлмасин, рақибининг бир қўлини қўлга киритиб, орқасига ўнгариб, елкасига чиққан қўлни синдириб ташлаш эди. Бу усулни амалга оширишга эришди, аммо қўл анча-мунчага синадиган эмасди. Онгли олишув, турли усуллар, аксил усуллар, кучларнинг тенглиги аста-секин ақлни шоширувчи, кутилмаган, олатасир жангга айланди. Бу олишув ва жанг Қиролнинг хоҳиш-иродасига кўра, иккинчи, ички хонага кўчди. Ёш Буйвол билан олишавериш мақсадга мувофик эмаслиги аёнлашиб борарди. Ҳар бир алоҳида жанг куч захирасига путур етказаетганди. Рақиб-ку, бегона майдонда от сурмоқда, аммо Қирол махсус тайёргарлик кўрилган полигонда қисилиб, чекинишга мажбур бўлаётгани алам қиларди. Кўпинча рақибининг тагида қолаётгани, ҳозирча полигон ва арсеналлардан фойдаланиш имкониятини чеклаб қўймоқда эди. Уни ўлдириш керак! Олишув ўз вазифасини бажариб бўлди. Қирол бир пистолетни нариги хонада йўқотди. Иккинчисига бир қарич қолди, холос. Олди. Олган заҳоти билагига қўлни деярли узиб юборгудек кучли зарба тушдики, пистолетни учириб юборди. Аблаҳ! Яна бир қарич сурилиш даркор! Афсус, ваҳший шернинг ўмганидан қани энди қутулса! Қирол унинг остида полга кетини тираб, оёқлари ёрдамида сурила бошлади. Қўллари эса тамоман, қарши ҳужумни қайтариш билан банд эди. Рақибнинг зил-замбил юки тиззани ишга солиш имконини бермасди. Пайт пойлаб, рақибни башарасига калла солишга эришди, шунда унинг манглайи тошдек қаттиқ пешонага тегди. Унга жин ҳам урмади. Сурилиш керак, фақат сурилиш... Энди, хуфия хандаққина жонга оро кириши мумкин. Унга етиб олиш керак. Етсаёк, бор қудратини ишга солиб, уни миниб олади, хандақнинг ўпирилиб кетувчи қопқоғига тўғрилайди, қопқоқ очилиб, хандақ душманни қабул қилади, эшиги эса шу заҳоти ёпилади, ёпилган қопқоқ тешиқларидан махсус санчқиларни туширади, вассалом.

Қиролнинг Қирғийдан тортиб, барча олишувлари кўз ўнгига келарди. Биронта олишув, биронта жанг бунчалик мушкул бўлмаган эди-ку?! Қариб қолаётгидимикин? Ёки тангри юз ўғирдими? Қоровул, ифлос, дарров тинчиган экан-да, «банда»га хабар қиларди. Ким ўйлабди, бу одмигина, тинчгина уйда шу ҳол кечади, деб? Шунча йилдан

буён бу ерга чумоли ҳам ўрмаламаган. Қирол ўз кучкудрати истикболларига қаттиқ ишонган. Аммо, шунақаси ҳам бўлар экан-да...

Ташкарида югур-югур, тарақа-турук кучайди. Рақиблар бир дақиқа сукутга келдилар. Буйруқ аралаш овозлар кучайди. Қўли бўшаган Қирол сукутдан фойдаланиб, тўнғиздек рақибнинг тагидан чиқишга уринди. Пайпасланиб, темир парчани қўлга илинтирди ва бир дам ҳаракатсиз қотган рақибнинг бошига туширди. Роботнинг қўлидай қамсаб, қисиб турган қўллар бўшашди, шу пайтгача эгасига содиқлик қилаётган бош суғурилайётган Қиролнинг кўксига тушди. Қирол исканжадан тез бўшалди. Тура солиб, девор четидаги тугмачани босди. Девор ортга сурилиб, эшик ҳосил бўлди. Эсон-омон у хонага ўтиб олганда, эшик тирқишидан кираверишдаги хонага югуриб кираётган оёқ товушларини эшитди.

ХІХ б о б

«Москвич», қанча тепкисини босмасин, тезлиги қирқэллиқдан ошмасди. Қабристондан қайтаётиб, Мила ҳар эҳтимолга қарши «точка»да тўхтади. Ичкаридан қоровул югуриб чиқди. Мила унинг истикболига келаркан, у:

— Нотинчлик, — деди. — Иккита мент қабристонга кетишди. Ана, машинаси. Бошлиққа телефон қилдим, у уйда маст ётибди, хотини ҳеч уйрота олмади. Сизнинг телефонингиз чақиряпти...

— Демак, ишлар чаток... Нухриддин... Наҳот?.. Қиролникидан тезда хабар олиш керак! «Алкаш, кунинг битди», — деди Мила ўзига-ўзи, қабристонга мутасадди сасикни ўйлаб. Унинг лаблари буришди. Шоҳ Исмоилга телефон қилди:

— Қабристонда чақирилмаган меҳмонлар, — деди.

— Тушундим.

Мила уяли телефонни жойига солди. Хира машинани қистади. Қиролнинг маҳалласига етиб келгач, у турадиган кўчадан ўтди: ҳеч гап йўқ. Маҳалла тун уйқусига чўмган. «Қирол айш қилмоқда», кўнглидан ўтказди Мила. Соат учда қурбонни олиб кетиш керак. Ҳозир қабристонни тозалаш лозим. У машинани қабристонга ҳайдади. Эгасининг яқинига, унгуру рўпарасига тўхтади. Яна юргизди, нариги томонга олиб ўтиб қўйди.

Узоқдан пайдо бўлган чироқсиз машина хаш-паш дегунча етиб келди. Ундан тўрт нафар автоматчи тушди.

Бири Мила томон тез келди. Қолганлари чор-атрофга югуриб, вазиятни ўргана бошладилар. Мила олдига келганга қўлини бигиз қилиб, ернинг остини кўрсатди.

— Ҳозир ҳамма эшиклар берк, — деди у. — Ментлар, билмадим, қаерда? Йўлни топишган бўлса, ичкарида бўлишлари ҳам мумкин. Ичкарида бўлишса, яхши бўларди. Улар тирик кетмасликлари керак.

Мила уларни қабристон ичидаги ғор йўлак томон бошлади.

— Биттанг шу ерда, пистирмада тур, колганлар, кетдик, — буйрук берди Шоҳ Исмоил.

Ғор йўлак оғзига етдилар.

— Мила, сен бу билан шу ерда қол, — деди Шоҳ Исмоил. — Кетдик, — деди сўнг ёнидагисига.

Улар ғорга кириб кетдилар.

Ичкарида Шерматов тезкор гуруҳни чақиргач, саройни обдон кўздан кечирди. Эшикларни гуруҳ етиб келгунча очмасликка қарор килди. Ер остида шундай махфий жой қилган, ўз мақсад-ниятини амалга ошираётганлар шунчаки одамлар эмасдир? Бу ернинг эгалари ҳам бордир? Балки, шаҳардаги барча қотилликлар шу ер билан боғлиқдир? Шерматов катта иш олдида эканини, қандайдир бақувват жиноятчи тўданинг думини босиб турганини биларди. Шу боис тезкор гуруҳнинг етиб келишини интизорлик билан кутар, ҳар бир дақиқа ганимат эканини тушунарди.

Тепага бирин-кетин иккита машина келиб тўхтади. Аввалги келганидан бояги эски «Москвич»нинг овозини танигандай бўлди ва жиддий тортди. Кейингиси деярли овозсиз келди. Булар тезкор гуруҳ эмаслиги ойдин эди. У чўчкаҳона эшигининг очилишини тайёр ҳолда кутди. Анов икки чўчкабоқар зарарсиз одамлар эканига ақли етиб бўлди. Баҳромга уларни қузатишни ва ўзидан кўз узмасликни тайинлади.

Бирдан Шерматовнинг кўнглига бошқа фикр келди. Эшик тинч. Демак, мана бу ғор йўлакдан келишади. Ҳойнаҳой, тиш-тирноғигача қуролланишган. Нега шу пайтгача тезкор гуруҳ йўқ? У ўзини паналаб, Баҳромни ҳам огоҳлантириб, ғор оғзини пойлай бошлади. Икки чўчкабоқар бир четга ўтириб олдилар. Чўчкалар ҳам хавфни сезгандай жимиб қолдилар. Шу пайт ғордан товуш эшитила бошлади. Шерматов иккинчи тўппончани жанговар ҳолатга келтирди ва чўнтагига солди. Икки қўли билан тутган биринчи тўппончадан ғор оғзини мўлжалга олди. Товушлар яқинлашиб келарди. Улар ғор оғзига етиб

келдилар чоғи, тўхташди. Товуш тинди. Ва бирдан ичкарига бир киши отилиб кирди. Орқасидан иккинчиси. Шерматовнинг мўлжали зое кетмади. Биринчиси қулади. Иккинчиси ўзини хашак панасига урди-да, тўғри келган томонга автоматдан ўқ уза бошлади. Баҳром унга қарата ўқ узди, аммо автомат дўлига дучор бўлди. Биринчи автоматчини отган заҳоти ўзини ерга ташлаган Шерматов ўқ узди, яна отди. Аммо рақиб эпчиллик қилиб, ўки бенишон кетди. Шерматов четга юмалашга улгуриб қолмаганда, ёғдирилган автомат ўқлари уни титиб юборарди; ўқлар ерни ялаб кетди. Каттакон темир тўсиқ жонига оро кирди. Шу пайт тепадан ҳам автоматларнинг овози келди. Ўқлар Шерматовнинг кўзи тушиб турган катта темир эшикни теша бошлади. Ичкаридаги автоматчи Шерматов яширинган темир тўсиққа роса навбатсиз ўқ ёғдирди ва форга кириб кетди, шекилли, ўқ дўли тўхтади. Эшикни бузаётгандилар. Отишма кучаярди.

Шерматов букчайиб ётган Баҳром томон чопди. Баҳромнинг кўзлари очиклигича қотиб қолган эди.

— Баҳром!!! Баҳром!.. — Шерматов ҳикиллаб йиғлай бошлади. Шунда кимдир елкасидан кўтарди. У тезкор гуруҳдан эди.

Ҳамма эшикларни очиб ташладилар. Шерматов бурчакнинг нариги тарафини кўрсатди. Кушхонадаги ўликни олиб чиқишди, уни ўртага чўзилтириб ётқиздилар.

— Яна ўлик борми? — сўради тезкор гуруҳ ходими, ҳамон ўзига келолмай турган Шерматовдан.

— Йўқ, — жавоб қилди у ва кўзлари билан чўчкабокарларни қидирди.

Улар чўчкалар кўрасида мук тушиб ётишарди. Ортига бурилган Шерматов тезкор гуруҳ очаётган кичикроқ эшикка қаради. У ерни очишганда, ичкаридан ўлик юмалади. Ўликнинг оғиз-бурнига скоч ёпиштирилган эди.

* * *

Мила унгур оғзида автоматчи билан турган чоғда қабристон йўлидан қаторлашган машиналарни кўрган-даёқ, ёниб келаётган сиреналардан тушунди ва ёнидаги автоматчига буйруқ қилди:

— Перёд! Дарвоза олдига!

Автоматчи у томон югурди. Мила шу заҳоти қабристон ортига чопди. Ҳамма ёкнинг энди расвоси чиқишини билган Мила, энг аввал, Қиролни оғоҳлантиришга шопилди. Қабристон ортидан катта йўл томон чопди. Масофа анчагина эса-да, бу йўлни Мила тез босиб ўтишга

уринди. Отишмалар ортда қолди. Шоҳ Исмоил нима ҳам қила оларди? Чўчқохонанинг сири очилди. «Эҳ, аблаҳ Аап! Нима қилиб қўйдинг?» Кечагина Нухриддинга: «Қирол даф бўлса эди» деяётган Мила умумий хавф олдиди, унга куч-қудрат тилай бошлади. Энди, каб-ристоннинг ипи чувалашади. Зудлик билан анов маст сассиқ ва унинг ёрдамчисини даф қилиш керак.

Мила тили осилган ҳолда катта трассага етиб келди. Унга қарама-қарши йўналишда уч машина қаторасига келарди. Улар етиб келиб, рўпарасидан ўта бошладилар. Тун, йўловчи машиналар кўп, аммо Мила кетадиган тарафга, гўё ўчакишаётгандай, машинанинг уруғи кўринмасди. Ва ниҳоят, бир енгил машина тўла келиб ўтиб кетди. Анчадан кейин келгани бир тўхтади-ю, яна юриб кетди. Мила тусини ўзгартирди. Қарши томондан яна уч-тўрт машина кўринди. Улар ҳам рўпарадан ўта бошладилар. Охирги бўш «Тико» атлас қўйлакли куртқа кийган қизни кўрди-ю, секинлади, нарироқдан айланиб қайтди, Миланинг ёнига тўхтади. У дарҳол ўтириб, манзилни айтди.

«Тико» шувиллаб, чакқон йўл босар экан, ҳайдовчи, келишгангина йигитча, Милани «айлантира» бошлади. У ота-онаси мажбур бир қизга уйлантириб қўйишгани, унинг олдига, уйига боргиси келмаслиги, тунда мана шундай тентираб юриши ҳақида гап сотар, гўзал атлас қўйлакли қизга пеш ойнагини тўғрилаб, ички чироқларни ёқиб қўйганди.

Мила ҳам ўзини бахтсиз келинчак тарзида кўрсатди, танишиб олишгани яхши бўлганлигини, бугун куёв ичиб келиб, хафа қилганини, тун бўлишига қарамай, отасиникига кетаётганини айтди.

— Танишиб олганимиздан хурсандман, — деди Мила нозланиб ва нозик эшилиб, йигитга қўл узатди.

— Мени айтмайсизми, сиздай қизга зор эдим, — деди ҳайдовчи, Миланинг қўлини ҳеч қўйиб юборгиси келмай.

Мила қўлларини оҳиста суғуриб, йигитнинг бўйинларини мўлжаллаганча, силаб қўйди.

Йигит яна сўзамоллик қилди:

— Барибир, бир куни бахт куши қўнади, деб юрган-дим...

У шаҳарнинг айланма йўлига бурилди. Милициялар тўхтатишди ва машинанинг ҳамма жойини текширишди. Ҳайдовчи столда ўтирган милиционер олдига бориб, рўйхатдан ўтиб келди. Машинага ўтираркан, Милага ҳирс ила термулиб турган милиционер бир ҳўрсиниб:

— Муваффақият, — деб қўйди.

Йўлда ҳар бир чорраҳада милиционерлар уймалашарди, ўтган машинани тўхташиб текширишаётганди. Мила бунинг сабабини билар, тезроқ Қиролникига боришга ошикарди.

«Тико» Қиролнинг бурилишига етганда, Мила ҳайдовчидан тўхташни сўради ва Қиролнинг уйи томонда сиреналар нури ўйнаётганини кўрди. Машинадан тушиб, у томон шошилди. Вақт алламаҳал бўлганига қарамай, кўчада тўптўп одамлар Қиролнинг уйи томон қараб турардилар. Мила шошар экан, «Тико» ҳайдовчиси ортидан етиб келди ва:

— Кутиб тураман, чиқасиз-а? — деди.

— Тез чиқаман, — жавоб қилди Мила деярли унга қарамай.

Ҳайдовчи ўнг муштини чап кафтига уриб, машинаси томон қайтди. Сабрсизлик билан тасодиф ато этган «ойим»ни кута бошлади. Бир вақт тўсатдан машинанинг ёнига бир одамни етаклаб милиционер келди. У юлдузли зобит эди. Индамай эшикни очиб, ҳалиги одамни ўтказди.

— Э, ака, кечирасиз, клиентим бор, — деди ҳайдовчи.

— Ҳайда, — деди милиционер етаклаб келган одамнинг ёнига ўтирар экан. — Клиентингга кейин келасан.

Ҳайдовчи роса сиқилди, аммо юришга мажбур бўлди. Милиционер йўл кўрсатиб, охири, тўрт қаватли уйнинг олдига келдилар. Милиционер:

— Мен ҳозир чиқаман, кутиб тур, — деди ва сўради: — номеринг неччи?

Ҳайдовчи айтди.

— Ҳозир чиқаман, — деди у тушаётиб. Сўнг ёнидаги одамни ичкари олиб кириб кетди.

Ҳайдовчи атрофга боқди. Уч-тўрт қаватли уйлар, ҳаммасининг чироғи ўчик. Чеккада битта дераза ёниб турибди, холос. У анча кутгач, милиционер қайтиб чиқди. Машинага ўтирди. Ҳайдовчига манзилни айтди. Айтилган манзилга келгач, милиционер:

— Кутиб тур, — деди ва ҳовли эшигини тақиллата бошлади. Итнинг хургани эшитилди. У эшикни яна тақиллатди. Охири, ичкаридан аёл кишининг овози келди. У дарвозага етиб келиб:

— Ким? — деди хавотир овозда.

— Ички ишлардан. Эрингиз уйдаими? — деди милиционер.

— Уйдалар, аммо...

— Кўришим шарт, — деди милиционер аёлни қўли билан суриб, ичкари кириб кетди.

Бир оздан сўнг ўқ овози чиқди. Хайдовчи ўтирган ерида қотиб қолди. Милиционер машина эшигини очар экан, ҳовлидан уввос солган аёлнинг «Ёрдам беринглар, вой-дод!» деган овози келди.

— Энди, — деди милиционер, — орқангга қайт, мана бу кўчадан юр. Тўхта! — деди у яна амирона.

Бу ерда ҳам хайдовчи худди шундай ишнинг гувоҳига айланди. Йигит адои тамом бўлди. Йўлда учраган кизга лаънатлар ўқиди.

— Энди, ҳалиги клиентингнинг олдига ҳайда, — деди милиционер. — Мен ўша ерда қоламан.

Йўл-йўлакай машиналарни тўсаятган милиционерлар «Тико»ни тўхтатишарди-ю, таёкчалари билан «кетаверинг» ишорасини қилишарди.

Яна ўша жойга етиб келдилар. Милиционер:

— Ҳозир севгилингни айтиб юбораман, у қўшнимизнинг кизи, яхши киз, — деди ва таъкидлади: — «Чизиб» қолма тагин, мен сени қаерда бўлсанг ҳам топиб оламан.

— Хўп, — деб қўйди гангиган хайдовчи.

Сал вақт ўтиб, чиндан ҳам ҳалиги киз чиқди. Хайдовчи хангу манг.

— Куттириб қўйдимми? — деди киз машинага ўтираётди ишва билан.

— Йўқ-йўқ, бир мелиса мазгини теңди, — у машинани бурди.

— Мелиса?

— Ҳа.

— Нима қилди?

— Биттасини бир жойга олиб бориб, бир уйнинг подъезига олиб кирди. Билмадим, нима қилди.

— Хўш?

— Кейин Кўнғур маҳаллага бордик. Биттасиникига кирди, кейин уйда бировни отиб чиқди?

— Ие... Кейинчи?

— Яна нарироққа ҳайда, деди. Яна биттасини отиб чиқди.

— Мелиса-я?

Хайдовчи бош ирғаб маъқуллади.

— Қаерга борамиз? — сўради киз.

— Ишонасизми, хали ҳам оёғим қалтираяпти.

— Йигит кишисиз-у... Парво қилманг. Ҳозир ёмонлар

кўп, — дея унинг бўйинларига сочини ишқалади қиз. — Қаерга борамиз, деяпман? — эркаланди яна.

— Бир таниш кампир бор, ўшаникига.

— Уйингизга олиб боринг, ҳайдаб юборинг анави қанжиқни...

— Кейин...

Машина шаҳарнинг ғарбий томонига яқинлашди. Йўлда яна тўсавериб, безор қилишди. Ҳайдовчи ўрис маҳалла томон кетаётган эди. Ўрис маҳалла, шаҳар бир узилиб, сойдан ўтилгач, бошланарди. Машина сой кўпригига яқинлашгач, Мила у ёқ-бу ёққа аланглади. Яна йигитнинг елкаларига бошини ишқади.

— Ҳозир етамиз, жоним, маза қиламиз, — деди ҳайдовчи.

Шу пайт Мила:

— Бир минутга тўхтаг, кўнглим айниди, — деди.

Машина тўхташи ҳамон Мила йигитнинг томоғини сим билан бўғди. Кучана-кучана боши осилиб қолган ҳайдовчини машинадан тушириб, сойга судраб борди-да, пастликка юмалатиб юборди.

«Тико» ортига бурилди. Рулдаги «милиционер» йўл тўсаётган ички ишлар ходимларига қўли билан салом бериб, ўтиб кетарди. Шундай қилиб, Мила ҳеч ким эътибор бермайдиган ўзининг консператив хонадонига етиб олди. «Тико»ни анча нарида қолдирди.

Бу ер катга шаҳарнинг ўгай даҳаси. Ит эгасини танимайди... Мила у жойни ҳар эҳтимолга қарши аллақачонлар тайёрлаб қўйганди. Мана, корига яради. Бундок кунларнинг бошга тушиб қолишини ўйламай бўладими? Бир зумда қанча нарсалар ўзгарди. Касофати Аап. Устига-устак Қиролнинг танлови Нухриддиннинг яқин қўшниси бўлиб чиқадими? Тавба, дейсан одам. Бу ёқда қабристон тўполон бўлиб турганда, Қиролникида ҳам қиёмат кўпди. У Нухриддинни ўша ердан топди. Фарази, йўқ фараз ҳам эмас, воқеаларнинг мантиқий ривожини ўзи шунга олиб келаётган эди. Нигора йўқолгач, Нухриддин зумда унинг тагига етган. У Қиролникида, Аап олиб кетган. Шунинг учун эрини пичоқлаган. Тўполон пайтида Мила милиция киёфасида Нухриддиннинг ёнига борди. «Милицияни Нухриддин бошлаб келган». Қирол қўлга тушмайди. Бунга Миланинг ишончи комил. Аммо Нухриддинни Қирол кўрдимикин? Кўрган, билган бўлса, ҳатто гумон қилган бўлса, тамом! Нухриддин уруфаймоғи билан қирилади. Ўзи-чи? Нухриддинни топган, Қирол салтанатига олиб кирган, уйларини

кўрсатган ўзи эмасми? Қабристон очилди. Анов иккала, қабристон билан Қиролни боғлаб турган ярамасларни уйида отиб ташлади. Из узилди. Бундан Қирол хурсанд бўлиши табиий. Мила шу билан ўзини оқлаб олади. Барибир, бу Қиролга ишониб бўлмайди. Энди, у ғазаб тулпорига минади. Ҳали кўпчилик ер тишлайди. Қиролнинг уйи хонавайрон бўлди. Қирол у ерда кўнгилочар машғулоти билан вақти-вақтида шуғулланиб яшаётганди. Қиролга хоҳлаган жойида яна бундай уй қуриш ёки сотиб олиб мослаштириш ҳеч гап эмас. Бироқ, энг асосийси, унинг тинчлиги бузилди, ҳаловати йўқолди. Бунинг учун ҳеч кимни аямайди. Қовоқ арининг уясига косов тикилгандек гап.

Ўлган бўлса-чи? Шуниси маъқул эди. Аммо, у шунчаки ўлиб қоладиган одам эмас-да. Анов Шоҳ Исмоил бошқа гап. Соқол кўйиб, ҳовлиққан билан икки пулчалик қудратга эга эмас. Қирол бу — Қирол-да. Қўлга тушиш ҳам унга ҳеч гап эмас. Қутилиш эса қўшниникига кириб чиққан билан тенг.

Мила энди уйига бормайди. Қирол йўқлатса-чи? Барибир, кўринмай туради. Шуларни ўйларкан, Мила бирдан «Қирол бўлмай ўл!» деди. Тавба, унинг биринчи бор аёлча қарғаниши эди. Ўлгудек қаттиқ дийдасига ёш келди. У ҳам аёл-ку, ахир? Айниқса, яқиндан буён бу ҳис унга тинчлик бермасди. Фар бўлсин, жиноятчи бўлсин, аёллигида нима айб? Ўғри, фоҳиша эмасдир, аммо жамиятни минг кўйга солган аёллар озми дунёда? Бутун бир халқнинг қонини тўкиб юборган аёллар-чи? Пул бор, сочиб яшаганда ҳам умрининг охиригача етиб ошади. Қачонгача мундоқ юради? Унинг ҳам гўдакка кўкрак тутгиси келади. У ҳам севган кишисидан корни дўмпайишини истайди. У ҳам туғиш азобини бошидан кечиргиси келади, ишдан қайтаётган эрини интиқ кутиб ўтиргиси бор. Кўча-кўйда бола етаклагиси, бир кучоқ болаларга она бўлгиси келади. Гапнинг индаллоси, Нухриддиндан туккиси бор. Тинчгина яшагиси бор... Нухриддинни нима қилиб бўлса ҳам бу ерлардан олиб кетиш керак. Ўлса ўладики, усиз кетмайди. Уни шу йўлга юргизиш лозим. Бошқа иложи йўқ. Қўнмаса-чи? Қўнмаса — ўлади. Ё у ўлади, ё Мила... Усиз ҳаёт йўқ!

XX 6 0 6

Қуроллилар ҳовлига кўча деворидан ирғиб тушар экан, Нухриддин ётган жойида ётарди. Қимир этса аъзон бадани зирқирар, ўнг биқини остида қаттиқ санчик, чап кўлига

бошини тираб, ўнг қўлида жигарини ушлаганча инқилларди. «От тепкисини от кўтаради» деб шуни айтишса керакда. Атроф бир зумда қуроллиларга тўлиб кетди. Бир нечаси баробар Қирол билан олишув кетаётган хонага кириб кетдилар. Қолганлари бошқа эшикларни оча бошлашди. Томларда ҳам юришар, уйни тўлиқ ўраб олган эдилар. Ҳеч қанча ўтмай, ичкаридан Ойбекни етаклаб олиб чиқдилар. Югургилаб, фотограф кириб кетди. Унинг ортидан икки фуқаро кийимидаги кимса эргашди. Зобитлардан бири Нухриддинни суюди. Афтидан, бошликлар шекилли, учтўрттаси ўта жиддий кийёфада ҳовлига кириб келишди.

Нухриддинни ҳалиги зобит кўча томон олиб чиқаркан, унинг қулоғига: «Қочибди, қочибди» деган сўзлар эшитиди.

– Ўлик йўқми?

– Бор, битта одам, иккита ит. Узоқдан пичоқ санчилган.

Нухриддин очик дарвозадан зобит етовида ўтди, Ойбекни машинага ўтказаетганларини кўрди. Ўша жойга олиб борса керак, деб ўйлаган эди, аммо етаклаган зобит кўча тўла томошабинларни «қочинглар, қочинглар» деб олиб кетаверди. Катта кўчага бурилган жойда турган «Тико»га ўтказди ва ҳайдовчига буйруқ берди. Мана шу уйга олиб келди. Хонага киргизиб, оёқ-қўлини боғлади. Оғзига латта тикилгач, ҳеч нарсага тушунмаган Нухриддиннинг калласига ялт этиб, бу Қиролнинг одами бўлса керак, деган ўй уриди.

Нима қиларди, қисматда борини кўради. Шу балою қазоларга ўз оёғи билан қўшилганми, ўзи қўшилган. Эшитди, Қирол қочибди. Ойбек тирик. Нигора тирикмикин? Сўраб ҳам ололмади. Машинага Ойбек билан бирга ўтказишса, сўрашни ўйлаб турган эди. Мана энди, ҳеч нарсани тушунмай, бу ерда ўтирибди. Шу йўлларга кириб, иккинчи бор шундай ҳолга тушиши.

Милицияларнинг ичида Қиролнинг одами борлиги аниқ. Қирол тепганда уни кўрди, таниди. Энди, бу ёғига энангни сўрайверасан. Майли, Нигора тирик қолган бўлса бас. Қилган ишларига Оллоҳдан қайтимини олади. Пешонаси шу. Ўша ерда кийшайиб ётиб ҳам ёнидаги пистолетни ўйлади. Ташлаб юборай деса, қўлининг изи бор. Жинояти оғир. Қўли билан одам ўлдирмаган эса-да, жиноят тўдасининг аъзоси. Уюшган жиноятчилик. Қаёққа ҳам борарди? Мелиса олиб кетганда ҳам бор жиноятини тан оларди. Берилган жазони лойик, деб ҳисобларди. Бошқа иложи

йўқ. Яшириниб юра олмасди. Виждони уни барибир ўлдирар эди. Шунинг учун ҳам булар ўлдирса ўлдириб қўя қолишсин. Фақат болаларга тегишмаса бас! Отаси туфайли ўшалар жувонмарг бўлиб кетишмаса бўлди...

Қиролникига ўзини оқлаш учун, ёки уни тутиб беришга боргани йўқ. Қиролга у ҳеч қачон бас кела олмайди. Бир тепкисининг ўзи кифоя қилди. Аслида, Нигора учун борди. Яхшиям, Ойбекни Москвадан худо етказган экан. У бўлмаса, ким билади, нима бўларди? Қиролнинг итларига гўшт бўлиб кетармиди?

Мила қанжиқ қаерларда юрган экан? Ҳаммаси ўша туфайли. Ўшанинг учраган кунига минг лаънатлар бўлсин!

«Ўғлим, болажонларим, мен сизларга тахтни раво кўрган ота эдим. Сизларни қандоқ жинойатчининг ўғли қилиб қўйдим, ўзим ҳам билмай қолдим. Фақат, Оллохдан тилагим битта — жувонмарг бўлиб кетмасангизлар бўлди. Ҳеч қачон пул йўлига юрмаларинг. Пул керак, ҳаммага керак. Аммо уни ҳалол топиш лозим. Ҳалол одамлар жуда кўп. Ўшаларнинг этагини тутинглар. Ҳаромхўр дадангизни кечиринг. Мен сизлар учун яшамокчи эдим. Аммо қисмат йўлим жуда тор экан. Дунёга келибманки, бирор ишим бароридан келмади. Қай томон бурилсам, пешонам урилди. Тақдир шунақа. Мен арвоҳ бўлиб, устингизда парвона бўламан. Ёмонларга қўшилишга қўймайман. Бугун менинг кафаним бичилади. Мен буни сезиб турибман. Алvido, болажонларим! Шерзод, оёғинг яхши бўлиб қолдими? Мен билан ётар эдинг. Энди, мени соғинма, камалиб, жинойатчининг олдига қатнаганларингдан кўра, хароб гўримга борганларинг минг марта афзал. Агар одам бўлиб кетсаларинг, гўримни обод қилманглар. Мен унга арзимайман. Оналарингни эҳтиёт қилинглар, у жуда яхши хотин. Мен туфайли у ҳам турмушнинг аччик-чучукларини кўп тортиди. У албатта, мендан рози бўлмайди. Мен жинойатчиман. Ҳозир ўлим менга саодат, қолаверса юпанч. Биргина армон билан кетяпман. Сизлар учовингизнинг ҳам бошингиз эгик... Одамлар эли учун, юрти учун қахрамон суянчик бўлиб ўладилар. Мен эсам жинойатчи. Ҳозир шу аҳволда ётганимни бир кўрсангиз эди!»

Нухриддиннинг юзларини ёш юва бошлади. У шу кўйи анча ётди. Кўзи олазарак, нафаси қисган холда у уён-бу ён бурилди, ниманидир қидирмоқда эди. «Нахот менинг, ўлим истаган чоғимда ҳам қўлим боғлиқ бўлса?..»

Эшик очилиб, кимдир кирди. Устига Мила келди. На

ачиниш, на ҳол-аҳвол сўраш қилмади. Оғзидан латгани олди.

— Нух, — деди у, — агар жинни-пиннилик қилмасанг, оёқ-қўлингни ечаман. Фақат, кулоқ сол. Ҳозир энг оғир вазият. Бунга дош бериш анча-мунча одамнинг қўлидан келмайди, — у тик туриб, эхтироссиз гапирарди.

Ошхонага кирди-да, сув олиб чиқди. Қопқоғини очиб, Нухриддинни суюди, сувдан ичкизди. Ўзи ҳам ичди ва:

— Нега дивандан тушиб олдинг? — сўради у.

Нухриддин ўзини бу ерга милиция эмас, Миланинг олиб келганини тушунди. Мила дивандан ёстиқ олиб, унинг бошига қўйди. Нухриддин жим шипга тикилганча ётаверди.

— Ҳозир оёқ-қўлингни бўшатсам, кетаман, дейсан. Борасан, ўша мелисахонангга. Улгурасан. Бир нарсани келишиб олишимиз керак. Яна қайтараман, ҳамма ёқ остинустин бўлиб кетди. Икки кун ичида. Бунда Аап қатори тегишли айбинг бор. — Мила тусмоллаб, ўз мулоҳазаларини билдира бошлади: — Айбинг қай даражада эканини менданга яхшироқ билсанг керак? Қиролнинг уйини сен кўрсатдинг, анов икки арзимас қўшнинг учун. Сен бу билан олижаноблик қилдинг. Сендаги виждон шундай амр этди. Сен, ўз тарбиянгга қўра, иллатга ўт очдинг. Тўғри, сен ўзингни ҳеч қачон жинойтчи ҳисобламагансан ва ҳисобламайсан ҳам. Бу — сенинг қарашинг. Сенинг наздингда биз иллатимиз. Шуни билиб қўйки, сен бизга шериксан. Сенга буни «доказат» қилиб ўтиришимга ҳожат сезмайман. Қайси ақлинг билан Қиролга қарши бординг? Мен бу гапларни сени севганимдан, сенга ачинганимдан айтяпман. Қирол қочиб қутилди. Буни ҳар ҳолда билсанг керак. Сени у ерда Қирол кўрди. Энди, нима бўлади?

«Ҳақиқатда Қирол кўрди. Кўрди эмас, ўхшатиб тепди ҳам» ҳаёлидан ўтказди Нухриддин. Мила давом этди:

— Бу билан нечта одамнинг заволига қолганингни биласанми? — Мила анча тин олди, сўнг: — Ҳеч бўлмаганда, болаларингни ўйламадингми? Сен-ку, гуноҳ бандасисан, улар гўдак-ку! Сен Қиролни яхши билмайсан. У гўдак, инсон, бегуноҳ деган гапларни билмайди. У одамзотга умуман тупурган. Энди, сенинг гумроҳлигинг туфайли Раҳмоновлар умуман ер юзидан қирилиб битади. Мана, сенинг олижаноблигинг. Наҳот шунга англамадинг?

Нухриддин бойна болалари ҳақида, уларнинг жувонмарг кетиши ҳақида ўйлаганида, Қирол бу ишга қўл урмайди, деган қандайдир ишончи бор эди. Ҳозир, Миланинг залворли иқроридан унинг кўз олди қоронғилашиб

кетди. Совуқ тер босди. Кўнгли айнаб, оғзидан оқ кўпик келди. Хушидан айрилишига бир баҳя қолди. Мила гўё ҳукм ўқиётгандай, ҳозир болалари фарёд чекиб, қандайдир рецидивистларнинг кўлида ўлим ваҳшатини қучаётгандай туюлди. Унинг бу ҳолатини кузатиб турган Мила нишонга урганини ҳис қилди. Хотиржам лабига сигарет кўндирди. Ёндирғични чақди.

— Энди, азизим, — ўрнидан турди у, — кел, мен сени бўшатай. Ҳар ҳолда ақлинг кирди, деб ўйлайман. — у Нухриддиннинг қўл-оёқларини ечди.

Нухриддин ётган кўйи кимириб этмади, ётаверди. Мила кўлидаги тасмаларни четга ташлар экан:

— Яхши гап ҳам бор. Фақат сен менинг гапимга кириб, ақлли бола бўлмоғинг керак, — деди, — дунёда фақат ўлимнинг иложи йўқ. Бошқа ҳар қандай хатони тузатиш мумкин. Бунинг учун, гаплашган эдик-ку, фақат ақл керак. Бир донишманд: «Мен ҳамма ақллиларни енгишим мумкин, фақат ўзимни енга олмайман» деган экан. Вазият шуни такозо этмоқдаки, сен ўзингни енга биласан. Жисмонан бўлмасанг ҳам, сен кучли одамсан, Нух! Беҳуда: «Ақлга куч керак эмас, кучга ақл керак» дейишмайди.

Ташқаридан хўрознинг кучсиз қичқиргани эшитилди. Мила эснади. Нухриддиннинг кўзи ачишиб, ётган ерида бир нуктага тикилганича қотиб қолган. Мила оёқларини диванга чиқариб, ёстиқ кучоқлаб тиниб қолди. Нухриддин минг хил ўйлар ичида ич-этини еб, охири мияси қовоқ даражасида ачиди. У Миланинг дам-бадам уйғониб, ўзига қараб-қараб қўяётганини сезиб ётарди. Нухриддин қаёққа ҳам қочарди? У ўз қисматига кафан бичиб бўлди. Кейин у ҳам айқаш-уйқаш хаёлот камсовида ухлади.

Мила кимиради, қулоғига нимадир қираётган эди. Уяли телефон овоз бераётган экан. Қулоғини тутди. У ўрнидан туриб кетди. Қиролнинг овози: «Сеникидаман». Мила юз хаёлга борди-ю, тўхтади шу бўлди: бориши шарт. Қирол шахсан гаплашмоқчи. Ўлдирилиши керак бўлганда, бошқа одам телефон қиларди, демак, муҳим бир гап бўлади.

Миланинг бу қарорга келишига ҳозирги вазият кафолат берарди. Мила унга керак.

— Нух, — деди Мила, — мен унинг олдига кетаяпман. Сен шу ерда туришинг керак. Эшитяпсанми? Бебошлик қила кўрма. Иккала томондан ҳам ҳаётимиз қил устида турибди. Қайтиб келмасам, сен ўзингни зудлик билан топшир. Уйингга бора кўрма. Агар Қиролга, ҳали керагим бўлса, сенинг масалангни, болаларинг ҳаётини ўзимникидай

хал қиламан. Бу менинг қўлимдан келади, Нух, — деди у сал овози титрагандай. — Нух, сенсиз менга ҳаёт йўқ...

Миланинг ташқаридан эшикни беркитиб, пастга тез тушаётган оёқ товушлари эшитилди. Нухриддин узок ётди. Ўнг қовурғаси остининг оғригига, ётаверганидан суякларининг зиркираши ҳам қўшилди. Инқиллаб ўрнидан турди. Ошхона деразаси олдига борган Нухриддин пардани кўтариб, пастга қаради. Ҳозир, шу учинчи қаватдан ўзини ташласа тамом. Ҳамма ғуссадан қутилади. Аммо... «Тириклик — хикмат» деб бежиз-беҳуда айтмас эканлар. Вазият, шарт-шароит тақозосига кўра, ўлим гулчамбарини ўз инон-ихтиёринг ила бўйнингга илганинга ҳам, бу саодатга етишишга бир қарич қолганда ҳам тисарилиб тураркансан. У Милани қутишга қарор қилди. Одам деб аталмиш мураккаб хилқатни яратган тангри умид деган ёлқинни ҳам қўшиб қўйган-да. Нухриддин чуқур хўрсинди.

Ташқари тунд, юракни эзувчи қоронғилик бутун оламни босиб келаётганга ўхшарди. Майдалаб, эзиб ёмғир ёғаётганди. Ҳозир болалари нима қилишаётган экан? У йўқолиб, Малика бўлганича бўлаётгандир? Нигора тирик чикдимикин? Қани энди, уйга учиб борса! Иложи йўқ. Унинг изми мана буларнинг қўлида. Булардан энди, ўлиб қутилади. Уларнинг занжири оёғини жуфтлаб, боғлаб қўйган.

Нухриддиннинг кўнгли озди, стол устидаги колбасадан бир бўлак еди. Ўнг биқинини тутамлаганча, стулга ўтирди. Чап кўли билан ўсиқ соқолларини силади. Ўнг биқини танасига қўшилаб оғрир, ётгиси келарди. У келиб, диванга чўзилди.

Алламаҳалда Мила келди. Кўлидаги халтани ошхонага олиб кирди. Тезда Нухриддиннинг бош томонига келиб ўтирди. Унинг юзига юзларини ишқади. Сочлари орасига бармоқларини тикиб, юз-кўзлари, ўсиқ соқолларини ўпа бошлади.

— Ҳаётим, борлигим менинг... Нух, ҳаммаси яхши, азизим, ҳаммаси яхши бўлади. Сенга, оилангга ҳеч хавф ружу қилмайди... — У гапирар, ҳамон юзларини ишқалаб тўймасди. — Айтиб бераман. У билан барча нарсани келишиб олдик. Бугуноқ жўнаб кетамиз. Ҳали мен сенга ажойиб ўфиллар туғиб бераман, сендай эрқакдан фақат ўфил бола туғилади... — У анча жим, суйкалиб ўтирди ва ўрнидан турди. — Мен сенга қайнатма бирон нарса таяёрлай. Жигаринг оғрияпти, шекилли? Жоним, ўйлашиб ўзингни қийнайверма. Ҳозир стресс ҳолатидасан, ўтиб кетади. Ҳеч нарсани кўрмагандай бўлиб кетасан.

Мила ошхонага кириб, анча уринди, бир пайт:

— Эсим курсин, — деди, — сенга таблетка олиб эдим, оғрикни босади, кел, ичиб ол. — Бир стакан сув ва таблетка келтириб, Нухриддинга ичкаазди.

Овқат ҳам пишди. Уни қатиклаб, шопира-шопира олиб келди-да, столга қўйиб, Нухриддинни зўрлаб тургизди. Унинг сира иштахаси йўқ. Озгина ичди, холос ва яна ётиб олди. Мила овқатланди. Идишларни йиғиштиргач, Нухриддиннинг ёнига чўкди, қўлини ушлаб яна сўзланди:

— Нух, ҳаммаси, яхши бизнинг фойдамызга ҳал бўлди. Қиролнинг аҳволи жуда чаток. У ҳам деярли сендай ётибди. Шернинг чангалидан қутилган мушукка ўхшаб қолибди. Танаси эзилиб кетгани кўриниб турибди. Уни ҳеч бу аҳволда кўрмаганман. Қочган пайтда роса «опер»чилар дўппослаган, чоғи. Фазаби жунбушга келган. Ҳеч қачон у менинг квартирамга келмаган эди. Ўлимимни тан олиб кириб бордим. Афти бошини ўзгартириб олибди, зўрға танидим. Унга янги паспорт келтириб беришларини айтди, — Мила стол устида турган сумкасини олди. Ундан қоғозга ўроғлиқ нарса чиқарди-да, очиб бир нечта паспортларни кўрсатди. Ичидан эскироғини олиб:

— Мана, бу унинг биринчи, асл паспорти, — деди ва Нухриддинга узатди. — Булари ҳам уники, эҳтиётлаш учун менга берди.

Нухриддин истар-истамас эски паспортни очди: Раҳманов Мағруф Турдиматович. Узбек. «Раҳмонов... Фамилияси Раҳмоновми? — ўйлай бошлади Нухриддин. — Қаерда берилган? ... Қаерда тузилган? Учтерак. Йе, бизнинг кишлокда-ку! Област, райони ҳам шу!»

Нухриддинни хаёл бир Учтеракка, бир Қиролга олиб қоча бошлади. «Наҳот, ўша энам гапириб юрадиган, Турдимат амакимнинг ўғли бўлса? Эсига тушганда гапирарди энам. Бир ўғлини олиб, қаёқларгадир кетиб қолган, ному нишони ўчиб кетган амаким ҳақида...»

— Сенга нима қилди, Нух? Пичирляяпсанми? — сўради Мила.

Нухриддин индамади, у паспортни янада яқин олиб бориб, суратига тингшаб тикилаётган эди.

— Нима? Таниб қолдингми? Ака-паканг эмасми? — деди Мила бошқа паспортларни столга қўяркан. — Фамилияси бир... Кейин сенга бўлакча...

«Қачон тузилган экан?» Нухриддин ой ва йилига энди қарамоқчи эди, Мила қўлидаги паспортни шартта олиб қўйди.

— Ҳозир сенинг бир нарсага узоқ тикилишинг мумкин эмас, — деди у.

— Мила, — сўради Нухриддин, — нега у паспортларини сенга берди?

— Менинг уларни ҳар балога айлантириб қўйишимни билади. Тушунарлими? — жавоб қилди Мила ва виқор билан қўшимча қилди: — У менга ишонади. Бугун ҳам қанча гапга ишонтириб ташладим. Нух, — деди у яна Нухриддиннинг қўлини силаб, — у сендан хурсанд.

Миланинг ёлғон гапирганини Нухриддин сезди ва ҳозир Мила бир муҳим гапни бошлайди, деб ўйлади.

— Сен ҳақингда гаплашдик. Сени у олиб кетади, — Мила бу гапни айтди-ю, жимиб қолди. Афтидан Нухриддиннинг муносабатини кутди.

— Гўргами? — деди паст овозда Нухриддин.

— Нафасингни иссиқ қилсанг-чи, фаришталар омин демасин, тагин.

Миланинг қандайдир муддаоси бор-у, уни амалга оширгани қулай фурсат кутаётганга ўхшарди, шошилмаётгани ҳам сезилиб турарди.

— Сен билан биз унинг измидамиз. У тирик экан, қутулиб бўлмайди, — у сигарет қолдигини кулдонга эзди.

— Сен, мен эмас, — беихтиёр айтди Нухриддин.

— Нима? Тушунмадим?

— Сен унинг измидасан, деяпман.

— Сен-чи?

— Икки дунёда.

Мила ўрнидан туриб, ошхонага кириб кетди. Яна сигарет туташтиргани эшитилди.

— Нух, биз бир гапни гаплашиб олишимиз керак. Бу жуда муҳим, — ошхонадан чиқаётиб астойдил деди Мила. — Қулоқ сол. Болаларингни тинчлигини истайсанми? — Мила билакларини бир-бирига қовуштирганча жавоб кутди. Жавоб бўлмагач, давом этди ва яна бояги гапини қайтарди:

— Қирол сени олиб кетади. Мени ҳам. Унинг бу музофатдаги тахти бузилди. Салтанатга ўт кетди. Ўзи билан боғлиқ одамлар бирин-кетин индамаслар оламига саёхат қилишяпти. У ҳеч кимни, ҳеч қандай изни қолдирмайди. Уларнинг ақидаси шунақа. Мен билан сенга эса муҳтож. Билиб қўй, бу худонинг инояти. Шундай одам муҳтож бўлиб турибди.

Мила ёлғон сўзлаётган эса-да, атай «сен»га урғу бериб айтди. Аслида, Қирол унинг ўзига муҳтож эди, холос. Буни у яхши биларди. Қирол қандай қилиб бўлмасин, бу

мамлакатдан чиқиб кетиши зарур. Шароит шуни тақозо этмоқда. У кечаги воқеалардан кейин бу ерда қололмайди. Ҳамма заставаларга, куч тизимларига топширик берилганини, «запрос» қилинганини яхши билади. Ҳозирги эзилган аҳволида тоғ ошиб, дара ошиб, пиёда чўл кезиб, чегарадан чиқиб кета олмайди. Шу боис Мила унга ҳаво билан сувдек зарур. Ҳозирги вазиятда қурол ҳам, тиштирноғигача қуролланган «банда» ҳам иш бермаслиги мумкин. Бирдан-бир йўл алдаш. Демак, Мила, фақат Мила қўл келиши мумкин. Ҳатто Қиролга бу шароитда олиймақом шериклари — халқаро мафия ҳам ёрдамга кела олмайди. Қоида битта — ҳар ким ўз ҳудудида ўзи ҳаракатланади, ўз ғамини ўзи ейди. Шунинг учун, Қирол бу ердан кетиб олса бас. Улар билан иш илгаригидай кетаверади. Қирол бир нарсани: ўзининг ҳаёт эрмагига айлантириб олган, ўз таъбирича «Муқаддас қасд» деб аталувчи бани башарга бўлган нафрати омилидан мосуво бўлди, холос. Уни яна барпо этиши ҳеч гап эмас. Фақат энди, вақт ўтиши тақозо этилади. Шунинг учун Миланинг уйидаги учрашувида унга беҳуда: «Бу ерларга албатта қайтиб келаман» демаган. Унинг «Муқаддас қасди» шу ерликлардан.

Қирол қандай қилиб кетиш чора-тадориғи ҳақида қисқа-қисқа гапирар экан, Мила мугомбирона кулай фурсат чоғлади. У Нухриддиннинг масаласини ҳал қилиб олмоғи лозим эди. Шу бугун, ҳозиргача ҳам кимлар йўқотилаётганига тўхталганда, Мила мум тишлаб ўтирди. Қирол қабристон тўри билан боғлиқ иккита одамни тунда отиб кетган киллерга миннатдорчилик билдирди. Милага савол назари билан анча қараб турди. Мила камтарона бош эгди. Қирол уйда юз берган воқеалар ҳақида мутлако оғиз очмади, унга баҳо ҳам бермади. Мила навбат Нухриддинга ҳам етади, деб кутди. Аммо ундай гап бўлмади. У мушкул аҳволга тушиб қолди. Ўзи эслатай деса, тинч ётган илоннинг бошини қўзғаб қўйиши мумкин. Мила роса Қиролнинг оғзини пойлади. Бир-икки уйда кечган воқеаларга ҳам ишора қилиб кўрди. Фойдаси бўлмади. Мила Қиролга керак, бирга кетади. Нухриддиннинг холи не кечади? Қолаверса, унга ҳозир жавоб айтиш керак.

Қирол қўзғолди, тик турганча (у ўзини зўрға тутиб тургани шундоққина сезилиб турарди, аъзон бадани оғриётган эди) қайси пайтда, қаерда учрашишларини, қандай машинада келишини айтди. Шунда Мила ноилож :

— Нухриддин бизга керак бўлади, — деди, ичидан қалтироқ юриб ўтди.

— Бизга эмас, сенга... — Қирол боши эгилган Милага қаради ва — ўша нарсага қанчалик қулсизлар, а? Майли, нимжонрок, йўл-пўлда ўққа учизи ҳам мумкин, хонимнинг талаби шу бўлса...

Мила унга миннатдор боқди. У бир нарсага қувонди, иккинчисига хайрон бўлди: демак, Нухриддин мўлжалда йўқ, унинг оиласи ҳам тинч. Аммо нега Қирол унга раҳмдил муносабатда? Уйга келгунча ҳам бош қотирган Мила Нухриддиннинг паспортни синчиклаб, қайта-қайта varaқлаб, ғалати пичирлаётганини кўриб, нега иккисининг ҳам фамилияси бир хиллигига шубҳаси қолмади. Ошхонага кирганда, у паспортдаги Қиролнинг ёшлиқдаги суратидан Нухриддиннинг аломатларини топди. Аммо бу ҳақда оғиз очмасликка қарор қилди.

У Қиролни кўндириб, ўз азалий мақсадига эришишига биргина тўсиқ қолганини, бу Нухриддин эканини аниқ-тиниқ тасаввур қилди. Ўз режасига кўра, бир кунмас-бир кун Қирол сиртмоғидан озод бўлишини, кўнгли тусаган ерда Нухриддин билан қолган умрини бахтли оилада ўтказишини, бу орзусига қандай бўлмасин етиши лозимлигини ўйлаб чарчамас эди. Пул бор, қолгани ўзининг қўлида. Нухриддинни кўндира олса бас. Бундай хаёлларга чўмган кезларда, аксига олиб, Нухриддин кўнмаса, уни ҳеч кимга насиб қилдирмай, ўлдириб кетишдек қора нияти юрагининг қаеридадир ғамирар, бу фикри ожизидан ўзи кўрқиб кетар эди. Усиз яшамаслик — энди, ҳаёт қонунига айланиб бўлганди.

Шунинг учун, «Қирол сени олиб кетади» деб икки марта айтди. Шунинг учун, «У мен билан сенга муҳтож» деганда, атай «сен»га урғу берди. Нухриддин қайсар, буни у яхши билади. Шу боис ҳам дарров «икки дунёда» деб жавоб қилди. Энди, Мила бор санъатини, мавжудки имкониятларини ишга солишга уринди:

— Нух, мен сенсиз яшамайман!

— Унда иккимизни ҳам от!

— Нух, ўжарлик қилма! Биласанми, ўжарлик ҳам ҳалокатга олиб келади. Бир вақтлар ана шу ўрис қабристонда бир иш бўлган. Мен унда сени танимас эдим. Дарбадар эдим. Қабристонга Шустряк лақабли бир йигит мени Оля деганнинг кабрига олиб борганди. Оля менинг дугонам, Шустрякнинг таниши бўлган. У ўлган, Шустряк мени қўярда қўймай, поминка қиламиз, деб олиб борганди. Машина бузилиб қолиб, кечаси бордик. Поминка қилдик, кейин, ўша ерда, қабр тепасида Шустряк менга ёпишди. Мен

арвоҳга айландим. Ҳамма нарсани унутиб, «дод»лаганча қочиб қолди. У ўжарлик билан мени зўрламоқчи эди. Мен ана ўшанда ўзимдаги қобилиятни илк бор кашф этдим. Қизиқ-а? Биласанми, кейин нима бўлди? Кейин эшитсам, шундан бир оз вақт ўтиб, Шустряк ўлибди.

— Менга нима алоқаси бор бу гапнинг? — деди Нухриддин.

— Гап-да. Ўжарлик яхши эмас, демоқчиман.

Мила қанчалик сўзга мохир, хийлакор ва устамон бўлмасин, бир йиллик ҳамжиҳатлик тажрибасига кўра, бу ўжар ва қайсарни осон йўлга юргизиб бўлмаслигини биларди. Ва бу ўжарлик уруф-аймоғидан ўтганлиги ҳам тушунарли эди. Шу боис Мила қизишмас, гапни узоқдан айлантлар, мақсадига тезроқ етишни қанчалик истамасин, уни ўз йўрғасига ўтказиб олишга уринарди.

— Майли, ихтиёр сенда, кетмасанг кетма, ҳар ким нима қилишини ўзи ҳал қилади. Мен бир нарсага тушуна олмайман, — отни қамчилади Мила. — Нима йўқотасан? Бу ерда қамок кутиб турибди. Барибир, оиланг, болаларинг изиллашиб қолади. Сенга ҳам кам муддат беришмайди. Амнистияларнинг сенга даҳли йўқ. Кетсанг ҳам, кетмасанг ҳам оилангдан узоқда бўласан. Хўп десанг, мана пул, истаганингча уларга қолдир. Улар маза қилиб яшашади. Сен эса бир куни келасан. Бундайлар озми?

Миланинг илондек авраётганини Нухриддин тушуниб турарди, аммо ўз фикрида қатъий эди. Мила давом этди:

— Болаларингга ҳеч нарса қилмайди. Мен қайда бўлсам, уларни она калхатдай ҳимоя қиламан. Улар болаларимнинг акасидир...

— Сен, — оғиз очди Нухриддин ва йўталди, — ўзингдан фақат иблислар дунёга келиши ҳақида ҳеч ўйлаганмисан?

Мила қизишмасликка уринди ва бу қайсар итни йўлга юргиза олмаслигини ҳам ҳис қилди. Энди, иккитагина сўнги чора қолаётган эди, холос. Унинг гапини қулоғининг четидан ўтказиб юбориб:

— Бу сенинг қаричинг, тўғрими? — гўё ҳеч нарса бўлмагандай деди у. — Менинг кўксимда мана бу соф, оналик қалбим уриб турибди. Буни унутма! — кўрсаткич бармоғи билан кўксини кўрсатди.

Нухриддиннинг энсаси қотди ва ётган жойида тескари қараб олди.

— Сен бир қарорга кел. Мен анча-мунча нарсаларни йиғиштирай, кетишимизга бир соат қолди, Қирол кутиб

ўтирмайди, — деди Мила ва тимирскилана бошлади, бирдан келди-да, Нухриддиннинг оёқларини ўпиб, ёлбора кетди.

Нухриддин миқ этмасди. Мила йиғлаб юборди, охири шарт оёққа турди-да, Нухриддинни диванга ўтказди. Унинг кўзлари ёвузларча ялгиллай бошлади.

— Йўғ-а? — деди у.

— Ҳеч қачон!

— Шундайми?

— Ҳеч қачон! — яна такрорлади Нухриддин.

Мила ёнидан пистолетни олди. Нафаси тезлашди. Икки қўли билан унга тўғрилади.

— Охирги марта сўраяпман. Мени биласан-а? — Нухриддиннинг қоқ миясини нишонга олди.

— Биладан, мен рози. Иснод юки — оғир юк. У ўлимдан ҳам оғир. От, Мила. Мени ўзинг шу йўлга олиб кирдинг, энди ўзинг нукта қўй. Мен яшашни истамайман...

Мила қалтирай бошлади, аммо у ҳам гапидан қайтмади.

— Охирги сўроғим. Билиб қўй, бола-чақанг ер юзида юрмайди, бир оздан кейин гаражинг портлайди.

Нухриддин индамади. Ҳаёт узилаётган баргдай қилқиллаб турган дақиқаларда ўлимга маҳкум одамнинг нигоҳларига бутунлай номувофик, гуноҳкорларча қисматига тўла ишонч билан хотиржам боқиб турарди, Нухриддиннинг соф кўзлари.

— Мен... Мен сени севаман, Нух, — деди Мила, титраб-қақшаб йиғлаганча. — Сени ҳеч кимга бериб қўймайман...

— Ўтган-кетган гапларга рози бўл, Мила...

— Ҳеч бўлмаса, бир марта ўз оғзинг билан мени севишингни айт!

Мила уни кутди. Нухриддиннинг юмуқ лаблари ҳаракатланмади. Миланинг қўл калтироғи бирдан тўхтади. Пистолет қарсиллади...

Нухриддин қандай ўтирган бўлса, шундай қолди. Пешонасида ҳосил бўлган нўхатдай қора тешиқдан окқан қон бурни ёнидан лабларига етди, сакраб-сакраб кўксига тома бошлади... Кўзлари ўша-ўша очиқ қолди.

Мила ўзига келди, нима қилиб қўйганига энди ақли етди. Ўзини Нухриддинга отди, фарёди оламини бузди.

— Йўқ, йўқ!!! Сен ўлмайсан! Сенинг ўлишинг мумкин эмас! Сен ҳеч қачон ўлмаслигинг керак! Мен сенсиз нима қиламан, бу ҳаётда, Нухим?! Нух, сен ўлмаслигинг керак!

Биргина дақиқа аввал рўпарасида ўтирган хотиржам ва самимий одамнинг йўқлигига сира ишоналмай, чарх урарди ҳозир у.

— Нима қилиб қўйдим, мен бадбахт?! Ўзимни ўлдирсам бўлмасмиди?.. — Мила ўкириб йиғлади.

Бир вақт қўшиқ куйлагиси, алла айтгиси келди. «Нухриддин, Нухриддин...» оҳиста чақирди у. Нухриддин унга киё боққиси йўқ эди.

Мила бу ерни тез тарк этмаса, жинни бўлиб қолишини тушунди. Ташқари эшикни ҳам беркитмай, пастга шўнғиди.

Катта йўлга чиққанида ёнига «Москвич» келиб тўхтади. Рулда тўнли, бошида дўппи, мўйлабли киши ўтирарди. Машинага чиқди. Гал-сўзсиз водийнинг шимоли-ғарби томон йўлга тушдилар. Мила қанча ўзини босишга тиришмасин, ичидаги галаёни боса олмасди. Қирол унга беэтибор эди. Улар ҳозир бу кетишда турмуш ташвишлари билан банд яна қанча-қанча одамларга ўлим олиб кетишаётгандир, ўзлари билишмасди.

Улар ёмғирли тунда юра-юра икки-уч постдан эсон-омон ўтишди. Мила иш берди. Чегарага етиб бордилар. Машинани қаторга қўйишди. Ортларига қора «31» келиб тўхтади. Мила орқа ўриндикқа ўтди. Энди, ҳалта ушлаган кампир ўтирарди орқада. Улар невараларини кўргани қўшни мамлакатга кетаётирлар. Қаторда машиналар кўп эмас, аммо чегарачилар кўп эди. Навбат етгач, Қирол тайёр ҳужжатлар билан тушди. Ичкарида ҳужжатларни обдон текширдилар, ҳаммаси тўғри. Машинадаги юкларни бир-бир кўрдилар. Шу пайт ичкаридан ҳужжат текширган зобитларнинг бири чиқди, Қиролни илтимос билан яна ичкарига таклиф этди. Олиб кирди-да, юз-кўзига, айниқса, сочига эътибор қила бошлади. Қиролнинг кўнглидан «аблах майор, қўлга тушган бўлса-я», деган ўй ўтди. Сурати тарқатилмаганда, бунчалик синчликлаб қарамасди, мана бу ярамас.

— Марҳамат, ичкарига ўтинг, — деди зобит ва ичкари эшикни кўрсатди.

Ичкарида биргина оқ халатли одам ўтирарди. У Қиролни айланувчи стулга ўтқазди. Махсус лампани яқинроқ сурди, иккинчи, учинчисини тўғрилади. Ёритқичлар Қиролни кўзини олди. Эксперт скальпелни олганда, Қирол уни шартта бўғди, дархол четга олди-да, ҳеч нарса тарақламаслиги учун оёғини ерга теккизмай, юқори кўтарди, бўшроқ жойга силжиди. Оқ халатли жон талашар экан, эшик очилди, Қирол уни ташлаб юборди ва пистолетини олиб улгурган зобитнинг қўлига тепди. Аммо у ўқ узиб

улгурган эса-да, Қиролнинг муштига рўбарў бўлди. Хона-
даги яна бошқа зобитлар олдиларидан учиб ўтган Қирол-
нинг ортидан ўқ уздилар. «Москвич»нинг олдида турган
«Волга»дан тушган автоматчилар турли томонга ота бош-
лашди. Худди шу пайт фурсатдан фойдаланган Қирол че-
гара тарафга қочди. Ортидан Мила югурди...

Қирол қочиб бораркан, изида одам борми-йўқми, деб
ўтириларди. Кулоғига урилаётган шамол шувиллаши остида
отишманинг қизигандан-қизигани аниқ эшитиларди. У ат-
рофга олазарак кўз ташлар, мақсад эса битта эди: қандай
қилиб бўлса-да, қўшни мамлакат чегарасидан бир қадам ўтса
бўлгани! Ён-веридан ўқлар чийиллаб ўтди. «Худо, ўзинг
асра!» тинимсиз такрорларди у. Илк бор ортига ўтирилган-
да орқадан чопган Милага элас кўзи тушганди, кейинги
қараганда, ҳеч ким кўринмади. Сўнг ортидан итларнинг тўпо-
лон овози келди. Уларнинг яқинлашаётганини ҳис қилди.
Барибир, кечаги олишув ўзини намоён этар, эзгиданиб кет-
ган жону тани ҳолдан тойиб бормоқда эди. Итларнинг ово-
зи эса яқинлашгандан яқинлашарди. Оз қолди. Озодлик
олдида тандаги азоб нима деган нарса? У қутулади! Нариги
томонга албатта, ўтиб олади. «Худойим, ўзинг қўлла!»

Итларнинг етиб олиши ҳеч гап эмасга ўхшайди. Қирол у
ён-бу ён ташланиб, жони борича учар, ҳар ташланганда «Асра!
Асра!» дерди. Бирдан автоматнинг яқингинадан қаттиқ та-
риллагани, итларнинг оғриқдан пароканда ангиллагани эши-
тилди. Овозлар узоқлашди.

У рўпарада қўшни мамлакат чегарасини ёритиб турган
чироқлар томон талпинарди. Ҳайрият, нейтрал зонага ки-
риб олди. Энди, дайди ўққа учмаса бўлгани. Ортидан куза-
тиб келган азамат йигитлари иш беришди. Яхши режалаш-
тирган экан, «Худога шукр!» У тинмай ҳансирар, нафаси
тикилиб, юраги ҳам қинидан чиқаётгандек тапирларди.

Таъқиб этаётган чегарачилар итлар йиқилгач, тўхташга
мажбур бўлдилар. Уларга қарата ўт очган кимса нейтрал
зонанинг чап томонидан Қиролни ҳимояламоқда эди. У қўли-
даги автоматни улоқтирди-да, Қирол томон чоқди. Етиб кел-
гач, Қирол автоматчининг елкасига қўлини ташлаб, суянди.
Улар қўшни мамлакат ҳудудига қадам ташладилар...

Ўқ овозлари тингач, постда турган чегарачиларга ўлик-
ларни йиғиштириш тўғрисида буйруқ берилди. Йиғилган
қатор мурдалар орасида бир аёлнинг қонга беланган чирой-
ли оёқлари ажралиб турарди...

Тилаволди ЖЎРАЕВ
АРВОҲЛАР ТУНДА ИЗҒИЙДИ

Роман

Иккинчи нашри

«Шарк» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти
Тошкент — 2004

Мухаррирлар *И. Шоймардонов, Д. Исмоилова*
Рассом *У. Жабборов*
Бадий муҳаррир *Б. Бобоҷонов*
Техник муҳаррир *Р. Бобоҷонова*
Саҳифаловчи *М. Атхамова*

Диалозитивдан босишга руҳсат этилди 01.11.2004. Бичими 84x108^{1/32}.
Петербург гарнитураси. Офсет босма. Шартли босма табоғи 13,4. Наш-
риёт ҳисоб табоғи 14,8. Адади 5000 нусха. Буюртма № 854. Баҳоси
келишилган нарҳда.

«Шарк» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси босмаҳонаси
700083, Тошкент шаҳри, Буюк Турон, 41.